

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ	: "Αποψη τής "Αρτας, Γκραβούρα του περασμένου αιώνα	Σελ.	192
Γ. Μ. ΚΑΡΑΤΣΩΛΗ	: "Αθάμας" μία σελίδα τής Ψυχιατρικής "Ιστορίας	"	193
ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΤΣΑΝΟΥ	: "Ο καταμερισμός έργασίας στήν "Αρχαία "Αθαμανία	"	206
ΑΡ. Κ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	: "Η περιήγηση του "Αγγλου David Urquhart στήν "Αρτα του 1830	"	211
Ν. Β. ΑΛΙΒΕΡΤΗ	: "Η επίσκεψη του εξόριστου βασιλιά τής Σουηδίας Γουσταύου "Αδόλφου Δ' στήν "Ηπειρο τό 1815	"	222
ΧΡ. Β. ΧΕΙΜΩΝΑ	: "Αρτα (ποίημα)	"	225
Π. Γ. ΑΑΚΙΩΤΗ	: Πρέβεζα καί "Αρτα....	"	226
Κ. ΑΘ. ΔΙΑΜΑΝΤΗ	: "Ο Μάρκος Μπότσαρης ιδιοκτήτης πλοίου, χρονογράφος καί λεξικογράφος	"	234
ΔΗΜ. ΜΠΑΛΛΑ	: Μιχαήλ Μόστρας άντισυνταγματάρχης χωροφυλακής	"	238
ΚΩΣΤΑ ΤΣΙΛΙΓΙΑΝΝΗ	: DE PROFUNDIS (ποίημα)	"	249
ΜΙΝΑΣ ΤΑΧΟΥ	: "Αναμνήσεις από τήν Κόπρεια	"	250
ΔΗΜ. ΠΛΑΚΙΑ	: Δημοτικό Τραγούδι	"	255
ΒΑΓ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ	: "Απόψεις γύρω από τό τοπωνύμιο "Αρτα	"	256
Σημειώσεις - Λαογραφικό Μουσείο - Πολιτιστικές εκδηλώσεις - Δωρεές κ.λ.π.....		"	259
ΕΝΘΕΤΟ ΤΕΥΧΟΣ	: "Η "Αρτα στή Νεοελληνική Λογοτεχνία, τ. 2	"	25-48

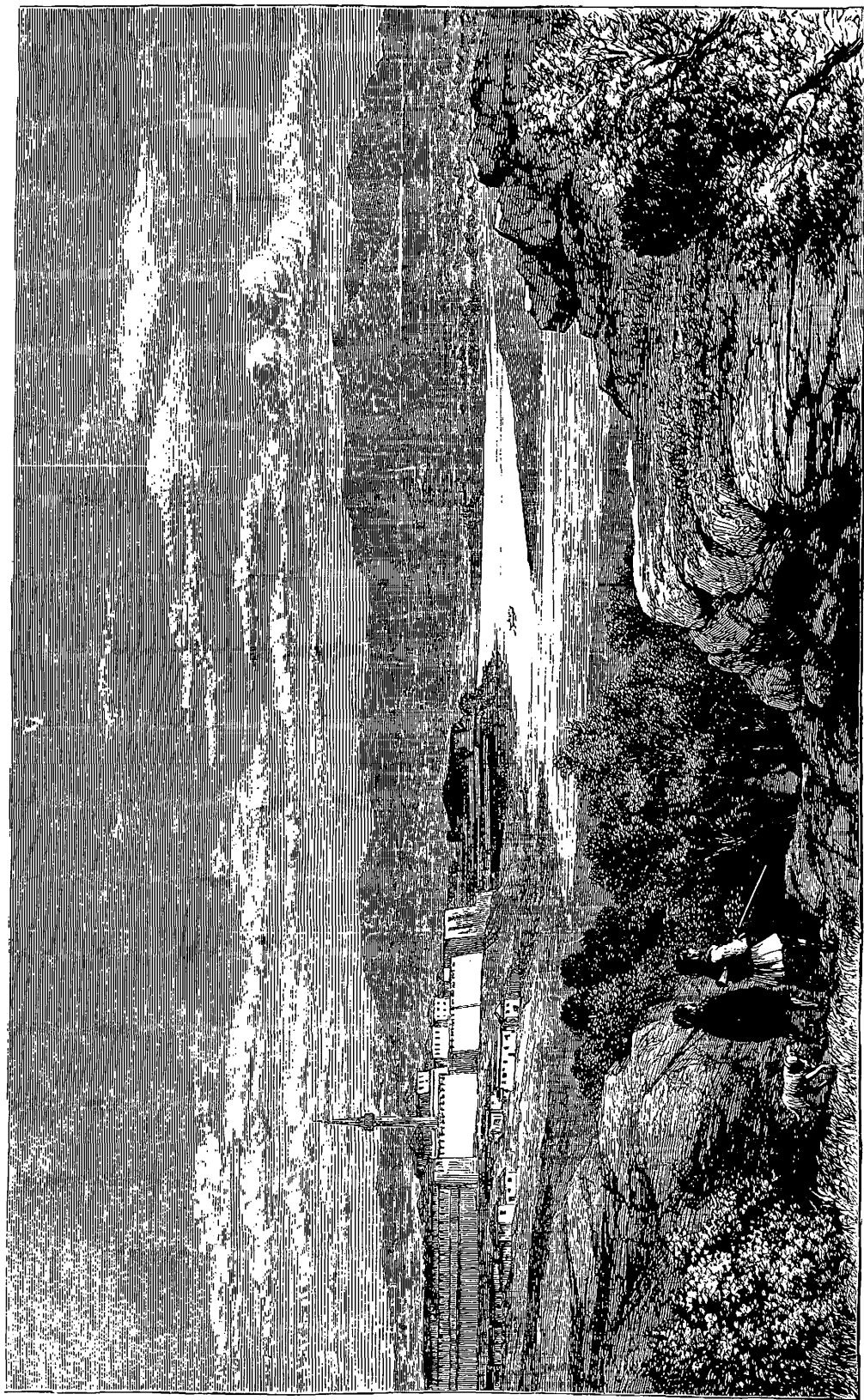

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1924

ΣΚΥΦΛΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ * ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ * ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ ΚΖ' ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1982' ΤΟΜΟΣ Ζ' ΤΧ 62-63

“Άποψη πής “Άρτας. Γκραβούρα του περασμένου αιώνα.

Ἐνάμας· μιά σελίδα τῆς Ψυχιατρικῆς Ἱστορίας

Γ. Μ. ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗ

Ἡ Ἐθαμανία — ἡ χώρα τῶν Ἐθαμάνων — ἐκτεινόμενη σέ μιά περιοχή πού ὀρίζουν ὁ Ἄραχος ἀπ' τή μιά καί ὁ Ἀχελῷος ποταμός ἀπ' τήν ἄλλη, δηλ. σέ μιά περιοχή πού περιλαμβάνεται στόν σημερινό νομό τῆς Ἄρτας, ἔχει μιά ἱστορία, πού ἡ ἀρχή της χάνεται μέσα στή νύχτα τοῦ χρόνου.

Οἱ θρύλοι τῆς Φυλῆς, οἱ θρύλοι πού ἀγκαλιάζουν ὀλόκληρο τό χῶρο τῆς προϊστορικής Ἑλλάδας, δέν ἦταν δυνατό νά μὴν συνδεθοῦν μέ τή χώρα τῶν Ἐθαμάνων, πού ἡ ἑλληνική τους συνείδηση εἶναι ἓνα γεγονός πέρα ἀπό κάθε ἀμφισβήτηση.¹

Οἱ ἀρχαῖες, ἐξάλλου, μαρτυρίες, πού ἔφτασαν ὡς τίς μέρες μας, συνδέουν τήν περιοχή μ' αὐτόν τόν προϊστορικό χῶρο τοῦ Ἔθνους. Κι' ἐδῶ, σ' ἓνα τόπο κατοικοῦμενο μονάχα ἀπό λύκους καί ἄλλα ἄγρια θηρία, φθάνει ὁ Ἐνάμας ὕστερα ἀπ' τήν περιπλάνησή του, ἐξαιτίας τῆς ψυχικῆς ἀρρώστιας καί τῆς θανάτωσης τοῦ ἴδιου τοῦ τοῦ παιδιοῦ (σέ μιά στιγμή ἔντονης ψυχοκινητικῆς διέγερσης καί παραισθητικῆς κρίσης), δημιουργώντας τόν πρῶτο της οἰκισμό καί δίνοντας στή χώρα τό ὄνομά του.

Σύμφωνα μέ μιά σημείωση τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ ἡ χώρα ὀνομάστηκε Ἐθαμανία «διὰ τό ἐκεῖσε τόν Ἐθαμαντα πλανᾶσθαι μετά τό φονεῦσαι τόν ἴδιον υἱόν Κλέαρχον (Λέαρχον) χόλω τῆς Ἥρας ὅτι ἀνέθρεψε Διόνυσσον. Ἐφόνευσε δέ αὐτόν εἰς θήραν μανεῖς δόρατι, νομίσας ἔλαφον εἶναι».²

Ἡ τραγική περιπέτεια τοῦ Ἐθαμαντα, πού βρίσκεται ἔτσι στή βάση τῆς σχετικῆς ὀνοματοθεσίας γιά τήν παραπάνω περιοχή (διὰ τό πλανᾶσθαι ἐκεῖσε τόν Ἐθαμαντα), διασώθηκε σ' ἓνα ἱκανό ἀριθμό ἀπό ἀρχαῖες πηγές, πού μᾶς παραδίδουν — σέ διάφορες παραλλαγές — τόν μῦθο στόν ὁποῖο ἡ ἴδια αὐτή περιπέτεια ἐντάσσεται καί πού σάν τέτοια στάθηκε πηγὴ ἔμπνευσης γιά τούς τραγικούς ποιητές καί πολλούς καλλιτέχνες τῆς ἀρχαιότητος καί τῶν νεότερων χρόνων.

Τόν μῦθο τοῦ Ἐθαμαντα καί πιθανότατα τήν παραφροσύνη τοῦ ἥρωα, ἔχει ὡς ὑπόθεσή του ὁ «Ἐνάμας» τοῦ Αἰσχύλου³ καί τοῦ Σοφοκλέους⁴ καθώς ἐπίσης καί ἡ τραγωδία τοῦ Εὐριπίδου⁵ «Ἰνώ».

Ὁ ἴδιος αὐτός μῦθος στάθηκε πηγὴ ἔμπνευσης καί γιά τούς Λατίνους δραματο-

1. Πλάτ. Μένων 315 C: «καί οἱ τοῦ Ἐθαμαντος ἔκγονοι (...) Ἕλληνες ὄντες». Ἐκδ. C.F. Hermann, 1856. Lipsiae, T.IV, σ. 444.

2. Etymologicum Magnum (λ. Ἐθαμαντία).

3. Tragicorum Graecorum Fragmenta. Ἐκδ. A. Nauk (ἐπανεκδ. 1964), Hildesheim, σ. 3 κέ.

4. Ibid., σ. 131 κέ.

5. Ibid., 482 κέ.

γράφους Κόιντο Έννιο⁶ (γνωστόν ἀπ' τήν Πραιτέξτα του «*Αμβρακία*») καί τόν Λούκιο Άκκιο,⁷ πού τόν χρησιμοποίησαν στίς τραγωδίες τους μέ τόν τίτλο «*Athamas*», ἐνῶ ὁ πρῶτος πού ἀσχολήθηκε μέ τό θέμα ἦταν ὁ Λίβιος Ἄνδρόνικος⁸ («Ἕλληνας, αἰχμάλωτος στόν πόλεμο τῶν Ρωμαίων μέ τόν Πύρρο) στήν τραγωδία του «*Ἰνώ*».

Στό χῶρο τῆς Γλυπτικῆς ἀναφέρεται τό περίφημο χάλκινο ἄγαλμα τοῦ Ἄριστωνίδα. Μαθαίνουμε ἀπ' τόν Πλίνιο⁹ ὅτι τό ἄγαλμα παρίστανε τόν Ἄθάμαντα καί μάλιστα «λίγο μετά τή θανάτωση τοῦ γιοῦ του Λεάρχου πάνω σέ μιά κρίση μανίας».¹⁰ Ὁ Καλλιτέχνης γιά νά ἀποδώσει τήν ψυχική κατάσταση τοῦ Ἄθάμαντα (τό συγκινησιακό ἐρῶθημα, τό αἶσθημα τῆς ντροπῆς καί τήν μετάνοια), ἔδωσε στό πρόσωπό του ἐρυθρό χρῶμα ἀναμιγνύοντας κατά τή χύτευση σίδηρο καί χαλκό.

Ἐνα ἄλλο ἄγαλμα ὑπῆρχε στήν Ἐφεσσο, πού στή βάση του ἔχει τήν ἐπιγραφή «*τό σύνπλεγμα τοῦ Ἄθάμαντος*» καί πού δέν εἶναι βέβαιο ἂν παρίστανε τήν ἴδια σκηνή μέ τό προηγούμενο ἢ ἂν εἶχε ἐπιλεγεί μιά ἄλλη ὅπως ἐκείνη τῆς θανάτωσης τοῦ Λεάρχου στή διάρκεια τοῦ κυνηγιοῦ καί μπροστά στά μάτια τῆς γεμάτης τρόμο καί φρίκη μητέρας του.¹¹

Εἰκ. 1

Σ' ἕναν κρατήρα («κρατήρας τῆς Γενεύης») καί σύμφωνα μέ μιά πρόσφατη δημοσίευση τῶν J. Chamay καί A. Cambitoglou, παρουσιάζεται —γιά πρώτη φορά κατά τούς συγγραφείς— τό θέμα τῆς ψυχικῆς ἀρρώστιας τοῦ Ἄθάμαντα, πού σχετίζεται μέ τήν θανάτωση τοῦ Λεάρχου ἀπ' τόν πατέρα του, ὁ ὁποῖος εἶναι καί τό κεντρικό πρόσωπο στήν ὅλη σύνθεση. Τό ἔργο ἀποδίδεται στόν κεραμογράφο Δαρεῖο (Δ' π.χ. αἰ.) ἀπ' τούς γνήσιους ἐκπροσώπους τῆς ἀκμάζουσας ὕστερης ἀπουλιανῆς Τέχνης. Οἱ συγγραφεῖς παρατηροῦν πῶς ἡ ἐδῶ εἰκονιζόμενη ψυχική διαταραχή τοῦ Ἄθάμαντα μαρτυρεῖ ὅτι πρόκειται γιά τή σκηνή τῆς παραφροσύνης τοῦ ἥρωα καί σημειώνουν πῶς τό καθηλωμένο βλέμμα μέ προβολή τῶν ὀφθαλμικῶν βολβῶν, ἡ ρυτίδωση τοῦ μετώπου καί ὁ εἰδικός σχηματισμός τῶν φρυδιῶν ἐκφράζουν μιά βαθιά ἐσωτερική ὀδύνη.¹² (Εἰκ. ἀρ. 1).

Στό Ἰνστιτοῦτο Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Σικάγου ὑπάρχει ἕνα ἐρυθρόμορφο ἄγγεῖο (κολωνωτός κρατήρας) ὅπου, κατά τήν ἀποψη τοῦ E. Gardner, εἰκονί-

6. E.H. Warmington (1967), *Remains of old Latin*, London/Cambridge/Massachussets, T.I, σ. 260-261 (Κ. Ἐννιος).

7. *Ibid.*, T.II, σ. 376-380 (Λ. Ἄκκιος).

8. *Ibid.*, T.II, σ. 18-19 (Λ. Ἄνδρόνικος).

9. Πλίν. Φυσ. Ἱστ. 34, 140. Ἐκδ. L. Ianus (1878), Lipsiae, T.V, σ. 59.

10. E.Bénéjité (1976⁹), *Dictionaire des Peintres, Sculptures, Dessinateurs et Graveurs*, Paris, T.I, σ. 259.

11. J. Keil, *Skulpturegruppen in Ephesos*. *Jahreshefte des Oesterreichischen Archäologische Institutes in Wien*, 39, 1952, σ. 44.

12. J. Chamay καί A. Cambitoglou, *La folie d'Athamas, par le peinture de Darius*. *Antike Kunst*, 23,

ζεται ή παράφροσύνη του Ἄθάμαντα.¹³ (Εἰκ. ἀρ. 2).

Εἰκ. 2

Σέ μία μεταγενέστερη ἐποχή ὁ Καλλίστρατος περιγράφει ἓνα ἔργο τέχνης, πού παρίστανε —ἐπίσης— τόν Ἄθάμαντα «μανίαις οἰστρούμενον». Παραθέτω τήν ἔξοχη περιγραφή τοῦ Καλλιστράτου: «... ἐκτετύπωτε δέ κατ' αὐτήν Ἄθάμας, μανίαις οἰστρούμενος. Ἦν δ' ἰδεῖν γυμνός, αἵματι φοινίσσων τήν κόμην, ἠνεμωμένος τήν τρίχα, παράφορος τό ὄμμα ἐκπληξίας γέμων. Καί ὄπλιστο δέ οὐ μανίαις μόνον εἰς τόλμαν, οὐδὲ

τοῖς ἐξ Ἐρινυῶν δειμασι θυμοφθόροις ἠγρίωτο. Ἄλλά καί σίδηρος τῆς χειρός προεκβέβλητο, ἐκθύοντι παραπλήσιος. Ἡ μὲν γάρ χεῖρ, ὄντως ἦν ἀκίνητος ἐδόκει δέ οὐ τι ἦν τό στάσιμον, ἀλλά δόξη κινήσεως τοὺς θεατάς ἐξίστι ὑπό τοῦ φόβου. Ἡ Ἰνώ χλωρόν τι, καί τεθνηκός ὄρωσα, ἐνηγκάλιστο δέ καί παῖδα νήπιον, καί τήν θηλήν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ προσήγε, τάς τροφίμους ἐπιστάζουσαι πηγάς τοῖς τροφίμοις...».¹⁴ (Εἰκ. ἀρ. 3).

Στούς νεότερους χρόνους γνωστό εἶναι τό ἀγαλμα τοῦ Ἰταλοῦ γλύπτη Pio Fedi (1890) μέ τόν τίτλο «Le furie di Atamante», πού βρῖσκεται στή Φλωρεντία.¹⁵

Ἄλλά καί ὁ μέγας Φλωρεντινός, ὁ Δάντης, (γιά νά μείνουμε στά κορυφαῖα ὀνόματα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας) στηριγμένος στήν Ὀβιδιική ἐκδοχή τοῦ μύθου τοῦ Ἄθάμαντα,¹⁶ ἀναφέρεται (στό τριακοστό Ἄσμα τῆς «Κόλασης») στήν ψυχική νόσο τοῦ ἥρωα καί στή θανάτωση τῶν παιδιῶν του καί τῆς γυναί-

Εἰκ. 3

1980, σ. 36-37 καί 39.

13. E. Gardner, Vase in Chicago representig the madnes of Athamas. American Journal of Archeology, 3, 1899, σ. 331-344.

14. Καλίστρ. Ἐκφράσεις ἀγαλμάτων, 14: «Εἰς Ἀθάμαντος εἰκόνα». Ἔκδ. G. Petretini, 1839, «Biblioteca greca delle belle arti». Le statue descritte da Callistrato (ἀπ' ὅπου καί ἡ ἐδῶ παρατιθέμενη εἰκόνα ἀρ. 3), Milano, T.I, σ. 29-30.

15. U. Thieme καί F. Becker (1915), Künstler - Lexikon, Leipzig, T.XI, σ. 337.

16. Στό 4ο βιβλίο τῶν «Μεταμορφώσεων», στ. 512 κέ.

κας του Ἰνουῦς, στους παρακάτω στίχους (σέ μετάφραση τοῦ Νίκου Καζαντζάκη):¹⁷

«...ὁ Ἀθάμαντας τόσο ἔχασε τὸ νοῦ του,
πού ὡς εἶδε τὴ γυναῖκα του τοὺς δυὸ του
γιούς νά κρατάει, καθένα ἀπὸ ἕνα χέρι:
«Ἄς στήσουμε θελιές νά πιάσω κρᾶζει,
τὴ λιόντισα μὲ τὰ λιοντόπουλά της!»
Ἄπλωσε εὐτύς τ' ἀνέσπλαχνά του νύχια·
τόν ἕνα ἄρπάει, πού Λέαρχο τόν ἐκράζαν,
τόν στροβιλιάει καί τόν χτυπάει σέ βράχο·
καί μὲ τόν ἄλλο πνίγεται ἡ μάνα...»

Ἡ ποιητὴς ἀναφέρει πὼς ὁ Ἀθάμας «ἔχασε τὸ νοῦ του» («ἐγένετο παράφρων» σύμφωνα μὲ ἄλλον μεταφραστή)¹⁸ καί πὼς αὐτὸ στάθηκε ἡ αἰτία τῆς οἰκογενειακῆς του περιπέτειας καί τῆς κορύφωσής της σέ μιὰ στιγμή ψυχοκινητικῆς διέγερσης καί παραισθήσεων ὡς χαρακτηριστικοῦ σημείου τῆς ψυχικῆς του ἀρρώστιας.

Αὐτὴ, ἀκριβῶς, ἡ ψυχικὴ ἀρρώστια τοῦ Ἀθάμαντα εἶναι πού συνιστᾷ καί τὸ πυρηνικὸ στοιχεῖο τοῦ ὄλου μύθου καί δίνει σ' αὐτόν ἕναν ἔντονα τραγικὸ τόνο.

Μὲ τὴν παρούσα ἐργασία ἐπιχειρεῖται ἕνα πλησίασμα τοῦ στοιχείου αὐτοῦ, τῆς ψυχικῆς δηλ. ἀρρώστιας τοῦ Ἀθάμαντα, ἀπὸ μιὰ συγκεκριμένη κι ἀπ' τὰ πράγματα ἀπόλυτα ἐξειδικευμένη σκοπιά: ἀπὸ μιὰ καθαρὰ σημειολογικὴ — κλινικὴ πλευρά, ἀφοῦ ἡ ἔλλειψη περισσότερων δεδομένων δέν ἐπιτρέπει τὴν προσπάθεια μιᾶς ψυχοπαθολογικῆς ἀνάλυσης στὴν προκειμένη περίπτωση.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπικρατέστερη ἐκδοχὴ τοῦ μύθου, ὁ Ἀθάμας ἀπόκτησε ἀπ' τόν δεύτερο γάμο του, μὲ τὴν Ἰνώ, δυὸ γιούς: τόν Λέαρχο καί τόν Μελικέρτη. Ἀργότερα, κι' ἐπειδὴ ὁ Ἀθάμας ἀνέθρεψε τόν μισητὸ γιὰ τὴν Ἡρα βρεφικὸ Διόνυσσο, τιμωρήθηκε ἀπ' τὴν ἴδια μὲ «Μανία», πού τόν ὀδήγησε σέ μιὰ στιγμή κρίσης, στὴ θανάτωση τοῦ Λεάρχου. Τὴν ἴδια τιμωρία τῆς ψυχικῆς νόσου ἐπέβαλε ἡ Ἡρα καί στὴν Ἰνώ ἐξωθώντας τὴν νά θανατώσει καί τόν δευτερότοκο γιό τους, τόν Μελικέρτη.

Εἶναι φανερό πὼς ἐδῶ ἡ «μανιοδότις» θεὰ εἶναι ἡ Ἡρα.

Μιλώντας ὁ Ἀπολλόδωρος γιὰ τὴν θεόσταλτη ψυχικὴ νόσο τοῦ Ἀθάμαντα, τὴν συνδέει αἰτιολογικά μὲ τὴν μῆνιν» τῆς Ἡρας («διὰ μῆνιν¹⁹ Ἡρας»).²⁰ Ὁ ἴδιος σημειώνει ἄλλοῦ: «ἀγανακτήσασα δέ Ἡρα, μανίαν ἐνέβαλε...».²¹ Ὁ Εὐστάθιος, στὰ σχόλιά του στὴν Ὀδύσεια (Ε, 334) παρατηρεῖ: «Ἀθάμας κατὰ μῆνιν Ἡρας τὰς φρένας ληφθεῖς...».²²

17. Δάντη, Ἡ θεία κωμῳδία, Α' Ἡ κόλαση, Ἑλλ. μετάφρ. Ν. Καζαντζάκη, 1954, Ἀθήνα, σ. 143 (Τραγοῦδι 30, στ. 4-12).

18. Π.Ι.Μ. (1876), Ὁ Ὀ Αἰθῆς τοῦ Δάντου ἐξελληνισθεῖς, Ἐν Κεφαλληνία, σ. 191.

19. «Ὅτι μῆνις κατὰ τοὺς παλαιούς ἢ ἐπιμένοσα ὄργη, ἐκ τοῦ μένειν, οὐ μὴν ἐκ τοῦ μαίνεσθαι: (ἀπὸ τούτου γάρ ἢ μανία γίνεται, οὐκ ἔτι μῆνις αὐτὴ οὐδὲ ἄλλο εἶδος ὄργης, ἀλλὰ φρενῶν ἔκστασις). Τινὲς δὲ μῆνιν φασὶ παρά τὸ μὴ ἔν' στερεῖ γάρ τῆς ἐνόητος διήστωσα τοὺς ἐρίζοντας (...). θυμὸς μὲν καὶ χόλος τ' αὐτὰ ἐστίν, ὡς περ καὶ ἡ κοινότερον μεθ' Ὀμηρον λεγομένη ὄργη (...) παρήκτε ὁ μὲν θυμὸς παρά τὸ θύειν, ὃ δηλοῖ ὄρμην, καὶ τὸ αἶμα, οἰονεὶ θύαιμὸς τις ὦν· κινήσεις γάρ αἵματος ἐν καρδίᾳ ἐστὶν ὁ θυμὸς. Ὁ δὲ χόλος παρά τὴν χολήν· ἢ δὲ ὄργη, παρά τὸ ὀρέγω...» (Εὐσταθ. Σχόλ. Ὀμ. Ἰλ. Α, 1. Ἔκδ., 1827, Lipsiae (Weigel), T.I, σ. 8).

20. Ἀπολλοδ. I, 9, 2. Ἔκδ. E. Bekker, 1854, Lipsiae, σ. 20.

21. Ἀπολλοδ. III, 4, 3 (ἔπ. πρ. σ. 80).

22. Εὐσταθ. Σχόλ. Ὀμ. Ὀδ. Ε, 334. Ἔκδ. 1825, Lipsiae (Weigel), T.I, σ. 228.

Στά σχόλιά του στην 'Ιλιάδα (Η, 86) μιλάει, επίσης, για τήν αιτιολογία τῆς ἀρρώστιας τοῦ Ἄθάμαντα, πού παραφρόνησε «κατά χόλον»¹⁹ Ἡρας»²³, πράγμα πού ἀναφέρεται καί στή σημείωση τοῦ Μεγάλου Ἑτυμολογικοῦ: «χόλω¹⁹ τῆς Ἡρας»²⁴.

Πέρα, ὅμως, ἀπ' τήν ὅποια αιτιολογία, ἡ ψυχική ἀρρώστια τοῦ Ἄθάμαντα ἐκδηλώνεται μέ μερικά κλινικά σημεῖα, τά μόνα πού μπόρεσα νά διακρίνω μέσα στά κείμενα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας σχετικά μέ τήν ἐπικρατέστερη αὐτή ἐκδοχή τοῦ μύθου τοῦ Ἄθάμαντα καί πού εἶναι:

ἡ ὀπτική παραίσθηση
ἡ ψυχοκινητική διέγερση
καί ὁ πλανητισμός.

Ἔτσι, ἡ ἔλλειψη ἱκανῶν κλινικῶν σημεῖων, ἡ σχεδόν μονοσυμπτωματική ἐκφραση τῆς ψυχικῆς νόσου, δέν ἐπιτρέπουν τήν ἔνταξή τους στό πλαίσιο μιᾶς συγκεκριμένης νοσολογικῆς ὀντότητας μέ βάση τά σύγχρονα νοσογραφικά κριτήρια.

Τά περισσότερα κείμενα μιᾶν γιά «Μανία»¹⁹ γενικά. Κάτω, ὅμως, ἀπ' τόν γενικό αὐτό ὄρο «Μανία» καλύπτεται ἕνα πλήθος ἀπό παθολογικές καταστάσεις καί σέ ἀντίθεση μέ τό σύγχρονο ἐννοιολογικό του περιεχόμενο, πού ἀφορᾷ στή μιά ἀπ' τίς δύο φάσεις τῆς Μανιοκαταθλιπτικῆς Ψύχωσης.

Ἄς σημειωθεῖ μέ τήν εὐκαιρία ὅτι ἀνάμεσα στούς συγγραφεῖς, πού ἀναφέρουν τίς διαφορές παραλλαγές τοῦ μύθου, ὁ Ὑγίνος, περιγράφοντας τήν ψυχική ἀρρώστια τοῦ Ἄθάμαντα (Fabulae: II, IV καί V), χρησιμοποιοῖ τόν ὄρο «Insania»²⁵ πού σημαίνει: «ἀπύρετο παραλήρημα, ὀξύ ἢ χρόνιο, δηλ. καθαρά ψυχική νόσο καί σέ ἀντιδιαστολή μέ τό ὀργανικῆς ἀρχῆς «πυρετικό παραλήρημα» («Φρενίτις»)²⁶.

Ὁ Κικέρων στό ἔργο του «Τουσκουλανές συζητήσεις» χρησιμοποιοῖ, γιά νά χαρακτηρίσει τήν ψυχική νόσο τοῦ Ἄθάμαντα, τόν ὄρο «furor»²⁷ ἐπιχειρώντας μιά διαφοροποίηση ἀνάμεσα σ' αὐτόν καί στόν ὄρο «insania» γιά τόν ὁποῖο δέχεται ὅτι ἐκφράζει μιά χρόνια ψυχοδιανοητική ἀρρώστια ἀντίθετη στήν υγεία (insanitas).²⁸ Ὁ ἴδιος δίνει στόν ὄρο «insania» μιά πλατύτερη σημασία ὅμοια μ' ἐκείνη τῆς «Μανίας» (πού εἶδαμε νά χρησιμοποιοῦν οἱ Ἕλληνες), ἐνῶ περιορίζει τό νόημα τῆς λέξης «furor» σέ πῶς συγκεκριμένη καί πολύ σοβαρότερη πάθηση, πού οἱ Ἕλληνες —μέ βάση τίς ὑδροπαθολογικές παθογενετικές τους ἀπόψεις— ὀνόμαζαν «Μελαγχολία» (διαταραχή τῶν χυμῶν). Ἀντίθετος σέ μιά τέτοιου εἶδους φυσιοπαθολογική ἐρμηνεία, δέχεται σαφέστατα μιά καθαρή ψυχοσύνθεση τῆς ψυχικῆς νόσου (furor) τοῦ Ἄθάμαντα. Ὡστόσο, στό λόγο του «Κατά τοῦ

23. Εὐσταθ. Σχόλ. Ὀμ. Ἰλ. Η, 86. Ἔκδ. 1828, Lipsiae (Weigel), T.II, σ. 145.

24. Etymol. Magn. (λ. Ἄθαμαντία).

25. Ὑγίν., Fab., II, 4. Ἔκδ. Η.Ι. Rose, 1963, Lugduni Batavorum, σ. 6.

Ἄγιν., Fab, IV, 5. (ὄπ. πρ. σ. 8).

Ἄγιν., Fab., V, I (ὄπ. πρ. σ. 8).

26. Βλ. σχετ. καί Η. Ey (1954), Etudes Psychiatriques, Paris, T. III, σ. 12-13: μέ τόν ὄρο Insania χαρακτηρίζονταν διάφορες ψυχικές ἀρρώστιες ὅπως Μανία καί Μελαγχολία, καθώς ἐπίσης καί ἄλλες ψυχοπαθολογικές καταστάσεις (λυκανθρωπία, ἔκσταση, ἡ ψυχική κατάσταση τῶν «δαμονιζομένων», τῶν ἐνθουσιόντων» ἢ ἔνθεων κλπ.). Ὁ ὄρος ἦταν σέ χρήση ὡς τόν 17ο αἰῶνα.

27. Κικέρ. Τουσκ. συζητ. 3, 5, 11. Ἔκδ. J. G. Baiter - C.L. Kayser, 1863, Lipsiae, T.VI, σ. 313.

28. Κικέρ. Τουσκ. συζητ. 3, 4, 8. (Ibid, VI/312).

Πείσωνα»²⁹ χρησιμοποιοῖ περισσότερους ὄρους γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὴν παραφροσύνη τοῦ ἥρωα.

Γιὰ τὸν Εὐστάθιο, ἀπ' τὴν ἄλλη, ὁ Ἄθάμας εἶναι ὁ «τάς φρένας ληφθείς»³⁰, ἐνῶ ὁ Νόννος ὁ Πανοπολίτης μεταχειρίζεται τοὺς ὄρους «οἰστρομανής», «φοιταλέος»,³¹ «μεμηνώς», δηλωτικούς τῆς ψυχικῆς νόσου τοῦ Ἄθαμαντα.

Αὐτῆς τῆς ἀρρώστιας τὸ κυριότερο ἀπ' τὰ ἀναφερόμενα συμπτώματα εἶναι ἡ παραίσθησις δηλ. ἡ λαθεμένη, ἡ παραποιημένη ἀντίληψη ἐνὸς ἀντικειμένου. Στὴ διαταραχὴ αὐτῆ τῆς ἀντίληψης, τὸ ἀντικείμενο ὑπάρχει (πράγμα πού τὴ διαστέλλει ἀπ' τὴν Ψευδαίσθησις, πού εἶναι ἀντίληψη χωρὶς τὸ ἀντικείμενό της), ἐδῶ ὅμως τὸ ἀντικείμενο εἶναι παραμορφωμένο.

Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρο: «Ἄθάμας τὸν πρεσβύτερον παῖδα Λέαρχον ὡς ἔλαφον θηρεύσας ἀπέκτεινεν».³² Ὑπὸ τὸ κράτος τῶν παραπάνω παραισθητικῶν βιωμάτων, ὁ Ἄθάμας σκότωσε τὸν μεγαλύτερο γιό του Λέαρχο νομίζοντάς τον γιὰ ἐλάφι («Ἐφόνευσε δὲ αὐτὸν εἰς θήραν μανεῖς δόρατι νομίσας ἔλαφον εἶναι»³³).

Ὁ τρόπος τῆς παιδοφονίας περιγράφεται διαφορετικὰ στίς ποικίλες ἐκδοχῆς τοῦ μύθου. Ἔτσι, στὰ ἀρχαῖα σχόλια στὸν Πίνδαρο (Ἰσθμ.)³⁴ ἀναγράφεται ὅτι ὁ πρωτότοκος γιός τοῦ Ἄθαμαντα «κατεσφάγη», ἐνῶ στὴ σημείωσις τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ διαβάσουμε πῶς ὁ Ἄθάμας «ἐφόνευσε αὐτὸν δόρατι». Ὁ Ζηνόβιος³⁵ καὶ ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Λυκόφρονος³⁶ ἐκφράζουν τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Λέαρχος χτυπήθηκε μὲ ἓνα βέλος.

Ἀνεξάρτητα, ὅμως, ἀπ' τοὺς τρόπους τῆς θανάτωσης —καὶ οἱ ἀρχαῖες πηγές ἀναφέρουν πολλοὺς³⁷— τὸ ἴδιο αὐτὸ γεγονός τῆς παιδοκτονίας συνιστᾷ τὴν ἀκραία ἐκφραση τοῦ δράματος τῆς ψυχικῆς ἀρρώστιας καὶ μάλιστα ὑπὸ τὸ κράτος ἔντονων παραισθησεων. Ἀλλὰ κι αὐτὴ ἡ ἴδια ἀκόμα ἡ Παραίσθησις ὡς ἐσωτερικὴ δραματικὴ βίωσις, ἀποτελεῖ ἓνα γεγονός, πού τὴ σημασία του τόνισε μὲ τὸν πιό ἐξοχο τρόπο ὁ Πλούταρχος μέσα σὲ λίγες γραμμές, μοναδικές —ἴσως— γιὰ τὸ θέμα μας στὴν ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία. Ὁ τυφλὸς Τειρεσίας —γράφει ὁ Πλούταρχος— «ἐχρῆτο δυστυχία» μὴ βλέποντας τὰ παιδιὰ του καὶ τοὺς γνωστούς του, «ὁ δὲ Ἄθάμας μείζονι καὶ ἡ Ἀγαυή, βλέποντες ὡς λέοντα καὶ ὡς ἐλάφους».³⁸

29. Κικέρ. Κατὰ τοῦ Πείσωνος 20, 47. Ἔκδ. J. C. Baiter – C.L. Kayser, 1862, T.V, σ. 152.

30. Εὐσταθ. Σχόλ. Ὀμ. Ἰλ. Η, 86 (ὄπ. πρ. T.II, σ. 145).

31. «...καὶ τὸ ἐνθουσιωδῶς ὀρμῶν καὶ μαίνεσθαι φοιτῶν ἐλέχθη, ὅθεν καὶ φοῖτος ἡ μανία, δηλοῦσιν οἱ παλαιοί...». (Εὐσταθ. Σχολ. Ὀμ. Ἰλ. I, 10. ὄπ. πρ. T.II, σ. 234). Ἐπίσης κατὰ τὸν Ἡσύχιο: «φοιταλέος· παράκοπος, μανιώδης».

32. Ἀπολλοδ. III, 4, 3, (ὄπ. πρ. σ. 80).

33. Etymol. Magn. (λ. Ἄθαμαντία).

34. Σχόλ. Πινδ. (Ἰσθμ. Ἰσθμ. d) Ἔκδ. A. B. Drachmann, 1927, Lipsiae, T.III, σ. 194.

35. Ζηνοβ. Centuria IV, 38. Pargoemiographi Graeci. Ἔκδ. E.L.-A. Leutsch καὶ F.G.Schneidewin, 1839, Gottingae, T.I, σ. 95.

36. Σχολ. Λυκόφρ. 22. Ἔκδ. E. Scheer, 1908, Berolini, T.I, σ. 22.

37. Γιὰ παράδειγμα σημειώνουμε ἐδῶ τὴν ὀλίγη διαφορετικὴ Ὀβιδικὴ ἐκδοχὴ τῆς θανάτωσης τοῦ Λέαρχου (Μεταμορφ. IV, 515-519. Ἑλλ. μετάφρασις ἔμμετρος Α. Κάσδαγλη, Ἐν Ἀλεξανδρίᾳ τῆς Αἰγύπτου, 1908, σ. 122):

«ἐν τῶν βρεφῶν τὸν Λέαρχον ἐκ τῆς μητρὸς ἀρπάξει,
χειρας μικράς δ' ὀρέγοντα καὶ ὑπομειδιῶντα,
ἐν τῷ ἀέρι δις καὶ τρίς δίκην σφενδόνης στρέψας
κατὰ τῶν λίθων τοῦ παιδὸς τὴν κεφαλὴν ῥηγνύει».

38. Πλούταρχ. Περί δεισιδαιμονίας. Ἠθικά 167 c.d. Ἔκδ. N. Bernardakis, 1888, Lipsiae, T.I, σ. 410.

Μέσα στην ατμόσφαιρα μιᾶς τέτοιας ὀπτικῆς παραίσθησης ὁ Ἄθάμας ἐπιτέθηκε καὶ σκότωσε τὸ γιό του Λέαρχο μὲ ἀσυγκράτητη ὀργή³⁹ («ἀκρατεῖ τῷ θυμῷ»¹⁹ ὅπως τονίζει ὁ Πausανίας),³⁹ γεγονός πού συνιστᾶ τὸ δεύτερο κλινικὸ σημεῖο τῆς ψυχικῆς ἀρρώστιας τὴν ἔντονη ψυχοκινητικὴ διέγερση.

Ὁ Πλανητισμός, πού συμπληρώνει τὴν συμπτωματολογικὴ τριάδα τῆς νόσου, ἀκολουθεῖ τὴν παιδοφονία καὶ τὴν ψυχοκαθαρτικὴ διαδικασία στὴν ὁποία ὑποβλήθηκε ὁ Ἄθάμας ἀπ' τὸν «καθάρσιο» θεό, τὸν Ἀπόλλωνα, κι ὁ ἴδιος αὐτός πλανητισμός γίνεται αἰτία νά ὀνομαστεῖ ἡ περιοχὴ (ἢ περιοχὴ τῶν πλανήσεων τοῦ ἥρωα) Ἀθαμανία, σύμφωνα μὲ τὴν σημείωση τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ.

Μιά ἄλλη παραλλαγή τοῦ μύθου βρίσκεται στὴ βάση τῶν διηγήσεων τοῦ Νόννου, πού στὰ «Διονυσιακά» του (στο 10ο βιβλίο) περιγράφει, μὲ κάποιες περισσότερες λεπτομέρειες, τὴν ψυχικὴ νόσο τοῦ Ἀθάμαντα («Ἐν δεκάτῳ μανίην Ἀθαμαντίδα...»)⁴⁰

Ἐδῶ ὁ μανιοδότης θεός εἶναι ὁ Πάν, στὸν ὁποῖο ἀποδίδονταν, κυρίως, οἱ «πανικοί φόβοι»⁴¹ καὶ τὰ «πανικά δειμάτα» (κρίσεις ἄγχους)⁴² ἀλλὰ καὶ ἐπιληπτικὲς κρίσεις,⁴³ ἀποπληκτικὲς προσβολές⁴⁴ καὶ ἄλλες παθολογικὲς καταστάσεις πέρα ἀπ' τίς περιπτώσεις «μανίας»⁴⁵ (ψυχικῆς καθαρὰ νόσου), ὅπως στὴν ἐδῶ περιγραφόμενη περίπτωση τοῦ Ἀθάμαντα («οἰστρηθεὶς Ἀθάμας μανιώδει Πανός ἰμάσθη» στ. 4).

Τὸ ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο ἐκφράζεται ἡ μανιοδοτικὴ δύναμη τοῦ θεοῦ, εἶναι ἡ μάστιγα («ἰμάσθη»), πού προκαλεῖ τὴν «μανία» πλήττοντας τὸν ἀσθενή. Τὸ αἶσθημα, ἐξ' ἄλλου, ὅτι οἱ ψυχικὰ ἀσθενεῖς ἔχουν πληγῆ, μπορεῖ νά τὸ συναντήσει κανεὶς νά ἐκφράζεται ἀκόμη καὶ σήμερα στίς ὁμολογίες πολλῶν ἀπ' τοὺς ἀσθενεῖς πού «νιώθουν στὴν ἀρχὴ τῆς ἀρρώστιας τους, ὅτι δέχτηκαν τὴν ἐπίθεση ἀπὸ κάτι τὸ ἀκαθόριστο καὶ ὅτι κατακτῆθηκαν ἀπ' αὐτό».⁴⁶

Σύμφωνα μὲ τὴ διήγηση τοῦ Νόννου, ἡ ψυχικὴ ἀρρώστια τοῦ Ἀθάμαντα ἐκδηλώνεται μὲ ὀρισμένα κλινικὰ σημεῖα πού εἶναι:

Παραισθήσεις τῆς ὄρασης

Ψευδαισθήσεις ἀκουστικὲς καὶ ὀπτικὲς

Διαταραχὲς τῆς ψυχοκινητικότητας

Διαταραχὲς τῆς σκέψης καὶ τῆς γλωσσικῆς ἔκφρασης

Παραθυμία (παθολογικὴ συναισθηματικὴ μετὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἀπρόσφορου συναισθήματος) καὶ ἀναίτιο γέλιό.

Παραμμία καὶ γενικὰ διαταραχὲς στὴν ἐκφραστικὴ καὶ τὴν ὄλη ἐξωτερικὴ

39. Πausan. I, 44. 7. Ἔκδ. F. Spiro, 1903, Lipsiae, T.I, σ. 122.

40. Νόννου, Διονυσ. Χ. Ἔκδ. Le Comte de Marcellus, 1856, Paris, σ. 86.

41. Σχολ. Εὐριπ. Ρῆσ. 36: «τούς αἰφνιδίους φόβους ἀνῆψαν τῷ Πανί σφοδρούς ὄντας καὶ ἐκπληκτικούς». Ἔκδ. E. Schwartz, 1891, Berolini, T.II, σ. 328.

42. Πausan. X, 23, 7: «τά γὰρ ἀπὸ αἰτίας οὐδεμιᾶς δειμάτα ἐκ τούτου (τοῦ Πανός) φασὶ γίνεσθαι». (ὄπ. πρ. T.III, σ. 166).

43. Σχολ. Εὐριπ. Μῆδ. 1172: «τούς ἐξαιφνης καταπίπτοντας φόντο τὸ παλαιόν οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ Πανός, μάλιστα καὶ Ἐκάτης πεπληχθῆναι τὸν νοῦν...» (Ἔκδ. Schwartz, ὄπ. πρ. σ. 203).

44. Μενανδρ. Δύσκολος 311-313: «οὗτός μ' ὁ Πάν, μειράκιον, αἱ Νύμφαι θ' ἄμα / ἀπόπληκτον αὐτόν, πλησίον οἰκίας / ἤδη ποιήσειαν...» Ἔκδ. W.E. Blake, 1966, New York, σ. 49.

45. Λόγγου, Ποιμεν. (Δάφνης καὶ Χλόης) 3, 23, 3: «Ἵ Πάν ὀργίζεται τῇ κόρῃ (...) καὶ μανίαν ἐμβάλλει τοῖς ποιμέσι καὶ τοῖς αἰπόλοις». Ἔκδ. G. Dalmeyda, 1960, Paris, σ. 70.

46. H. Baruk, Ψυχώσεις καὶ Νευρώσεις. Ἑλλ. μετάφρ. X. Οὐζούνη, 1965, Ἀθήναι, σ. 24.

ἐμφάνιση τοῦ ἀσθενοῦς.

Ἡ διήγηση τοῦ Νόννου ἀρχίζει μέ μιὰ περιγραφή τοῦ παροξυσμοῦ τῆς νόσου μέ ἀκουστικές Ψευδαισθήσεις, ὀπτικές Παραισθήσεις καί βίαιες ἀντιδράσεις ἀπέναντι σ' ἕνα κοπάδι ἀθῶων προβάτων, πού ὁ Ἄθάμας τρέπει σέ φυγή νομίζοντας πῶς καταδιώκει τούς ὑπηρέτες του.⁴⁷ Ὁ ἴδιος συλλαμβάνει μιὰ κατσίκα μέ τά δυό της νεογέννητα τή στιγμή ἀκριβῶς πού τά θηλάζει, δένει τά χνουδωτά τους πόδια καί σφίγγοντας μ' ἕνα σχοινί τά πλευρά τῆς ἴδιας, τήν μαστιγώνει νομίζοντας πῶς εἶναι ἡ Ἰνώ χωρίς νά γνωρίζει τό λάθος του. («... σφιγγομένης μάστιζε δέμας ψευδήμονος Ἰνοῦς, / μὴ νοέων νόθον εἶδος». στ. 11-12) Οἱ ἀκουστικές Ψευδαισθήσεις (πού μαζί μέ ἄλλες Ψευδαισθήσεις πληροῦν τήν ὅλη κλινική εἰκόνα καί πού σάν τέτοιες σημειώνονται γιά πρώτη καί μοναδική φορά ἀνάμεσα σ' ὅλα τά κείμενα πού ἀφοροῦν στόν μῦθο τοῦ Ἄθάμαντα) ἀναφέρονται στήν ἀρχική ψυχοαισθητηριακή διαταραχή τοῦ ἥρωα, πού αισθάνεται τό μαστίγιο τοῦ Πανός νά βουίζει ἀκατάπαυστα στ' αὐτιά του. («Ἄει δέ οἱ ἔνδον ἀκουῆς / Πανιάδος Κρονίης ἐπεβόμβεε δοῦπος ἰμάσθλης». στ. 12-13)

Παράλληλα σημειώνονται οἱ διαταραχές τῆς ψυχοκινητικότητας μαζί μέ ἔντρνες καί ξαφνικές φοβικές ἐκδηλώσεις ἢ ἀγχώδεις κρίσεις καθῶς ἐπίσης καί νέες ἀκουστικές ψευδαισθητικές ἐμπειρίες. Συχνά πετιέται ἀπότομα ἀπ' τή θέση του τρομαγμένος ἀκούγοντας τή βίαιη πνοή τῶν δρακόντων. («Πολλάκις δ' ἀστήρικτος ἔδῶν ἀνεπάλλετο θῶκων / οὔασι ταρβαλέοισι δεδεγμένος ἄσθμα δρακόντων» στ. 14-15).

Στό ἴδιο πλαίσιο ἐντάσσεται καί ἡ ἐδῶ περιγραφόμενη διέγερση καί εἰδικά ἡ παθολογική κινητική συμπεριφορά μέ στερεοτυπική ἐπαναληπτικότητα καί χωρίς κανένα σκοπό. Ἔτσι παίρνει, κατά διαστήματα, τό τόξο του καί ρίχνει τό βέλος του χωρίς κάποιο σκοπό καί δέν χτυπᾶ παρά μονάχα τόν ἀέρα («ἀέρα βάλλων» στ. 17).

Στό κλινικό προσκῆνιο ἐμφανίζονται πλέον καί οἱ ὀπτικές Ψευδαισθήσεις, πού ὁ ζωοψικός τους χαρακτήρας ἐκφράζεται μέ τήν παρουσία φιδιῶν τῆς «Ταρταρῆς θεαίνης» (μιᾶς ἀπ' τίς Ἐρινύες), πού προκαλοῦν τήν ἔκλυση φανεροῦ ἀγγχους («δειμαίνων» ὁ Ἄθάμας).

Μάρτυρας τῆς κριτικῆς αὐτῆς φάσης τῆς ψυχικῆς νόσου (τῆς «Λύσσης»),⁴⁸ εἶναι ἡ ἔξοδος ἀφροῦ ἀπ' τό στόμα («ἀφρόν ἀκοντίζων χιονώδεα, μάρτυρα λύσης» στ. 20) ἡ περιστροφή τῶν ὀφθαλμικῶν βολβῶν καί τό ἀόριστο καί ἀπειλητικό βλέμμα («ὀφθαλμούς μεθύοντας ἀπειλητήρας ἐλίσσω» στ. 21), ἡ ὑπεραίμωση τῶν ὀφθαλμῶν («ὄμματα φοινίσσοντο» στ. 22) καί ἡ ἐμφάνιση ἀνευρυσμένων κροταφικῶν ἀγγείων («διά κροτάφωια δέ λεπταί / ἀσταθές μήνιγγες ἐδινεύοντο καρῆνον» στ. 23-24). Ταυτόχρονα σημειώνονται οἱ διαταραχές τῆς μιμικῆς («σφαλεραῖς ἐλίκεσι ἐβακχεύθησαν ὀπωπαί / ἀνέρος οἰστρηθέντος» στ. 27-28).

Ὡς ἔκφραση τῶν διαταραχῶν τῆς σκέψης καί τοῦ προφορικοῦ λόγου σημειώνονται ἡ δυσνόητη ὁμιλία καί ὁ «τραυλισμός» («καί στόμα οἱ βάμβαινε» στ. 30). Ἄπ' τά χεῖλη του δέν βγαίνουν παρά ἀκατανόητα λόγια («ἀσήμαντα ἔπεα» στ. 31) καί ἀναρθρες κραυγές («θυίας φωνή» στ. 33).

47. Ἡ σκηνή παρουσιάζεται ὁμοια μ' ἐκείνη τῆς παραφροσύνης τοῦ Αἵαντα στό ὁμώνυμο δράμα τοῦ Σοφοκλέους, στ. 283 κέ.

48. «Λύσσα· ἡ μανία, παρά τό λύειν τόν νοῦν» (Etymol. Magn).

Ἀπευθύνεται —ὑπό τό κράτος προφανῶς τῶν Ψευδαισθήσεων— πρὸς τοὺς τοίχους πού τὸν περιβάλλουν, μέ ἀκατανόητα λόγια, ἐνῶ νέες ὀπτικές Ψευδαισθήσεις ἐμφανίζονται καί πάλι στό κλινικό προσκήνιο. Ὁ Ἀθάμας βλέπει νά γυρνᾷ γύρω ἀπ' τό πρόσωπό του ἡ ἀθέατη Μέγαιρα (ἡ φοβερότερη ἀπ' τίς Ἐρινύες). Ἡ θεά της τοῦ προκαλεῖ ἔντονος φοβικές ἀντιδράσεις καί τρομερό ἄγχος, ὁ ἴδιος δέ, θέλει ἐπίμονα νά ἀποσπάσει ἀπ' τὰ χέρια της τό ἀπό φίδια καμωμένο μαστίγιό της. Σύροντας γυμνὸ τό ξίφος του ἐπιτίθεται ἐναντία στήν Ἐρινύα καί ἐπιθυμεῖ νά ἀποκόψει τὰ, ὅμοια μέ φίδια, σγουρά μαλλιά τῆς Τισιφόνης (μιᾶς ἄλλης Ἐρινύας).

Στὴ συνέχεια, βλέποντας τὴν ψεύτικη μορφή τῆς Ἀρτέμιδος, γεννᾶται μέσα του ἡ ἐπιθυμία τοῦ κυνηγοῦ («πεπταίνων σκιοέεσαν ἐπίκλοπον εἰκόνα μορφῆς / Ἀρτέμιδος καί κοῦφον ἰδῶν εἰδῶλον⁴⁹ ὀπωπῆς, / φάσμασιν⁵⁰ ἀντιτύποισιν ἐς ἦμερον ἤλυθεν ἄγρης» στ. 42-44).

Στὴ μεγάλη ἐπιθυμία του γιὰ κυνήγι ὀρμᾷ τρέχοντας στά βουνά. Συναντᾷ στό δάσος τό γιό του Λέαρχο καί βλέποντάς τον σάν ἐλάφι («ὑψίκερον ἔλαφον δοκέων ψευδήμονι μορφῇ» στ. 54) προβαίνει —ἔρμαιο τῶν παραισθήσεών του— στὴ φρικιαστικὴ πράξη τῆς θανάτωσής του («χερσί δέ λυσσαλέησιν ὑπηνέμιον βέλος ἔλκων / παιδοφόνῳ νέον υἱᾶ πατὴρ ἐπέδησε βελέμῳ» στ. 57-58). Ἀποκόπτει⁵¹ μέ τό μαχαίρι του τό ἄγνωστο γιαυτὸν κεφάλι τοῦ γιοῦ του, πού τό θεωρεῖ σάν τό κεφάλι ἑνός νεβροῦ, ἑνός μικροῦ δηλ. ἐλαφιοῦ («καί κεφαλὴν ἄγνωστον ἀπελοίησε μαχαίρι / φάσματι⁵² νεβρωθεῖσαν» στ. 59-60). Ψηλαφώντας τό ματωμένο χνουδωτό πρόσωπό του,⁵² ξεσπάει σ' ἕνα ἀναίτιο γέλιο, ἔκφραση τοῦ φανερά διαταραγμένου συναισθήματος («ἀσημάντου δέ προσώπου / αἰμαλέης γενειάδος ἄκρον ἀφάσσων» στ. 60-61).

Κι' ἐνῶ ὁ Λέαρχος ἀκόμη σπαρταροῦσε ἄταφος, μέ μιὰ παράφορη κίνηση τὸν ἐγκαταλείπει κι ἀρχίζει νά τρέχει διώκοντας τὴ γυναίκα του καί μητέρα τῶν παιδιῶν του. Ἡ ὄψη του εἶναι ἀλλοιωμένη, τὰ παραμελημένα μαλλιά του πέφτουν ἄτακτα στοὺς ὤμους του καί κανεὶς δέν τολμᾷ νά τὸν πλησιάσει. Μέ γοργό βῆμα διασχίζει τὰ δωμάτια τοῦ σπιτιοῦ του ἀναζητώντας μέ δυνατές φωνές τό παιδί του πού ἔχει ἤδη σκοτώσει. Δέν βρίσκει μπροστά του παρά τὸν μικρότερο Μελικέρτη καί ἀρπάζοντάς τὸν τὸν ρίχνει μέσα σ' ἕνα πυρακτωμένο λέβητα. Ἔτσι καθὼς τό νήπιο καλοῦσε τὸν πατέρα του («παπάζων») καταφθάνει ἡ Ἰνώ καί ἀρπάζοντας τό μισοκαμένο παιδί της μέσα ἀπ' τό καυτό νερό τοῦ λέβητα, ἀναζητᾷ τὴ σωτηρία στὴ γρήγορη φυγή. Τρέχοντας ἀλαφιασμένη («ἄλμασι φοιταλέοις ποδήνεμος ἔτρεχεν Ἰνώ» στ. 75), πέφτει μέσα στὴ θάλασσα μαζί μέ τὸν Μελικέρτη γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν καταδίωξη τοῦ Ἀθάμαντα, πού συνεχίζει νά βρίσκεται στὴν ἴδια κρίση «Μανίας» («αἰνομανῆς Ἀθάμας... / ἐδίωκε» στ. 78-79).

Ἡ μυθικὴ παράδοση ἀναφέρει πὼς ὁ Ἀθάμας μετὰ τὴν φρικιαστικὴν πράξη τῆς θανάτωσής του Λεάρχου, ἀποσύρθηκε στὴν ἔρημιά ἀνάμεσα στοὺς λύκους καί ἄλλα ἄγρια θηρία.

Αὐτὴ ἢ «Ἀναχώρηση» (ἀπόσυρση σέ ἔρημους τόπους) ἀλλὰ καί ἄλλα

49. Εἰδῶλον· φάσμα (Ι. Σταματάκου, Λεξικόν..., στή λ.).

50. Φάσμα — φασματιάδω· visions or hallucinations = Ψευδαισθήσεις (Liddel - Scott, Lexicon..., στή λ.).

51. Πρβλ. Εὐριπ. Βάκχ. στ. 858.

52. Πρβλ. Εὐριπ. Βάκχ. στ. 1139-1140, 1277 καί 1284.

στοιχεία, όπως αυτό της ψυχικής νόσου, της παιδοφονίας, της μεταμόρφωσης σε νεβρό του θύματος του διασπαραγμού (γιού του ίδιου του παιδοκτόνου), της παρουσίας του λέβητα και τόσα ακόμη, στάθηκαν ικανή αιτία να ένταχθεί ο μύθος του Ἀθάμαντα στο διονυσιακό πλαίσιο. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀθάμας θεωρήθηκε ὡς ἕνας διονυσιακός ἥρωας καί ὁ μύθος πού σχετίζεται μ' αὐτόν ἔχει ἰδωθεῖ ὡς μιά δικαιολόγηση καί μιά ἐρμηνεία τῆς διονυσιακῆς τελετουργίας. Τά στοιχεία πού ἀναφέρθηκαν λίγο πρὶν, κοινά στίς διάφορες ἐκδοχές τοῦ μύθου τοῦ Διονύσου, συνιστοῦν, ὅπως καί σέ ἄλλες περιπτώσεις «μιά εἰκόνα τῆς ἴδιας ἐκείνης λειτουργίας, πού ἐπαναλαμβάνονταν στήν ἀρχή σάν αἱματηρή θυσία κι ἀργότερα σάν συμβολική τελετή».⁵³

Στό πλαίσιο τῆς διονυσιακῆς λατρείας, ξεχωριστή θέση κατέχει ἡ βάρβαρη σκηνή τοῦ «διασπαραγμοῦ» καί, συνακόλουθα, τῆς «ὠμοφαγίας».

Ἐχει παρατηρηθεῖ πὼς πλῆθος ἀπό μαρτυρίες βεβαιώνουν τήν τροπή ἢ ἐναλλαγή τῆς (διονυσιακῆς - μαιναδικῆς) ὠμοφαγίας σέ βρεφοφαγία καί πὼς μιά τέτοια ἀνθρωποφαγική μετάληψη συναντᾶται στίς τελετές τῆς φυλετικῆς μύησης ἀπ' ὅπου προέρχονται οἱ μυητικοὶ θίασοι. Ὁ συμβολικός θάνατος τῶν μυομένων γυρίζει στόν πραγματικό θάνατο τοῦ ἐνός, πού τό δοκίμασμα ἀπ' τίς σάρκες του ἀντικαθιστᾷ τήν τοτεμική ἄλλοτε καί θυσιακή ἔπειτα ζωομετάληψη ἀνοίγοντας τήν τάση νά ἐνσαρκώνεται τό θυσιακό «πνεῦμα» (δαίμων ἢ θεός) σέ ἀνθρώπινο θῦμα.⁵⁴

Στήν Ἑλλάδα ὑπῆρχε ἡ ἀνάμνηση μιᾶς —ἀρχαϊκῆς ἀρχῆς— τελετουργικῆς πρακτικῆς, ἐνός ἱερουργικοῦ «παιδοσπαραγμοῦ» στό ὄρος Λυκαίον, στό πλαίσιο τῆς λατρείας τοῦ Λυκαίου Διός («*Λυκάων δέ ἐπὶ τόν βωμόν τοῦ Λυκαίου Διός βρέφος ἤνεγκεν ἀνθρώπου καί ἔθυσε τό βρέφος...*»⁵⁵) καί μιᾶς, στή συνέχεια «παιδοφαγίας» («*σφάζαντες ἕνα τῶν ἐπιχωρίων παῖδα, τοῖς ἱεροῖς τά τούτου σπλάγχνα συναμιξάντες παρέθεσαν*»⁵⁶).

Ὅποιος μετά τόν Λυκάονα, πού «μεταμόρφώθηκε» ἀπό τόν Δία σέ λύκο ὕστερα ἀπ' τή θυσία τοῦ βρέφους («... καί αὐτόν αὐτίκα ἐπὶ τῇ θυσίᾳ γενέσθαι λύκον φασίν ἀντί ἀνθρώπου»⁵⁷), εἶχε γευτεῖ ἀνθρώπινο κρέας, «μεταμορφωνόταν» ἀναγκαστικά σέ λύκο («ὁ γευσάμενος τοῦ ἀνθρωπίνου σπλάγχνου, ἐν ἄλλοις ἄλλων ἱερείων ἐνός ἐγκατατετημημένον, ἀνάγκη δὴ τούτω λύκω γενέσθαι»⁵⁸).

Αὐτή τῇ «μεταμόρφωση» γιά τήν ὁποία μᾶς μιλάει καί πάλι ὁ Πausανίας («... ὡς ἐξ ἀνθρώπου μεταβάλλοι τό εἶδος εἰς Λύκον ἐπὶ τῇ θυσίᾳ»⁵⁹), καί τήν ὁποία θά μπορούσε νά ὑποστῆ ὁ καθένας μετά τόν Λυκάονα, πού θά θυσίαζε μέ τόν ἴδιο τρόπο, δέν κρατοῦσε γιά ὅλη του τῇ ζωή («... γίνοιτο δέ οὐκ εἰς ἅπαντα τόν βίον»⁶⁰). Ἐν τότε πού ἦταν λύκος δέν ἔτρωγε ἀνθρώπινο κρέας, ὕστερα ἀπό δέκα χρόνια, ξαναγινόταν ἀνθρωπος, ἂν ὅμως δοκίμαζε, ἔμενε γιά πάντα θηρίο («ὁπότε δέ εἴη λύκος, εἰ μὲν κρέων ἀπόσχοιτο ἀνθρωπίνων, ὕστερον ἔτι δεκάτω φασίν αὐτόν αὔθις

53. J. Kott (1976) Θεοφαγία. Ἑλλ. μετάφρ. Ἀ. Βερυκοκάκη — Ἀρτέμη, Ἀθήνα, σ. 214.

54. Π. Λεκατσᾶ (1971) Διόνυσος, Ἀθήνα (Ψυχικό) σ. 50 καί 29.

55. Pausan. VIII, 2, 3. Ἐκδ. F. Spiro, 1903, Lipsiae, T.II, σ. 260.

56. Ἀπολλοδ. II, 8, 1. Ἐκδ. E. Bekker, 1854, Lipsiae, σ. 95.

57. Pausan. VIII, 2, 3, (ὅπ. πρ. II/260).

58. Πλάτ. Πολιτεία Η, 18, 565 d. Ἐκδ. C. F. Hermann, 1883, Lipsiae, T.IV, σ. 258.

59. Pausan. VI, 8, 2 (ὅπ. πρ. II/110).

60. Pausan. VIII, 2, 6 (ὅπ. πρ. II/260).

ἄνθρωπον ἐκ λύκου γίνεσθαι, γευσάμενον δὲ ἐξ αἰεὶ μένειν θηρίον»⁶¹). Ἄξιζει νά σημειωθεῖ ἡ παρατήρηση ὅτι «οἱ ἱερωτοὶ καὶ τὰ θύματα εἶναι ἀπὸ ὀρισμένου γένους, τοῦ Λυκάου, πού τό ὄνομά του σχετίζεται μέ τό Λύκαιον καί τούς λύκους. Ἐδῶ εἰκάζεται ἡ μυητική τελετή ενός γένους ἢ θιάσου «Λύκων» ἢ «Λυκανθρώπων» (τό τοτεμικό γένος μετασχηματίζεται σέ θιασο ὅταν ἐπιζει), μέ βρεφοφαγική μετάληψη καί μέ «Ἀναχώρηση» (ἀποτράβηγμα στήν ἐρημίά) τῶν μυούμενων «Λύκων»⁶²...».

Ἡ σχολιαστής τοῦ Λουκιανοῦ (Ἐνάλ. Διαλ. 9, !) σημειώνει σχετικά μέ τόν Ἀθάμαντα πώς μετά τήν θανάτωσή τοῦ Λεάρχου «ἀναγκάθησασα ἡ Ἰνώ παρέβαλε αὐτῷ φαγεῖν ἐψήσασα τόν Λεάρχον».⁶³

Ἡ ἴδια ὁ Ἀθάμας ἀπευθύνθηκε, μετά τήν παιδοφονία, (σύμφωνα μέ μιὰ πρώτη μαρτυρία, τοῦ Ἀπολλοδώρου)⁶⁴ στόν Ἀπόλλωνα τοῦ Δελφικοῦ μαντείου σχετικά μέ τή μελλοντική του διαμονή καί ἔλαβε τό χρησμό νά κατοικήσει στόν τόπο ἐκεῖνο πού θά τύχαινε νά φιλοξενηθεῖ (νά τροφοδοτηθεῖ)⁶⁵ ἀπό ἄγρια ζῶα («ἐν ὧπερ ἂν τόπω ὑπό ζῶων ἀγρίων ξενισθῆ»). Ἀφοῦ πέρασε πολλά μέρη, βρῆκε κάπου τυχαῖα λύκους, πού μοιράζονταν κομμάτια ἀπό πρόβατα («...ἐνέτυχε λύκοις προβάτων μοίρας γεμομένοις»). Οἱ λύκοι μόλις εἶδαν τόν Ἀθάμαντα, ἄφησαν τά κρέατα πού μοιράζονταν καί ἔφυγαν, ἐνῶ ὁ Ἀθάμας «κτίσας τήν χώραν Ἀθαμαντίαν ἀφ' ἑαυτοῦ προσηγόρευσε».

Στή μαρτυρία αὐτή τοῦ Ἀπολλοδώρου (πού ἀποτελεῖ ἔτσι μιὰ ἄλλη πηγή τῆς ἐτυμολογικῆς διερεύνησης γιά τό ὄνομα «Ἀθαμαντί[τ]ία»,⁶⁶ τά σημερινά Τζουμέρκα ἢ Ἀθαμανικά ὄρη), προστίθεται κι ἐκεῖνη τοῦ σχολιαστή τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου «Μίνως», πού σημειώνει σχετικά: «...ὁ Πύθιος χρᾶ ἐκέισε κατοικεῖν, οὐ ὑπ' ἀγρίων ζῶων ξενισθῆ ἐλθόντος δέ καθ' ἣν χώραν λύκοι κρέα προβάτων διενέμοντο, αὐτοῦς μέν διά δέος φασί φυγεῖν, συνέντα δέ τοῦτον οἰκῆσαι τε αὐτοῦ, καί τῆ Ἀθαμαντία καί τοῖς ἀπ' αὐτοῦ τῆς οἰκείας κλήσεως μεταδοῦναι»⁶⁷.

Οἱ μαρτυρίες πού μᾶς παρέχουν τά ἀρχαιοελληνικά κείμενα εἶναι σαφεῖς καί ἡ ἐδῶ ἀναφερόμενη λέξη «ξενισθῆ» (δηλ. νά φιλοξενηθεῖ, νά τροφοδοτηθεῖ) φανερώνει ὅτι ὁ Ἀθάμας, ὄντας μακριά ἀπ' τήν ἀνθρώπινη κοινωνία, ἀπανθρωποποιημένος κι ἀναγκασμένος νά ζεῖ ὄχι μόνο μιὰ πλανητική ζωή, ἀλλά καί τήν ἄγρια ζωή τοῦ λύκου ἀνάμεσα στούς λύκους, δέν ὑπῆρξε ἔτσι παρά ἕνας λυκάνθρωπος. (Ἡ H. Jeanmaire⁶⁸ — γιά παράδειγμα — ἀναφέρει ὅτι «ὁ Ἀθάμας ὑπῆρξε ἕνας λυκάνθρωπος ἢ τουλάχιστον δέν ἔβρισκε τήν ἐξηρέμηση καί τήν ἡσυχία παρά μέσα στήν κοινωνία τῶν λύκων», πού μοιράζονταν μαζί τους τήν δική τους τροφή).

Ἄλλά μέ τήν τελευταία αὐτή παρατήρηση καί τόν χαρακτηρισμό τοῦ ἥρωα ὡς

61. Πausan. VIII, 2, 6 (ὄπ. πρ. II/260-261). Βλ. καί Ἱεροῦ Αὐγουστίνου, Ἡ πολιτεία τοῦ Θεοῦ 18, 17. Ἑλλ. μετάφρ. Α. Δαλεζίου; 1956, Ἀθήνα, σ. 292.

62. Π. Δεκατσᾶ (1971), ὄπ. πρ. σ. 49.

63. Σχόλ. Λουκιαν. Ἐνάλ. Διαλ. 9, 1. Ἐκδ. H. Rabe, 1906, Lipsiae, σ. 266.

64. Ἀπολλοδ. I, 9, 2 (ὄπ. πρ. σ. 21).

65. Μετάφρ. Π. Πετρίδη. Ἐκδ. I. Ζαχαροπούλου (χ.χρ.), Ἀθήνα, σ. 45.

66. Ἡ Ἀθαμανία — παρατηρεῖ ὁ R. Graves — εἶναι συνδεμένη μέ τό ὄνομα τοῦ οἰκιστῆ τῆς Ἀθάμαντα, στήν ἐτυμολογία τοῦ ὁποίου καί ἀναφέρεται στή συνέχεια (R. Graves, 1980², Greek Myths, London, σ. 229).

67. Σχόλ. Πλατ. Μίν. 315c. Ἐκδ. E. Bekker, 1824, Londini, σ. 22.

68. H. Jeanmaire, 1939, Courtois et Courètes, Lillee, σ. 565. Τοῦ ἴδιου: Dionysos (1978²), Paris, σ. 340.

«λυκανθρώπου», ανακλύπει ένα εύλογο, νομίζω, ἐρώτημα: Ποιά σχέση μπορεί νά ἔχει ἡ «Λυκανθρωπία» αὐτή μέ τήν «Λυκανθρωπία» ὡς νόσο (νόσος λυκανθρώπος) ὅπως βλέπουμε νά περιγράφεται στή κείμενα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ἰατρικῆς γραμματείας;

Ὁ Μάρκελλος ὁ Σιδήτης⁶⁹ (γιά νά μήν ἀναφερθοῦμε σέ ἄλλους Ἱατρούς ὅπως ὁ Γαληνός⁷⁰ καί οἱ μεταγενέστεροι: Ὁριβάσιος⁷¹, Ἀέτιος,⁷² Παῦλος ὁ Αἰγινήτης,⁷³ Μιχαήλ Ψελλός⁷⁴ κ.ἄ.), δίνει μέ κάποιες λεπτομέρειες τήν κλινική εἰκόνα τῆς Λυκανθρωπίας ὡς νόσου γράφοντας: «Οἱ τῇ λεγομένη κινανθρώπῳ ἢ λυκανθρώπῳ νόσῳ κατεχόμενοι (...) νυκτός ἐξίασι, τά πάντα μιμούμενοι λύκους ἢ κύνας (...) ὠχραί τυγχάνουσι καί ὀρῶσι ἀδρανές καί ξηρούς τοὺς ὀφθαλμούς ἔχουσι καί οὐδέν δακρύουσι, θεάσῃ δέ αὐτούς καί κοίλους ὀφθαλμούς ἔχοντας καί γλῶσσαν ξηράν, καί οὐδ' ὄλωσ σίελον προέχουσιν, εἰσὶ δέ καί διψῶδεις (...) γινώσκειν δέ χρή μελαγχολίας εἶδος εἶναι τήν λυκανθρωπίαν».

Στό νοσογραφικό πλαίσιο τῆς σύγχρονης Ψυχιατρικῆς δέν ὑπάρχει θέση γιά τήν Λυκανθρωπία σάν μιά ἰδιαίτερη ἀρρώστια μέ συγκεκριμένη κλινική ταυτότητα καί πιστεύω πῶς ἡ ἐδῶ διατυπούμενη ἄποψη ὅτι ἡ Λυκανθρωπία ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος Μελαγχολίας δέν ἀφορᾷ στή συγκεκριμένη αὐτή νόσο, πού συνιστᾷ μιά φάση τῆς Μανιοκαταθλιπτικῆς Ψύχωσης, ἀλλά στήν διαταραχή τῆς μέλαινας χολῆς, πού ὡς φυσιοπαθολογικός μηχανισμός προκαλεῖ —γενικά— τήν ἐμφάνιση συμπτωμάτων ψυχικῶν νόσων. Ὡστόσο, εἶναι δυνατό ἡ ἴδια νά ἐκδηλωθεῖ καί ὡς Μελαγχολία μέ τό σύγχρονο ἐννοιολογικό περιεχόμενο τοῦ ὅρου.

Οἱ H. Rosenstock καί K. Vincent σέ μιά πρόσφατη σχετικά καί καθαρά κλινική ἐργασία τους δημοσιευμένη στό γνωστό περιοδικό «American Journal of Psychiatry»,⁷⁵ παρατηροῦν (μέ τήν εὐκαιρία μιάς περιπτώσεως σαρανταπεντάχρονης ἀσθενοῦς, πού νοσηλεύτηκε γιά ὀρισμένα συμπτώματα, ὅπως τό αἶσθημα τῆς σωματικῆς μεταμόρφωσης σέ λύκο μέ ταυτόχρονη ζωομίμηση στή σεξουαλική ἰδιαίτερα συμπεριφορά, ἀκουστικές ψευδαισθήσεις, ἄγχος, «σημεῖο τοῦ καθρέφτη» καί ἰδέες ἐξωτερικῆς ἐπίδρασης) ὅτι τό διαφοροδιαγνωστικό πρόβλημα ἐντοπίζεται ἀνάμεσα στίς παρακάτω ἀρρώστιες: ὀργανικές Ψυχώσεις, ἐνδογενεῖς (ἐδῶ ἀνήκει καί ἡ Μανιοκαταθλιπτική), ψυχοκινητική Ἐπιληψία καί ὑστερική Νεύρωση ψυχοαποσυνδετικοῦ τύπου. Καί καταλήγουν στό συμπέρασμα ὅτι «ἡ Λυκανθρωπία πρέπει νά ἰδωθεῖ ὡς ἓνα πολυσύνθετο σύμπτωμα καί ὄχι ὡς μιά διαγνωστική ὄντοτητα».

Νομίζω (κι αὐτό εἰπῶθηκε ἤδη στήν ἀρχή αὐτοῦ τοῦ κειμένου μέ βάση τά περιγραφόμενα συμπτώματα, ἐλάχιστα στήν ἐπικρατέστερη ἐκδοχή καί περισσότερα στή διήγηση τοῦ Νόννου, ὅπως κι ὅσο μπόρεσα νά τά δῶ καί προσπάθησα νά

69. W.H. Roscher, Das von der "Kynanthropie" handelnde fragment des Marcellus von Side. Μέσα στό Abhandlungen der philologisch - historischen Klasse des Sächsischen Akademie des Wissenschaften, 1896, 17, 3, σ. 79-81.

70. Γαληνός, Περί Μελαγχολίας XIX, 719 (ἐκδ. G.G. Kühn, Lipsiae, 1830).

71. Ὁριβάσιος VIII, 9. Ἔκδ. I. Raeder, (ἐπανεκδ. 1964), Amsterdam, C. M. Gr. T.VI/3, σ. 250.

72. Ἀέτιος, VI, 11. Ἔκδ. A. Olivieri, 1905, Berolini, C.M.Gr., T.VIII/2, σ. 151-152.

73. Παῦλος Αἰγινήτης III, 16. Ἔκδ. Ἀλδου, 1528, Venetiis, σ. 30β-31α.

74. Μιχ. Ψελλός. Μέσα στό: I.L. Ideler (1841) Physici et Medici Graeci Minores, Berolini, T.I, σ. 227.

75. H.A. Rosenstock καί K.R. Vincent, "A case of Lycanthropy", American Journal of Psychiatry, 134, 10, 1977, σ. 1147-1149.

76. Πβ. H. Jeanmaire (1939), ὅπ. πρ. σ. 565.

τά ἀναλύσω) ὅτι τό ἴδιο μπορεῖ νά λεχθεῖ καί στήν περίπτωση τοῦ Ἰθάμαντα. Ἰδῶ, τά ἀναφερόμενα συμπτώματα τῆς ψυχικῆς ἀρρώστιας γενικά (καί ὄχι τῆς Λυκανθρωπίας τοῦ ἥρωα, γιά τήν ὁποία δέν ἔχουμε καμιά σχετική λεπτομεριακή ἀναφορά ἀπό ἄποψη συμπτωμάτων), δέν εἶναι δυνατόν νά ἐνταχθοῦν σέ μιὰ συγκεκριμένη κλινική ὄντοτητα σύμφωνα μέ τά σύγχρονα δεδομένα.

ἸΑπ' τήν ἄλλη, ἂν δεχτοῦμε τήν Λυκανθρωπία τοῦ ἥρωα ὡς μιὰ «τελετουργική Λυκανθρωπία»⁷⁶ στό πλαίσιο τῆς διονυσιακῆς λατρείας συνδεμένη μέ τήν «ἸΑναχώρηση» τῶν λατρευτῶν, βρισκόμαστε μπροστά στό γεγονός τῆς «ἸΑερῆς Μανίας» αὐτῶν πού ἔπαιρναν μέρος στίς ὀργανιστικές ἱεροτελεστίες τῆς διονυσιακῆς λατρείας καί πού ἡ κλινική συμπτωματολογία τῆς μοιάζει μέ τά ἐδῶ ἀναφερόμενα συμπτώματα τῆς «Μανίας» τοῦ ἸΑθάμαντα.

ἸΟπως καί νά Ἰναι, πρόκειται γιά μιὰ περίπτωση «Μανίας» στήν πλατιά ἐκδοχή τοῦ ὄρου, νόσου καθαρά ψυχικῆς καί σάν τέτοια ἀποτελεῖ ὀπωσδήποτε μιὰ ἐνδιαφέρουσα σελίδα τῆς Ψυχιατρικῆς Ἰστορίας πού, ὡστόσο, δέν ἔχει προσεχθεῖ ὄσο πρέπει (σχεδόν καθόλου), σύμφωνα μέ τήν προσιτή σ' ἐμᾶς βιβλιογραφία.

ἸΑράλληλα, ὄμως, ἀποτελεῖ καί μιὰ ξεχωριστή σελίδα τῆς Ἰστορίας τῆς Ἰδιαίτερης πατρίδας μας, πού ἡ προσπάθεια γιά τήν πολυδιαστατική τῆς θεώρησης, ἐντάσσεται στούς στόχους καί τίς εὐρύτερες προοπτικές αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ. ἸΗ Ἰδια, ἀκριβῶς, προσπάθεια στάθηκε — ὄπως πάντοτε— ὁ κύριος δικαιολογητικός λόγος γιά τήν ἐκπόνηση κι αὐτῆς ἐδῶ τῆς ἐργασίας.

Ἡ καταμερισμός ἐργασίας στήν Ἀρχαία Ἀθαμανία¹

ΓΙΑΝΝΗ Ν. ΚΑΤΣΑΝΟΥ

Ἡ Ἡρακλείδης ὁ Ποντιπός ἔγραψε² στίς ἀρχές τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ὅτι στήν Ἀθαμανία οἱ γυναῖκες ἀσχολοῦνταν μέ τή γεωργία καί οἱ ἄντρες μέ τήν κτηνοτροφία.³

Ἡ πληροφορία αὐτή εἶναι σημαντική καί γι' αὐτό πού λέει καί γιά τά ἐρωτήματα πού θέτει, ὅπως:

Ἀπό πότε ὑπῆρχε ἔτσι καταμερισμένη ἀνάμεσα στίς γυναῖκες καί τοὺς ἄντρες ἡ ἐργασία γιά τήν Ἀθαμανία;

Μήπως ὁ καταμερισμός αὐτός ὑπῆρχε κάποτε σ' ὁλόκληρο τόν ἑλλαδικό χῶρο;

Τί καταμερισμό ἐργασίας εἶχαν οἱ Ἑλληνόγλωσσοι, ὅταν πρωτοῆρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἑλλάδα;

Τί ἐσήμαινε ἔτσι καταμερισμένη ἡ ἐργασία γιά τήν Ἀθαμανία;

Τά ζητήματα πού ἀνακύπτουν ἀπ' τά ἐρωτήματα αὐτά μποροῦν βέβαια νά προσδιορισθοῦν, ὄχι ὁμως καί νά φωτισθοῦν μέ κατηγορηματικό τρόπο, γιατί οἱ γνώσεις, πού ὑπάρχουν σχετικά μ' αὐτά σήμερα, εἶναι πολύ γενικές καί λίγες· ἡ ἐξέτασή τους θά ἔχει γιά σκοπό νά τά θέσει γιά συζήτηση καί κυρίως νά κάνει τά ἐρωτήματα αὐτά πιό συγκεκριμένα, γιά νά φανεῖ ἡ σημασία τους.

1. Ὁ κατά τέτοιον τρόπο ἀνάμεσα στίς γυναῖκες καί τοὺς ἄντρες καταμερισμός τῆς ἐργασίας ἔχει πολύ μακριά στό παρελθόν τίς ρίζες του. Ὅχι βέβαια στοὺς ἀνθρώπους πού τρέφονταν, καθὼς πιστεύεται καί τό δέχονταν καί ἡ ἀρχαία ἑλληνική παράδοση,⁴ μέ τρυφερά φύλλα καί ρίζες χορταρικῶν, μέ καρπούς, σπόρους καί μικρά ζῶα, γιατί αὐτοὶ ἀσχολοῦνταν ὅλοι μαζί, ἄντρες καί γυναῖκες, μέ τή συλλογή τροφῆς, δίχως νά ἔχουν ἀνάγκη νά καταμερίζουν ἀνάμεσα στά δύο

1. Ἀπ' τήν ἀνέκδοτη μελέτη «Ἡ Ἀρχαία Ἀθαμανία».

2. Πολιτεία 23.

3. Βλέπε καί Hammond, Ἡπειρος, τ. Β', σ. 96-97 μετ. Α.Χ. Γιάγκα καί Thomson, Προϊστορικό Αἰγαίο, σ. 18, σημείωση 27· — Ὁ Ν. Χ. Παπακώστας, Ἡπειρωτικά, σ. 21, ὑποσημ. 10, ἀποδίδει τό: «ἐν τῇ Ἀθαμάνων χώρα γεωργοῦσι μέν οἱ γυναῖκες, νέμουσι δέ οἱ ἄντρες» στόν Αἰλιανό, κι ὁ Φ. Δ. Κολοβός, Σκουφᾶς, τευχ. 9-10, σ. 240 στόν Ἰουλιανό· καί οἱ δύο ἀναφέρουν ὅτι προέρχεται ἀπ' τήν «Ποικίλη Ἱστορία», πού εἶναι βέβαια ἔργο τοῦ Αἰλιανοῦ, ὄχι ὁμως καί τοῦ Ἰουλιανοῦ.

4. Πausanias, 8.1.2.

φύλα τήν προσπάθειά τους. Ἡ ἀνάγκη αὐτή παρουσιάστηκε, ὅταν χρησιμοποιήθηκε τό κοντάρι ὡς κυνηγετικό ὄπλο· τό κοντάρι ἔκανε τότε τό κυνήγι ἔργο τῶν ἀντρῶν καί ἔμεινε ἡ συλλογή τῶν χορταρικῶν, τῶν σπόρων καί τῶν καρπῶν γιά τίς γυναῖκες.

Οἱ κυνηγετικές φυλές, καταμερίζοντας κατὰ τόν τρόπο αὐτό τήν ἐργασία ἀνάμεσα στά δύο φύλα, ἐξασφάλιζαν περισσότερη σέ ποσότητα καί καλύτερη σέ ποιότητα διατροφή κι ὁ ἀγῶνας γιά τήν ἐπιβίωση γίνονταν εὐκολώτερος.

Ὅταν ὁ Μόργκαν ἐπισκέφτηκε τούς Ἰνδιάνους τῆς Ἀμερικῆς, βρῆκε τούς ἄντρες Ἰροκέζους ν' ἀσχολοῦνται μέ τό κυνήγι καί τόν πόλεμο καί τίς γυναῖκες μέ τήν κηποκαλλιέργεια, πού σημαίνει ὅτι ὁ τέτοιος καταμερισμός τῆς ἐργασίας διατηρήθηκε ἀπ' τίς κυνηγετικές φυλές σ' ὅλες τίς ἐποχές ὡς τή νεώτερη.

Οἱ παλαιολιθικοί κυνηγοί πού, καθώς μαρτυροῦν τά εὐρήματα πού ἦρθαν στό φῶς,⁵ ἔζησαν κάποτε στόν ἑλλαδικό χῶρο, δέν μπορεῖ ν' ἀποτελοῦν ἐξαιρεση καί νά εἶχαν κατὰ διαφορετικό τρόπο καταμερισμένη τήν ἐργασία τους.

2. Οἱ κυνηγετικές φυλές πέρασαν μέ τό ἐξημέρωμα τῶν ζῶων ἀπ' τήν κυνηγετική οἰκονομία στήν ποιμενική· οἱ ἄντρες τότε, δίχως νά πάσουν νά εἶναι κυνηγοί ἄγριων ζῶων, ἔγιναν συγχρόνως καί κυρίως ποιμένες τῶν ἡμερων πιά ζῶων καί οἱ γυναῖκες, πού εἶχαν στό μεταξύ βρεῖ τόν τρόπο νά καλλιεργοῦν μέ πρωτόγονα μέσα τά χορταρικά καί τούς σπόρους, ἀσχολοῦνταν μέ τήν καλλιέργεια τῆς γῆς.

Ὅταν χρησιμοποιήθηκε τό ἀλέτρι καί τά βόδια στήν καλλιέργεια τῆς γῆς, ὅσες ποιμενικές φυλές βρέθηκαν σέ μεγάλες καί εὐφορες ἐκτάσεις ἀνακαταμέρισαν τήν ἐργασία ἀνάμεσα στά δύο φύλα· οἱ ἄντρες ἔγιναν γεωργοί καί κτηνοτρόφοι καί οἱ γυναῖκες ἔμειναν ν' ἀσχολοῦνται μέ τή σπιτική οἰκονομία καί τήν ὕφαντική, πού οἱ ἴδιες στό μεταξύ εἶχαν ἀναπτύξει.

Ἐνας τέτοιος ἀνακαταμερισμός στήν ἐργασία ὑπῆρχε στήν Ἑλλάδα, καθώς ἀναφέρει ἡ Ἰλιάδα καί ἡ Ὀδύσεια, τουλάχιστον ἀπ' τήν Ὀμηρική ἐποχή.

Ἄλλες ὅμως ποιμενικές φυλές, πού βρέθηκαν σέ διαφορετικές συνθήκες —μικρές καί ὄχι εὐφορες ἐκτάσεις γιά καλλιέργεια, μεγάλες ἐκτάσεις μέ βοσκές γιά κοπάδια— φαίνεται ὅτι δέν ἄλλαξαν τόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας πού εἶχαν· ἡ ἐργασία μέ τό ἀλέτρι καί τά βόδια εἶχε γίνει γιά τίς γυναῖκες, πού εἶχαν νά καλλιεργήσουν μικρές ἐκτάσεις, πιά εὐκολη καί περισσότερο ἀποδοτική. Οἱ Ἀθαμάνες φαίνεται ὅτι ἦταν ἀκριβῶς μιά τέτοια περίπτωση.

3. Ὑπάρχει σήμερα ἡ θεωρία ὅτι οἱ ἰνδοευρωπαϊκές γλῶσσες προῆλθαν ἀπό μιά γλῶσσα πού τή μιλοῦσαν φυλές ποιμενικές, πατριαρχικές, μέ κάποιες γνώσεις καλλιέργειας γῆς. Οἱ φυλές αὐτές, πού ἦταν πολεμικές καί χρησιμοποιοῦσαν κατὰ τίς μετακινήσεις τους τό ἄλογο, μετανάστευσαν κάποτε πρὸς κάθε κατεύθυνση.

Ἡ γλῶσσα τους ὕστερα ἀπ' τή μετανάστευση διασπάστηκε καί ἔπαυε νά ὑπάρχει. Οἱ γλωσσολόγοι ὅμως μέ συγκριτικές μελέτες ἔχουν ἀνιχνεύσει στίς γλῶσσες, πού ὀνομάστηκαν ἀπ' τούς ἴδιους ἰνδοευρωπαϊκές, ἓνα μικρό ἀριθμό συγγενικῶν λέξεων καί πολλές φωνητικές, μορφολογικές καί συντακτικές συγγένειες, πού προέρχονται, καθώς αὐτοί πιστεύουν, ἀπ' αὐτή τή γλῶσσα.

5. Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, τ. Α', Προϊστορία—Πρωτοϊστορία, σ. 35-40.

Ἡ γλωσσολογικὴ αὐτὴ θεωρία συγκαταλέγει καὶ τὴν ἑλληνικὴ μεταξὺ τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Νὰ εἶναι ἄραγε ἡ πληροφορία πού μᾶς δίνει ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός γιὰ τὴν Ἀθαμανία μιὰ μοναδική ἱστορικὴ μαρτυρία πού ἐπιβεβαιώνει κατὰ ἕναν ἔμμεσο τρόπο τὴ θεωρία αὐτή; Νὰ σημαίνει ἄραγε ὅτι οἱ Ἑλληνόγλωσσοι, πού προέρχονται, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία αὐτή, ἀπ' τὸν μεταναστευτικό κορμό τῶν Ἰνδοευρωπαϊῶν, ἦταν, ὅταν πρωτοῦρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ποιμενικά φύλα, πού εἶχαν, ὅπως καὶ οἱ Ἑλληνόγλωσσοι Ἀθαμάνες, ὡς ἀσχολία τῶν ἀντρῶν τὴν κτηνοτροφία καὶ τῶν γυναικῶν τὴ γεωργία;

4. Ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἀφήνει μὲ τὴν πληροφορία τοῦ αὐτῆ νὰ ἐννοήσουμε ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς Ἀθαμανίας, ὡς πρὸς τὴ μορφή της, βρισκόνταν στὶς ἀρχές τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. πολὺ πίσω ἀπ' τὶς οἰκονομίες πού εἶχαν ἀναπτύξει ἄλλα ἑλληνικά φύλα σὲ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδας τουλάχιστον ἀπ' τὴν ὀμηρικὴ ἐποχὴ, ἂν ὄχι καὶ πρὶν ἀπ' αὐτή. Οἱ οἰκονομίες αὐτές διατήρησαν ἀρκετὰ στοιχεῖα κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας πού ἐπιβίωσαν ἀπὸ προηγούμενα στάδια οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης.

Ὁ Thomson,⁶ ξεκινώντας ἀπ' τὸ χωρίο τῆς Ἰλιάδας⁷ πού ἀναφέρει ὅτι «δύο ἄντρες μὲ τὰ μέτρα στό χέρι, μαλώνοντας γιὰ τὰ σύνορα σ' ἕνα κοινὸ χωράφι, γιὰ ἴσο μοιράδι, σὲ μικρὸ κομμάτι γῆς»⁸ ὑποστηρίζει, παραθέτοντας πολλὰ στοιχεῖα, ὅτι τὸ σύστημα τῆς κοινοτικῆς γῆς εἶναι κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν κατώτερων σταδίων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὅτι ὑπῆρχε κάποτε καὶ στοὺς Ἕλληνες.

Εἶναι ἄλλωστε γνωστὸ ὅτι ἡ σύγχρονη προοδευτικὴ σκέψη δέχεται ὅτι ἡ ἰδιοκτησία πού πρωτογνώρισαν οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἡ κοινοτικὴ. Οἱ πρωτόγονες κυνηγετικὲς φυλὲς πρέπει νὰ εἶχαν συνείδηση τῆς κοινοκτημοσύνης, ὅταν ἄντρες καὶ γυναῖκες, καταμερίζοντας τὴν ἐργασία ἀναμεταξύ τους, συνεργάζονταν καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐξασφάλιζαν τροφή γιὰ ὅλα τὰ μέλη τῆς ὀμάδας, εἴτε γένος ἦταν αὐτὸ εἴτε ὅ,τι ἄλλο. Ὅ,τι προέρχονταν ἀπ' τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς ἢ ἀπ' τὸ κυνήγι, ἀνήκε σ' ὅλους καὶ κατανέμονταν σ' ὅλους, γιατί ὅλοι ἔπρεπε νὰ ἐπιβιώσουν. Συλλογικὴ ἦταν ἡ προσπάθεια στὴν παραγωγή καὶ ἴση ἡ κατανομή τῆς τροφῆς στὰ μέλη τῆς ὀμάδας. Στοιχεῖα τῆς κατανομῆς αὐτῆς ἔχουν ἐπιβιώσει, στό μοῖρασμα τῶν θηραμάτων ἀπ' τοὺς κυνηγούς ὡς σήμερα, ἰδίως ὅταν γίνεται τὸ κυνήγι μὲ «παγάνα», πού θυμίζει κάτι τὸ πρωτόγονο. Ἡ κοινοκτημοσύνη στὰ ὑλικά μέσα καὶ στ' ἀποκτήματα ἔδεναν σφιχτά, ἀδιάσπαστα τὶς πρωτόγονες κυνηγετικὲς φυλὲς στὸν κοινὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπιβίωση.

Οἱ τοπικὲς φυλὲς διατήρησαν τὴν κοινοκτημοσύνη ὄχι μονάχα στὶς βοσκές, πού ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερα ἀκόμα νὰ εἶναι κοινοτικὲς ἀλλὰ καὶ στὴ γῆ καὶ στὰ κοπάδια. Ὅρισμένα στοιχεῖα ἀπ' τὸ πανάρχαιο αὐτὸ κοινοτικὸ σύστημα ἔχουν ἐπιβιώσει στὰ σημερινὰ σαρακατσάνικα τσελιγγάτα, ἂν ἐξαίρεσει κανένας τοὺς «σμίχτες», πού εἶναι μεταγενέστερο στοιχεῖο πού παρεισέφρησε ἀπ' τὸ καθεστὸς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

6. Ὁ. π. σ. 208 καὶ 214-224.

7. 12. 421-423.

8. Ἄλλ' ὥστ' ἄμφ' οὔρεσι δυ' ἀνέρε δηριάσθον / μέτρ' ἐν χερσίν ἔχοντες, ἐπιζόνφ ἐν ἀρούρη / ὦ τ' ὀλίγφ ἐνὶ χῶρφ ἐρίζητον περὶ ἴσης.

“Υστερα ἀπ’ ὄλα αὐτά θά μπορούσε ἴσως κανένας νά ὑποστηρίξει ὅτι εἶναι δυνατό νά κυριαρχοῦσε ἡ κοινοτική ἰδιοκτησία στήν Ἀθαμανία καί τά γένη τῶν Ἀθαμάνων νά ἦταν ὀργανωμένα κατά ἓνα τρόπο πού νά μοιάζει μέ τά σαρακατσαναίικα τσελιγγάτα.

Ἡ κύρια παραγωγή τῆς Ἀθαμανίας πρέπει νά ἦταν τά ζῶα, τό μαλλί, τά δέρματα καί τά ἄλλα κτηνοτροφικά προϊόντα, πού στήριζαν τή διατροφή τοῦ πληθυσμοῦ της, ἀφήνοντας καί κάποιο περίσσευμα γιά ἀνταλλαγή· τό «κασίκι ἀπ’ τήν Ἀμβρακία» πού ἀναφέρεται ἀπ’ τόν Πλίνιο, ὅτι ὑπῆρχε γραμμένο σ’ ἓνα κατάλογο ὀρεκτικῶν φαγητῶν⁹ πρέπει νά ἦταν κασίκι τῆς Ἀθαμανίας καί ἀναφέρεται ὡς κασίκι τῆς Ἀμβρακίας, γιατί ἐξάγονταν ἀπ’ αὐτή.¹⁰ Τά γεωργικά προϊόντα, πού προέρχονταν ἀπ’ τήν ἐργασία τῶν γυναικῶν ἦταν λίγα, γιατί λίγες ἦταν καί οἱ κατάλληλες γιά καλλιέργεια ἐκτάσεις τῆς Ἀθαμανίας καί πρέπει νά συμπληρώνονταν ἀπ’ τήν Ἀμβρακία καί τή Θεσσαλία μέ ἀνταλλαγές κτηνοτροφικῶν προϊόντων, γιά νά ἐπαρκέσουν γιά τόν πληθυσμό της.

Μέ ἐξαίρεση τῆ βασιλεία εἶναι πολύ λίγο γνωστοί οἱ πολιτειακοί θεσμοί καί ἐντελῶς ἄγνωστο τό ἐθιμικό καί τό δημόσιο δίκαιο τῆς Ἀθαμανίας. Ὑπῆρχε ἐκτός ἀπ’ τή βασιλεία καί ἓνα Συμβούλιο τοῦ Γένους ἀπό αἰρετοῦς ἄρχοντες· ὁ Τίτος Λίβιος¹¹ τό ἀναφέρει, γράφοντας γιά τό βασιλιά Ἀμύνανδρο:

«... οἱ ἀπεσταλμένοι του στήν Ἀργιθέα —πού ἦταν πρωτεύουσα τῆς Ἀθαμανίας— εἰδοποιοῦν τοὺς ἄρχοντες, ὅτι πετυχαίνοντας βοήθεια ἀπ’ τοὺς Αἰτωλοὺς, πρόκειται νά ἔρθει στήν Ἀθαμανία,¹² ἂν οἱ διαθέσεις τοῦ λαοῦ εἶναι μέ τό μέρος του. Δέν θά ὑπάρξει δυσπιστία, ὥστε νά συναντηθεῖ μέ τοὺς ἐκλεκτοὺς, πού ἀποτελοῦν τό Συμβούλιο τοῦ Γένους καί τό Νικάνδρο, τό Διοικητή...»

Παίρνοντας κανένας ὑπόψη του ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς Ἀθαμανίας ἔμεινε ὡς τό τέλος ποιμενική καί ὅτι οἱ θεσμοί καί τό δίκαιο ἀλλάζουν πολύ ἀργά κι ὅταν ἀκόμα ἀλλάζει ριζικά ἡ δομή τῆς οἰκονομίας, καταλαβαίνει ὅτι στήν Ἀθαμανία τόσο ὁ θεσμός τῆς βασιλείας καί τοῦ Συμβουλίου τοῦ Γένους, ὅσο καί οἱ ἄλλοι θεσμοί καί τό δίκαιο διατηρήθηκαν ἀρχαῖκοι περισσότερο ἀπ’ ὅτι στή γειτονική της Μολοσσία ἢ σέ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Τό «Κοινόν τῶν Ἀθαμάνων» πού ἀντικατέστησε τή βασιλεία ἦρθε πολύ ἀργά, κατά τά τελευταῖα χρόνια τῆς ἱστορίας της, λίγο πρὶν ἀπ’ τή ρωμαϊκή κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας.

Ὁ κατά φύλο καταμερισμός τῆς ἐργασίας, πού ὑπῆρχε στήν ποιμενική οἰκονομία τῆς Ἀθαμανίας καί ἡ κοινοτική ἰδιοκτησία πού μπορούσε νά ὑπάρχει, δέν ἐσήμαιναν πρόοδο, ὅπως θά μπορούσε νά νομίσει κανένας, ἀλλά καθυστέρηση, ὅταν ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας καί τό καθεστῶς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, καί γενικά ὁ πολιτισμός, εἶχαν προχωρήσει τόσο πολύ στήν ἄλλη Ἑλλάδα.

Ἡ ἱστορική ἐρευνα, ὅσον ἀφορᾷ τήν Ἀθαμανία, παρουσιάζει αὐτό τό ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ὅτι ὅσο περισσότερο θά προχωρεῖ, τόσο περισσότερο θ’ ἀποκαλύπτει αὐτή τήν καθυστέρηση, μιά καθυστέρηση μέ ἰδιαίτερη ἱστορική σημασία.

9. Βλέπε *Hammond*, ὀ.π. τ. Α’, σ. 173 ὑπόσημ. 271.

10. Ἦταν τό «τσιοπρίσιο» κασίκι τοῦ σημερινοῦ Τζιουμέρκου, Ραδοβιζιόυ κι Ἀσπροποτάμου, πού διακρίνεται καί σήμερα γιά τή νοστιμιά του.

11. *AB URBE CONDITA*, 38.1.2.

12. Εἶχε καταληφθεῖ ἀπ’ τό Φίλιππο τόν Ε’ τό 197 π.Χ. καί ὁ Ἀμύνανδρος ἔμεινε ἐξόριστος στήν Ἀμβρακία ὡς τό Δεκέμβριο τοῦ 190 π.Χ.

Ἡ περιήγηση τοῦ Ἕλληνα ἄγγλου *David Urquhart* στήν Ἄρτα τοῦ 1830

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ Κ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Στίς ἀρχές τοῦ 1830 ὁ ἄγγλος φιλέλληνας καί ἀγωνιστής *David Urquhart* βρισκόταν στό Ἄργος, σταθμό στό ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς του στήν Ἄγγλια, ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη πού εἶχε ἐπισκεφτεῖ πρὶν. Τότε ἔφτασε ἐκεῖ ἡ εἶδηση γιά τήν ὑπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου, πού καθόριζε τά σύνορα τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους. Ἔτσι ἀντί νά πάρει τό δρόμο τοῦ γυρισμοῦ γιά τήν πατρίδα του, ἀπεφάσισε νά ταξιδεύσει καί νά ἰδεῖ τίς περιοχές τῶν συνόρων καί τά τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου πού τό πρωτόκολλο τό ἄφινε ἔξω ἀπό τό ἑλληνικό κράτος πού εἶχε γεννηθεῖ μ' αὐτό.

Τά ὄσα παρατήρησε στή περιήγησή του αὐτή, πού περιέλαβε στή διαδρομή του τή βόρεια Πελοπόννησο, τήν Ἀκαρνανία, τήν Ἡπειρο, τήν Θεσσαλία καί τήν Μακεδονία, τά κατέγραψε στό βιβλίο του πού ἐκδόθηκε τό 1838.² Πρόκειται γιά ἕνα πολύ ἐνδιαφέρον περιηγητικό πού ἡ ὀξύτητα τῶν παρατηρήσεων καί οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα του εἶναι ἀξίες μιᾶς εἰδικῆς μελέτης, πού δέν μπορεῖ νά εἶναι βέβαια ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς μικρῆς παρουσίας. Πάντως τό τμήμα ἀπό τό κείμενό του πού ἀκολουθεῖ, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἕνα μικρό δείγμα.

Δέν θά σχολιάσουμε τό κείμενο τοῦ *Urquhart* πέρα ἀπό ὅτι εἶναι ἀναγκαῖο καί δέν θά ἐπεκταθοῦμε στά πολιτικά καί στρατιωτικά γεγονότα πού ἀναφέρει ὁ ἄγγλος περιηγητής, γιατί αὐτό θά ἀπαιτοῦσε μιᾶ ἐκτεταμένη μελέτη καί ἀντιπαράθεση πολλῶν πηγῶν μέ διαφορετικές ἀπόψεις. Ἔτσι ἀφήνουμε τίς παρατηρήσεις καί τίς ἀπόψεις πού ἐκφράζει στό περιηγητικό του, στό μέρος πού θά παραθέσου-

1. Ὁ ἄγγλος *David Urquhart* (1805-1877) σπουδαγμένος στήν Ἄγγλια καί τήν Εὐρώπη, ἦλθε στήν Ἑλλάδα στίς ἀρχές τοῦ 1827 καί πῆρε μέρος στόν ἐπαναστατικό ἀγῶνα μας σάν ἀξιωματικός τοῦ ναυτικοῦ καί τραυματίστηκε στίς ἐπιχειρήσεις τῆς Χίου. Μετά τήν ἀναχώρησή του ἀπό τήν Ἑλλάδα μπῆκε στή διπλωματική ὑπηρεσία τῆς πατρίδας του καί ὑπῆρέτησε σάν γραμματέας τῆς πρεσβείας στή Κωνσταντινούπολη. Κατόπιν ἀσχολήθηκε μέ τή πολιτική καί χρημάτισε βουλευτής στή Βουλῆ τῶν Κοινοτήτων. Ὑπῆρξε πολυγραφότατος συγγραφέας βιβλίων καί ἄρθρων (βλέπε σχετικά τό *Dictionary of National Biography Vol. 20, p.p. 43-5* καί τό λῦμα γι' αὐτόν στό κατάλογο τῆς Γενναδαίου Βιβλιοθήκης). Τό πρῶτο του βιβλίο, πού ἐκδόθηκε τό 1833 εἶναι πολύ ἐνδιαφέρον. (Βλ. *Urquhart. D. Turkey and its Resources..... London 1833*).

Γιά τήν ἑλληνική περιηγητική βιβλιογραφία, βλέπε: Α. Κ. Σταυρόπουλος, "Ἐνα ἄγνωστο ἐπεισόδιο καί μιᾶ ἑλληνική μαρτυρία γιά τό πέρασμα τοῦ *Leake* ἀπό τή Τσαρίτσανη τῆς Θεσσαλίας. ΜΝΗΜΩΝ τ. 8 (1980-81) σ.σ....., πού καταγράφονται στό περιηγητικό τοῦ *Urquhart* πού ἀφορᾷ αὐτή ἡ μελέτη.

2. *URQUHART. D. The spirit of the East. In two volumes, London 1838*. Μιά δεύτερη ἐκδοση τοῦ βιβλίου ἐγίνε τό 1839, πού δείχνει τό ἐνδιαφέρον πού προκάλεσε. Τήν ἐκδοση αὐτή χρησιμοποίησαμε στή μελέτη μας, ὅπου καί οἱ παραπομπές.

με, νά μένουν σάν τέτοιες ἐνός σύγχρονου μέ τήν ἱστορία ματιοῦ, πού προσπαθεῖ νά εἶναι ἀνεπηρέαστο καί ἀντικειμενικό.

Ἡ παράθεση τῶν συζητήσεών του μέ τούς ἄλβανούς καί τούς τούρκους τῆς περιοχῆς εἶναι, νομίζουμε, ἀναγκαῖα σάν μιά πηγὴ γνώσης τῶν ἀπόψεων καί τῆς κατάστασης τῆς ἀντίπερα ὄχθης, μιά πού καί αὐτοὶ παίζουν βασικό ρόλο στὴ σύνταξη τῆς δικῆς μας ἱστορίας. Μιά ὑπόθεση ἀρκετὰ παραμελημένη ἀπὸ τὴν πλευρά μας.

Στὶς 7 Μαΐου τοῦ 1830 ὁ *Urquhart* ἀφήνει τὸ Ἄργος καί ξεκινάει τὴ περιήγησή του συντροφιά μέ τὸ φίλο του *Ross of Bladensburg*³ καί φθάνουν στὶς ἀρχές τοῦ Ἰουνίου στὴ Πρέβεζα.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀρχίζουμε τὴν ἀπόδοση τοῦ κειμένου τοῦ *Urquhart*.⁴

«... Ἡ ἀπομόνωση τοῦ ἄξιου προξένου μας κ. *Meyer*, σχετικὰ μέ τίς ἐπαφές του μέ ξένους, δέν εἶχε σπάσει περίπου γιὰ ὀκτώ χρόνια. Μείναμε στὴ Πρέβεζα δύο ἐβδομάδες καί ἐπισκεφτήκαμε τὴ Λευκάδα μέχρι τὸ ἀντίθετο ἄκρο τῆς, τὸ Ἄνακτόριο, καί περιπλανηθήκαμε στὰ ἐρείπια τῆς Νικόπολης.

Εἶχε ζητηθεῖ ἄδεια γιὰ τὸ πλοῖο τῆς *A.M. Mastiff* νά μπεῖ καί νά ἐπισκοπήσει τὸν Ἀμβρακικό· ἐπίσης τὸ *Meteor*, τὸ τοπογραφικὸ πλοῖο τοῦ πλοιάρχου *Copeland*, ἀκούστηκε πὼς βρισκόταν στὸ κόλπο τοῦ Βόλου, στὸ ἄλλο ἄκρο τῆς γραμμῆς τῶν συνόρων πού εἶχαν προταθεῖ. Ἡ ταυτόχρονη παρουσία τῶν πλοίων αὐτῶν δημιούργησε μεγάλη ἀνησυχία, πού πρόσθετα τὴν αὐξήσε ἡ δική μας παρουσία, σάν θεωρηθήκαμε ἔτσι ἀπεσταλμένοι γιὰ νά χαράξουμε τὰ σύνορα. Ὁ ὑπὸ τῆς τοῦ συντρόφου μου ἦταν ντυμένος μέ εὐρωπαϊκὰ ρούχα, ἴδια μέ τὰ δικά μας, ἔτσι πού δέν ἦταν εὐκολὴ ἡ ἄρνηση στὸ ὅτι εἴμαστε πραγματικὰ οἱ τρεῖς ἀπεσταλμένοι — Ἄγγλος, Γάλλος καί Ρῶσος— γιὰ νά στήσουμε τὰ ὄρια τῶν συνόρων.

Εἴμαστε ἀνυπόμονοι νά ἐπισκεφτοῦμε τούς ἑλληνας ὄπλαρχηγούς Γκόγκο καί Κουτελίδα· ἀλλὰ ὁ κ. *Meyer* μᾶς ἔπεισε νά ξεχάσουμε αὐτὸ τὸ σχέδιο, μήπως οἱ τούρκοι μᾶς ὑποπεύονταν ὅτι εἴχαμε κάποιο πολιτικὸ σκοπὸ. Δέν εἴχαμε ἔτσι παρὰ δύο λύσεις: ἢ νά γυρίσουμε στὴν Ἑλλάδα ἢ νά προσπαθήσουμε νά φτάσουμε στὰ Γιάννενα, πού τὴν ἐποχὴ ἐκείνη βρισκόταν στὴ κατοχὴ τοῦ Βελῆ Μπέη. Ὁ δρόμος ἦταν ἀσφαλῆς μέχρι τῆ θέσε πέντε Πηγάδια· ἀπ' ἐκεῖ ἔπρεπε νά φτάσουμε στὸ στρατόπεδο τοῦ Βελῆ Μπέη καί νά ἐμπιστευτοῦμε στὴ τύχη καί στίς μετακινήσεις τῶν στρατευμάτων γιὰ νά προχωρήσουμε πιὸ πέρα. Ἄν αὐτὸ τὸ βριακάμε ἀνεφάρμοστο, εἴχαμε μόνο

3. Πρόκειται γιὰ τὸν παραγνωρισμένο φιλέλληνα *Alexander Ross*, γιὸ τοῦ ἀγγλοῦ συνταγματάρχη *Robert Ross* πού νίκησε στὴ μάχη τοῦ *Bladensburg* καί κατέλαβε τὴν *Washington*, τὸ 1814. Τὸ ὄνομα *Ross of Bladensburg* δόθηκε στὴν οἰκογένειά του μετὰ τὸ θάνατό του τὴν ἴδια χρονιά. (βλ. *Dictionary of National Biography*, X/LX 274 καί *Larrabee S. Hellas Observed*, N. York 1957, p.317, n.39. Ὁ *Urquhart* χαρακτηρίζει τὸν *Ross* ἄγγλο (βλ. σχετικὰ πῶς κάτω). Οἱ Θ. Βαγενᾶς καί Ε. Δημητρακοπούλου (Ἄμερικανοὶ φιλέλληνες στὸ εἰκοσιένα, Ἀθῆνα 1949, σ. 99) τὸν χαρακτηρίζουν ἀγγλοαμερικανό, σύμφωνα μέ ἀνάλογο χαρακτηρισμὸ πού βρίσκεται σὲ ἔγγραφο τοῦ ἀγῶνα. Εἶχε πολεμήσει κάτω ἀπὸ τίς διαταγές τοῦ ἀγγλοῦ πλοιάρχου *Frank - A. Hastings* καί τοῦ ὁποίου ἦταν ἐμπιστος.

Γιὰ τὸν *Alex. Ross* βλέπε ἐπίσης καί στὸ βιβλίο τῶν *Barth - Kehrig-Korn: Die Philhellenenzeit*, München, 1960, p.212.

4. URQUHART. ὀ.π. σ.σ. 143-156.

νά γυρίσουμε πίσω, καθώς οτιδήποτε μπορούσε νά συμβεί μέ τίς θέσεις καί καταστάσεις τῶν ἀνταγωνιζόμενων φατριῶν καί πού γι' αὐτό ὁ Βελή Μπέης εἶχε σάν καταφύγιο ἀσφαλείας τήν Ἔρτα καί τήν Πρέβεζα.

Μετά ἀπό ὄλα αὐτά πήραμε τήν ἀπόφαση νά προχωρήσουμε γιά τά Γιάννενα καί ἔτσι στίς 16 Ἰουνίου φύγαμε ἀπό τήν Πρέβεζα γιά τή Σαλαῶρα, μέ ἓνα καλό ἄνεμο πού μᾶς ὀδήγησε ἐκεῖ σέ δύο ὥρες...».

Στή συνέχεια περιγράφει ἓνα ἐπεισόδιο στή Πρέβεζα, μεταξύ τούρκων καί τοῦ ἄραβα καρaboκῆρη τοῦ πλοιαρίου πού τούς μετέφερε.

«... Στή Σαλαῶρα εἶδαμε ἀρκετές ἀπό τίς μπάλλες τῶν κανονιῶν τῶν ἐλλήνων, βάρους 68 λιβρῶν, πού εἶχαν καταστρέψει τά λίγα σίτια πού ὑπῆρχαν ἐκεῖ. Δέν ἦταν καθόλου εὐκολο νά προμηθευτοῦμε ἄλλα. Ἐνας κεφαλονίτης πήγε στόν ἀγᾶ καί τοῦ πρότεινε νά μᾶς νοικιάσει τό δικό του ἄτι, λέγοντάς του ὅτι θά τοῦ πληρώναμε ἓνα δολλάριο γιά τό ταξίδι· σέ αὐτή τή πρόταση ὁ ἀγᾶ φάνηκε νά ἀγανακτεῖ πολύ, γεγονός πού προκάλεσε ἀπό τή πλευρά τοῦ ἔλληνα ἓνα χεῖμαρρο ἀπό τίς πύο κακόγλωσσες βρισιές. Στή διάρκεια τῆς λογομαχίας, ἀρκετοί ἔλληνες μαζεύτηκαν ὀλόγυρα καί ἐκδηλώνονταν μέ σαφεῖς ἐπιδοκιμασίες, ἐνῶ οἱ τούρκοι στρατιῶτες —πού ἦσαν βέβαια ἄλβανοί— ὑποκρίνονταν πῶς δέν καταλάβαιναν τί συνέβαινε καί ὁ ἀγᾶ γελοῦσε προσποιητά. Ὁ ἰόνιος κραύγαζε: «Ἐχετε τά δολλάρια σέ τόση ἀφθονία πού τά ἀπορρίπτετε μέ αὐτό τό τρόπο; Γιατί τότε δέν παίρνετε μιᾶ καινούρια φουστανέλλα γιά τόν ἑαυτό σας καί νά πληρώσετε τά καθυστερούμενα στούς στρατιῶτες σας; καί τί ἔχετε νά κάνετε τά ἄλογά σας; Ἄντι γι' αὐτά πάρτε τσαρούχια, γιατί γρήγορα, θά ἔχετε νά τρέχετε καί νά γδαρθεῖτε στά βράχια».

Ὅλα αὐτά μᾶς φαίνονταν πολύ παράξενα ἀπό τή πλευρά τῆς φήμης πού ἐπικρατοῦσε γιά τήν ἄλβανική σκληρότητα καί ὑπεροψία· βάζοντας μαζί τή περιφρόνηση πού ἔδειξε ὁ ἄραβας καί τήν εὐφράδεια τοῦ ἔλληνα, ἀρχίσαμε μετά ἀπ' ὄλα αὐτά νά σκεπτόμαστε πῶς ἀκόμη καί οἱ σκιπετάριοι μπορούσαν πύο πολύ νά ἀδικοῦνται παρα νά ἀδικοῦν.

Κατά μήκος τοῦ δρόμου προχωρώντας πρὸς τήν Ἔρτα, εἶδαμε ἀπ' ὄλες τίς μεριές κήπους καί καλοκαλλιεργημένα χωράφια γεμάτα ἐργάτες.⁵ Μεταξὺ Σαλαῶρας καί Ἔρτας περάσαμε πενήντα φορτωμένα ἄλλα, συναντήσαμε ὀπλισμένους ἔλληνες καί παπάδες πού ἐψελναν καί ἄλβανούς νά τούς κοιτοῦν ἀγριεμένοι. Δέν μπορέσαμε νά ἀντισταθοῦμε στό στιγμιαῖο συμπέραςμα πῶς εἶχαμε κάνει ὄλο αὐτό τό δρόμο γιά τό τίποτα, καί πῶς ἡ Ἄλβανία ἦταν τόσο ἤσυχη ὅσο καί ὁ κάθε τόπος.

Ρωτήσαμε τόν ἔλληνα μουλάρά μας ἄν οἱ τούρκοι τόν καταδυναστεύουν· ἀπάντησε «καμιά φορά», ἀλλά ἀμέσως μετά μᾶς ἀφηγήθηκε πῶς μερικές ἡμέρες πρῖν, εἴκοσι ἀπό τούς συμπατριῶτες του τούς πήραν ἄγαρεία⁶ γιά νά

5. Γιά τή Σαλαῶρα καί τό κάμπο μεταξύ αὐτῆς καί τῆς Ἔρτας βλ. Σταυρόπουλος Α. ἡ περιήγηση τοῦ ἀγγλοῦ W. Turner στήν Ἔρτα καί τή περιοχή τῆς τό 1813. Σκουφᾶς τομ. Ζ' σ.σ. 98-107.

6. Σέ ὑποσημείωση (σ. 146 ὁ *Urquhart*, ἐξηγεῖ ὅτι ἡ λέξη *angaria* σημαίνει «τή καταναγκαστική ἐργασία, ἡ ὀποια στή Τουρκία, σέ γενικό κανόνα, δέν εἶναι ἡ ἴδια πού ἐφαρμοζόταν πρῖν στήν Εὐρώπη ἢ χρησιμοποιεῖται σήμερα σέ ἄλλες χῶρες. Ἡ καταναγκαστική ἐργασία στή Τουρκία εἶναι παραχωρημένη στή δικαιοδοσία τῶν τοπικῶν ἀρχόντων. Ἡ παρούσα καθώς καί οἱ παρόμοιες περιπτώσεις εἶναι βέβαια ἄμεσες καταπατήσεις τοῦ νόμου».

μεταφέρουν τις άποσκευές του Βελή μπέη στά Γιάννενα. Έκει, άλλοι τουρκοί, τους συνέλαβαν και μόνο οι δεκαοκτώ γύρισαν στην Άρτα. Τους άλλους δυο τους σκότωσαν και τους πήραν τά μουλάρια. Τόν ρωτήσαμε πώς μπορούσαν νά άνέχονται τέτοια συμπεριφορά και γιατί αυτός δέν πηγαίνει στην Έλλάδα. Μας άπάντησε πώς πάντα τό ήθελε, αλλά άν τό άποτολμοϋσε μπορούσε νά σκοτωθεί και πώς ποιός μπορούσε νά γνωρίζει, από τήν άλλη μεριά, άν θά τύχαινε καλλίτερης μεταχείρισης στην Έλλάδα.

Ύπολογιζαν τήν άπόσταση άνάμεσα Σαλαώρα και Άρτα σέ τρισήμιση ώρες ταξίδι,⁷ αλλά είχαμε άφήσει πίσω τά ρολόγια μας, προφυλάγοντας έτσι τή περιουσία μας πού είχαμε άρνηθεί ότι είχαμε στό προσωπικό μας, και δέν μπορούσαμε νά κρατάμε σωστή καταγραφή των άποστάσεων μέ τό χρόνο. Η άνάγκη νά ταξιδεύουμε μέ όσο τό δυνατόν ελαφρότερες άποσκευές μäs στεροϋσε όχι μόνο από εύκολίες όπως τά σκεϋή του φαγητού, τό κρεβάτι και τά σκεπάσματα αλλά άκόμη και τά βιβλία πού ήσαν σ'σχετικά μέ τους τόπους πού ταξιδεύαμε. Γενικά έμποδιζόμαστε από τή ζήλεια, άκόμη και των δικών μας φρουρών, νά κρατάμε σημειώσεις και βρισκόμαστε μακριά από κάθε δυνατότητα νά μαζεύουμε γεωλογικά δείγματα και άλλα είδη. Είχα κάνει κανόνα για τόν έαυτό μου νά μήν προσέχω γύρω μου στό δρόμο. Παρόλα αυτά οι πολιτικές συνθήκες τής χώρας, ή τωρινή κατάσταση και οι μελλοντικές προσδοκίες των κατοίκων, ήσαν τά ελατήρια πού μäs όδήγησαν στους κινδύνους και τις ταλαιπωρίες ενός τέτοιου ταξιδιού σέ μία τέτοια περίοδο, πού μäs άφηνε έτσι λιγοστό χρόνο για τή συλλογή άποξηραμένων φυτών ή τήν καταγραφή των γάμων και των γεννήσεων.

Γρήγορα φτάσαμε στό δρόμο⁸ πού ό Άλη πασάς είχε κατασκευάσει για άμαξες, από τή Πρέβεζα στά Γιάννενα και πού φάνταζε τέλεια πολιτισμένος. Ήταν τριάντα πόδια φαρδύς και σέ κάθε πλευρά του είχε ένα χαντάκι πού τό συγκρατούσε ένας τοίχος. Κάθε είκοσι πέντε βήματα τόν διέσχισε μία σειρά από πέτρες, μέ τό σκοπό, υποθέτω νά διατηρήσει τή φόρμα του και νά εξασφαλίσει τή κυρτότητά του· όντας όμως τό έδαφος φθαρμένο, οι σειρές ή τά τοιχία από αυτές τις πέτρες έξήχαν πάνω από τήν επιφάνεια του δρόμου και τόν έκαναν άπόλυτα άδιάβατο για τις άμαξες και άπελπιστικό για τους πεζοπόρους, δίποδους ή τετράποδους.

Η πεδιάδα, όπως επίσης και τό τμήμα της πού βρισκόταν κάτω από τό νερό σχηματίζοντας τά (δ)ιβάρια, είναι άργιλλώδης, και τά μικρά δείγματα του έδάφους της πού μόρεσα νά εξετάσω, δέν περιείχαν ούτε όργανικά ύπολείμματα ούτε μέταλλα. Τό ίδιο διεπίστωσα και για τά έδάφη πού βρίσκονταν κάτω από τό νερό καθώς και κείνα κοντά στις άκτές πού ήσαν καλλιεργήσιμα. Μακριά από τήν άκτή και στό κέντρο τής πεδιάδας, τό έδαφος καλύπτεται από μία λεπτή κρούστα χώματος. Άποκλίνω νά άποδώσω σ' αυτό τή παροιμιώδη γονιμότητα τής πεδιάδας τής Άρτας. Τά άροτρά τους πού ζύνουν και άναμοχλεύουν τό έδαφος σέ βάθος από τρεις μέχρι τέσσερες ίντσες, δέν φτάνουν ποτέ νά φέρουν στην επιφάνεια τό στρώμα του έδάφους πού βρίσκεται βαθειά, και πού έχει γίνει πιό γόνιμο από τό σκάψιμο

7. Βλ. Σταυρόπουλος Α. δ.π. σ. 103, σημ. 17.

8. Βλ. Σταυρόπουλος Α. δ.π. σ. 100 και σημ. 10.

καί τήν ανάμιξη μέ πίο λεπτό χῶμα, ξεραμένα χόρτα καί κοπριές τῶν ζῶων.

Σέ παχειά ἐδάφη ὅλα αὐτά χάνονται ὀριστικά· ἀλλά ἐδῶ, στά ἀργιλλώδη ἐδάφη, ἔτσι καί αὐτά διαβραχοῦν, γίνονται ἀδιαπέραστα στήν ὑγρασία, τά φυσικά ἀπόβλητα παραμένουν ἀναμιγμένα μέ τό ἐπιφανειακό ἔδαφος καί τίς ρίζες τῆς ἐπιφανειακῆς καλλιέργειας. Ἡ ἄργιλλος εἶναι πολύ συνεκτικό ὑλικό καί σπάζει εὐκολα τήν ἐποχή τῆς ξηρασίας. Ἔτσι, στίς χαμηλότερες μεριές τῆς πεδιάδας, τά δέντρα σπανίζουν, καί τά λίγα πού ὑπάρχουν ἐκεῖ ἔχουν ρίζες ἀπλωμένες.

Καθώς πλησιάζαμε στή πόλη, ὁ δρόμος, παρόλο πού παρουσίαζε ρωγμές καί ἐμπόδια, μέ τό τοίχιο ἀπό τή κάθε πλευρά του καί τά δέντρα πού κρέμονταν πάνω ἀπ' αὐτόν, παρουσίαζε μιά σκηνή πού δέν εἶχα τήν ἱκανοποίηση νά ἰδῶ ἐδῶ καί τέσσερα χρόνια. Ἄμπελια καί περιβόλια χαμογελοῦσαν γύρω μας ἀναμιγμένα μέ ὀπωροφόρα δέντρα καί χωρισμένα μέ φράχτες. Ἀνάμεσα στά δέντρα μερικά, φαινομενικά μεγαλοπρεπῆ, κτίρια σημείωναν τή θέση τῆς πόλης. Ἡ ἄφθονη σκόνη κατά μήκος τοῦ δρόμου εἶχε τό ἐνδιαφέρον της. Προσδοκοῦσα νά βρῶ στήν Ἄρτα τήν ἴδια εὐχάριστη ἀντίθεση σέ σχέση μέ τίς ἐρειπωμένες πολιτείες πού εἶχα συνηθίσει νά βλέπω τελευταία. Πόσο ὅμως διαφορετική ἦταν ἡ θέα πού μέ περίμενε.

Στήν Ἑλλάδα ἡ καταστροφή τῶν πόλεων εἶναι τόσο πλήρης πού ἐμφανίζουν τώρα ἕνα ἐνδιαφέρον λίγο περισσότερο ἀπό ἕνα ἱστορικό γεγονός. Ἐδῶ ὅμως τά αἷτια τῆς καταστροφῆς ἦσαν ἀκόμη ζωηρά· μπαίνοντας στήν Ἄρτα μᾶς σταμάτησαν ὄγκοι ἀπό ἐρείπια, πάνω στά ὅποια δέν εἶχε σχηματιστεῖ ἀκόμη μονοπάτι καί ἡ σκόνη φαινόταν σχεδόν νά μὴ ἔχει σκορπίσει ἀπ' αὐτά.

Στήν ἀρχή τῆς ἐπανάστασης καί πρὶν καθοριστοῦν καλά οἱ χαρακτῆρες της, οἱ ἄλβανοί, πού ἀρχικά τήν εἶδαν σάν γεγονός ἀντίστασης στοὺς τούρκους, εἶχαν τή διάθεση νά ἐνεργήσουν ἀπό κοινοῦ μέ τούς Ἕλληνες. Μά τή στιγμή πού κατάλαβαν ὅτι ἡ ἐλληνική ἐπανάσταση ἦταν ἐθνική, ἀρνήθηκαν ἀμέσως τήν ἀπερίσκεπτη συμμαχία τους. Ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά ὅμως οἱ ἄλβανοί ἀνέτρεψαν κάθε σχέδιο τῆς Πόρτας γιά καθυπόταξη τῆς Πελοποννήσου.

Στήν Ἄρτα οἱ ἄλβανοί βοήθησαν τήν ἐλληνική ἐξέγερση. Τό σπίτι πού καταλύσαμε καί πού τό ὀνόμαζαν «*Casa Comboti*», τό ὑπερασπίστηκαν οἱ τούρκοι μουσελίμηδες, πού εἶχε στείλει ὁ Ἰσμαῆλ πασᾶς καί πού τότε πολιορκοῦσε τόν Ἄλῆ πασᾶ στά Γιάννενα. Οἱ τοῖχοι καί τά ἐπάνω παράθυρα παρουσίαζαν ἀκόμη τά σημάδια ἀπὸ τά βόλια, ἡ πόρτα ἀπὸ φωτιά καί τσεκούρι, καί πού ἦσαν τά ἴχνη τοῦ πρώτου ἀνδραγαθήματος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Ἐδῶ τό ὄνομά του ἔγινε γνώριμο στά χεῖλη τῶν ἀνθρώπων, καί ἡ ριψοκίνδυνη τόλμη πού ἀναφερόταν σάν τέτοια ἐνός ἄλλου Καπανέως? —«πῶς εἴποim' ἄν ὧς ἐμαίνετο».

9. Ἀργεῖος ἦρωας μέ τεράστια δύναμη καί ἀνάστημα γίγαντα, πού πῆρε μέρος στή ἐκστρατεία «Ἐπτά ἐπὶ Θήβας». Κατόρθωσε νά καταλάβει τό τεῖχος καί ὑπερηφανεύτηκε πῶς θά καταλάμβανε τή πόλη παρά τή θέληση τῶν θεῶν. Τότε ὁ Δίας ὀργίστηκε καί τόν κατεκεραύνωσε. Τό μῦθο αὐτό ἀναπτύσσουν οἱ τραγικοὶ Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς καί Εὐριπίδης (βλ. Μ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. τομ. ΙΓ', σ.

Όταν τελείωσαν τά πολεμοφόδια, οί Έλληνες προσφέρθηκαν νά εφοδιάσουν τούς Άλβανούς καί ὁ *Tair Abas* στάλθηκε νά τά παραλάβει στό Μεσολόγγι καί σύγχρονα νά κατοπεύσει τή κατάσταση καί νά μάθει τά σχέδια τῶν ἑλλήνων. Γρήγορα γύρισε καί εἶπε στούς συμπατριῶτες του ὅτι εἶχε δεῖ σημαῖες μέ σταυρούς, καί δέν ἄκουγε τίποτε ἄλλο παρεκτός ἀπό «γένος» καί «ἐλευθερία». Πῆραν τά πυρομαχικά, γύρισαν τά ὄπλα ἐναντίον τῶν ἑλλήνων — πού ἐπίσης τούς πρόδωσαν καί τούς ἐγκατέλειψαν καί οἱ ὁμόθρησκοί τους Γκόγκος καί Κοντελίντας— καί τράβηξαν γιά τό Μακρυνόρος. Μετά γύρισαν καί ἀπαρνήθηκαν καί τόν ἼΑλῆ πασᾶ καί ὑποτάχθηκαν στή Πόρτα.

Οἱ ἑλληνες δέν ἔκαναν καταστροφές στή πόλη. Πολλοί ἀπό τούς κατοίκους, πού δέν εἶχαν σχέση μέ τήν ἐπανάσταση καί φοβόνταν τήν ἀδιάκριτη ἐκδικητικότητα τῶν τούρκων, ἀπεχώρησαν μαζί τους. Οἱ τούρκοι κατέκτησαν πάλι τήν περιοχή — δηλαδή οἱ ἄλβανοί μετά τήν ἀλλαγὴ τῆς θέσης τους— κατέστρεψαν τά σπίτια αὐτῶν πού εἶχαν φύγει, παρόλο πού μετάνιωσαν γιά τή τυφλή τους μανία ὅταν ἦταν πιά ἄργά. Λίγες ὥρες μετά τή φυγὴ τῶν ἑλλήνων ἔφτασαν οἱ ἄλβανοί, ἐρημώνοντας τή χώρα στό πέρασμά τους.

Ὁ πληθυσμός, πού τόν ἔπιασε ξαφνικά πανικός, τράπηκε σέ φυγή, καί οἱ ἄλβανοί, ἐξοργισμένοι, τούς ἀκολούθησαν καί βρέθηκαν σέ μικρὴ ἀπόσταση ἀπ' αὐτούς, ὅταν —εὐτυχῶς ἦταν περίπου ἡ ὥρα τοῦ μεσημεριανοῦ φαγητοῦ— ἓνα κοπάδι ἀπό πέντε χιλιάδες πρόβατα πέρασαν τό μικρὸ δρόμο καί κατέστρεψαν τήν ὄσφρηση.

Ἔτσι οἱ φυγάδες στή διάρκεια τῆς νύκτας, ἄφησαν τό Μακρυνόρος πίσω τους. Μεταξὺ αὐτῶν ἦταν καί ἡ ἰδιοκτήτρια τοῦ σπιτιοῦ πού καταλύσαμε· εἶχε μείνει πέντε χρόνια στή Κέρκυρα καί γύρισε πίσω διαθέτοντας μιά μικρὴ περιουσία, πού τήν ξόδεψε γιά νά κτίσει αὐτὸ τό σπίτι καί νά φτιάξει τό κῆπο του.

Σ' αὐτὸ τό σπίτι εἶχαν καταλύσει εἴκοσι ἄλβανοί καί ἡ ἴδια κατέφυγε στό προξενεῖο — πού τό οἴκημά του ἦταν δικό της καί τό εἶχε νοικιάσει στόν ἄγγλο πρόξενο— ὅπου καί ζεῖ τώρα σέ μιά ἀπό τίς παράγκες τῶν σταύλων τοῦ πατέρα της.

Στὴ διάρκεια τοῦ χρόνου, ἡ κοινότητα στή τωρινὴ ἄθλια κατάστασή της, εἶχε πληρώσει 200.000 πιάστρα στό Βελῆ μπέη. Γιά μένα εἶναι ἀνεξήγητο τό πού βρίσκουν τά λεφτά αὐτά οἱ ἑλληνες· ἀλλὰ ὅπωςδήποτε οἱ ἀσήμαντοι ἄνθρωποι κερδίζουν καί ξοδεύουν λιγότερα καί ἔτσι γίνονται πλούσιοι. Ἐκτός ἀπό τίς χρηματικές εἰσφορές, ἔχουν καί παρέχουν στούς στρατιῶτες κατοκία, τροφή, ἐνδυμασία, ἀκόμη καί τό ξύρισμα, δωρεάν, ἂν δέν λάβουμε ὑπόψη μας τά γραμμάτια καί τίς «ὑποσχετικές πληρωμῆς» ὅταν οἱ ἄλβανοί θά ἔπαιρναν τά καθυστερούμενα. Ξέχασα νά πληροφορηθῶ τί προεξοφλητικὴ ἀξία εἶχαν αὐτές οἱ ἀποδείξεις. Ἔτσι κάτω ἀπὸ συνθήκες πού μπορούσαν νά ὀδηγήσουν σέ ἀπελπισία τίς ἀνυπόμονες καί δύσκολα ἱκανοποιούμενες γοτθικές οἰκογένειες τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, αὐτός ὁ λαός στέκεται

737) Βλ. καί Αἰσχύλου. Ἑπτὰ ἐπὶ θήβας: Ἐκδ. Ζαχαροπούλου Ἀθήνα 1940, στίχοι 421-451 καί τὴν μετάφραση τοῦ Γρυπάρη. Ἐκδ. Ἑστίας, σ.σ. 104-5. Ἐπίσης Σοφοκλέους Ἀντιγόνη. Ἐκδ. Ζαχαροπούλου, στίχοι 134-5.

καρτερικά στην εργατικότητα και την ελπίδα. Προοδεύει κάθε ώρα, οικονομώντας κάθε πόρο του, σπέρνοντας στα κρυφά και θερίζοντας τα χωράφια του σάν νά έκαναν κλοπή. Ποιά πρέπει νά είναι ή κατάσταση τους, όταν κοιτάζουν πρὸς τὰ πίσω μέ εὐγνωμοσύνη στὸν Ἕλληνα ἄρχοντα! Ἡ τυραννία του, παρόλο πού ἦταν χωρίς διάκριση ἦταν μοναδική κι' αὐτό γιατί κανεὶς δέν εἶχε νά φοβηθεῖ ληστεία, καταπίεση, ὕβρεις καὶ βία, σάν κανόνιζε τοὺς λογαριασμοὺς μέ τὸν ἴδιο. Λένε: «Τὸν θεωροῦσαμε τύρρανο καὶ χαρήκαμε γιὰ τὴ καταστροφή του' μά δέν εἶναι τὸ πόδι του πού θά φιλοῦσαμε ἀλλὰ καὶ τὴ σκόνη τῶν παπουτσιῶν του, ἂν μπορούσε νά ξαναγύριζε ἐδῶ σέ μᾶς». 17 Ἰουνίου. —Σπαταλήσαμε αὐτὴ τὴν ἡμέρα μέ ἐπισκέψεις —πού μᾶς ἀνταποδῶθηκαν— στὸν Κυβερνήτη, σέ δύο μπένδες καὶ στὸν Καδῆ. Βρήκαμε στό πρόσωπο τοῦ ὑποπροξένου μας, τοῦ Δόκτωρα Λουκά,¹⁰ ἕναν ἐξαιρετικό διερμηνέα. Εἶναι ἀλβανικῆς καταγωγῆς καὶ ἀπὸ τίς ἀλβανικὲς ἀποικίες πού εἶχαν ἰδρυθεῖ στὴ Σικελία. Ἔχει γυρίσει σ' αὐτὴ τὴ χώρα ἀπὸ καιρὸ καὶ μιλάει τὰ ἑλληνικὰ τόσο καλὰ ὅσο καὶ τὴ μητρική του γλῶσσα. Ἡ ἰδιότητα τοῦ γιαιτροῦ τὸν ἔχει ἐξυπηρετήσει, χωρίς ἀμφιβολία. Εἶναι ὁ μόνος ὑπάλληλος τῆς ἀγγλικῆς κυβέρνησης ἀπὸ ὄσους συνάντησα ποτὲ στὴν Ἀνατολή, πού μέ ἐξυπηρετήσε στίς προσπάθειές μου νά ἔλθω σέ ἐπαφή μέ τοὺς ντόπιους τῆς περιοχῆς του.

Ὁ Κυβερνήτης Μουσελίμ μπέης, ἀδελφὸς τοῦ Βελῆ μπέη πού εἶναι ὁ διοικητὴς τῆς κάτω Ἀλβανίας, κατέχει τὸ μέγαρο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πορφύριου, τοῦ οἰκοδεσπότη μας στό Αἰτωλικό.¹¹ Ἡ ἐκκλησία ἔχει γίνεῖ σιταποθήκη καὶ ἕνα τζαμί ἄντρο τῶν παλληκαριῶν. Ἡ ἐρήμωση εἶναι ἡ Θεά πού κυβερνάει καὶ καμιά ὑποφερτὴ κατοικία δέν περιορίζει τὴ λατρεία της. Τὸ παλάτι τοῦ Δεσπότη εἶναι ἀπὸ τὰ λίγα κτίρια πού στέκονταν ἀκόμη. Τὰ διαμερίσματά του εἶναι εὐάερα καὶ εὐρύχωρα καὶ ἡ θεά ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ διβανιοῦ σέ μιά καμπὴ τοῦ ποταμοῦ καὶ μέχρι τοὺς λόφους ἦταν τόσο ὁμορφη, πού συνέχεια μέ ἀποσποῦσε ἀπὸ τὴ μακρόσυρτη καὶ ποικίλη συζήτηση πού κάναμε μέ τὸν μπέη καὶ τοὺς ἀλβανούς του, πού εἶχαν γεμίσει τὸ πελώριο διαμερίσμα. Μᾶς συμπάθησαν τόσο πολὺ, πού ὅταν μᾶς ἀνταπέδωσε τὴν ἐπίσκεψη,¹² γέμισαν ἀσφυκτικὰ τὸ σπίτι πού μέναμε, παρόλο πού δέν ἦταν καὶ μικρὸ. Πατοῦσαν ἀκόμη καὶ πάνω στοὺς σοφάδες καὶ ἄφσαν

10. Γιὰ τὸν γιαιτρό Λουκά δέν μπορέσαμε, πρὸς τὸ παρόν, νά βροῦμε ἄλλα στοιχεῖα. Πάντως δέν πρόκειται γιὰ τὸν γνωστὸ Λουκά Βάγια, πού τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, σύμφωνα μέ στοιχεῖα, βρισκόταν στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα.

11. *Urquhart*. ὁ.π. σ. 59. Τὸν χαρακτηρίζει «πολέμαρχο ἱεράρχη» καὶ δίνει πληροφορίες γιὰ τὴ δράση του στὴν ἐπανάσταση.

12. Ὁ *Urquhart* σὲ ὑποσημείωση (σ. 154) γράφει: «Αὐτὸ τὸ γεγονός μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀξιοσημείωτο. Οἱ τοῦρκοι κυβερνήτες δέν συνηθίζουν νά κάνουν τέτοιες τιμές σέ ταξιδιώτες, καὶ δέν θά ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα νά πετύχουμε, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀφίξή μας, μιά τέτοια ἀποκλειστικὴ γιὰ μᾶς μεταχείριση. Ἀποδώσαμε τὸ γεγονός αὐτὸ στίς περιστάσεις τῶν καιρῶν ἀλλὰ νομίζω, γιὰ νά εἶμαστε δίκαιοι, καὶ στὴ σημαντικὴ διαφορά πού ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὸν ἐδῶ πράκτορα τῆς Ἀγγλίας μέ αὐτοὺς σέ ἄλλα μέρη. Ὅσοδήποτε ταπεινὴ κι' ἂν ἦταν ἡ θέση του, εἶχε ἕναν ἐντιμὸ χαρακτήρα καὶ ἐρχόταν σέ ἐπαφή μέ τὸν λαό, ὅπως συμβαίνει καὶ στὰ ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου, γνωρίζοντας ἔτσι τὰ ἔθιμά τους, μιλώντας τὴ γλῶσσα τους. Εἶναι παράξενο πὼς μιά τέτοια ποιότητα τὴ κατεῖχε ἕνας ἀσήμαντος ὑποπρόξενος, πού ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ σχόλια καὶ παρατηρήσεις σέ δύο ἀγγλοὺς ταξιδιώτες καὶ ἦταν ἡ αἰτία νά δεχτοῦν δειγμάτια σεβασμῶν καὶ πλοῦσια πληροφορήσιμα».

πίσω τους μία μυρουδιά πού δύσκολα άπαλαγήκαμε άπ' αυτή μέ τόν άερισμό και τό χρόνο.

Ο Μουσελίμ μπέης πού είχε άκούσει σάν φήμη ότι ήλθαμε νά καθορίσουμε τά σύνορα, έμεινε έξαιρετικά εύχαριστημένος όταν έμαθε πώς δέν ήταν αυτός ό λόγος του έρχομού μας, και διαμαρτυρήθηκε για τήν άδικία πού γινόταν στην Άλβανία, καθώς τής έπαιρναν τό ψωμί της. Του άπαντήσαμε πώς δέν είχαν χάσει και τόσα πολλά, άλλ' όμως περισσότερα άπ' ότι τό πρωτόκολλο έκχωρούσε στους έλληνες· ότι τόσα χρόνια πολέμου δέν τους είχαν προσφέρει τίποτα και ότι οι έλληνες είχαν παράπονο γιατί δέν έπαιρναν τουλάχιστον όσα μέρη κατείχαν. Συνέβαινε εδώ μία έπιβεβαίωση τής παλιάς παροιμίας· οι έλληνες άποδοκίμαζαν και οι άλβανοί γιατί νά μείνουν πίσω; τό πρωτόκολλο ήταν τό κακό σκυλί και ό καθένas πέταγε τό λιθάρι του.

Η συζήτηση γύρισε μετά στό μεγαλειό, τή δύναμη και τή δημιουργική ίκανότητα τής Άγγλίας. Μας κατακλίσανε μέ έρωτήσεις, πού θά τίς συνέχιζαν μέχρι τώρα, αν δέν σταματούσαμε τό στόμα τους μιλώντας για άμαξες πού κινιόντουσαν μέ άτμό και τά όπλα *Perkins*. Πηγαίνοντας άπό τήν "Αρτα στά Γιάννενα σέ μία ώρα και έξολοθρευοντας ένα σύνταγμα σέ διάστημα πού ένας μπαρμπέρης θά ξύριζε ένα πηγούνι, ήσαν οι ύπολογισμοί πού αυτοί έκαναν άμέσως. "Όταν πιά ή έκπληξή τους καταλάγισε κάπως, μία τελευταία έρώτηση μās εξέπληξε, μέ τή σειρά μας. «Και τί άλλο σκαρώνετε άπό εδώ και πέρα;» "Ένας *Bin Bashi* πού παρακολουθούσε τή συζήτηση σωπαίνοντας, γύρισε τελικά πρós τους συμπατριώτες του και είπε μέ ένα στοχαστικό κίνημα τής κεφαλής του· «πρέπει νά πάρουμε τό στέμμα άπ' αυτούς και νά τό δώσουμε στους άμερικανούς». Νόμιζαν τους άμερικανούς έχθρους μας, ότι ήσαν πρίν ραγιάδες μας και πώς ήθελαν νά άνατρέψουν τήν Άγγλία όπως ή Ελλάδα τή Τουρκία.

Ο μπέης, έχοντας άκούσει τήν έρώτηση, ενώ τά μάτια του κοιτούσαν κατά τή Σουμλα και τή Βάρνα, τόν άποδοκίμασε κοφτά. «Δέν ντρέπεσαι» του είπε «νά έχεις μία τέτοια πρόστυχη άποψη; έμεις είμαστε αυτοί πού όφείλουμε σέ άλλους τό στέμμα πού κρατήσαμε και νά μιλάμε νά φύγουν τά στέμματα άπό τήν Ευρώπη;»

Οι άλβανοί φαίνονται πολύ άγχώδεις στην προσπάθειά τους νά δείχνουν τό σεβασμό τους στην Άγγλία και έχουν τή διάθεση νά όμολογούν τίς ύποχρεώσεις τους σέ μās για τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο.¹³ Άλλά μπορείτε νά άντιληφθείτε σέ κάθε έκφρασή τους, ένα μείγμα μίσους και φόβου, γιατί βλέπουν τήν Ελλάδα νά έχει προκαλέσει σοβαρότερο πλήγμα στην Όσμανλίδικη ύπερηφάνεια άπό όποιοδήποτε θρίαμβο τής Ρωσίας και συνδέουν τήν άνεξαρτησία της μέ τήν Άγγλία. Η δύναμή μας και τά κίνητρά μας

13. Πρόκειται για τόν Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1828. Σέ ύποσημείωσή του (σ. 156) γράφει ό *Urquhart*: «Αυτή ή εύγνωμοσύνη, τήν όποία νόμιζα τότε, χωρίς άμφιβολία, έντομα θεμελιωμένη, μου γέννησε μετά άπορίες για νά τήν ύπολογίζω· αλλά είναι σίγουρο πώς αυτή ή πίστη είχε επικρατήσει σέ όλη τήν Τουρκία, ότι δηλαδή ή Άγγλία τήν είχε σώσει άπό άπειλούμενη καταστροφή. "Ίσως ήταν εύτύχημα πού νόμιζαν ότι ή Άγγλία όφειλε νά έχει κάνει αυτό. Αυτή ή γενική πεποίθηση γινόταν πύ ισχυρή άπό τό φόβο των Ρώσων πού είχαν για τήν Άγγλία, και πού κάθε άλβανός ή τουρκός πού είχε έλθει σέ έπαφή μέ κάποιο ρωσικό στρατόπεδο θά είχε άντιληφθεί».

είναι τό ἴδιο ἀκατανόητα γι' αὐτούς· καί δέν εἶναι νά ἀπορεῖ κανεῖς...

Στή συνέχεια ἡ συζήτηση ἐπεκτάθηκε σέ θέματα θρησκείας, πού δέν ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά νά παρουσιαστοῦν. Καί συνεχίζει ὁ *Urquhart*.¹⁴

«... Ἐχοντας ἀκούσει πώς ὁ Μουσελίμ μπέης θά πήγαινε στή Τσαμουριά γιά νά βάλει τέλος σέ μιὰ ἔριδα ἀνάμεσα σέ δύο φατρίες τσάμηδων, 2.000 ἀπό τούς ὁποίους εἶχαν πολεμήσει σκληρά εἴκοσι μίλια ἀπό τήν Ἔρτα, τοῦ ζητήσαμε τήν ἄδεια νά τόν συνοδεύσουμε. Μᾶς ἀπάντησε πώς θά ἦταν πολύ εὐτυχής νά μᾶς ἔχει συντροφιά του, ἀλλά ἡ παρουσία του ἐκεῖ δέν ἦταν πιά ἀναγκαία. Ἔτσι μετὰ ἀπ' ὄλα αὐτά, τίποτε ἄλλο δέν μᾶς ἀπέμεινε ἀπὸ τό νά σταθοῦμε, μέ ὄση ἀνοχή μπορούσαμε νά συγκεντρώσουμε, στήν ἀπογοήτευση, ὅτι εἴμαστε δώδεκα ἡμέρες στήν Ἀλβανία μέσα σέ μιὰ ἀπό τίς πιό τέλειες ἡρεμίες...»

Καί μετὰ ἀπό μιὰ περιγραφή καί χαρακτηρισμούς πού κάνει γιά τόν μπέη καί τούς ἄλβανούς του, συνεχίζει.¹⁵

«... Ἡ ἐπόμενη ἐπίσκεψη ἔγινε στόν *Calio* μπέη, πού ἦταν ἡ πρώτη ὁσανλίδικη οἰκογένεια τοῦ τόπου, καί ὅπως μᾶς εἶχε πληροφορήσει ὁ κ. *Meyer*, ἕνας ἀπό τούς πιό εὐφυεῖς ἀνθρώπους.

Μᾶς δέχτηκε μέ ἐξαιρετική εὐγένεια καί λεπτότητα. Στή προηγούμενη ἐπίσκεψή μας στόν ἄλβανό διοικητή, εἶχαμε διασκεδάσει μέ τή λαχάρα μέ τήν ὁποία ὁποιαδήποτε ἔκφρασή μας, ἤθελεν νά τήν ἐρμηνεύσουν σάν δυσμενῆ γιά τόν σουλτάνο καί τούς τούρκους. Τώρα, ἀνάμεσα στούς ὁσμανλῆδες, ἀκούγαμε νά ὑβρίζονται οἱ ἄλβανοί ἀνεπιφύλακτα καί βέβαια καί οἱ φτωχοί ἔλληνες, πού ἦσαν τό κλωτσοσκούφι καί τῶν δύο πλευρῶν. Ὁ οἰκοδεσπότης μας δέν ἤξερε ποιούς ἀποστρεφόταν περισσότερο, τούς ἄλβανούς ἢ τούς ἔλληνες; ἀλλά ἦταν βέβαιος γιά δύο πράγματα: ὅτι καί οἱ δύο ἦσαν ἐκφυλισμένες φυλές καί ὅτι κανεῖς ἀπ' αὐτούς δέν θά εἶχε καλό τέλος. Αὐτός ὅμως εἶχε φτιάξει μιὰ κατάσταση στήν Ἑλλάδα στήν ὑπηρεσία τοῦ Βελῆ πασᾶ. Ὅταν φτάσαμε νά μιλήσουμε γιά τά πράγματα σέ λεπτομέρειες, βρήκαμε ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχαν πολλά φῶτα γιά νά ἀναγνωρίσουμε τήν ἐκτεταμένη σκιά τῶν ἐθνικῶν του προκαταλήψεων. Ἀπαντώντας στίς ἐρωτήσεις του, τόν πληροφορήσαμε γιά τήν αὔξηση τῆς ἀξίας τῆς γῆς στήν Ἑλλάδα, γιά τήν πρόοδο τῆς ἀνοικοδόμησης, γιά τήν ἐξάπλωση τῆς καλλιέργειας, γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ χωρικοῦ καί τή ἀπαλλαγή του ἀπό τούς φόρους τῆς κυβέρνησης (εὐτυχῶς δέν ἦταν περίεργος πάνω σ' αὐτό τό σημεῖο, οὔτε γιά τήν ἐκλογή τῶν δημοτικῶν ἀρχόντων ἢ τήν ἀπονομή δικαιοσύνης, γιατί ὄλα αὐτά τά πράγματα φαίνονται στούς τούρκους σάν ἀπαραίτητα συνοδά τῆς ἡσυχίας) καί τήν ἀσφάλεια τῆς περιουσίας τῶν πλουσίων.¹⁶

Τοῦ εἶπαμε πώς εἶχαμε συναντήσει τούρκους στήν Ἑλλάδα νά εἶναι εὐχαριστημένοι καί ἱκανοποιημένοι καί πώς τούς ἐπιτρέπεται νά κρατοῦν τά ὄπλα τους, ἐνῶ οἱ ἔλληνες εἶχαν ἀφοπλιστεῖ. Παρόλο πού μιλοῦσε λίγο, φαινόταν νά συλλογίζεται ὄλα αὐτά καί πού μπορούσε νά τά πιστέψει

14. *Urquhart* ὁ.π. σ. 157.

15. *Urquhart* ὁ.π. σ.σ. 158-160.

16. Σέ σημείωσή του (σ. 159) γράφει: «Αὐτά ἀναφέρονται στίς προόδους πού ἔγιναν μεταξύ 1828-9 πρὶν ὁ Καποδίστριας μορῶσει νά τά τροποποιήσει».

ἀκούγοντάς τα ἀπό τό στόμα ἑνός εὐρωπαίου. Ἴσως τόν ἀφήσαμε λιγότερο σίγουρο ἀπ' ὅτι τόν εἶχαμε βρεῖ, καί ὅτι τό κακό τέλος τῶν ἐλλήνων ἦταν δυνητικό, ὑπολογίζοντας, στήν ἐπόμενη ἐπίσκεψή μας, νά προσπαθήσουμε νά τοῦ βελτιώσουμε τή γνώμη γιά τούς ἄλβανούς, πρᾶγμα τό ὁποῖο, ὀφείλω νά τό παραδεχῶ, θά ἦταν μᾶλλον μιά περισσότερο δύσκολη δουλειά.

Οἱ πολιτικές συμπάθειες τῶν ὀσμανλήδων εἶναι παράξενα διασπασμένες. Γενικά εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπό τήν ἐξόντωση τῶν γενιτσάρων, ἀλλά φοβοῦνται πολύ τήν ἐπακόλουθη αὔξηση τῆς σουλτανικῆς ἐξουσίας. Σιχαίνονται τούς ἄλβανούς,¹⁷ γιατί εἶναι τά ἀντικείμενα τῆς τυρρανίας καί τῆς βίας τους, καί φοβοῦνται περισσότερο τή προστασία τῶν τακτικῶν στρατευμάτων, γιατί βλέπουν σ' αὐτά ἕνα σύστημα πού ἔτσι καί καθιερωθεῖ θά γίνει παντοδύναμο. Ἐπιθυμοῦν νά κτυπᾶνε οἱ ἄλβανοί τούς Ἕλληνες, καί ἐπιθυμοῦν σύγχρονα τή συντριβή τῶν ἄλβανῶν. Ἐπιθυμοῦν νά συντρίβουν τά τακτικά στρατεύματα τούς ἄλβανούς, ἀλλά εἶναι ἐξαιρετικά ἀντίθετοι στό νά πετυχαίνουν πάντα τά τακτικά στρατεύματα...».

Καί ἡ συζήτηση συνεχίστηκε πάνω σέ διάφορα ἄλλα θέματα. Στή συνέχεια ὁ *Urquhart* περιγράφει τή συνομιλία πού εἶχε μέ τόν καθῆ τῆς πόλης, πού ὅπως γράφει ἔμοιαζε στό πρόσωπο πολύ μέ τόν *Rossini*, χωρίς βέβαια νά ἐξακριβώσει καί τίς «μουσικές του ἰκανότητες».

Ἐπίσης ἡ συντροφιά ἐπισκέφτηκε καί τό κτήμα τοῦ *Calio* μπέη, πού ἦταν φημισμένο γιά τή παραγωγή καπνοῦ.

Στή συνέχεια περιγράφει τή πολιτεία τῆς Ἄρτας.¹⁸

«...Τό ποτάμι τῆς Ἄρτας πού ἔρχεται ἀπό τούς λόφους, συναντιέται μέ μιά σειρά ὑψώματα μέ ἀμμόδη πετρώματα καί κατεβαίνει ἀπό τό βορρᾶ πρὸς τό νότο, μετά στρέφεται πίσω, κυκλώνει τό βορειότερο ἄκρο του, περνάει δίπλα ἀπό τή δυτική πλευρά του καί τραβάει κατά τό νότο πρὸς τόν κόλπο. Στό χαμηλότερο σημεῖο αὐτῆς τῆς σειρᾶς τῶν ὑψωμάτων καί πρὸς τό βορρᾶ, ὑψώνεται τό κάστρο, μιά μακριά καί στενή κατασκευή, μέ ψηλούς πύργους ὄλων τῶν εἰδῶν φόρμας καί διαστάσεων. Πάνω στά τείχη φυτρώνουν οἱ κισσοί, σκεπάζοντας τίς πολεμίστρες, ἀκόμη καί γύρω ἀπό τά μέρη ὅπου πρόβαλαν οἱ μουσοῦδες μερικῶν ἀκίνδυνων πυροβόλων. Τά λελέκια, οἱ μόνοι ὄρατοί κάτοικοι, στέκονται φρουροί πάνω στοὺς πύργους, ἢ βαδίζουν τελετουργικά πάνω στίς ἐπάλλξεις, χωρίς νά ἐνοχλοῦνται ἀπό τά κοπάδια τῶν κορακιῶν μέ τά γκριζα-σώματα καί τά λαμπερά πράσινα φτερά τους, πού κράζουν καί φτεροκοποῦν ὀλόγυρά τους. Ὅλη αὐτή ἡ κατασκευή γίνεται τέλεια ἀνατολίτικη καί ἀλληγορική ἀπό ἕναν ἐρειπωμένο πύργο, πού ξεφυτρώνει πάνω ἀπό τούς ἄλλους, καί ὑποβαστάζει μιά χουρμαδιά πού κυματίζει τά φύλλα τῆς «σάν ἔμβλημα τοῦ κλίματος» καί δίπλα ἕνα ψηλό σκούρο κυπαρίσσι, ὁ θλιβερός τηλέγραφος τῶν καιρῶν.

17. Σημειώνει ὁ *Urquhart* (σ. 160): «Σέ τέτοια κατάσταση ταπεινωτικῆς ὑποτέλειας βρίσκονται οἱ ὀσμανλήδες, πού στοὺς τούρκους μπέηδες συχνά δέν ἐπιτρέπεται νά ἐπισκεφτοῦν τά σουφλίκια τους, χωρίς τή γραπτή ἄδεια τοῦ ἀρναούτη, διοικητή». Σέ ἄλλη του σημείωση, ἀναφέρει πὸς ἐπισκέφτηκαν ἕνα ἀγρόκτημα τοῦ *Calio* μπέη, πού ἦταν διάσημο γιά τήν καλλιέργεια καπνοῦ καί παραπέμπει σέ σχετική περιγραφή σέ παρῆρτημα τοῦ βιβλίου του, πού δυστυχῶς δέν περιλήφθηκε σέ καμιά ἀπό τίς δύο ἐκδόσεις.

18. *Urquhart*, ὅ.π. σ.σ. 184-186.

Πίσω από τό κάστρο, αλλά χαμηλά, ξαπλώνονται έρείπια παρά πολιτεία, μέ αξιοσημείωτο άριθμό από στοές, καμάρες καί κολώνες πού βρίσκονται ανάμεσά τους. 'Ο παλιός περίγυρος τών τειχών περιβάλλει τέσσερες φορές τήν έκταση τής σημερινής πολιτείας· είναι παλιās έλληνικής κατασκευής, αλλά στήν ανατολική πλευρά τους είναι έντελως μοναδικά. Οί λίθοι συνδέονται μέ τή μεγαλύτερη ακρίβεια ή πελεκημένη επιφάνειά τους είναι τέλεια λεία, ή στρώση τους παράλληλη μέ ακρίβεια, αλλά μέ όχι πάντα όρθογώνια λιθάρια. Τό πρώτο στρώμα είναι πέντε ποδών καί τά λιθάρια έχουν μήκος άλλα έξη, επτά καί έννέα πόδια μήκος καί τέσσερα πάχος. Βρήκαμε ένα μέ όκτώ πόδια επί δέκα μισό καί τέσσερα πόδια στό πάχος του.

'Η εκκλησία τής Παρηγορήτισσας είναι ένα μεγάλο τετράγωνο κτίριο από τουβλα καί άσβεστοκονίαμα, μέ καλοφορμαρισμένα τόξα καί άψίδες μέ καλή τοιχοποιία. Περιέχει μαρμάρινες καί γρανιτένιες κολόνες, πού τίς είχαν πάρει από τή Νικόπολη. 'Η έξωτερική της εμφάνιση είναι παράξενη καί περίεργη καί μάς έδινε τήν έντύπωση παλατιού, από μακριά, σάν πλησιάζαμε στήν "Αρτα. Στή *Barletta* καί sé άλλα μέρη τής 'Απουλίας, υπάρχουν παρόμοιες εκκλησίες, πού λανθασμένα ονομάζουν Γοτθικές ή Λομβαρδικές.¹⁹

Οί άλβανοί είχαν καταυλιστεί στήν εκκλησία καί είχαν καταστρέψει ό,τι είχε άπομείνει. Βρήκαμε τήν επιγραφή πού μέ τόση καυχησιολογία ανακοίνωσε ό *Pouqueville*.²⁰ Μπορέσαμε μέ δυσκολία νά ξεχωρίσουμε τρία γράμματα μαζί· άλλα έτσι μπορέσαμε νά βεβαιωθούμε ίκανοποιητικά, ότι δέν υπήρχε ούτε ένα γράμμα στήν αντίγραφή του, πού νά ανταποκρίνεται μέ τό πρωτότυπο. Παρ' όλα αυτά, μέ έξαρση τής φαντασίας μας αντίγράψαμε:

ΑΠΟΛΛ ΗΡΑΚ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Κοντά στό κάστρο βρίσκεται ένα είδος υπαίθριου τζαμιού, όπου γιορτάζεται ή πρώτη ήμέρα του μπαίραμιού. Δίπλα στό βήμα για τον 'Ιμάμη μεγαλώνει ένα κυπαρίσσι μέσα από τό κορμό ενός άλλου δέντρου, πού τήν ονομασία του στά έλληνικά καί τά άλβανικά έχω ξεχάσει· άλλα είναι τό συμβολικό δέντρο τής άλβανίας καί έχει ένα μικρό, ώοειδές, όδοντωτό καί γυαλιστερό φύλλο, σκληρό ξύλο καί παράγει ένα μικρό καρπό πού τον τρώνε τό χειμώνα...».

Στίς 23 'Ιουνίου ό *Urquhart* καί ό σύντροφός του άφησαν τήν "Αρτα για νά συνεχίσουν τό ταξίδι τους για τά Γιάννενα.

Στό δρόμο τους συνάντησαν έξω από τήν "Αρτα, έλη· καί γράφει σχετικά.

19. 'Ο Α. 'Ορλάνδος στή μονογραφία του «'Η Παρηγορήτισσα τής "Αρτης», ('Αρχαιολογικό δελτίο, том 5, 1919, πού επανεκδόθηκε μέ προσαυξήσεις τό 1963, άρ. 52, τής Βιβλιοθήκης τής 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας), αναφέρει, στήν έκδοση του 1963 (σ.σ. 10 καί 164), τήν επίσκεψη του *Urquhart* στήν "Αρτα καί τήν περιγραφή άπ' αυτόν τής Παρηγορήτισσας. Σάν χρόνο όμως τής επίσκεψης αναφέρει λανθασμένα τό 1838. Φαίνεται πώς παρασύρθηκε από τή χρονολογία τής πρώτης έκδοσης του βιβλίου του *Urquhart*.

20. Βλ. *Pouqueville. F. C.H.L. Voyage de la Grece. 2éme Ed. Paris 1827, t I, p 275*. 'Ο 'Ορλάνδος δέν κάνει μνεία του σημείου αυτού του κειμένου του *Urquhart*, ούτε τής περιγραφής του *Pouqueville*. Βέβαια τήν εποχή πού έρευνήσε τήν εκκλησία φαίνεται πώς δέν υπήρχε πιά εκεί τό μανουάλι αυτό. Πάντως καί ό *Leake* δέν κάνει σχετική μνεία. (*Leake W.M. Travels in Northern Greece, London 1835, t I, p 204-5*).

«...Αυτά τὰ ἔλη εἶχαν ἀποστραγγιστεῖ μέ ἐπιστημονικό τρόπο ἀπό τόν Ἄλῃ πασσᾶ. Ἐνα βαθύ κανάλι μάζεψε τὰ νερά ἀπό τίς πηγές τους καί τὰ ἔφερεν πρῶτα πρὸς τὰ βόρεια καί μετὰ, γυρνόντας πρὸς τὰ δυτικά, διέσχιζε τή πεδιάδα καί χυνόταν στό ποτάμι τῆς Ρογοῦς. Ὁ Ἄλῃ πασσᾶς συνείθισε νά ἀνεβαίνει ἀπό τό κανάλι μέ τό πλοῖο του...».

Ἐδῶ τελειώνει ἡ ἀφήγηση τοῦ *Urquhart* γιά τή περιοχὴ τῆς Ἄρτας. Τελειώνοντας αὐτὴ τὴ παρουσίαση, θά σημειώσουμε καί πάλι πῶς ὅλο τό περιγητικό τοῦ *Urquhart* στίς ἑλληνικές περιοχές, ποῦ ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τό νέο ἑλληνικό κράτος μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου, ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί ἀξίζει νά γίνει ἀντικείμενο μιᾶς συνολικῆς μελέτης, πέρα ἀπὸ παρουσιάσεις γιά περιορισμένους τόπους καί χώρους. Πιστεύουμε πῶς θά βοηθήσει τὴν ἱστοριογραφία γενικότερα καί αὐτό προσπαθήσαμε νά δείξουμε μέ τὴ παρουσίαση αὐτοῦ τοῦ μικροῦ τμήματος τοῦ περιγητικοῦ του.

Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ ἐξόριστου βασιλιᾶ τῆς Σουηδίας Γουσταύου Ἀδόλφου Δ΄ στήν Ἑπειρο τό 1815

(Ὅπως τήν περιγράφει ὁ ὑποπρόξενος τῆς Γαλλίας στήν Ἄρτα *H. Rouqueville*,
στίς ἀναφορές του πρός τό γαλλικό Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν).

ΝΙΚΟΥ Β. ΑΛΙΒΕΡΤΗ

Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος (Γουσταῦος Δ΄) τῆς Σουηδίας (1778-1837), βασίλευσε ἀπό 18 χρονῶν (1792). Ὁ λαός του τόν μίσησε γιά τούς ἀβάσταχτους φόρους καί γιά τούς πολέμους πού τόν ἔμπλεξε. Ἀλλά καί μέ τούς εὐγενεῖς δέν τά πήγαινε καλά. Μισοῦσε θανάσιμα τήν Γαλλική Ἐπανάσταση. Πολέμησε ἄσκοπα μέ τήν Ρωσία, Δανία καί Νορβηγία. Τελικά οἱ πόλεμοι αὐτοί στοίχισαν στή Σουηδία τό χάσιμο τῆς Φινλανδίας, Πομερανίας καί ἄλλων μεγάλων ἐπαρχιῶν τῆς. Σ' αὐτόν δέ τόν ἴδιο τόν Γ.Α. τό χάσιμο τοῦ θρόνου του (1809) καί τήν ισόβια ἐξορία του. Σάν ἐξόριστος ἦταν γνωστός μέ τό ὄνομα κόμης *Gottorp* ἢ συνταγματάρχης *Goustanon*, μ' αὐτό τό ὄνομα ἔγραψε τήν αὐτοβιογραφία του: «Ἀναμνήσεις τοῦ συνταγματάρχου *Goustanon*» (1829). Πέθανε φτωχός καί περιφρονημένος, τό 1873 στό *Saint-Gall* τῆς Ἑλβετίας, ὅπου βρῆκε ἀποκοῦμπι στήν ἐκεῖ δυναμική προτεστάντικη κοινότητα.

Κατά τό τέλος τοῦ 1815 ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος, ἐπισκεύτηκε τόν Ἀλῆ-Πασά, σάν ἐξόριστος βασιλιάς τῆς Σουηδίας, πού περιπλανιόταν σ' ὅλη τήν Εὐρώπη γιά νά βρεῖ ἕνα τρόπο νά ζήσει ἄνετα, πού νά τοῦ ἀναγνωρίζεται, ἔστω ὁ τίτλος καί τά προνόμια τοῦ πρώην βασιλιᾶ. Τό δημοκρατικό ὅμως πνεῦμα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, πού μέ πείσμα τήν πολέμησε ὁ Γ.Α. καί οἱ κακές του σχέσεις μέ τά βασιλεία τῆς βόρειας Εὐρώπης τόν κáναν νά μὴ εἶναι δεκτός οὔτε στίς βασιλικές αὐλές, πού ὡστόσο ἦταν πρόσφατα ἐνωμένες μέ τίς ἐνέργειες τοῦ *Metternich*, ἐνάντια στίς Δημοκρατίες.

Ὁ ἀχόρταγος καί ματαιόδοξος Ἀλῆ-Πασᾶς, θέλοντας νά μεγαλοπιαστεῖ καί νά ὑποδεχτεῖ σωστά τόν «εὐρωπαϊο μονάρχη», κατάφυγε στήν βοήθεια τοῦ *H. Rouqueville*, ὑποπρόξενου τῆς Γαλλίας στήν Ἄρτα, γιά νά τοῦ ὑποδείξει τό ἐθυμοτυπικό μῖας τέτοιας ὑποδοχῆς. Ἐκτιμώντας ὅμως λάθος τά πράγματα ὁ *H.P.*, ὑπολόγισε ὅτι θά εὐχαριστοῦσε τήν κυβέρνησι τοῦ βασιλιᾶ Λουδοβίκου ΙΗ, πού μόλις ξαναἔβηκε στό θρόνο, ἂν ὕμνοῦσε ἕνα ἄσπονδο ἐχθρό τῆς Γαλλικῆς

Ἐπανάστασης!

Ὅταν ὁμως ἀπό τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Γ.Α., φάνηκε ἡ λίγη ἐκτίμηση πού τοῦ εἶχε ὁ Λουδοβίκος, ἄρχισαν οἱ ἀναφορές νά γίνονται πιά συγκρατημένες καί τελικά δυσμενεῖς. Σ' αὐτό βοήθησε, ὅπως θά δοῦμε, καί ἡ ἀποκάλυψη ἄπρεπων ἐνεργειῶν πού ἔκανε ὁ Γουσταῦος στήν Πρέβεζα καί τήν Πάτρα, καθώς καί τό ὅτι πούλησε μακριά πολύ μεγάλης ἱστορικῆς ἀξίας κειμήλια τοῦ οἴκου *Gottorp-Hobstein*, στόν Ἄλη-Πασά.

Ἄλλά καί ὁ Ἄλη-Πασάς κάτι τέτοιο φαίνεται ὅτι ἔπαθε, μέ τόν Γουσταῦο, γιατί ὅταν σέ τρεῖς μῆνες θέλησε νά ξαναξεμπαρκάει στήν Πρέβεζα τοῦ τό ἀρνήθηκε, σύμφωνα μέ ὁδηγίες πού πῆρε, στό μεταξύ ἀπό τήν Πύλη.

Ἄς δοῦμε τήν ἱστορία αὐτή μέσα ἀπό τίς σχετικές ἀναφορές τοῦ γάλλου ὑποπρόξενου τῆς Ἄρτας πρὸς τόν ὑπουργό του *Armand Emmanuel du Plessis* Δούκα τοῦ *Richelieu* (1766-1822). Πρώτα Κυβερνήτη τῆς Ὀδησσοῦ καί ὕστερα Ἰπ. Ἐξ. (1815-1818).

Ἄριθ. 57

Γιάννενα 29 Ὀκτ. 1815

Πρὸς τόν Ἐκλαμπρότατο Δούκα τοῦ *Richelieu*

Ἰπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν Παρίσι

Ἐκλαμπρότατε

Ἦρθα στά Γιάννενα πρὶν ἀπό δύο μέρες ὕστερα ἀπό ἐπείγουσα πρόσκληση τοῦ Βεζύρη, καί γιά νά ὑπερασπιστῶ τὰ συμφέροντα μερικῶν ταλαιπώρων γάλλων ὑπηκόων, πού ἀπό πολλούς μῆνες μέ παρακαλοῦσαν γι' αὐτό, μή μπορώντας νά περάσουν οὔτε τήν πρώτη πόρτα τοῦ Σεραγιῦ. Τώρα εἶμαι ἱκανοποιημένος γιά τό ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν μου.

Ὁ Βεζύρης, πού πέρασα μαζί του ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ χτεσινοῦ ἀπογέματος, μοῦ ἔδειξε ἕνα γράμμα πού πῆρε ἀπό τόν πρῶν βασιλιά Γουσταῦο- Ἀδόλφο πού βρῆσκειται στή Κέρκυρα ἀπό πολύ καιρό.

Ὁ Πρίγκηπας τοῦ ἔγραφε ὅτι εἶχε ἐπιθυμία νά δεῖ τήν Ἥπειρο καί νά γνωρίσει τήν Α.Υψ. καί ὅτι θά ἔλθει μόλις πάρει ἀπάντηση. Ὁ Βεζύρης μοῦ ζήτησε νά τοῦ πῶ πῶς πρέπει νά ὑποδεχτῆ τόν πρίγκηπα καί τί τιμές πρέπει νά τοῦ ἀποδώσει. Τοῦ ἔδωσα συμβουλές πού ἂν τίς ἐφαρμῶσει θά μπορούσαν (νά προκαλέσουν τόν σεβασμό πού πρέπει νά κυριαρχεῖ σέ τελετή ὑποδοχῆς ἐστεμμένων)* τουλάχιστον γιά νά διασκεδάσουν γιά λίγο τήν μελαγχολία ἀπό τήν ὁποία λέν ὅτι πάσχει ὁ ἄτυχος μονάρχης. Ὁ Βεζύρης μέ κάλεσε νά πάμε μαζί στήν Πρέβεζα νά ὑποδεχθοῦμε τόν (Βασιλιά)* Πρίγκηπα. Αὐτή ἡ πρόσκληση δέν χρειαζόταν, Ἐκλαμπρότατε, ξέρω τὰ καθήκοντά μου. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος ἦταν Βασιλιάς. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος εἶναι τώρα δυστυχισμένος, αὐτό τό τελευταῖο προκαλεῖ ὄλο μου τόν σεβασμό, τήν εὐλάβεια καί τήν ἀγάπη μου. Σέ λίγες μέρες θά ξαναγυρίσω στήν ἔδρα μου καί ἀπό ἐκεῖ θά πάω στήν Πρέβεζα, μόλις μάθω τόν ἐρχομό τοῦ Βασιλιά τῆς Σουηδίας.

Ἄριθ. 58

Πρέβεζα 25 Νοεμβρίου 1815

Πρὸς τήν Α.Ε. κ.λ.

* Τά μέσα σέ παρένθεση εἶναι διαγραμμένα. Οἱ ἀριθμητικές παραπομπές εἶναι τοῦ μεταφραστῆ καί οἱ ἀλφαβητικές τοῦ γαλλικοῦ πρωτότυπου.

Ἐκλαμπρότατε

Πληροφορήθηκα ἀπὸ τὸν Βεζύρη Ἀλῆ-Πασά ὅτι ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλιᾶς Γουσταῶς Ἀδόλφος πού ἀπὸ καιρὸ βρίσκεται στὴν Κέρκυρα, πρόκειται νὰ ῥθει στὴν Ἡπειρο, ἔτσι πῆρα τὴν ἀπόφαση νὰ κατεβῶ στὴν Πρέβεζα γιὰ νὰ ὑποδεχθῶ καὶ νὰ ὑποβάλω τὰ σέβη μου στὸν Πρίγκηπα, ἂν καὶ ἤμουν 15 μέρες στὸ κρεββάτι, μὲ μεγάλο πυρετό. Ἐκμεταλεύτηκα ὅμως μιά καλυτέρευση τῆς υγείας μου καὶ ἔφυγα ἀπὸ τὸ σπίτι μου τὸ πρωῖ τῆς 22.

Στὴν Πρέβεζα ἔφτασα πρὶν δύσει ὁ ἥλιος. Ἀμέσως συνάντησα τὸν Βεζύρη πού μοῦ μίλησε γιὰ τὴν ἐπιθυμία του νὰ ὑποδεχθεῖ τὸν Βασιλιά μὲ τὸν καλύτερο τρόπο.

Μοῦ ζήτησε ξανά ὁδηγίες γιὰ τὴν ὑποδοχή. Ἄν δέν τίς ἀκολουθήσουν ὅπως τοὺς τίς ἔδωσα, θὰ ὀφείλεται σέ ἀναπόφευκτη ἀδυναμία τους.

Στίς 23 ὁ Βασιλιᾶς ἦρθε ἀπὸ τὴν Λευκάδα, ὅπου βρισκόταν τίς δύο τελευταῖες μέρες. Ἀπὸ ὧν ὁ Βεζύρης τοῦ ἔστειλε μιά σκαμπαβιά!¹

Μετὰ τὴν ἀποβίβαση πῆγε ἀμέσως στὸ Σεράϊ ὅπου τὰ πάντα ἦταν ἔτοιμα γιὰ τὴν ὑποδοχή. Ὁ πυρετός πού μοῦ ξανανέβηκε, δέν μ' ἄφησε νὰ συνοδεύσω τὸν Βεζύρη μέχρι τὴν παραλία, ὅπου ἔγινε ἡ ὑποδοχή τοῦ Βασιλιᾶ. Τὸ βράδυ ἔγραψα στὴν Α.Μ. γιὰ νὰ τῆς ζητήσω τίς διαταγές της καὶ νὰ τῆς ὑποβάλω τὴν προσφορά τῶν ὑπηρεσιῶν μου. Στίς 24 εἶχα τὴν τιμὴ νὰ δῶ τὴν Α.Μ. καὶ νὰ μιλήσω μαζί της.

Εἶναι ἀδύνατο, Ἐκλαμπρότατε, νὰ δεχτεῖ κανεὶς ὑποδοχὴ πιὸ εὐχάριστη καὶ πιὸ κολακευτική, ἀπὸ αὐτὴ πού εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ κάνει ὁ ἱππότης-Βασιλιᾶς. Ἡ βαθεῖα ἐντύπωση πού μοῦ ἄφησαν οἱ γεμάτοι γλύκα καὶ εὐαισθησία λόγοι του, δέν θὰ σβύσουν ποτέ ἀπὸ τὴν μνήμη μου! Φεύγοντας ἀπηύθηνα πρὸς τὸν δύστυχο μονάρχη, μερικὲς ἐκφράσεις ἀφοσίωσης. Μοῦ φάνηκε ὅτι τὰ μάτια του βούρκωσαν! Δέν μπόρεσε νὰ μοῦ ἀπαντήσει παρὰ μόνο μὲ τὸ στοργικὸ κράτημα τῶν χεριῶν μου μέσα στὰ δικά του!!!²

Δέν θὰ κατάλαβε ἴσως ὁ καλὸς πρίγκηπας, ὅτι τὰ δάκρμά του πότησαν τὴν ψυχὴ μου καὶ μὲ ἔνωσαν μαζί του γιὰ τὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς μου. Ἐκλαμπρότατε ὁ Βασιλιᾶς Γουσταῶς Ἀδόλφος γίνεται ἀγαπητός καὶ λατρεύεται ἀπὸ ὅπου περάσει. Δέν ὅτι πρέπει σέ λίγες μέρες νὰ ἐγκαταλήψει τὸ ἔδαφος τῆς Ἀλβανίας,³ Παρακαλῶ τὸν Θεὸ νὰ τὸν προστατεύει.

Τὸ γράμμα αὐτὸ τὸ στέλνω στὴν Ὑμ. Ἐξ. μέσα σέ φάκελλο τῆς Α.Μ. καὶ παρακαλῶ τὴν Ἐξοχότητά σας νὰ μοῦ διαβιβάσει τίς ὁδηγίες της γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ θόρυβου καὶ τῆς ἐχθρότητας πού ὑποκινοῦν ἐναντίον τῆς Γαλλίας, οἱ ξένες ἐφημερίδες.

Ἀριθ. 59

Πρέβεζα 25 Νοεμβρίου 1815

Πρὸς τὴν Α.Β.Υ. τὸν Ἐκλαμπρότατο Δούκα τοῦ Hobstein

Ἐκλαμπρότατε

Ἡ Ὑμ. Βασ. Ὑψ. εἶχε χτές τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ φροντίσει νὰ μοῦ διαβιβάσει πρὸς τὸν Βασιλιά ἢ τὸν Ὑπουργό του, ἓνα γράμμα μου, κλεισμένο σέ δικό της φάκελλο. Σκέπτομαι ὅτι θὰ μοῦ εἶναι εὐκόλο γιὰ πολὺ καιρὸ ἀκόμα νὰ ἐπικοινωνῶ μὲ

1. Σκάφος μεταφορᾶς ἐπιτελικῶν ἀξιωματικῶν.

2. Τὰ θαυμαστικά ἐδῶ καὶ στὰ παρακάτω εἶναι τοῦ πρωτότυπου.

3. Μὲ τὸν ὄρο Ἀλβανία; οἱ ξένοι ἐννοοῦσαν ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ὅλη τὴν Ἡπειρο.

τὴν Γαλλία, ἔτσι λαμβάνω τὴν τιμὴ νὰ ἐπωφεληθῶ ἀπὸ τὴν φιλικὴ προσφορὰ τὴν Ὑμ.
Ἐξ. ποῦ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ κάνει καὶ νὰ τὴν παρακαλέσω νὰ προστατέψει τὸ
γράμμα, αὐτὸ ποῦ στέλνω τὸν Δούκα τοῦ Richelieu.

Παρακαλῶ τὴν Υ.Β.Υ. νὰ τὸ στείλει μὲ τὸν πιὸ σίγουρο τρόπο καὶ νὰ δεχθεῖ τὰ
εἰλικρινῆ μου αἰσθήματα γιὰ τὸ Σεβαστό της Πρόσωπο.

A P T A

ΧΡΗΣΤΟΥ Β. ΧΕΙΜΩΝΑ

Στὴ Στέλλα

τὴ γυναῖκα μου

τὴν Κεραματιώτισσα

Ἀρχόντισσα τῆς Ἑπείρου, τῆς
Ρωμιοσύνης πέτρα ρηζιμιά,
Τῶν θρύλων καὶ τῆς ἱστορίας πόλη.
Ἄρτα τοῦ κόσμου ἄρτυμῆ.

Πρέβεζα καί Ἄρτα
Στατιστική καί ἐμπορική σημείωση
ἀπό τόν Dozon, ἐπίτιμο πρόξενο
τῆς Γαλλίας στά Ἰωάννινα

Μετάφραση ΠΑΝΑΓ. ΛΑΚΙΩΤΗ

Οἱ διοικητικές περιφέρειες στήν Τουρκία! εἶχαν ὑποταχθεῖ σέ πολύ συχνούς μετασχηματισμούς. Ἡ διοικητική περιφέρεια (Σατζάκι), σήμερα mutessariflik, τῆς ὁποίας ἡ πρωτεύουσα εἶχε μεταφερθεῖ τό 1864 στήν Πρέβεζα ἀπό τήν Ἄρτα, βρίσκεται σήμερα συγκροτημένη μέ τίς ἀκόλουθες περιφέρειες: Ἡ Πρέβεζα μέ 37 χωριά, ὀνομαζόμενα Λάμαρη, ἡ Ἄρτα μέ 128 χωριά, ἡ Πάργα μέ 2 χωριά (Μαργαρίτι), τά δύο τελευταῖα συμπεριλαμβάνουν τίς περιφέρειες τῆς Γλυκῆς ἢ Φανάρι καί τό Σούλι. Ὁ πληθυσμός φθάνει τίς 69.800 ψυχές, ἤτοι 43.000 Ἕλληνες, 26.000 μουσουλμάνοι (συμπεριλαμβανομένων τῶν φρουρῶν) σχεδόν ὅλοι Ἀλβανοί καί 800 Ἑβραῖοι.

Αὐτός ὁ τελευταῖος ἀριθμός, πού εἶναι ἐπίσημος, φαίνεται κατώτερος ἀπό τήν πραγματικότητα, καθ' ὅσον ἡ Ἄρτα σύμφωνα μέ ἄλλες πληροφορίες εἶχε 1110 Ἰσραηλίτες καί περίπου 200 στήν Πρέβεζα.

Κατά τήν ἐθνογραφική ἔκθεση ὁ πληθυσμός χωρίζεται σέ Ἕλληνες καί σέ Ἀλβανούς. Αὐτός ὁ τελευταῖος πληθυσμός, λιγότερος σέ ἀριθμό, κατέχει τίς περιφέρειες τοῦ Φαναρίου, τοῦ Σουλίου (χριστιανοί) καί τοῦ Μαργαριτίου (μέρος Μουσουλμάνων).

Στίς πόλεις δέν μιλοῦν παρά ἑλληνικά, τά τούρκικα εἶναι σχεδόν ἀποκλειστικά γνωστά στούς ὑπαλλήλους. Ἐν τούτοις ἡ τούρκικη γλῶσσα χρησιμεύει ἀποκλειστικά στήν σύνταξη τῶν δημοσίων πράξεων καί τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων.

Τά ὄρια τῆς διοικητικῆς περιφέρειας εἶναι: Στά δυτικά τό Ἰόνιο πέλαγος, στά βόρεια οἱ διοικητικές περιφέρειες τοῦ Ἀργυρόκαστρου καί τά Ἰωάννινα, στά Ἀνατολικά ἡ Θεσσαλία, στά νότια ἡ Ἀκαρνανία (Ἑλλάς) καί ὁ κόλπος τῆς Ἄρτας. Ποτίζεται ἀπό 4 ποταμούς: Ὁ ποταμός Ἀραχθός τῆς Ἄρτας (Ἀραχθός τῶν Ἀρχαίων) καί ὁ Λοῦρος, πού ἐκβάλλουν στόν Ἀμβρακικό κόλπο, ὁ Ἀσπροπόταμος καί ὁ Ἀχέροντας.

Ἐκτός ἀπό τό νότιο τμήμα, πού κατέχεται ἀπό τήν μικρότερη κοιλάδα τοῦ Λοῦρου καί τήν πεδιάδα τῆς Ἄρτας, ἡ χώρα εἶναι ὄρεινή, ὅπως γενικά ὅλη ἡ Ἠπειρος. Τό πλέον ἀξιόλογο βουνό εἶναι τά Τζουμέρκα, κατόπιν ἔρχονται τά

βουνά του Κακοσουλίου, τὰ βουνά της Πάργας, τὰ βουνά της Κελμπερίνας καί τὰ βουνά της Καμαρίνας. Ὑπάρχουν τρία λιμάνια: τῆς Πρέβεζας, τῆς Σαλαώρας, πού εἶναι ἐμπορικό λιμάνι στόν κόλπο τῆς Ἄρτας καί τέλος τό λιμάνι τῆς Πάργας. Καί στά τρία λιμάνια ὑπάρχουν (εἶναι ἐγκαταστημένες) καραντίνες. Ὁ ὑγειονομικός γιατρός διαμένει στήν Πρέβεζα, καθώς καί στίς περιοχές τῶν καραντίνων τοῦ Μούρτου, Ἡγουμενίστας, Σαγιάδας καί τῶν Ἁγίων Σαράντα.

Ὁ Μουτεσερίφης ἡ ὁ διοικητικός ἄρχοντας τῆς περιοχῆς διαμένει στήν Πρέβεζα. Αὐτός ἐξαρτᾶται ἀπό τόν Γενικό Διοικητή ἡ τόν Βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων καί κάτω ἀπό τήν ἐξουσία του εἶναι καί 4 Καϊμακάμηδες, πού διαμένουν στήν Ἄρτα, στό Πετρίλιο, στό Μαργαρίτι καί στήν Πάργα.

Τά δημόσια ἔσοδα κατά τό 1872 ἦταν 8.716.704 πιάστρες. Τά ἔσοδα διοικήσεως ἦταν ὕψους 1591978 πιάστρων. Ὑπάρχει ἕνα πλεόνασμα εἰσόδων, πού ἀνέρχεται στό ποσόν τῶν 6864811 πιάστρων, τοῦ ὁποῦ ἕνα μέρος ἀποδόθηκε στό κράτος ὑπό μορφήν στρατιωτικῶν ἐξόδων καί ἴσως μερικῶν πενιχρῶν βοηθημάτων στά τουρκικά σχολεῖα. Σ' αὐτά τά βοηθήματα πρέπει νά προστεθοῦν οἱ εἰδικοί φόροι τῶν Δημαρχείων, πού δημιουργήθηκαν ἐδῶ καί μερικά χρόνια. Αὐτά τά ἔσοδα δέν κατέληγαν πάντοτε στό νόμιμο προορισμό τους.

Στρατιωτικό κράτος - Φρουρές:

Πρέβεζα: 4 λόχοι δυνάμεως τῶν 470 ἀνδρῶν τοῦ πρώτου τάγματος τῶν κυνηγῶν πεζοπόρων πού ἀνήκουν στό τρίτο σῶμα, τοῦ ὁποῦ ἡ ἔδρα εἶναι στό Μοναστήρι. Οἱ 4 ἄλλοι λόχοι ἦταν ὑπό τήν διεύθυνση τῆς Yemen τήν περασμένη χρονιά. Οἱ στρατιῶτες ἦταν ὀπλισμένοι μέ ξιφολόγχες.

Ἄρτα: Ἕνας ἀπό τοὺς 3 λόχους τῶν φρουρῶν τῶν συνόρων 800 ἀνδρῶν, τοῦ ὁποῦ τό μισό ἦταν ἀποσπασμένο στά Ἑλληνικά σύνορα.

Πυροβολικό-Πρέβεζα: 4 λόχοι τοῦ τρίτου τάγματος τοῦ πέμπτου συντάγματος τοῦ πρώτου σώματος στρατοῦ, πού συμπεριελάμβανε 450 ἄνδρες μέ δύο πεδινές πυροβολαρχίες, πού δέν ἔκαναν ἀναβάσεις ἀπό τεμάχια (τμήματα) μεγάλου διαμετρήματος. Αὐτοί οἱ 450 ἄνδρες προμήθευαν τίς φρουρές, γιά τίς ὁποῖες θά γίνεῖ λόγος πῶς κάτω.

Ἡ Πρέβεζα, σάν πεδίο μαχῶν, εἶναι ὀπλισμένη μέ 107 κανόνια μεγάλου διαμετρήματος, συμπεριλαμβανομένων καί τῶν δύο πυροβολαρχιῶν, πού ἔγινε λόγος πῶς πάνω, ἀπό τά ὁποῖα 26 ἦταν χαρακωτά καί εἶχαν διανεμηθεῖ σέ τρία ὄχυράματα καί σέ τρεῖς περιβολές.

Ἄρτα: 10 κανόνια καί 40 πυροβολητές.

Σαλαώρα: 4 κανόνια καί 20 πυροβολητές.

Ayakale: 4 κανόνια.

Σούλι: 4 κανόνια καί 20 πυροβολητές, καί 10 πεζοί στρατιῶτες. Τά πυροβόλα τῶν τεσσάρων αὐτῶν θέσων ἦταν παλαιοῦ τύπου.

Χωροφυλακή: 500 χωροφύλακες ὄχι ἐφιπποὶ καί 80 ἵππεις, ἀπό τοὺς ὁποῖους 136 πεζοὶ καί 16 ἵππεις στήν Πρέβεζα· 270 πεζοὶ καί 30 ἵππεις στήν Ἄρτα· οἱ ἄλλοι ἔχουν διανεμηθεῖ στό ὑπόλοιπο τμήμα τῆς περιφέρειας. Οἱ χωροφύλακες παίρνουν ἕνα μηνιαῖο μισθό 72 πιάστρες (περίπου 16 francs) καί μιά μερίδα 3/4 τῆς ὀκᾶς ψωμί. Ὑπάρχουν στρατῶνες, στρατιωτικά νοσοκομεῖα μέ φαρμακεῖα καί πυριτιδαποθήκες στήν Ἄρτα καί στήν Πρέβεζα.

Ἡ φρουρά τῶν ἀκτῶν εἶναι ἐμπιστευμένη σέ ἕνα πολεμικό πλοῖο, ἀποτελούμενο

από 4 κανόνια και μέ πλήρωμα 40 ανδρών, πού διαμένουν συνήθως στην Πρέβεζα. Τό τελωνείο του ίδιου του λιμανιού είναι στη διάθεσή του για την καταστολή του λαθρεμπορίου.

Μιά κανονιέρα μέ 2 πυροβόλα και 24 ναύτες.

Πρέβεζα: 1η περιφέρεια. Τά 37 μικρά χωριά, πού περικλείει, έχουν πληθυσμό 5.500 κατοίκους μόνο. Ἡ ὀλική ἐπιφάνεια ἐκτιμᾶται στά 136.687 ἀγγλικά στρέμματα, ἀπό τά ὁποῖα τά 134.126 χρησιμεύουν ὡς βοσκοτόπια, τά 1516 στρέμματα χρησιμεύουν ὡς καλλιεργήσιμη γῆ και τά 1045 στρέμματα ὡς ἐλαιοτόπια.

Ἡ ἔκταση, πού χρησιμεύει γιά βοσκοτόπια και τῆς ὁποίας ἡ ἀναλογία εἶναι πολὺ μεγάλη, μέ τὴν ὑπόλοιπη ἔκταση, χωρίζεται σέ βουνό και σέ πεδιάδα· τά στρέμματα τῆς τελευταίας κατηγορίας θά ἦταν καθ' ὀλοκληρίαν κατάλληλα γιά καλλιέργεια, εἶναι δέ εὐφορότατα, ἄν ἐξαιρέσει κανεῖς μερικά ἐλώδη μέρη. Ἀλλά τό τουρκικό σύστημα εὐνοεῖ τὴν ποιμενική ζωή, πού εἶναι πραγματικά νομαδική, μεταβάλλει δέ σέ ἓνα εἶδος ἀσιατικῆς ἐρήμου μιά περιοχὴ, πού θά μπορούσε νά ἦταν μιά ἀπό τίς πλέον δενδροφυτευμένες, συνδυάζοντας τὴν ἀγροτική καλλιέργεια και τὴν ἐκτροφή τῶν ζῶων. Οἱ ἐνοικιαστῆς αὐτῶν τῶν περιοχῶν εἶναι γενικά οἱ βλάχοι, πού μέ τὴν ἔναρξη τοῦ χειμῶνα κατεβαίνουν ἀπό τὴν Πίνδο και ζοῦν σέ ἀχυρένιες καλύβες, ὅπως οἱ Kirghises στά yourtes.

Ἡ ἔλλειψη μόνιμου πληθυσμοῦ εἶναι ἡ φυσική συνέπεια αὐτῶν τῶν συνηθειῶν, τῶν ὁποίων τό ἄμεσο πλεονέκτημα εἶναι ἡ κρατική ἀρωγή. Ὁ φόρος γιά τά πρόβατα και τίς κατσίκες - εἶναι τρία πιάστρα μιά γιά κάθε ζῶο - ἐπιφέρει μόνο, ὅπως τό δείχνει ὁ παρακάτω πίνακας, ἓνα ποσό περίπου 1.500.000 πιάστρων, δηλαδή τά 3/4 τῶν ἐξόδων τῆς διαχειρίσεως ἀπ' ὀλο τό Σαντζάκι.

Οἱ ἐλαιῶνες σχηματίζουν ἓνα ἀπέραντο δάσος, πού καλύπτει μιά ἔκταση μήκους λιγότερο ἀπό 4 χιλιόμετρα, δηλαδή ὀλη ἡ ἔκταση τῆς χερσονήσου, στό ἄκρο τῆς ὁποίας βρίσκεται ἡ Πρέβεζα. Τό 1871 ὑπῆρχαν 104.624 δένδρα τέτοιου εἶδους, πού τό καθένα ἄξιζε κατά μέσο ὄρο 12 φράγκα.

Εἶναι σχεδόν ἐγκαταλελειμμένοι ἀπό τοὺς κατοίκους, παράγουν ὄμως ἓνα λάδι καλῆς ποιότητας, πού ἐξάγεται στήν Τουρκία και στήν Τεργέστη.

2η πόλη: Ἡ Πρέβεζα, τό σημεῖο τό πιό νότιο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας (38 65' πλάτος μέ 18 18' ἀνατολικό μήκος) εἶναι τοποθετημένη στό μεσημβρινό μέρος τῆς Ἡπείρου και στήν ἀνατολική ὄχθη μιᾶς κλειστῆς θαλάσσιας περιοχῆς, πού ἐπικοινωνεῖ μέ τὸν κόλπο τῆς Ἄρτας, τὸν παλιό Ἀμβρακικό κόλπο.

Ἡ εἴσοδος αὐτῆ τῆς κλειστῆς θαλάσσιας περιοχῆς ἀπέναντι και βόρεια τῆς νήσου Λευκάδας ἔχει πλάτος 500 μέτρα περίπου στό σημεῖο τό πιό περιορισμένο. Αὐτὴ ἡ εἴσοδος εἶναι προφυλαγμένη μέ τρία φρούρια, ἀπό τά ὁποῖα τά δύο εἶναι στήν ἀριστερή πλευρά ἡ ἀνατολική. Δυστυχῶς τό βάθος αὐτῆς τῆς θαλάσσιας περιοχῆς δέν εἶναι ἀρκετό γιά τά μεγάλα πλοῖα, ἀφοῦ δέν ξεπερνᾶ τά ἔνδεκα πόδια σ' ἓνα σημεῖο τῆς ἐλικοειδοῦς διάρρυγας, πού δηλώνεται μέ δύο σηματοδοῦρες, πού τοποθέτησε ἡ Αὐστριακή ἐταιρεία τοῦ Lloyd· ἐξ ἄλλου οἱ ὕφαλοι και οἱ ἀβαθεῖς πυθμένες, πού ἀπλώνονται ἀπό τίς δύο πλευρές, καθιστοῦν τὸν πλοῦν πολὺ δύσκολο, σχεδόν ἀδύνατο χωρὶς τὴ βοήθεια ἑνός ντόπιου πιλότου.

Τό ἐσωτερικό τοῦ ὄρμου προσφέρει ἓνα ἐξαιρετικό ἀγκυροβόλιο, προφυλαγμένο ἀπό ὄλους τοὺς ἀνέμους και γενικά ἀκόμη πολὺ βαθύ. Μεγάλα πλοῖα θά μπορούσαν νά ἔρχονται στό λιμάνι τῆς πόλεως και ἓνα ἀπό τά ἐλικοειδῆ μέρη, ὀνομαζόμενο Βαθύ (Vathy), πού φαίνεται νά χρησιμοποιοῦθηκε γιά λιμάνι στή Νικόπολη, θά ἦταν πιό ἐπικίνδυνο στήν ἐγκατάσταση μιᾶς δεξαμενῆς τροπιστη-

ρίου. Ἡ τουρκική ἀμέλεια ἄφησε νά εἰσβάλουν ἀπό εἰδικές ἐγκαταστάσεις σ' ὀλόκληρο τό χώρο, πού δέν ἦταν ὀχυρωμένος καί πού ἀπλώνονταν στήν παραλία, ἔτσι ὥστε μόλις νά μένει σάν ἀποβάθρα γιά τή ναυτιλία καί τό τελωνεῖο ἕνας χώρος 30 μέτρων πλάτους καί 3 μέτρων βάθους, πού ἐπί πλέον ἦταν τόπος συναθροίσεως τῶν σκουπιδιῶν τῶν γύρω σπιτιῶν. Ἡ πόλη, πού ἀπό ἀπόψεως στρατηγικῆς, δέν ἦταν παρά ἕνα φρούριο ἀνοχύρωτο, στηρίζεται στά ἄκρα του σ' ἕνα ἀπό τά φρούρια, γιά τά ὁποῖα ἐγινε λόγος πιο πάνω: εἶναι ἐπί πλέον περιτριγυρισμένη ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἐδάφους ἀπό μία παλιά τάφρο, πάνω στήν ὁποία κατασκευάστηκαν τρία γεφύρια ἀπό σανίδια, δίνοντας εἴσοδο σέ τόσες πόρτες ἐρειπωμένων σπιτιῶν, πού στεγάζουν φυλάκια καί πού ἦταν χωρίς καμιά χρησιμότητα καί ἔκλειναν μέ τή δύση τοῦ ἡλίου.

Ἡ Χερσονήσος, μήκους μιᾶς λεύγας ἢ καί λίγο περισσότερο, στό ἄκρο τῆς ὁποίας κτίσθηκε ἡ Πρέβεζα, συνδεδεμένη μέ τή στεριά μέ ἕνα περιορισμένο Ἴσθμό ἀνάμεσα στά νερά τοῦ Ἰονίου καί στά νερά τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτας.

Αὐτός ὁ Ἴσθμός ἔχει ἀπέραντα ἐρείπια, πολύ ἐπιβλητικά τῆς Νικοπόλεως, πού οἰκοδομήθηκαν σέ ἀνάμνηση τῆς νίκης τοῦ Ἀκτίου. Ἡ ἴδια ἡ πόλη τοῦ Ἀκτίου, τῆς ὁποίας ἀπομένουν μόλις μερικά ἐρείπια, ὑψώνονταν, ὅπως γνωρίζουμε πάνω στήν ἀνατολική ὄχθη τοῦ ὄρμου τῆς Πρέβεζας, πάνω στήν ἐλώδη, χερσονήσο, ὀνομαζόμενη «Πούντα», πού εἶναι ἀποσπασμένη ἀπό τήν Ἀκαρνανία. Εἶναι σέ μερικές ἑκατοντάδες μέτρα ἀπό ἐκεῖ, πού ἀρχίζει τό ἐλληνικό ἔδαφος, τοῦ ὁποίου τά φυσικά ὄρια συμπίπτουν ἀκριβῶς μέ αὐτή τήν πλευρά τοῦ ὄρμου. Τό κλίμα εἶναι ἐξαιρετικό καί γλυκό. Ἡ ἐφορία τοῦ ἐδάφους, ἡ ποικιλία τῆς βλαστήσεως καί ἡ ὁμορφιά τοῦ γῆινου καί θαλάσσιου τοπίου, ἦταν τέτοια, ὥστε κάτω ἀπό ἄλλες συνθήκες ἡ Πρέβεζα θά μπορούσε νά γίνει ἡ ἀντίπαλος τῶν Καννῶν ἢ τῆς Νίκαιας.

Ἐνας Γάλλος κατέχεται ἀπό θλιβερά παράπονα, σκεπτόμενος ὅτι αὐτή ἡ γοητευτική καί ἐπιθυμητή θέση ἀνῆκε κάποτε στή Γαλλία καί ὁ ἠρωϊσμός μιᾶς φούχτας τῶν συμπατριωτῶν μας, πού δέν μπόρεσε νά τήν ὑπερασπίσει ἔναντι τῶν πολύ ἀνωτέρων δυνάμεων καί τῶν ἀγρίων βαιοπραγῶν τοῦ Ἀλή πασᾶ, μένουν συνδεδεμένοι στά ἐρείπια τῆς Νικόπολης, πού σχηματίζουν κατά κάποιο τρόπο τή μοναδική ἱστορία ἀπό ἐδῶ καί μία χιλιετηρίδα.

Ὁ πληθυσμός τῆς Πρέβεζας εἶναι 7.000 κάτοικοι, ἀπό τοὺς ὁποίους 5.000 χριστιανοί, 1800 Μουσουλμάνοι (συμπεριλαμβανομένης τῆς φρουρᾶς) καί 200 ἔβραιοι, τσιγγάνοι καί ξένοι.

Βρίσκει κανεῖς στήν Πρέβεζα ἕνδεκα ἐκκλησίες, μία καθολική ἐκκλησία, δύο τζαμιά, δύο ἐλληνικά σχολεῖα γιά τά δύο φύλα καί ἕνα μικρό τούρκικο Σχολεῖο. Ὑπάρχουν περίπου 200 μικρά καταστήματα, 26 ἐλαιοτριβεῖα, τρία ἐργοστάσια σαπουνιοῦ, τέσσερες ἀλευρόμυλοι, ἀπό τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας εἶναι ἀνεμόμυλος, ἕνας ἄλλος πού κινεῖται μέ νερό τό χειμῶνα καί οἱ ἄλλοι δύο πού κινοῦνται μέ ἄλογα. Ὑπάρχουν ἐπίσης τέσσεροι ἐμπορικοί οἶκοι πού ἀλληλογοφουσαν μέ τήν Τεργέστη.

Μαζί μέ τά δικαστήρια, πολιτικά καί ἐμπορικά, ἐγκατεστημένα μέσα στό Διοικητήριο, τά δημόσια καταστήματα εἶναι τό τελωνεῖο, τό ὑγειονομικό κέντρο, ἕνα τηλεγραφεῖο μέ γλώσσα τούρκικη καί εὐρωπαϊκῆ καί ἕνα ὑποτιθέμενο Δημαρχεῖο.

Ὁ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος τῆς Ἄρτας ἦταν συγχρόνως καί ἐπίσκοπος τῆς Πρέβεζας, ὅπου περνοῦσε ἐκεῖ ἕνα μέρος τοῦ χρόνου. Ὁ καθολικός ἐφημέριος ἦταν ἕνας Ἰταλός καπουτσίνος, πού εἶχε τόν τίτλο τοῦ ἀποστολικοῦ Νομάρχου τῆς

Μακεδονίας καί πού είχε εξάρτηση από τόν ἐπίσκοπο τοῦ Δυραχίου. Ἐνα δωμάτιο στό σπίτι τοῦ κηρύγματος προορίζονταν γιά τήν ἄσκηση τῆς λατρείας. Τό νεκροταφεῖο περικλείει ἕνα ἄλλο παρεκλήσι. Πολλοί ἐπίτροποι ξένοι κατοικοῦν στήν Πρέβεζα. Εἶναι οἱ ὑποπρόξενοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ἑλλάδας, τῆς Ρωσίας, τῆς Αὐστροουγγαρίας καί οἱ διπλωματικοί ὑπάλληλοι (προξενικοί ἐπίτροποι) τῆς Γαλλίας καί τῆς Ἰταλίας.

Ἡ βλάστηση τῆς Πρέβεζας εἶναι καθ' ὅλοκληρία μεσημβρινή. Ἐνα μέρος τοῦ περιβάλλοντος τῆς Πλατείας εἶναι κατελιγμένο μέ ἐλιές καί μέ κήπους, πού σάν πολλούς ἄλλους τοποθετημένοι πρός τά ἔξω, εἶναι φυτεμμένοι μέ λεμονιές, πορτοκαλλιές, συκιές, ροδιές, τζιτζιφιές κ.ἄ. Τό 1871, ὁ ἀριθμός τῶν καρποφόρων δένδρων ἦταν 4812. Τό ἔδαφος εἶναι γενικά ἀμμώδες καί ἐκεῖ τό πόσιμο νερό εἶναι σπάνιο. Στή Νικόπολη ἔφερναν τό νερό ἀπό πολύ μακριά μέ ἕνα κανάλι, τοῦ ὁποῦ τῶν ἐρείπια ὑπάρχουν καί θυμίζουν αὐτά τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν τῆς Ρώμης.

Ἐκτός ἀπό τό λάδι, πού παρήγαγαν οἱ μεγάλοι ἐλαιῶνες, οἱ παραγωγές τῆς χώρας εἶναι ὁ ἀραβόσιτος, τό σιτάρι, τό κριθάρι, τό ρύζι, (στή Γλυκύ), τά φασόλια, ὁ καπνός, ἡ μουστάρδα κ.ἄ.

Ἡ θάλασσα ἐπίσης εἶναι πολύ παραγωγική· τά ψάρια ποικίλλουν, εἶναι δέ ἐξαιρετικῆς ποιότητας· κυρίως τό ψάρεμα τῆς σαρδέλλας ἦταν ἀρκετά ἄφθονο γιά τήν ἐξαγωγή· τό αὐγοτάραχο εἶναι περιζήτητο στήν Κωνσταντινούπολη.

Τό ἐμπόριο τῆς Πρέβεζας μέ τή Γαλλία εἶχε τόν τελευταῖο αἰῶνα καί κατά τή διάρκεια τῆς Βενετικῆς ἐποχῆς ἕνα κάποιο ἐνδιαφέρον. Σήμερα ἔχει πάρει μιᾶ ἄλλη θέση-μορφή. Γά δύο τρίτα τῶν εἰσαγωγῶν γίνονται ἀπό τήν Τεργέστη, γιατί εἶναι ἡ Αὐστρία αὐτή πού ἄμεσα ἢ ἔμμεσα δίνει στήν Ἡπειρο ὅλα τά ἀποικιακά ἐδώδιμα, φάρμακα, ἀλεύρι, οἶνοπνευματώδη, σενδόνια, μεταξωτά, ξυλεία γιά κατασκευές, ὑαλουργία, σίδηρο, λευκό σίδηρο κ.ἄ. Μετά τήν Αὐστρία ἔρχεται ἡ Ἀγγλία, πού ἔστειλε σέ μεγάλη ποσότητα λευκοῦς ἢ χρωματιστοῦς χασέδες, βαμβακερές κλωστές, ἰνδικά, ἀμερικάνικα ὑφάσματα, σενδόνια, ἀκατέργαστο σίδηρο κ.ἄ. Ἡ Ἑλλάδα ἔστειλε κρασιά καί ξηρούς καρπούς· ἡ Ρωσσία δέρματα, πού χρησίμευαν γιά τήν κατασκευή ἀλβανικῶν παπουτσιῶν. Ἡ Ἰταλία ρύζι καί ἕνα μέρος κλωστές, κορδόνια καί χρυσά παράσημα. Τά μοναδικά πράγματα, πού προμηθεύονταν ἀπό τή Γαλλία μέ τήν ἀγορά τῶν Ἰωαννίνων, ἦταν μερικά μεταξωτά ἀπό τή Lyon, ἐμπορεύματα ἀπό τό Παρίσι διαφόρων εἰδῶν, ἀλλά σέ μικρή ποσότητα, ἐδῶ καί μερικούς μῆνες μόνο, σπύρτα χημικά ἀπό τή Μασσαλία, πού φαίνεται ὅτι πῆραν θέση στήν ἡπειρώτικη ἀγορά τῶν Βιενέζικων σπύρτων, πού ἦταν τά μοναδικά. Τήν περασμένη χρονιά οἱ ἔμποροι Γιαννιώτες ἐγκατεστημένοι στή Μασσαλία σχημάτισαν τό σχέδιο τῆς δημιουργίας μεταξύ αὐτῆς τῆς πόλεως καί τῆς Πρέβεζας μιᾶς ἀπ' εὐθείας ναυτιλιακῆς γραμμῆς καί σέ μή κανονικά διαστήματα, ἀλλά, δυστυχῶς αὐτό τό σχέδιο ἐγκαταλείφθηκε· ἡ ἔλλειψη ἐνός ἀμαξιτοῦ δρόμου μεταξύ τῆς θάλασσας καί τοῦ κυρίου τόπου τῆς ἐπαρχίας, ἀπό τήν ὁποία προκύπτει ἡ ἀδυναμία μετακινήσεως τῶν ὄγκωδων ἀντικειμένων, καί μιᾶ εὐαίσθητη ὑπερτίμηση ὑπῆρξε γιά πολλούς χωρίς ἀμφιβολία ἡ ἐγκατάλειψη τῆς ἀναλήψεως τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ἀπό τήν Πρέβεζα τό λάδι στέλνονταν στήν Τεργέστη καί στήν Κωνσταντινούπολη. *La vallonee* στήν Ἀγγλία (ἀγγλικὰ πλοῖα φόρτωναν) στήν Τεργέστη καί στό Λιβόρνο· τά δημητριακά, οἱ παστωμένες σαρδέλλες, οἱ ἀλατισμένες ἐλιές στήν Ἑλλάδα καί στήν Τεργέστη· τά κουκούλια καί οἱ σπόροι τοῦ μεταξωσκόληκα

στήν Ἰταλία καί στήν Τεργέστη. Τό μαλλί στήν Τριέστη καί στήν Ἀγγλία· τά ἀκατέργαστα δέρματα στήν Τεργέστη καί στή Μασσαλία κ.ἄ. Ἀξίζει νά παρατηρήσει κανεῖς γιά τίς ἐξαγωγές ὅτι ὄλα τά εἶδη, πού τίς συνθέτουν, δέν εἶναι ἀποκλειστικά τῶν περιοχῶν τῆς Πρέβεζας καί τῆς Ἄρτας, οὔτε ἐπίσης καί οἱ εἰσαγωγές τοῦ λιμανιοῦ δέν εἶναι μοναδικές γιά τόν προορισμό αὐτῶν τῶν δύο πόλεων καί τῶν χωριῶν, ἀπό τά ὁποῖα ἐξαρτῶνται. Οἱ περιοχές τῶν Ἰωαννίνων καί ἄλλες περιοχές δίνουν στήν ἐξαγωγή σημαντικό μέρος, ὅπως ἐπίσης ἀπορροφοῦν ἕνα μέρος τῆς εἰσαγωγῆς.

Ἡ Πρέβεζα εἶναι πραγματικά τό ἄκρο μιάς γραμμῆς, πού χρησιμοποιοῦντο ἀπό τόν Αὐστριακό Lloyd, καί τῆς ὁποίας τά μεγάλα καί ἄνετα πλοῖα, πού ἐφευγαν ἀπό τήν Τριέστη τό Σάββατο, ἐφθάναν μετὰ ἀπό ὀκτώ ἡμέρες στόν προορισμό τους (Πρέβεζα).

Πρόσφατα ἀκόμη καί οἱ ἔμποροι εἶχαν τή δυνατότητα νά φέρουν ἀπ' εὐθείας τά δέρματα στά Ἰωάννινα καί ἐκεῖ μόνο ὑφίσταντο τόν ἔλεγχο τοῦ τελωνείου. Αὐτή ἡ δυνατότητα ἔπαυσε νά ὑπάρχει καί ὁ ἔλεγχος τοῦ τελωνείου ἔπρεπε νά γίνεται στήν ἴδια τήν Πρέβεζα.

Ἡ ὑγειονομική διοίκηση ἐπίσης ἄλλαξε κανονισμούς πρὶν λίγο. Ὑστερα ἀπό τό καινούργιο τιμολόγιο τά πλοῖα ἔπρεπε νά πληρώνουν γιά τούς πρώτους 500 τόνους 20 παράδες (11 centimes), γιά τούς ἐπόμενους 500 12 παράδες (6 centimes) καί γιά τούς ὑπόλοιπους τόνους 8 παράδες (4 centimes).

Τά πλοῖα δέν πλήρωναν αὐτούς τούς φόρους παίρνοντας τή φορτωτική, ἀλλά ὅταν ἐφθάναν στό λιμάνι.

Τό λιμάνι τῆς Πρέβεζας δέν ἦταν προφυλαγμένο ἀπό κάποιο φάρο, πού βέβαια θά ἦταν πολύ χρήσιμος, ἀφοῦ μέ τά μέτρα τῆς ἀστυνομίας τό λιμάνι ἦταν κλειστό μιά ὥρα πρὶν τῆ δύση τοῦ ἡλίου καί ἦταν ἀπαγορευμένο στά πλοῖα νά μποῦν στό λιμάνι μετὰ ἀπ' αὐτή τή στιγμή.

Διάβαση γιά τό λιμάνι τῆς Πρέβεζας πού θεωροῦνταν σάν πολεμικό λιμάνι (ἄν καί τό λαθρεμπόριο τῆς πυρίτιδας λόγου χάρι γινόταν πολύ ἐνεργά ἀπό τούς ἴδιους τούς ὑπεύθυνους) δέν ὑπῆρχε μετὰ τήν καθορισμένη ὥρα, ἀλλά τό ἴδιο μέτρο εἶχε ἐφαρμοσθεῖ καί στά ἄλλα ἠπειρωτικά λιμάνια (στή valona π.χ. μικρῆ ἀνοιχτή πόλη, ὅπου κανένα πλοῖο δέν ἦταν δεκτό μέ φύλλο ἐλευθέρας κινήσεως μετὰ τῆ δύση) τοῦ ἡλίου.

Θά ἦταν μιά ἐργασία πολύ χρήσιμη καί πολύ ἀναγκαῖα τό νά ἐμβαθύνει κανεῖς τήν εἴσοδο τοῦ ὄρμου τῆς Πρέβεζας, γιατί συνέβαινε πολλές φορές, ἀκόμη καί τό ἀτμόπλοιο τοῦ Lloyd, πού ἐκτόπιζε πολύ νερό, νά μὴ μπορεῖ νά μπεῖ στό λιμάνι.

Τό κράτος συχνά ζήτησε τήν πραγματοποίησιν αὐτοῦ τοῦ ἔργου γιά τή δημόσια χρῆση, ἀλλά ἡ διοίκηση ἀδιαφόρησε.

Ἄρτα: Ἡ πόλη τῆς Ἄρτας ἦταν παλαιά στά 1864 ὁ κύριος τόπος τῆς περιφέρειας (πρωτεύουσα). Ἡ Ἄρτα συνεπῶς δέν ἦταν πιά διοικούμενη ἀπό ἕνα Καϊμακάμη, πού ἐξαρτιόταν ἀπό τήν Πρέβεζα. Ἦταν ἡ ἔδρα ἐνός ἑλληνα ἀρχιεπισκόπου, τοῦ ὁποίου ἡ Πρέβεζα ἐπίσης ἀποτελοῦσε τμήμα του.

Δύο ὑποπρόξενοι ὁ ἕνας ἀπὸ τῆ Ρωσσία (ἔμπορος), ὁ ἄλλος ἀπὸ τήν Ἑλλάδα, διέμειναν στήν Ἄρτα· ὁ διπλωματικός ὑπάλληλος τῆς Γαλλίας ἔδινε ἐγγύηση γιά τή μιά καί γιά τήν ἄλλη πόλη (Ἄρτα-Πρέβεζα), τό ἴδιο καί ὁ ὑποπρόξενος τῆς Ρωσίας.

Ὁ πληθυσμός τῆς πόλεως ἀνέρχεται περίπου σέ 8.000 ψυχές, πού κατανέμονται ὡς ἐξῆς: 5.000 χριστιανοί, 1900 Μουσουλμάνοι καί 1100 Ἑβραῖοι. Ἡ ἑλληνικὴ

γλώσσα είναι σχεδόν ή μόνη γνωστή. Κάθε μία από τις τρεις θρησκείες έχει τούς ναούς της, μεταξύ των οποίων δύο συναγωγές και τὰ Σχολεία της, ήτοι για τούς χριστιανούς δύο δημοτικά Σχολεία και ένα ανώτερο Σχολείο, ονομαζόμενο ελληνικό· δύο μικρά σχολεία τούρκικα τελειώς στοιχειώδη και ένα έβραϊκό Σχολείο.

Δύο από τις εκκλησίες της "Αρτας είναι παλαιές, ειδικά αυτή που ονομάζεται Παρηγορίτσα που ανάγεται στον 9ο αιώνα. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα από τό σχέδιο και τή θέση της. Στο έξωτερικό τήν κάνει νά μοιάζει σάν ένα πολιτικό οικοδόμημα, αν αφαιρέσουμε τούς θόλους, που είναι ανυψωμένοι. Τό γεφύρι μακρύ και στενό, ριγμένο πάνω στό ποτάμι, στην άριστερή όχθη, πάνω στην οποία είναι τοποθετημένη ή πόλη, φαίνεται νά χρονολογείται στό τέλος του μεσαίωνα. Είναι αξιόλογο από τήν ιδιομορφία της κατασκευής του.

Έκτός από τήν ακρόπολη (κάστρο), που είναι τοποθετημένο στό μέσο της πόλεως και του οποίου τὰ τείχη βρίσκονται εν μέρει πάνω σέ παλαιά θεμέλια από τεράστιες κατάλληλες πέτρες τετραγωνισμένες, στη δεξιά γωνία υπάρχει ένας στρατώνας, που κτίσθηκε έδω και λίγα χρόνια, αντί οχυρού, πάνω σ' ένα γειτονικό ύψωμα· ήταν για μερικούς τό τοπίο της ενδιαφέρουσας πόλεως, της "Αμβρακίας, που έδωσε τό όνομά της στον κόλπο.

Διοικητικά ή επιφάνεια της "Αρτας είναι χωρισμένη σέ επτά καντόνια, που είχαν για άρχηγό ένα mudir.

Συνολικά 126 χωριά, των οποίων ό πληθυσμός είναι αποκλειστικά από χριστιανούς και σχηματίζει συμπεριλαμβανομένου και αυτού της πόλεως ένα σύνολο περίπου 30.000 κατοίκων.

Τό έδαφος χωρίζεται όπως αυτό της Πρέβεζας σέ βουνά και πεδιάδα. Τά βουνά χρησιμεύουν για βοσκή σέ χιλιάδες πρόβατα και κασίκες· είναι σχεδόν τελειώς γυμνά, γιατί δέν υπολογίζονται ούτε αυτές οί βελανιδιές, που βρίσκονται στην κοιλάδα και που θά αποτελούσαν όμως ένα ενδιαφέρον προϊόν για τήν εξαγωγή.

Η πεδιάδα, απλώνεται έδω και εκεί σέ ένα μήκος έξι 6 λευγών μέχρι τον κόλπο.

Μετά από αυτήν της Mousakia στό βορρά, είναι ή πιό άπέραντη πεδιάδα της "Ηπείρου και που αν έκαλλιεργείτο κατά ένα τρόπο, που θά ανταποκρινόταν στην φυσική της γονιμότητα, θά ήταν ένας από τούς πιό πλούσιους και πιό όμορφους τόπους της Εύρώπης. Κατ' άρχήν θά έπρεπε νά αποξηρανθούν τά έλη, που σχηματίσθηκαν από τούς δύο ποταμούς, που τήν άρδεύουν, τον "Αραχθο και κυρίως τό Λούρο.

Η έξυγιανση του κλίματος θά εύνουθε ασφαλώς τότε τήν αύξηση του πληθυσμού, που ήταν πολύ μικρός· αίτιες οικονομικές, σέ σχέση με τή Μουσουλμανική νομοθεσία και τις πολύ συχνές γιορτές, που είναι αναγνωρισμένες από τήν ελληνική εκκλησία διατηρούσαν τήν αδράνεια αυτού του λαού.

Αξιοποιούσαν μόνο τό 1/3 του καλλιεργήσιμου εδάφους· τά δημητριακά κάθε είδους, τό καλαμπόκι στην πρώτη θέση, τό λινάρι, ό καπνός, άκόμη και τό βαμβάκι καλλιεργούνταν θαυμάσια. Ός προς τήν πόλη, που είναι περιορισμένη μεταξύ του ποταμού και του γυμνού και λαμπερού λόφου, είναι περιτριγυρισμένη από τις δύο πλευρές του ποταμού από άπέραντους έλαιώνες, των οποίων ό καρπός ήταν αξιοπαρατήρητος από τό μέγεθός του που έδινε όμως ένα μέτριο λάδι, αλλά έξαιρετικά διατηρήσιμο. Θαυμάσια καρποφόρα δένδρα υπάρχουν, αν και διατηρούνται κακώς, όπου κυριαρχούν οί πορτοκαλλιές και οί λεμονιές. Τά άμπέλια λίγο εκτεταμένα, τό κρασί είναι κακής ποιότητας.

Ἡ Σαλαῶρα, θέση τελωνείου μέ ἓνα ὑγειονομικό σταθμό, ἦταν τό λιμάνι τῆς Ἄρτας, πού ἀπεῖχε 4 ὥρες. Ἀπό τίς δύο πλευρές αὐτοῦ τοῦ βράχου ἐξαπλώνονταν ἐπάνω στόν κόλπο ἀπέραντες ἐκτάσεις γιά ψάρεμα ἢ κλειστά τέλματα (λαγούμια) ἀπό τό μέρος τῆς θάλασσας ἀπό μιὰ στενή ζώνη ἄμμου. Ἐκεῖ κοντά ὑπάρχει ἐπίσης μιὰ ἐκμισθωμένη ἀπό τό κράτος ἀλυκή, τῆς ὁποίας τά προϊόντα εἶναι ἐντελῶς ἀκατέργαστα. Τά κυριότερα ἐτήσια προϊόντα εἰσαγωγῆς καί ἐξαγωγῆς εἶναι τά κάτωθι:

Προϊόντα ἐξαγωγῆς

Κουκούλια, Σπόροι (μεταξοσκώλικα)
Ἄκατέργαστο μαλλί, Σπόροι (λιναριοῦ)
Σπόροι (μουστάρδας), ρίζες (γλυκορρίζου)
Βοῦρλα, Βούτυρο φρέσκο
Τυρί, λάδι, φουντούκια
Καρύδια, ἀλατισμένες ἐλιές
ξηρά δέρματα ἀρνιῶν
ξηρά δέρματα προβάτων
ξηρά δέρματα ἐριφίων
ξηρά δέρματα κατσικιῶν
ξηρά δέρματα λαγῶν
Δέρμα, γοῦνες, ψαροπούλια, πορτοκάλλια
Ἄλογα καί ἡμίονοι.

Προϊόντα εἰσαγωγῆς

Βελόνες Γαλλίας, χημικά, σπέρτα (κουτιά)
Ἀμερικάνικα δέρματα ἀποξηραμένα
Ζάχαρη, Καφές, οἶνοπνευματώδη
Ρύζι, Σίδηρο, χειροποίητα προϊόντα
Ἰατρικά, φάρμακα, Μαροκινά δέρματα
Δέρματα κατεργασμένων ἐριφίων.

Ὁ Μάρκος Μπότσαρης ἰδιοκτῆτης πλοίου χρονογράφος καί λεξικογράφος

ΚΩΝ/ΝΟΥ ΑΘ. ΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ὁ Μάρκος Μπότσαρης ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς εὐγενέστερες καί ἡρωϊκότερες μορφές τοῦ Ἑσσηκωμοῦ τοῦ 1821. Γι' αὐτό καί εἶχε ἀγαπηθεῖ πολὺ καί ὑμνηθεῖ καί ἀπὸ τὸ λαό καί ἀπὸ τοὺς ποιητές, καλλιτέχνες καί ἱστορικούς. Γεννήθηκε στὸ Σούλι τὸ 1790 καί σκοτώθηκε τὴν 9 Αὐγούστου 1823 στὸ Κεφαλόβρυσο κοντὰ στὸ Καρπενήσι. Ἦταν γιὸς τοῦ Κίτσου Μπότσαρη καί ἀδελφός τοῦ Κώστα Μπότσαρη. Νυμφεύτηκε στὴν Κέρκυρα τὸ 1810 σὲ δεῦτερο γάμο τῆ Χρυσούλα, κόρη τοῦ ἀρματολοῦ Χριστάκη ἀπὸ τὴν Πρέβεζα. Ἀπόκτησε ἓνα γιό, τὸ Δημήτριο, (1814-1871) καί τρεῖς θυγατέρες, τὴ Βασιλική (1818-1891), πού παντρεύτηκε πρῶτα τὸ Σισίνη καί ἔπειτα τὸν Ἀντωνόπουλο, τὴν Ἀναστασία (1820-1838) καί τὴν Αἰκατερίνη ἢ Ρόζα Καρατζᾶ (1822-1875).¹

Ἐκτός ἀπὸ τὴ δράση του καί τὰ παθήματα στὴν Ἠπειρο μέχρι τὸ χρόνο πού τὸ Σούλι ἔπεσε στὸν ἐχθρό μέ τὴν παράδοση τῆς ἀκρόπολῆς του Κιάφας (2 Σεπτεμβρίου 1822), ὁ Μάρκος ἔδρασε ἡρωϊκὰ μέ τοὺς ἄλλους Σουλιῶτες καί τὸ Μαυροκορδάτο στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα καί μάλιστα στὸ Μεσολόγγι, πού στά πρῶτα χρόνια τοῦ Ἀγῶνα εἶχε καταστεῖ προπύργιο τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας.²

Στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα ὁ Μάρκος εἶχε ἀποκτήσει καί ἓνα πλοῖο, γιὰ τὸ ὁποῖο δίνει λεπτομερῆ περιγραφὴ τὸ ἐξῆς ἔγγραφο:

«Βα Περίοδος
Ἀριθ. 129

Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος
Τὸ Ἐπιτελεῖον τῶν Ναυτικῶν
πρὸς ἕκαστον Κριτήριον καί Ἐξουσίαν

ὅτι ὁ στρατηγὸς Μάρκος Μπότσαρης, κάτοικος ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, ἐκ πόλεως Σουλίου, ἐγνώσθη κύριος χωρὶς μετόχους τοῦ μίστικου μέ τρία κατάρτια [διαγεγρ.: ἀντένες] λετίνα καί τάπες ὀνομαζομένου Σουλιώτης ἀνήκοντος ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι.

1. Ἄν. Ν. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τόμος Η', ἐν Ἀθήναις 1876 σελ. 57-58. Κατὰ νεώτερες εἰδήσεις ἡ Χρυσούλα ἦταν δευτέρα γυναῖκα τοῦ Μάρκου καί τὸ γένος Καλογήρου καί ὅτι γέννησε πέντε παιδιά ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔζησαν τὰ παραπάνω ἀναγραφόμενα: Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, ὁ Δημήτριος Μάρκου Μπότσαρης (1814-1871) καί ἡ ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία του μέ τὸν Κυβερνήτη Καποδίστρια, στήν: Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπ. Ἰωαννίνων ΔΩΔΩΝΗ, τ. Β' (1973) σελ. 373.

2. Σπυρ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, ἐκδόσις τῆς Ἐκατονταετηρίδος, τόμος Β', Ἀθήναι 1926, σελ. 170-173, 206-207, 211, τόμος Γ' 40-42.

Διά τήν νόμιμον αὐτοῦ ἀπόκτησιν τῆς ἀγορᾶς ὡς ἐκ τῶν παρρησιασθέντων εἰς τό Ὑπουργεῖον τοῦτο ἐγγράφων δέικνυται, ἅτινα ὑπομνηματεύθησαν ἐν τῷ Πρωτοκόλλῳ Α' φύλ. 5 τῆ 13 Ἰουνίου 1823 ὑπό ἀριθμόν 129.

Τό ἄνω εἰρημένον μίστικον εἶναι μονοκούβερτον, τραβᾶ καί κωπία· τοῦτο ἔχει τρία κατάρτια, τό κατ' εὐθείαν γραμμὴν μῆκος τῆς τροπίδος αὐτοῦ πόδας 55, τό μέγιστον μῆκος τῆς στέγης πόδας 63, τό μέγιστον πλάτος πόδ. 18, τό βάθος τῆς στίβης πόδ. 7, τό ὕψος τῆς ἐξωφλήσεως ἐκ τῶν περάτων πόδ. 10, τό χωρητικόν τοῦ ἐμβαδοῦ αὐτοῦ φέρει τόννους ἑλληνικούς 50.

Διατάττονται οἱ κατὰ γῆν τε καί θάλασσαν ἀρχεῦντες ἡμέτεροι ἀπαζάπαντες ὅπως ἐν ταῖς ἀνάγκαις τοῦ στρατηγοῦ Μάρκου Μπότζαρη ἢ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ παρρησιαζομένου ἐν τούτοις ἐπιδώδωσιν αὐτῷ ἄνευ ἀναβολῆς τήν ταχεῖαν ἀντίληψιν καί βοήθειαν.

Αἱ δέ ξένοι φιλικαί ἐξουσίαι καί δυνάμεις παρακαλοῦνται νά δώσωσι τήν ἐν ἀνάγκαις ταχεῖαν ἀντίληψιν καί προστασίαν ὡς καί ἡμεῖς τά αὐτά εἰώθαμεν πράττειν ταῖς φιλικαῖς δυνάμει.

Ἐδόθη κεκυρωμένον διά τῶν ὑπογραφῶν τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς τοῦ Ὑπουργεῖου τῶν Ναυτικῶν καί τῆ σφραγίδι αὐτοῦ.

Ἐν Τριπόλει τῆ 13 Ἰουνίου 1823

Γεώργιος Κιβωτός

Ἰωάννης Νικόλα Λαζάρου

Ἐ Γεν. Γραμματεῦς

Γ. Κώπας

(ἐπί τοῦ νότου): Κατεχωρίσθη εἰς τό Γενικόν Πρωτόκολλον τῆ 13 Ἰουνίου 1823 ὑπό ἀρ. 129 εἰς φύλλα 7».

Τό ὅτι ἓνας Σουλιώτης ἀπόκτησε πλοῖο δέν πρέπει νά εἶναι παράδοξο, γιατί οἱ Σουλιῶτες γειτονεύοντας μέ τή θάλασσα ἰδίως στά λιμάνια Φανάρι (Σπλάντζα) στίς ἐκβολές τοῦ Ἀχέροντα καί τήν Πάργα, ἀκόμη καί τή Πρέβεζα, εἶχαν τακτική ἐπικοινωνία μέ τήν Κέρκυρα καί τά ἄλλα νησιά τῆς Ἑπτανήσου καί φυσικό εἶναι νά ἦταν ἐξοικιωμένοι μέ τή θάλασσα. Ἀπό τό Φανάρι στά χρόνια τῆς πολιορκίας τοῦ Σουλιοῦ γίνονταν ἡ ἐπικοινωνία μέ τήν ἄλλη ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα καί στή μάχη τῆς 4 Ἰουλίου 1822 ἐκεῖ σκοτώθηκε καί ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης πού εἶχε ἐκστρατεῦσαι νά βοηθήσει τό Σούλι.¹

Στά χρόνια αὐτά τό Μεσολόγγι εἶχε ἀρκετή ναυτική ἀπασχόληση ἄν καί εἶχε ἐπισκιασθεῖ ἀπό τή μεγάλη ναυτική πρόοδο τοῦ Γαλαξειδιοῦ. Ὁ Σπ. Τρικούπης γράφει σχετικά:² «Ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου εἶχε πρό τῆς ἐπαναστάσεως 5500 ψυχάς· 40 δέ ἢ 50 μόνον ἐξ αὐτῶν ἐπρέσβευαν τά τοῦ κορανίου. Μέγα μέρος τῶν κατοίκων ἦσαν ἄλιεῖς, ἱκανοί δέ ναῦται μετερχόμενοι τήν ἀκτοπλοῖαν ἢ πλέοντες ἐπί ξένων πλοίων, ἀφοῦ ἔπαυσαν νά ναυπηγῶσιν ἐπί τόπου μεγάλα πλοῖα μετά τήν πρόοδον τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Γαλαξειδιοῦ, ἐνισχυομένου ὑπό τῶν πλουσίων ἐμπόρων τῶν Πατρῶν. Αἱ δύο αὐταί τάξεις τῶν κατοίκων, ἡ τῶν ἀλιέων καί ἡ τῶν ναυτῶν, κατεῖχαν ἐν γένει τό παραθαλάσσιον τῆς πόλεως».

Δυστυχῶς ὁμως, ὅπως συνήθως συμβαίνει στούς ἀγνοῦς ἥρωες καί ἐκλεκτοῦς πολέμαρχους, Ἀχιλλέα, Λεωνίδα, Μέγα Ἀλέξανδρο, Διγενῆ Ἀκρίτα, Ἀθαν.

1. Σπυρ. Τρικούπη, ὁ.π., Β' 179-180.

2. Σπυρ. Τρικούπη, ὁ.π., Β' 236.

Διάκο, Παπαφλέσσα, τοῦ ἦταν γραφτό νά σκοτωθεῖ νέος πολεμώντας ἀνδρειωμένα
στή Δυτική Ἑλλάδα καί νά ταφεῖ στήν ἱερή πόλη τοῦ Μεσολογγίου.

Τόν ἐπαίνεσε καί τόν ἐθρήνησε μέ πολύ πόνο ἡ λαϊκή Μοῦσα.¹
«Τρεῖς στρατηγοί ξεκίνησαν νά πᾶν στό Μεσολόγγι.
Ἦρθ' ὁ Μακρῆς ἀπ' τό Ζυγό, κι ὁ Ἴσκος ἀπ' τό Βάλτο·
ἦρθε κι ὁ Μάρκο Μπότσαρης ἀπό τή Λάκκα Σούλι».
«Ἐνας Λατῖνος τό σκυλί, τό χέρι νά τοῦ πέσει,
πικρό τουφέκιν ἔρριξε στοῦ Μάρκου τό κεφάλι».
«Τό ἄκουσεν ἡ μαύρη γῆ, τρεῖς χρόνους δέ χορτιάζει.
Τό ἄκουσαν καί τά βουνά, κι' ἐκεῖνα ραγιστήκαν.
Τό Μάρκο τόν ἐσκότωσαν κ' ἐσκότωσε καί χίλιους».
«Θρῆνος μέγας γένεται μέσα στό Μισολόγγι.
Τό Μάρκο πᾶν στήν ἐκκλησιά, τό Μάρκο πᾶν στόν τάφο.
Ξῆντα παπάδες πᾶν μπροστά καί δέκα δεσποτάδες,
κι ἀπό κοντά Σουλιώτισσες ἔτονε μοιρολογᾶνε».

Ἐπίσης ἀπό τούς σύγχρονους αὐτοῦ ποιητές, ὁ Διονύσιος Σολωμός ἔγραψε ὠδή «Εἰς
Μάρκο Μπότσαρη» μέ ἀρκετά μεγάλο προλογικό σημεῖωμα γιά τίς συνθήκες πού
σκοτώθηκε καί γιά τήν ταφή του. Στήν τρίτη στροφή λέει: «Στήν πλάκα τοῦ
Μάρκου καθίζει / ἡ Δόξα λαμπράδα γιομάτη / κλεισμένο γιά πάντα τό μάτι, /
ὅπου ἔχε πολέμου φωτιά».¹ Στή στροφή 7 λέγει: «Κλεισμένο δέν ἔμεινε στόμα /
ἀπάνου στοῦ Μάρκου τό σῶμα / ἐπέθαν', ἐπέθαν' ὁ Μάρκος / μιά θλίψη, μίαν
ἄκρα βοή, / καί θρῆνος καί κλάψα πολλή».²

Κι ὁ ποιητής Ἄνδρέας Κάλβος στήν ὑπ' ἀριθμ. V ὠδή του «Εἰς Σούλι» βλέπει
μέ τή φαντασία του τόν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων μέ ἀρχηγό τό Μάρκο Μπότσαρη στό
Καρπενήσι καί στή στροφή κε' παρακαλεῖ: «Ἔσπεροι, ὅπου ἐτάχθητε /
φύλακες τῶν δικαίων, / τῆς Σελλαιίδος σώσατε / τά τέκνα καί τόν Μπότσαρη /
διά τήν Ἑλλάδα».³ Ἐπίσης ὁ ποιητής Γιώργ. Ζαλοκώστας.⁴ Ἀλλά καί ὁ ἐπίσης
σύγχρονος Γάλλος φιλέλληνας ποιητής Βίκτωρ Οὐγκώ στά «Ἀνατολικά» (Orientales,
ἐκδοση 1829 σελ. 251) λέγει ὅτι τό κεφάλι τοῦ Μάρκου εἶχε βγεῖ ἀπό τόν τάφο
καί σταλεῖ στό Σεράγι στήν Κωνσταντινούπολη γιά νά στολίσει τή γιορτή τοῦ

1. Κων Σ. Κώνστα, τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, 139η ἐπέτειος τοῦ θανάτου του, Ἀθήνα 1962, σ.σ. 16
[ἀνάτυπο ἀπό τό περ. «Στερεοελλαδική Ἔστια», τ. 3ος (1962)] (συγκεντρώνεται τό κείμενο ἐννέα
δημοτικῶν τραγουδιῶν).

1. Δ. Σολωμοῦ, "Ἀπαντα, εἰσαγωγή κλπ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἐκδόσεις Γρηγόρη [1969] σελ. 112-115
(τρίτη στροφή σ. 114).

2. Ἐβδομη στροφή σελ. 115, ὅπου παραπάνω.

3. Περιοδ. «Νέα Ἔστια [Ἀφιέρωμα στόν Κάλβο, Χριστούγεννα 1946 σελ. 217].

4. V. Hugo, *Les Orientales*, Paris [1829] σελ. 251.

5. Γ. Ζαλοκώστας, "Ἔργα, ἐν Ἀθήναις [=Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων].

Σουλτάνου και ότι ο τάφος αυτός θα κτισθεί εκ νέου από Γαλλικό χέρι και θα τοποθετηθεί ανδριάντας έργο του μεγάλου γλύπτη Δαβίδ Δανζέ (David d'Angers) από λευκό μάρμαρο για το μασωλείο του Μάρκου. "Οτι ο ανδριάντας παριστάνει νεαρή κόρη μισοπλαγιασμένη πάνω στην πέτρα του τάφου, που συλλαβίζει με το δάκτυλό της το έπιτύμβιο BOZARIS και ότι άποτυπώνεται σ' αυτό ή μεγαλοπρέπεια του Φειδία και ή σάρκα του Puget.⁴

Για τις περιπέτειες του τάφου τούτου και του ανδριάντα του Δαβίδ Δανζέρ γράφει ο Κωστής Παλαμάς με το ψευδώνυμο W στην έφημερίδα « Έμπρός » της 17-1-1922 χρονογράφημα, που το άναδημοσιεύει ο Κων. Σ. Κώνστας στή μελέτη του « Του Μάρκου Μπότσαρη, 139η επέτειος του θανάτου του » (Άθήνα 1962, άνάτυπο από το περιοδ. « Στερεοελλαδίτικη Έστία » τόμος 3 (1962), σελ. 15 του άνατύπου). Για το άγαλμα αυτό έγραψε ο Παλαμάς το ποίημα « Η Παιδούλα στον τάφο του Μπότσαρη » στή Συλλογή του « Τά Παράκαιρα » (Άθήναι 1919 σελ. 123-151).¹

Και ο Άμερικανός Χάλλεκ και ο Γερμανός Γουλιέλμος Μύλλερ² έψαλαν με στίχους το Μάρκο.

Του Μάρκου Μπότσαρη γνωρίζομε αυτόγραφα, πρώτον μιá ένθύμηση που έγραψε τήν 3 Νοεμβρίου 1803 στο ξύλινο κάλυμμα παλιού μηναίου τής Παναγίας του Παλαιοκατούνου στο Βουλγαρέλι των Τζουμέρκων³ και δεύτερον φιλολογικό έργο « Λεξικό τής Ρωμαϊκής και Άρβανιτικής άπλής » που το έγραψε πρόσφυγας στην Κέρκυρα το 1809 κατά παράκληση του Γάλλου Φραγκίσκου Πουκεβίλ γενικού προξένου στα Ίωάννινα⁴ που βρίσκεται στην Έθν. Βιβλιοθήκη των Παρισίων (Suppl. grec 251- Άλβανικά 1). Το λεξικό αυτό είχε εκδώσει ο Άλβανός Midhat Frassari το 1926. Τώρα τελευταία εξέδωσε τούτο ο Τίτος Γιοχάλας στο Γραφείο Δημοσιευμάτων τής Άκαδημίας Άθηνών. Σχετική παρουσίαση βλέπε στην έφημερίδα Άθηνών « Μεσημβρινή » [τής 18-11-1980].¹

1. Το πρωτότυπο του ανδριάντα αυτού φυλάγεται στο Ίστορικό Μουσείο στην Άθήνα. Στο Μεσολόγγι τοποθετήθηκε πιστό αντίγραφο του γλύπτη Γ. Μπανάου: Στεφ. Ί. Παπαδοπούλου, τό Μεσολόγγι και ο φιλελληνισμός, Όμιλία. Πανεπιστήμιον Ίωαννίνων, Ίωάννινα 1971 σελ. 39-40 και σ. 50 σημ. 69 όπου και βιβλιογραφία για τό Ιστορικό.

2. Στεφ. Ί. Παπαδοπούλου, όπου παραπάνω, σελ. 31, 49 σημ. 59.

3. Σπ. Λάμπρου στο « Νέο Έλληνομνήμονα » τ. ΣΤ΄ (1909) σ. 225-229 και τ. Ζ΄ (1910) σ. 254. Πρέπει να βρίσκεται στην Ίστορ. και Έθνολ. Έταιρεία και άποτελεί βραχύ χρονικό του ήρωα.

4. Έμμαν. Γ. Πρωτοψάλτη, Τό ήμερολόγιο τής αιχμαλωσίας του Φώτου Τζαβέλλα (1792-1793), στο περιοδ. « Μνημοσύνη » τ. Β΄ (1969) σελ. 21-22.

1. Άλλη βιβλιογραφία για τό Μάρκο Μπότσαρη βρίσκει κανείς στα βιβλία: Κων/νου Άθ. Διαμάντη, Τά περιεχόμενα των Γενικών Άρχείων του Κράτους, τόμος Ε΄, τμήμα Α΄, Άθήναι 1976 σελ. 590, άριθ. 431-653.— Άγγέλου Ν. Παπακόστα, Συμβολή εις τήν βιβλιογραφίαν Σουλιωτών άγωνιστών του εικοσιένα και συνοικισμών αυτών, στο « Μνήμη Σουλίου » (τόμος Β΄, Άθήναι 1973, σελ. 311-323, άριθ. 85-96.— Άφθονη βιβλιογραφία ύπάρχει για τό Μεσολόγγι και τό Μάρκο Μπότσαρη στις σημειώσεις τής μελέτης του Στεφ. Ί. Παπαδοπούλου, τό Μεσολόγγι και ο φιλελληνισμός, που άναφέραμε παραπάνω.

Μιχαήλ Ν. Μόστρας άντισυνταγματάρχης χωροφυλακῆς (1802 - 1877)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΛΛΑ

1. ΚΑΤΑΓΩΓΗ

Ο Μιχαήλ Μόστρας ἀνήκει στήν ὁμώνυμη καί πολύκλαδη ἱστορική οἰκογένεια τοῦ Πέτα τῆς Ἄρτας, πού πρόσφερε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στό Ἔθνος ἀπό τά μέσα περίπου τοῦ 18ου αἰώνα ὡς τά τέλη τοῦ 19ου. Στό διάστημα αὐτό, πολλά μέλη τῆς διαδραμάτισαν ἡγετικό ρόλο στό διαφωτισμό τοῦ ὑπόδουλου Γένους, στήν προετοιμασία, ἔκρηξη καί ἀνάπτυξη τῆς Ἐπανάστασης τοῦ '21, καθώς καί στή συγκρότηση καί ἀνάπτυξη τοῦ νεότερου ἑλληνικοῦ κράτους σέ ὄλους τούς τομεῖς.¹

Μέχρι σήμερα, ἡ ἱστοριογραφία ἔχει σχεδόν ἀγνοήσει τόν Μιχαήλ Μόστρα, ἄν καί ἡ ἔθνική προσφορά του ὑπῆρξε ἀρκετά μεγάλη. Ἡ παράλειψη αὐτή, ὡς ἕνα σημεῖο, κρίνεται φυσιολογική, ἐπειδή τά περισσότερα μέλη τῆς ἱστορικής αὐτῆς οἰκογένειας ἀνήκουν στή χορεία τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ Ἔθνους. Ἐτσι τά μέλη τῆς κατηγορίας αὐτῆς, ἦταν ἐπόμενο νά ἀποσπάσουν τή μεγαλύτερη προσοχή τῆς ἱστορικής ἔρευνας.

Γενάρχησ τῶν Μοστραίων θεωρεῖται ὁ Γεώργιος Μόστρας, ὀνομαστός, ὅπως προκύπτει ἀπό πολλές ἱστορικές πηγές, προύχοντας τοῦ Πέτα τόν καιρό τῶν Ὀρλωφικῶν. Τά παιδιά του Ἰωάννης, Κωνσταντῖνος καί Νικόλαος, ἀνήκουν στή δεύτερη γενιά, πού ἔδωσε στό Ἔθνος ὅ,τι καλύτερο μπορούσε νά χρειαστεῖ σέ καιρούς ἀποφασιστικούς γιά τό λυτρωμό του.

Ἀπό βιογραφικές σημειώσεις πού ἄφησε ὁ Σπυρίδων Ἀθανασίου-Μόστρας (1825-1899) μαθαίνουμε ὅτι ὁ Νικόλαος, ἀπό τό γάμο του μέ τήν Ἀκαρνανικῆς καταγωγῆς Ἐλένη τό γένος Κομιώτη, ἀπέκτησε 13 παιδιά, ἀπό τά ὅποια ἔζησαν τά 8. Ἐνα ἀπό τά τελευταῖα - τό πέμπτο στή σειρά - ἦταν ὁ μετέπειτα Ἀντισυνταγματάρχης Χωροφυλακῆς Μιχαήλ Μόστρας.

Σύμφωνα μέ τίς ἴδιες πηγές, τά ὀκτώ αὐτά παιδιά, εἶχαν τήν ἀκόλουθη «σειράν ἡλικίας»: 1. Ἀναστάσιος Ν. Μόστρας, γεννηθεῖς τό ἔτος 1780 περίπου. 2. Ἀγγελική, γεννηθεῖσα τό ἔτος 1782 περίπου. 3. Παρασκευή, γεννηθεῖσα τό ἔτος 1785 περίπου. 4. Ἀναγνώστης ἡ Ἀπόστολος, γεννηθεῖς τό ἔτος 1787. 5. Μιχαήλ, 1789,

1. Βιογραφικά σημειώματα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας Μόστρα μέ ἐνημέρωση ἀπό ἀρχαιακές πηγές καί ἀπό τή μέχρι τοῦ 1962 σχετική βιβλιογραφία, περιέχονται στό «Μέγα Ἑλληνικόν Βιογραφικόν Λεξικόν» Βοβολίνη, Ἀθῆναι 1962 τόμος 5ος σσ. 182-226.

6. Γεώργιος, 1796, 7. Ἰωάννης 1798 καί 8. Δημήτριος, ὁ τελευταῖος, ἀπεκτίθη τό ἐτος 1804. Τά ἄλλα πέντε ἐγεννήθησαν ἢ ἀπεβίωσαν μεταξύ τῶν τελευταίων».

Ἀπό τίς ἴδιες σημειώσεις μαθαίνουμε ἀκόμη ὅτι ἡ Παρασκευή παντρεύτηκε τό 1819 τόν Δημήτριο Ἀθανασίου καί δύο χρόνια ἀργότερα, ὅταν ξέσπασε ὁ μέγας ξεσηκωμός τοῦ Ἔθνους, ἐγκατέλειψε τό Πέτα μαζί μέ ἄλλες οἰκογένειες, γιά νά ἀποφύγει τή σφαγή ἀπό τοὺς Τούρκους. Ὁ πρῶτος σταθμός τῆς φυγῆς τῆς ἦταν ἡ Κέρκυρα, ὅπου γεννήθηκε (1825) ὁ συντάκτης τῶν βιογραφικῶν σημειώσεων Σπυρίδων Ἀθανασίου-Μόστρας.

Μαζί τῆς - συνεχίζει ὁ τελευταῖος στίς σημειώσεις του - ἦταν ἡ ἀδελφή τῆς Ἀγγελικῆ «καί μία 14έτις ὑπέρτρια, Ἐλένη ὀνομαζομένη, ἣτις δέν ἀπεχωρίσθη ποτέ τῆς οἰκογενείας ἀλλ' ἀπέθανε 80ούτις εἰς τήν ἐν Χαλκίδι οἰκίαν μας»². Ὡστε ἡ οἰκογένεια τοῦ Δημητρίου Ἀθανασίου τό 1887³ βρισκόταν ἐγκαταστημένη στή Χαλκίδα. Σχετικά μέ τό τελευταῖο θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι στήν Εὐβοία ὑπηρετήσε, ὅπως θά δοῦμε σέ ἐπόμενο κεφάλαιο, ἀρκετά χρόνια ὁ Μιχαήλ Μόστρας καί μετά τήν ἀποστρατεία του (1861) ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στή Χαλκίδα.

Στήν ἴδια πόλη διατηροῦσε σπίτι καί στήν περιοχή τῆς - στό χωριό Πισῶνα - μεγάλο κτῆμα ὁ ἀνεψιός τοῦ βιογραφούμενου Σπυρίδων Ἀθανασίου-Μόστρας, πού εἶχε παντρευτεῖ τήν Ἐλένη, θυγατέρα τοῦ ὀνομαστοῦ Ἡπειρώτη Λέοντα Μελά. Ὅλα αὐτά τά τελευταῖα δείχνουν ὅτι σήμερα στήν Εὐβοία πρέπει νά ὑπάρχουν ἀπόγονοι τῶν μεγάλων αὐτῶν οἰκογενειῶν.

Στό ἀρχεῖο τῆς οἰκογενείας Μόστρα ὑπάρχει ἐπιστολή τοῦ Λέοντα Μελά, πού ἀπευθύνεται «τῷ Ἀντισυνταγματάρχῃ Μόστρα διά τόν κύριον Σπύρον Μόστραν, εἰς Χαλκίδα.»⁴. Ὁ ἀξιωματικός αὐτός ταυτίστηκε ἀπό λάθος μέ τόν Μιχαήλ Ἀποστόλου Μόστρα. Κάτι τέτοιο ὅμως δέν ἀναφέρεται ἀλλά καί οὔτε κἄν διαφαίνεται στήν παραπάνω ἐπιστολή. Ὁ Μόστρας αὐτός εἶναι μεταγενέστερος. Συγκεκριμένα εἶναι ἀνεψιός ἀπό ἀδελφή τοῦ Ἀντισυνταγματάρχῃ Χωροφυλακῆς Μιχαήλ Μόστρα, καί σύζυγος τῆς Λουκίας Μπάταλη, πού πέθανε τό 1904⁵.

Πέρα ὅμως ἀπό αὐτό, θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι στίς παλιές στρατιωτικές ἐπετηρίδες, δέν ἀναφέρεται ἀξιωματικός μέ τό παραπάνω ὄνομα-ἐπώνυμο καί πατρώνυμο Ἀπόστολος. Ἀναφέρεται μόνο ὁ ἀξιωματικός Χωροφυλακῆς πού βιογραφοῦμε ἐδῶ⁶. Ὁ τελευταῖος στόν ιδιόγραφο πίνακα ἐκδουλεύσεων του στήν Ἐπανάσταση, σημειώνει ὅτι γεννήθηκε τό 1802 στήν Ἄρτα⁷.

Ὡστε λοιπόν δέν εἶναι σωστή ἡ χρονολογία γέννησης (1789) τοῦ Μιχαήλ Μόστρα ὅπως ἀναφέρεται στίς σημειώσεις πού ἄφησε ὁ Σπυρίδων Ἀθανασίου-Μόστρας. Πολύ περισσότερο δέν πρέπει νά εἶναι σωστές καί ἐκεῖνες πού ἀναφέρονται στά ἄλλα ἀδέλφια του. Ἐπιβεβαίωση ἀποτελεῖ τό ὅτι, σύμφωνα μέ ἀρχειακή

2. Λεξικό Βοβολίνη ὅπ. ππ. σ. 258.

3. Ἡ χρονολογία 1887 προκύπτει ὑστερα ἀπό τό δεδομένο ὅτι ἡ ὑπέρτρια τό 1821 ἦταν 14χρονη, δέν ἀποχωρίστηκε ποτέ τήν οἰκογένεια Δ. Ἀθανασίου Μόστρα καί πέθανε στή Χαλκίδα σέ ἡλικία 80 χρονῶν.

4. Λεξικό Βοβολίνη ὅπ. ππ. σσ. 187-188.

5. Λεξικό Βοβολίνη ὅ. ππ. σ. 187.

6. Μεγάλη Στρατιωτική—Ναυτική—Ἐγκυκλοπαίδεια τόμος 5ος (Παράρτημα—Λεξικό ἀξιωματικῶν Στρατοῦ—Ναυτικοῦ—Χωροφυλακῆς περιόδου 1833-1930) σ. 663.

7. Βλ. πκ. σημ. 13.

πηγή, ο Δημήτριος δέν γεννήθηκε τό 1804 αλλά τό 1808⁸.

Δέν υπάρχει αμφιβολία ότι οι σημειώσεις αυτές γράφθηκαν μετά τό θάνατο του Μιχαήλ Μόστρα καί των αδελφών του, μέ αποτέλεσμα νά γίνουν τά λάθη αυτά. Ειδικά γιά τόν Μιχαήλ Μόστρα, τό αξιοπαρατήρητο είναι ότι ή χρονολογία γέννησής του τοποθετήθηκε 13 χρόνια πριν από τήν αληθινή. Ή μεγάλη αυτή διαφορά ίσως νά οφείλεται σέ σύγχυση γύρω από τά όνόματα των 8 παιδιών που έζησαν καί των 5 που πέθαναν. Είναι δηλαδή πολύ πιθανό, ένα από τά τελευταία νά γεννήθηκε τό 1789 παίρνοντας τό όνομα Μιχαήλ καί αφού πέθανε, νά δόθηκε τό όνομά του στον άξιωματικό της Χωροφυλακής Μιχαήλ Μόστρα.

Κλείνοντας τό κεφάλαιο αυτό, θά πρέπει νά αναφέρουμε ότι σύμφωνα μέ δημοσίευμα του 1938, δέν υπήρχαν τότε στό Πέτα απόγονοι της μεγάλης οικογένειας των Μοστραίων⁹. Ή πληροφορία αυτή δέν είναι απόλυτα σωστή, άν βέβαια δέν έννοει απόγόνους «έξ άρρενογονίας» καί σέ άλλες περιοχές. Πάντως τό 1955 πρεσβευτής της χώρας μας στό Λονδίνο ήταν ο Βασίλειος Μόστρας¹⁰, έγγονός του Σπυρίδωνα Ήθανασίου Μόστρα¹¹.

Ο έντοπισμός άγνώστων απόγόνων οποιασδήποτε γραμμής της ιστορικής αυτής οικογένειας, όποσδήποτε θά φέρει στό φώς πολύτιμα ιστορικά έγγραφα. Στά Γενικά Ήρχεία του Κράτους υπάρχει τμήμα του ιστορικού άρχείου του Δημητρίου Μόστρα μέ 1600 περίπου έπιστολές σέ διάφορα πρόσωπα στό διάστημα Νοεμβρίου 1812 - Ήουλίου 1826.¹² "Ας έλπίσουμε ότι ή σχολιασμένη έκδοσή τους σέ ένιαίο τόμο θά γίνει το συντομότερο.

2. Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ Ή21

Στά Γενικά Ήρχεία του Κράτους¹³ υπάρχει ο ανέκδοτος πίνακας έκδουλεύσεων του Μιχαήλ Μόστρα, που συντάχθηκε από τόν ίδιο στις 20 Ήκτωβρίου 1842.

Γιά τήν είσοδό του στην Ήπανάσταση καί τή βαθμολογική του εξέλιξη έγραψε τά ακόλουθα: «Κατά τό 1821, Ήουνίου 29, κατετάχθην εις τόν ελληνικόν στρατόν εις τά άτακτα, έχων υπό τήν οδηγίαν μου τους έπαρχιώτας μου μέχρι του έτους 1827. Εις τά 1828 μεταξύ 1829 έπροβιβάσθην εις τόν βαθμόν του Λοχαγού άνεξάρτητου εις τά άτακτα στρατεύματα μέ στρατιώτας 100 καί εις τά 1830 εις τόν όργανισμόν των στρατευμάτων εις Ναύπακτον μέ ιδιαίτερον δίπλωμα. Εις τόν ίδιον βαθμόν Λοχαγού καί έμετατάχθην εις τήν εκτελεστικήν δύναμιν ΉΑκαρνανίας καί Αιτωλίας μέχρι του έτους 1833».

Στό έρώτημα γιά τή συμμετοχή του σέ εκστρατείες, έδωσε τήν ακόλουθη απάντηση: «Κατά των Ήθωμανών από 1821 Ήουνίου 29, έως τά 1828 μεταξύ 1829. Μέ τά έλαφρά ελληνικά στρατεύματα έχων υπό τήν οδηγίαν μου στρατιώτας καί κατά τό 1829 μέ βαθμό Λοχαγού έχων υπό τήν οδηγίαν μου 100 στρατιώτας».

8. ΓΑΚ Φ. 466 (Ήθων. Ήρχ. — Ήπ. Στρατ. — ΜΑ).

9. Πάνου Παπασπύρου: Ή ιστορική οικογένεια των Μοστραίων, Λεύκωμα «Ήπειρός» έτους 1938.

10. Ήφημ. «Ήλευθερος Λόγος» Ήρτας φ. 990/30-5-1955.

11. Λέοντος Ι. Μελά: Ήπειρωτικές Μελέτες — Μιά Οικογένεια μία ιστορία, Ήθήνα 1967 σ. 265, όπου βιογραφικά στοιχεία γιά τόν Βασίλειο.

12. Βλ. έκδοση ΓΑΚ: Τά περιεχόμενα των Γενικών Ήρχείων του Κράτους, Ήθήνα 1974 τόμος 3ος σσ. 882-883.

13. ΓΑΚ Φ. 147 (Ήθων. Ήρχ. — Ήπ. Ήσωτ.).

Γιά τή συμμετοχή του σέ συγκεκριμένες μάχες έγραψε ότι: «Κατά τό 1821 'Ιουνίου 29, παρευρέθην εις ὄλας τάς μάχας τοῦ Πέτα, Πλάκας, Κομπότι καί 'Αρτης κατά τῶν 'Οθωμανῶν, ἔχων καί ὑπό τήν ὀδηγίαν μου στρατιώτας. Κατά τό 1822 εις τήν μάχην τοῦ 'Αετοῦ 'Ακαρνανίας κατά τοῦ Κιοτάγια. Κατά τό 1833 συναμεταξὺ 1834¹⁴, εις τήν μάχην τῆς Μανωλάδας, Γαστούνης κατά τῶν Πατριαίων 'Οθωμανῶν. Κατά τά 1824¹⁵ εις τήν πολιορκίαν Μεσολογγίου. Κατά τά 1826 εις τήν πολιορκίαν τῶν 'Αθηνῶν. Κατά τά 1828 εις τήν πολιορκίαν τοῦ 'Ανατολικοῦ. Κατά τά 1829 εις τήν πολιορκίαν τῆς Βονίτζης μέ τον βαθμόν τοῦ Λοχαγοῦ. Κατά τό ἴδιον ἔτος εις τήν μάχην τῆς 'Ακαρνανίας καί Μακρυνόρους».

'Ολοκληρώνοντας τή συμπλήρωση τοῦ πίνακα ἔγραψε ὅτι «εις τά 1821 μεταξύ 1822 εις τάς μάχας τοῦ Πέτα ἐπληρώθην μέ σφαίραν τουφεκίου εις τόν ἀριστερόν μηρόν ὄντας καί ὑπό τάς διαταγάς τοῦ τότε ἀρχηγοῦ Γώγου Μπακόλα». Ἐγραψε ἀκόμη ὅτι γιά τήν ἐπαναστατική του δράση τιμήθηκε «μέ τό ἀργυροῦν 'Αριστεῖον τῶν Προμάχων».

'Ο πίνακας αὐτός συντάχθηκε τήν ἐποχή πού ὁ Μόστρας ὑπηρετοῦσε στή Χωροφυλακή μέ τό βαθμό τοῦ 'Υπομοιράρχου Α' τάξεως. 'Ο τότε 'Υπουργός Στρατιωτικῶν 'Αλεξάκης Βλαχόπουλος ὑπέβαλε (31-12-1842) στόν 'Οθωνα γενικό πίνακα μέ τίς ἐκδουλεύσεις ὄλων τῶν συναδέλφων του. Γιά τό Μόστρα, πού βρισκόταν τότε στήν πρώτη θέση ἀρχαιότητας¹⁶, παρατηροῦσε ὅτι «μή διαφιλονικουμένης τῆς σειρᾶς αὐτοῦ δέν ὑπάρχει αἰτία ἐπεμβάσεως, μολονότι ὁ πίναξ ἐκδουλεύσεών του ὑπόκειται εις ἀμφιβολίας»¹⁷.

Οἱ ἀμφιβολίες αὐτές πρέπει νά δημιουργήθηκαν ἀπό τή λαθεμένη σημείωση τοῦ Μόστρα στόν πίνακα ἐκδουλεύσεών του, ὅπου ἀπό παραδρομή ἀναφέρει ὅτι τό 1833-1834, πῆρε μέρος στίς μάχες Μανωλάδας-Γαστούνης ἐναντίον τῶν Τούρκων τῆς Πάτρας. Στήν πραγματικότητα, μάχες γύρω ἀπό τήν Πάτρα ἄρχισαν τό 1822 καί συνεχίστηκαν καί στή 2ετία 1823-1824¹⁸. Τίς τελευταῖες αὐτές μάχες ἔννοεῖ ἀσφαλῶς ὁ Μόστρας.

Τό 1824 ἐπιθεωρητής τοῦ στρατοπέδου Πάτρας ἦταν ὁ Γεώργιος Μόστρας¹⁹, δηλαδή ὁ ἀδελφός του, τόν ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἀκολουθοῦσε. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Γεώργιος Μόστρας μέ τά ἀδέλφια του 'Αναστάσιο, 'Αναγνώστη καί τόν βιογραφούμενο, τόν 'Ιούλιο τοῦ 1826 βρίσκονταν μαζί στό Ναύπλιο καί μέ ἐπιστολή τους ζητοῦσαν βοήθεια ἀπό τήν 'Επιτροπή τῆς Ζακύνθου, ὑπενθυμίζοντας τούς προηγούμενους ἀγῶνες τους²⁰. Τόν προηγούμενο χρόνο (Νοέμβριος 1825) ὁ Μιχαήλ Μόστρας, σέ ἀναγνώριση τῶν ἀγῶνων του αὐτῶν, εἶχε προβληθεῖ ἀπό τό 'Εκτελεστικό Σῶμα γιά προαγωγή στό βαθμό τοῦ Χιλιάρχου²¹.

'Η πρόταση αὐτή ὑποδηλώνει προηγούμενη καί μάλιστα σπουδαία ἐπαναστατική δράση. Ὅπως ἄλλωστε προκύπτει ἀπό ἀρχεακή πηγή, ὁ Μιχαήλ Μόστρας

14. Λάθος ἀπό παραδρομή.

15. Λάθος ἀπό παραδρομή.

16. ΓΑΚ Φ. 147 ('Οθων. 'Αρχ. — 'Υπ. 'Εσωτ.).

17. ΓΑΚ Φ. 147 ('Οθων. 'Αρχ. — 'Υπ. 'Εσωτ.).

18. Κώστα Ν. Τριανταφύλλου: 'Ιστορικό Λεξικό τῶν Πατρῶν, Β' ἐκδοσις ἀναθεωρημένη καί ἐκονογραφημένη, Πάτραι 1980 σ. 349 ὅπου σχετική βιβλιογραφία.

19. Κ. Τριανταφύλου ὅπ. ππ. σ. 244 ὅπου σχετική βιβλιογραφία.

20. Λεξικό Βοβολίνης ὅπ. ππ. σ. 240.

21. 'Αρχεῖα τῆς 'Ελληνικῆς Παλιγγενεσίας (ἐκδόση Βουλῆς) 'Αθήναι 1973 τόμος 3ος σ. 377.

από τό 1824 διατηροῦσε στρατιωτικό σῶμα μαζί μέ τά ἀδελφία του Ἐναγνώστη καί Ἀναστάσιο²². Μιά ἄλλη λαθεμένη σημείωση εἶναι ἡ σχετική μέ τή συμμετοχή του στήν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου τό 1824. Ἀσφαλῶς ἐδῶ ἐννοεῖ τούς ἀποκλεισμούς τοῦ Μεσολογγίου - Αἰτωλικοῦ στίς παραμονές τοῦ 1824 ἢ τίς κινήσεις πού ἐκδηλώθηκαν γιά τόν ἴδιο σκοπό ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ἴδιου χρόνου.

3. Η ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΟ ΣΩΜΑ ΤΗΣ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ

Ὁ Μιχαήλ Μόστρας ἐντάχθηκε στό Σῶμα τῆς Χωροφυλακῆς ἀμέσως μετά τήν ἐκδοση τοῦ ἰδρυτικοῦ τῆς διατάγματος - συγκεκριμένα στίς 12 Ἰουνίου 1833 - μέ τό βαθμό τοῦ Ἐπομοιράρχου Α΄ τάξεως²³. Ἡ ἐπιλογή του - ὅπως καί τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τῆς Χωροφυλακῆς - ἐγινε ἀπό τόν Φραγκίσκο Γκραγιάρ, τόν πρῶτο ἀρχηγό τοῦ νεοσύστατου Σώματος²⁴. Μέ διαταγή τοῦ Ἐπουργείου Στρατιωτικῶν τοποθετήθηκε στή Μοιραρχία Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας μαζί μέ τούς Ἡπειρώτες Ἐπομοιράρχους Β΄ τάξεως Γεώργιο Κροκίδα καί Νικόλαο Τζαλακάστα ἢ Ζαλοκάστα²⁵.

Ὁ Μόστρας εἶχε ὅλα τά προσόντα γιά νά ἀναδειχθεῖ στή Χωροφυλακή, ἐπειδή εἶχε ὑπηρετήσει, ὅπως εἶδαμε, στήν ἐκτελεστική δύναμη τῆς Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας δηλαδή στήν Καποδιστριακή Ἀστυνομία. Ἀκόμη σέ ἀρχεϊακή πηγή ἀναφέρεται ὡς «Πολιτάρχης» (Ἀστυνόμος) τό 1830²⁶, τό πιθανώτερο στή Βόνιτσα, ἄν κρίνουμε ἀπό τίς βιογραφικές σημειώσεις τοῦ Σπυρίδωνα Ἀθανασίου - Μόστρα²⁷.

Στόν πίνακα ἀρχαιότητας Ἐπομοιράρχων Α΄ τάξεως τοῦ 1837, ὁ Μόστρας σημειώνεται 7ος²⁸, ἐνῶ σέ πίνακα τοῦ 1839 2ος μετά τό Γεώργιο Μανιάτη. Στή

22. ΓΑΚ Φ. 12 (Ἄριστεία) ὅπου βρίσκεται τό ἀκόλουθο πιστοποιητικό: «Πιστοποιοῦμεν οἱ ὑπογεγραμμένοι ὅτι ὁ κύριος Νικόλαος Ἰωάννου Παπανίκος, ὑπηρετήσεν ὑπό τήν ὁδηγίαν μας ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἐθνους ἀπό τό ἔτος 1824 ἕως τό 1833 εἰς τήν διάλυσιν τῶν στρατευμάτων. Εἰς ὅλον τό διάστημα τῶν δέκα χρόνων τούτων ἐφέρθη μέ τήν ἀπαιτούμενην πίστιν, ζήλον καί ἀξιοσύνην εἰς ὅλας τὰς συμβάσας μάχας, ὅπου παρευρέθημεν καί ἡμεῖς οἱ ἴδιοι. Κατ' αἰτήσιν του διδομεν τήν παροῦσαν μας ἴνα τῷ χρησιμεύσῃ ὅθεν ἀνήκει. Ἐν Βονιτῆ τήν 10 Μαΐου 1837. Ὁ Ταγματάρχης Ἐναγνώστης Νικολάου Μόστρας, ὁ Λοχαγός Μιχαήλ Ν. Μόστρας, ὁ Λοχαγός Ἀναστάσης Ν. Μόστρας». Τούς ἀγῶνες τῶν ἀδελφῶν Μόστρα στήν ἐπανάστασι τοῦ '21 ἐξυμνοῦσε (1880) ὁ Ἀντ. Γεωργίου στό ἔργο του «Κάτοπρον πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος» σσ. 160 μέ τό ἀκόλουθο τετράστιχο:

.....
Κι' οἱ Μόστριδές τρεῖς ἀδερφοί, κι' ὁ Κουμπότης τ' ἀσντέρια,

Ἐρίχτηκαν στόν πόλεμο, τό Ἄρτινά ξιφτέρια.

Τούς Τούρκους ἐπολέμησαν καί στή φωτιά πηδοῦσαν

κι' ἀπήδαγαν ἀπάνω τους, καί τούς ἐπελεκοῦσαν...

23. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Μόστρας σημειώνει στόν πίνακα ἐκδουλεύσεών του.

24. Νικ. Κτενιάδης: Ἑλληνική Χωροφυλακή — Ἱστορικές σελίδες σ. 79, ὅπου σχετική βιβλιογραφία. Περὶ Γκραγιάρ βλ. τοῦ ἴδιου: Φραγκίσκος Γκραγιάρ (1792-1863) ὁ πρῶτος Ἀρχηγός τῆς Ἑλληνικῆς Χωροφυλακῆς περ. «Ἐπιθεώρηση Χωροφυλακῆς» 9 (1978) σσ. 319-321, Κων/νου Ἀντανίου: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Χωροφυλακῆς τόμος Α΄ σσ. 105 κ.ε. καί Χαρίκλειας Ν. Δημακοπούλου: Ὁ Σαινισιμονιστής Francois Grailard, ἀνάτυπο ἀπό τόν 22ο τόμο τοῦ Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας, ἐν Ἀθήναις 1979 σσ. 368-450.

25. ΓΑΚ Φ. 1 (Ὁθων. Ἀρχ. — Ἐπ. Στρατ. — ΜΚ).

26. ΓΑΚ Φ. 147 (Ὁθων. Ἀρχ. — Ἐπ. Ἐσωτ.).

27. Λεξικό Βοβολίνης ὅπ. ππ. σ. 240.

28. ΓΑΚ Φ. 235 (Ὁθων. Ἀρχ. — Ἐπ. Στρατ. — ΜΑ).

στήλη τῶν παρατηρήσεων τοῦ τελευταίου πίνακα ἀναφέρεται ὅτι «κατετάχθησαν ἐν ταυτῷ καί ἡ τάξις των εἶναι ὀρθή καί συνεπής μέ τὰς πρώην θέσεις των»²⁹.

Τό Δεκέμβριο τοῦ 1842 εἶδαμε ὅτι βρισκόταν στήν πρώτη θέση ἀρχαιότητας.

Τό 1836 ὑπηρετοῦσε ἀκόμη στή Μοιραρχία Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας παίρνοντας μέρος στήν καταστολή τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Ν. Ζέρβα καί Σ. Στράτου. Ἀπό ἔγγραφο τοῦ 1837 μαθαίνουμε ὅτι ἓνας μέγας ἀριθμός ἀνδρῶν Χωροφυλακῆς ἐπαινέθηκε ἀπό τόν Ὅθωνα «ἐνεκα τοῦ ἐν Ἀκαρνανία ἀποδεδειγμένου ζήλου καί ἀνδρείας των κατά τῶν ληστῶν» ὅπως χαρακτηρίζονταν οἱ ἐπαναστάτες. Συγκεκριμένα ἐπαινέθηκαν ὁ Μοίραρχος Μιχαήλ Γρίβας, οἱ Ὑπομοίραρχοι Α΄ τάξεως Μιχαήλ Μόστρας, Ἐλευθέριος Καρβούνης καί Κωνσταντῖνος Πετσάλης, ὁ Ὑπομοίραρχος Β΄ τάξεως Ἰωάννης Σολωμονίδης, ὁ Καταλυματίας (οἰκονομικός ἀξιωματικός) Παναγιώτης Βουρνᾶς, 13 Ἐνωμοτάρχες καί 43 Χωροφύλακες³⁰.

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1837, ὁ Μόστρας ὑπηρετοῦσε στό Μεταβατικό Σῶμα Φιθιώτιδος. Ἐκτελώντας σχετική διαταγή τοῦ Ἀρχηγείου Χωροφυλακῆς, ὑπέβαλε ὀνομαστική κατάσταση «διαφόρων ἀτόμων ἅτινα συμμέθεξαν κατά τήν εἰς Ἀκαρνανίαν στάσιν». Στήν κατάσταση αὕτη εἶναι καταχωρημένα τά ὀνόματα 65 ἀτόμων³¹.

29. ΓΑΚ Φ. 147 (Ὅθων. Ἀρχ. — Ὑπ. Ἐσωτ.).

30. ΓΑΚ Φ. 23 (Ὅθων. Ἀρχ. — Ὑπ. Στρατ. — ΜΚ).

31. ΓΑΚ Φ. 23 (Ὅθων. Ἀρχ. — Ὑπ. Στρατ. — ΜΚ). Μεταφέρονται ἐδῶ τά ὀνόματα αὐτά σάν ἕνα εἶδος μικρῆς εὐκαιριακῆς συμβολῆς στήν ἱστορία τοῦ ἐπαναστατικοῦ αὐτοῦ κινήματος. Ἀρχηγοί στήν περιοχή Βάλτου σημειώνονται οἱ: Σωτήρης Στράτος, Στράτος Στράτου (ἀδελφός τοῦ Σ. Στράτου), Νικόλαος Γ. Στράτος, Κωστούλας Γ. Στράτου (α). Πρωτεργάτες τοῦ κινήματος κατά τόπους κατάγωγῆς τους (Ἵσοι σημειώνονται μέ ἀστερίσκο ἦταν ἀξιωματικοί. Μέ τά στοιχεία α,β,γ, κ.λ.π. σημειώνονται ἀξιόλογες παρατηρήσεις πού εἶναι καταχωρημένες στήν κατάσταση): 1) Δραγαμέστο: Νικόλαος Τσέλιος,* Φίλης Νασιανός,* Φίλιππος Νασιανός, Θεόδωρος Ταμπούρης, Ἀθανάσιος Ταμπούρης, Νικόλαος Παπαγιάννης, Ἀθανάσιος Γληγόρης, Πάνος Φαρακλῆς, 2) Κανδήλα: Ἰωάννης Μακρυστάθης,* Ἀναγνώστης Λύτρας, Χρήστος Μακρυστάθης (β) 3) Ζάβιτσα: Ἰωάννης Φραγκογιάννης,* Παναγῆς Ρούπας (γ), Χρήστος Κρίθιμος, Νικόλαος Καϊμακάκης, Βασίλειος Μπουρδάρης, Χαράλαμπος Ρούπας, Χρήστος Καστέλας, Ἰωάννης Φόντος, Ἀθανάσιος Σούζης, Σταῖρος Καρκάτζης, 4) Παπαδάτες: Σπύρος Χαλτούρης,* Δημήτριος Γερόλυμος* (δ), Κώστας Γερόλυμος,* Βασίλης Νικολάου,* Γεώργιος Παπαδάτος, 5) Κατούνα: Ἰωάννης Πετιμέζης,* Ἀνδρέας Στούπας,* Ἀναγνώστης Μαυρομάτης (ε). 6) Ἀχερᾶ: Ἀποστόλος Ἀχεργιώτης,* 7) Μαχαλᾶ: Νιόντος Μαχαλιώτης,* 8) Καρβασαράς: Γιώργιος Γεροθανάσης,* Ἀθανάσιος Γεροθανάσης* (στ). 9) Πλαγιά: Κώστας Καπογεωργάκης,* Παναγιώτης Κατσαρός*. 10) Αετός: Κωνσταντῖνος Βαλιανάκης,* 11) Στάνου: Παναγιώτης Μπαρλάς* (ζ). 12) Βόνιτσα: Ἰωάννης Βερβέναγας*. (η) 13) Σπάρτου: Κώστας Ὠμός.* 14) Κομποθέκλα: Ἰωάννης Ἀρσένης*. 15) Βάρνακας: Νικόλαος Μιχαλάκης, Ἀθανάσιος Μιχαλάκης, Νικόλαος Βασιλάκης. 16) Ξερακιά: Φασιανός (θ). 17) Ἀντιφλόρι: Νικόλαος Γκιμήσης (ι). 18) Σαρδῖνινα: Γεώργιος Σουφλᾶς*. 19) Γοτζίστα: Ἀποστόλης Ροκάς,* 20) Περιοχή Βάλτου: Ἰωάννης Σούλιος.* 21) Ἠπειρώτες: Δήμος Βασιλείου* (ια), Στέφος Μπένος* (Χειμαριώτες), Ἰωάννης Μπαϊρακτάρης,* Τούλιας Πανομάρας,* Γεώργιος Κεχαγιάς,* Νάσης Χήρας*, Κιτσάκης Σουλιώτης,* Ἰωάννης Στραβανιώτης,* Δημήτριος Σούλιος, Κώστας Β. Χήρας (ιβ) (Σουλιώτες), Σπύρος Λύτρας (ιγ) (Πρεβεζάνος) καί Ἀθανάσιος Κρικοχωρίτης* (Ἠπειρώτης, χωρίς νά σημειώνεται ἡ ἰδιαίτερη πατρίδα του). (α) «Ἐπεριλαβεν προσέτι καί τό τελώνειον τοῦ Ἀραπίου» (β) «Ἦταν πρότερον ὁδηγός τῆς Ἐθνοφυλακῆς» (γ) «Στασιαστές μέχρι τῆς εἰσοδάς εἰς τό Ξηρόμερον τοῦ Συνταγματάρχου Γ. Τζόνγκα» (δ) «Ἐσουλῆφθη εἰς τήν κατά τό Μαυροχώρι γενομένην μάχην καί ἐδιευθύνη εἰς Ἀθήνας (ὄγς) συνεργάτης εἰς τήν ἀποστασίαν» (ε) «Ἦκολούθησεν μέ τούς ἀποστάτας ὅταν ἐπῆγον εἰς τό χωρίον του καί περιῆλθεν μέ αὐτούς ἐντός τῆς ἐπαρχίας Ξηρομέρου» (στ) «Ἐπῆγεν ἕως εἰς Ἀγρίνιον μέ τόν Σωτήρη Στράτον καί ὕστερον ἐπίστρεψεν εἰς τά ἴδια του» (ζ) «Ἐπῆγεν μέ τόν Ν. Στράτον ἕως εἰς Μοναστηράκι καί ὕστερον

Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1843 ὑπηρετοῦσε στή Μοιραρχία Εὐβοίας, ὅταν προβιβάσθηκε στό βαθμό τοῦ Μοιράρχου³². Ἐνα χρόνο περίπου ἀργότερα, συγκεκριμένα τό Μάιο τοῦ 1844, μετατέθηκε στή Μοιραρχία Παρνασσίδος³³. Τόν Αὐγουστο τοῦ ἴδιου χρόνου, ἡ ἔφημερίδα «Ἐθνη» ἔγραψε ὅτι ὁ Μοιραρχος Μόστρας καί ὁ Ὑπολοχαγός τῆς Φάλαγγας Γ. Λάππας, τήν ἡμέρα τῶν ἐκλογῶν, περικύκλωσαν τούς κατοίκους τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Γεώργιος τοῦ Δήμου Πέτρας καί ζητοῦσαν «νά δώσουν ἄλλα παρ' ἐκείνων τά ὅποια εἶχον ψηφοδέλτια». Ἐπειδή - πρόσθετε ἡ ἔφημερίδα - οἱ χωρικοί δέν δέχονταν, «ὁ Ὑπολοχαγός διέταξε πῦρ καί ἐφονεύθησαν δύο καί δύο ἐτραυματίσθησαν σοβαρῶς³⁴». Ἡ ἴδια ὁμως ἔφημερίδα σέ ἐπόμενο φύλλο τῆς διάνευσε τά ὅσα εἶχε γράψει γιά τό Μόστρα ὑπογραμμίζοντας τήν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρα του³⁵.

Σχετικά μέ τό τελευταῖο θά πρέπει νά ἀναφερθεῖ ὅτι ὁ Στρατηγός Τσώρτς, γνωρίζοντας πολύ καλά τήν ἀξία τοῦ Μόστρα, μέ ἐπιστολή του (14-3-1844) πρὸς τόν Ὑπουργό Στρατιωτικῶν Ἀνδρέα Λόντο, εἰσηγήθηκε τήν παρασημοφορία του. «Σᾶς συσταίω προσέτι - ἔγραφε - τόν Μοίραρχον Μιχαήλ Ν. Μόστραν, ὅστις ἐν ᾧ ὑπηρέτησε μέ ἀπαραδειγμάτιστον ζήλον καί ἀφοσίωσιν δέκα ἔτη ὡς Ὑπομοίραρχος Α' τάξεως καί εὐηρέστησε καθ' ὅλα τήν ὑπηρεσίαν, εἶναι ὁ μόνος Μοίραρχος ὅπου δέν ἐτιμήθη μέ τόν Σταυρόν τοῦ Σωτήρος».

Ὁ Λόντος τόν Ἰούνιο τοῦ 1844 ὑπέβαλε στόν Ὁθωνα τήν ἀκόλουθη ἀναφορά: Μεγαλειότατε

Λαμβάνω τήν τιμὴν νά καθυποβάλω ἐνώπιον τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος σχέδιον διατάγματος περὶ ἀπονομῆς τοῦ ἀργυροῦ σταυροῦ τοῦ Βασιλικοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος εἰς τόν Μοίραρχον Μιχαήλ Μόστραν.

Ὁ ἀξιοματικός αὐτός διὰ τήν ὅποιαν πάντοτε ἔδειξε καί δεικνύει ἀξιόπιστον διαγωγὴν καί δραστηριότητα περὶ τήν ἐκτέλεσιν τοῦ χρέους του, εἶναι δίκαιον νά ἀξιοθῆ τῆς εἰδικῆς ταύτης εὐνοίας τῆς. Παρακαλῶ τήν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα νά εὐδοκήσῃ νά περιβάλῃ αὐτόν μέ τό Βασιλικόν τῆς κύρος.

Ἐτόλμησα δέ νά Τὴν ἐνοχλήσω μέ τήν αἴτησιν ταύτην κατ' ἐπίμονον παράκλησιν τοῦ Ἀντιστρατήγου κ. Τσώρτς.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 21 Ἰουνίου 1844

Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ταπεινότητος καί ὑποκλινέστατος δούλος
Ἀνδρέας Λόντος

ἐπίστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν του» (η) «Συνεργάτης τῆς ἀποστασίας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μολονότι ἦταν καί εἰς τό ὑπό τόν Γ. Τζόγκαν Τάγμα τῆς Ἐθνοφυλακῆς» (θ) «Συνεργάτης ἀπ' ἀρχῆς μέ τόν Σωτ. (Στράτον) ὅστις καί εἶναι πλησίον του μέχρι σήμερον» (σ.σ. ἡ κατάστασις καταρτίστηκε ἀμέσως μετὰ τὴν καταστολή τοῦ κινήματος) (ι) «Ἀπ' ἀρχῆς μέ τόν Σ. Στράτον καί διορισμένος παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπιστασίαν τῶν ἀπὸ Λουτράκι ἕως Μενίδι Τελωνείων» (ια) «Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἠκολούθησεν τόν Νικόλαον Ζέρβαν καί μετ' αὐτοῦ ἐπῆγεν εἰς τὴν Χειμάρραν καί ἐσυναξε στρατιώτας διὰ νά ἔλθῃ ἐναντίον τοῦ θρόνου συνεργῶν ὑπὲρ τῆς ἀποστασίας» (ιβ) «Εἰσέτι εὐρίσκεται μέ τόν Ν. Ζέρβαν» (ιγ) «Ἀφ' ἧς ὥρας ἔφθασεν ὁ Δῆμος Τζέλιος εἰς Μοναστηράκι, ἐπῆγεν ὡς γραμματεὺς τοῦ Ν. Στράτου (ι) καί εἰσέτι εὐρίσκεται μετ' αὐτοῦ».

32. Ἐφημ. «Αἰών» φ. 414/27-1-1843.

33. Ἐφημ. «Στρατιωτικὸς Ἄγγελος» φ. 73/22-3-1844.

34. Ἐφημ. «Ἐθνη» φ. 1144/9-8-1844.

35. Ἐφημ. «Ἐθνη» φ. 1146/16-8-1844.

Ὁ Ὅθων ἐπέστρεψε τὴν αἴτηση αὐτῆ τοῦ Λόντου μετὴν ἀκόλουθη ἰδιόχειρη σημείωση γραμμμένη στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα:

Κύριε Ὑπουργέ δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι ἀξιωματικοὶ τῆς Χωροφυλακῆς μετὰ τὰς αὐτάς ἢ μεγαλύτερας ἐκδουλεύσεις, οἵτινες ἤθελον ἀδικηθῆ ἔάν λάβῃ μόνον ὁ προτεινόμενος τὸν Σταυρόν;

Ἀθῆναι τῆ 23 Ἰουνίου 1944

Ὅθων³⁶

Τελικὰ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1844 ὁ Μόστρας καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ Χωροφυλακῆς τιμῆθηκαν μετὰ τὸν ἀργυρὸ Σταυρὸ τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος.³⁷ Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1845 προβιβάστηκε στὸ βαθμὸ τοῦ Ταγματάρχου, μεταφέρθηκε στὴν κατηγορία τῶν «ἐκτὸς ἐνεργείας» καὶ τοποθετήθηκε ἐπικεφαλῆς τοῦ Μεταβατικοῦ Σώματος Εὐβοίας.³⁸ Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του δέθηκε ὑπηρεσιακὰ καὶ ἰδιωτικὰ μετὰ τὸ νησί αὐτό.

Ἀπὸ ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν μετὰ ἡμέρομηνία 17 Ἀπριλίου 1846, μαθαίνουμε ὅτι τοῦ χορηγήθηκε ἐξάμηνη παράταση ἀδείας γιὰ τὸ Ξηροχώρι (Ἰστιαία) καὶ Χαλκίδα.³⁹ Ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, διατηροῦσε κτῆμα στὴν Ἰστιαία καὶ σπῆτι στὴ Χαλκίδα. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ τελευταῖα διαφαίνεται ὅτι ἡ σύζυγός του⁴⁰ καταγόταν ἀπὸ τὴν Εὐβοία καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὴν Ἰστιαία.

Ὅπως καὶ σὲ ἄλλα διαμερίσματα τῆς Χώρας ἔτσι καὶ στὴν Εὐβοία, ἡ ληστεία βρισκόταν τότε σὲ μεγάλη ἐξαρση. Ἡ ἔλλειψη τῶν ἀπαραίτητων καταδιωκτικῶν ἀποσπασμάτων ἀνάγκασε τὴ Νομαρχία Εὐβοίας νὰ συστήσει (1854) ἐμμισθὴ Ἐθνοφυλακὴ τὴν ὁποία καὶ διέλυσε μετὰ ἀπὸ δύο μῆνες, ἐπειδὴ οἱ Δῆμοι δὲν εἶχαν τοὺς ἀπαραίτητους πόρους γιὰ νὰ τὴν συντηρήσουν. Ὁ Μόστρας, μετὰ ἀναφορὰ του (14 Δεκεμβρίου 1854) ἀπὸ τὸ χωριὸ Καστέλλα τῶν Ψαχνῶν, πλῆροφοροῦσε τὸ Γραφεῖο Χωροφυλακῆς τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν ὅτι ζήτησε ἀπὸ τὴ Νομαρχία Εὐβοίας τὸ διορισμὸ ἄμισθων Ἐθνοφυλάκων μετὰ 15θήμερη τουλάχιστον ἀνάληψη ὑπηρεσίας, ἐπειδὴ τὸ Μεταβατικὸ Σῶμα δὲν εἶχε τὴν ἀπαραίτητη δύναμη.

Γιὰ τὴν καλύτερη καὶ ὅσο τὸ δυνατόν οἰκονομικότερη συγκρότηση τοῦ Σώματος αὐτοῦ, πρότεινε νὰ στρατολογηθοῦν οἱ ἰκανώτεροι πολῖτες καὶ ὁ καθένας νὰ ἐφοδιαστῆ «τὸν ἀναγκαῖον ὄπλισμόν καὶ τρεῖς δεκάδας φυσεκίων τουλάχιστον, τὸν ἀναγκαῖον ἄρτον ἢ χρήματα πρὸς πορισμόν τοιοῦτου διὰ νὰ μὴ ἐπιβαρύνουν τοὺς Δήμους καὶ τὰ χωρία ἀπὸ τὰ ὁποῖα διέρχονται».

Ἀκόμη πληροφοροῦσε τὸ Ὑπουργεῖο ὅτι ἡ ληστρικὴ δράση στὴν Εὐβοία βρισκόταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ σὲ ὕφεση, ἐπειδὴ σύμφωνα μετὰ τίς διαπιστώσεις του οἱ συμμορίες Τζίπα καὶ Μπιτσιρδῆ εἶχαν ἐγκαταλείψει τὸ νησί. Διευκρίνιζε ὅμως ὅτι ὑπῆρχαν μεμονωμένοι ληστές ποὺ μποροῦσαν «νὰ μετέρχωνται τὸ ἄθλιον ἐπάγγελμά των καθ' ὅτι καὶ τὰς ἀσφαλιζούσας αὐτοὺς θέσεις ἀκριβῶς γνωρίζουσι καὶ

36. Ἀνδρέα Ε. Κεραμιδᾶ: Ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1973 σσ. 61-63.

37. ΓΑΚ Φ. 214 (Ὅθων. Ἀρχ. — Ὑπ. Στρατ. — ΜΑ).

38. ΓΑΚ Φ. 383 (Ὅθων. Ἀρχ. — Ὑπ. Στρατ. — ΜΑ).

39. ΓΑΚ Φ. 214 (Ὅθων. Ἀρχ. — Ὑπ. Στρατ. — ΜΑ).

40. Ὁνομαζόταν Αἰκατερίνη, Βλ. τὸ ἀπὸ 24-10-1877 διάταγμα «περὶ ἀπονομῆς συντάξεως πρὸς τὴν χήρα τοῦ Μιχαήλ Ν. Μόστρα» ΦΕΚ 89 (1877) σ. 493.

συγγενείς όχι ολίγους έχουν δια των οποίων ευκολώτερον και ασφαλέςτερον δύνανται να προμηθεύωνται τά προς διατήρησιν των αναγκαίων.

Τό Γραφείο Χωροφυλακής προώθησε την αναφορά του Μόστρα στο Υπουργείο Στρατιωτικών με την παρατήρηση ότι είναι «όπως ματαία και ανεπιτηδεία δια την καταδίωξιν της ληστείας αλλά και επιζημία ήθικώς και υλικώς δια την Κυβέρνησιν». Μετά την εισήγησιν αυτή, η αναφορά του Μόστρα μπήκε στο αρχείο.⁴¹

Οι προβλέψεις του Μόστρα για την αναζωπύρωση της ληστείας στην Εύβοια επαληθεύθηκαν. Έτσι τον Ιανουάριο του 1855 στην περιοχή του Δήμου Ληλαντίων, εμφανίστηκε μία νέα συμμορία, που την αποτελούσαν οι ληστές Κικίδης, Τζάπαλος, Ταράκας, Μπασιάς και Μαντζαράκης. Ο Μόστρας με προσωπική του επέμβαση συνέλαβε και τους πέντε, προκαλώντας επαινετικά σχόλια του τύπου.⁴²

Καθώς έμπαινε η άνοιξη, οι συμμορίες που είχαν εγκαταλείψει την Εύβοια ή άλλες που δρούσαν στην αντίκρυνή Στερεά, είχαν την δυνατότητα να δράσουν και στο νησί με ξαφνικές επιδρομές από τη θάλασσα. Έτσι στις 14 Μαρτίου 1855, η συμμορία του Νικολάου Τσόπα ή Ρουπακιά ή Κουκουβίνου, διαπεραιώθηκε από τη Στερεά στη θέση «Σαραντάκοπο» της Εύβοιας. Οι ληστές — 11 συνολικά ντυμένοι με στολή Όροφυλάκων — μπήκαν στο χωριό Αχμέταγα, όπου βρισκόταν τό κτήμα του Άγγλου γαιοκτήμονα Νόελ. Εκεί λεηλάτησαν όλα τά σπίτια, άχρηστεψαν όσα όπλα βρήκαν και συγκέντρωσαν τίς γυναίκες του χωριού στην αυλή του σπιτιού του Νόελ, όπου διασκέδασαν για τέσσερες περίπου ώρες, «τρώγοντες πίνοντες και χορεύοντες».

Από τό σπίτι του Νόελ, ό όποιος άπουσίαζε, πήραν χρήματα και διάφορα πολύτιμα αντικείμενα αξίας 8.000 δραχμών. Πρίν εγκαταλείψουν τό χωριό ξυλοκόπησαν και βασάνισαν μέ ζεματιστό λάδι τό Δήμαρχο Κηρονηλαίων, άπαιτώντας να μή τους καταδώσει στίς άρχές. Οι χωρικοί άναγνώρισαν 4 ληστές που κατάγονταν από την Εύβοια, συγκεκριμένα τους Άθανάσιο Μάστορα ή Γυφτονικόλο, Ιωάννη Συρογιάννη ή Μπορδάρα από τό χωριό Μετόχι, τόν Κώστα Μπιτσιρδη από τό χωριό Θεολόγος και τόν Άναστάσιο Γύφτο από τό χωριό Κοντοδεσπότη.⁴³

Τίς νυχτερινές ώρες της 29/30 Άπριλίου 1855 μία άλλη συμμορία από 30 ληστές, άφαίρεσε δυό πλοίαρια από τόν όρμο της Σκάλας Ωρωπού, διαπεραιώθηκε στόν όρμο «Καλάμι» (κοντά σ' ένα μύλο) ανάμεσα Άμάρυνθο και Άλιβέρι, και λήστεψε κατοίκους του Άλιβερίου.⁴⁴

Η ληστεία του Άχμέταγα προκάλεσε την όργή του Άγγλου πρεσβευτή στην Άθήνα, που ζήτησε από την Ελληνική Κυβέρνηση την άποζημίωση του Νόελ μέ έξοδα του ελληνικού δημοσίου. Η Κυβέρνηση δέν ήταν διατεθειμένη να ίκανοποιήσει για λόγους άρχής την άπαιτηση αυτή, παρά την επιθυμία της να φανεϊ άρεστή στην Άγγλία,⁴⁵ που ήταν τότε μία από τίς δυνάμεις της γνωστής και θλιβερης εκείνης Κατοχής. Ο Νόελ από την πλευρά του κατηγόρησε για άδράνετα τό Δήμαρχο Κηρονηλαίων και τίς άρμόδιες καταδιωκτικές άρχές.

41. ΓΑΚ Φ. 393 (Όθων. Άρχ. — Υπ. Στρατ. — ΜΑ).

42. Έφημ. «Άθηνά» φ. 2217/2-2-1855.

43. Γιάννη Κολιόπουλου: Ληστές — Η Κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα Άθήνα 1979 σσ. 100-101.

44. Έφημ. «Άθηνά» φ. 2260/17-5-1855.

45. Γ. Κολιόπουλος όπ. ππ. σ. 35.

Τό βάρος τῆς εὐθύνης καί γιά τίς δύο ληστρικές ἐπιδρομές ἔπεσε στούς ὄμους τοῦ Μόστρα, πού ἐκτός ἀπό ἀρχηγός τοῦ Μεταβατικοῦ, ἦταν καί Διοικητής τῆς Μοιραρχίας Εὐβοίας. Ἐφ’ ὅσον ἔγιναν βιαστικά οἱ σχετικές ἀνακρίσεις, μέ διάταγμα τῆς 10-5-1855 τιμωρήθηκε μέ ἀργία. Στή σχετική ἐγκύκλιο τοῦ Ἐπιτελείου Στρατιωτικῶν, πού δημοσιεύθηκε στόν τύπο, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μόστρας ἐνῶ πληροφορήθηκε γιά τήν παρουσία τῶν ληστῶν στήν Εὐβοία, ἀρκέστηκε νά δώσει ἐντολή στά ἀποσπάσματα νά τοποθετηθοῦν χαμηλότερα στήν περιοχή Νεροτριβιάς καί ἔτσι οἱ ληστές ἔδρασαν ἀνενόχλητοι στό γειτονικό χωριό Ἀχμέταγα.

Στήν ἴδια ἐγκύκλιο ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μόστρας, ἐνῶ βρισκόταν στήν περιοχή Ἀλιβερίου καί πληροφορήθηκε γιά τήν παρουσία ληστῶν στό Καλάμι, ἀντί νά συγκεντρώσει δύναμη ἀπό τά χωριά Ἐρέτρια καί Ἀμάρυνθο καί νά τούς ἐπιτεθεῖ, χρησιμοποίησε γιά τό σκοπό αὐτό ἕξι Χωροφύλακες, ἐπιτέθηκε σέ τρεῖς ληστές πού φρουροῦσαν τά πλοίαρια, μέ ἀποτέλεσμα νά φτάσουν οἱ ὑπόλοιποι ἀπό τό Ἀλιβέρι, νά ἀπωθήσουν τή μικρή καταδιωκτική δύναμη καί νά φύγουν ὅλοι ἀνενόχλητοι.⁴⁶

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀργία ἐπιβλήθηκε στόν Μόστρα περισσότερο ἀπό σκοπιμότητα γιά νά ικανοποιηθεῖ ἡ Ἀγγλική πλευρά σέ μιά ἐποχή πού ἡ Ἀθήνα καί ὁ Πειραιάς, ἀσφυκτιοῦσαν κάτω ἀπό τό βάρος τῆς Ἀγγλογαλλικῆς Κατοχῆς.

Στό συμπέρασμα αὐτό καταλήγουμε κρίνοντας καί ἀπό τό γεγονός ὅτι δόθηκε στή δημοσιότητα ἡ παραπάνω ἐγκύκλιος τοῦ Ἐπιτελείου Στρατιωτικῶν. Θά πρέπει ἀκόμη νά σημειωθεῖ ὅτι ἐκείνη τήν ἐποχή γίνονταν πολλές καί σοβαρότερες ληστρικές ἐπιδρομές, ιδιαίτερα στή Στερεά Ἑλλάδα, χωρίς ὅμως νά καταλογίζονται πάντοτε πειθαρχικά μέτρα ἐναντίον ἀρχηγῶν καταδιωκτικῶν ἀποσπασμάτων, ἐπειδή ἡ ληστεία ἀποτελοῦσε κοινωνική μάστιγα καί οἱ προσπάθειες τῶν τελευταίων γιά τήν ἀντιμετώπισή της, πολλές φορές ξεπερνοῦσαν τά ὅρια τῆς αὐτοθυσίας. Εἶδαμε ἄλλωστε ὅτι ὁ Μόστρας λίγους μήνες πρὶν, προειδοποίησε τό Ἐπιτελεῖο γιά τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν Εὐβοία, προτείνοντας ἐνίσχυση τῶν καταδιωκτικῶν ἀποσπασμάτων ἔστω καί μέ ἄμισθους ἐθνοφύλακες.

Ἐφ’ ὅσον σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι ὁ ἴδιος ἦταν ἐπιφορτισμένος πρὶν ἀπό 11 μήνες καί μέ τά καθήκοντα τοῦ Διοικητοῦ τῆς Μοιραρχίας Εὐβοίας. Στό διάστημα αὐτό «ὑπὲρ τοῦς 26 ληστές συνέλαβε καί πλῆθος νυκτερινῶν κλοπῶν ἀνεκάλυψε» ἀποσπώντας πολλά συγχαρητήρια. Ἡ πληροφορία αὐτή περιέχεται σέ ἐπιστολή ἀναγνώστη τῆς ἐφημερίδας «Ἀθηνᾶ» πού δημοσιεύθηκε μόλις γνωστοποιήθηκε ἡ ποινή τοῦ Μόστρα.⁴⁷ Τό ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι ὁ Μόστρας εἶχε μαζί του 5 ἀπό τοῦς 9 Χωροφύλακες πού ὑπηρετοῦσαν τότε στήν ἔδρα τῆς Μοιραρχίας. Ἡ λεπτομέρεια αὐτή φανερώνει πόσο πενιχρές ἦταν τότε οἱ κρατικές δυνατότητες γιά τήν διατήρηση τῆς δημοσίας ἀσφαλείας.

Στήν ἴδια ἐπιστολή ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μόστρας μέ τόν ἀνακριτή Χαλκίδας Λάμπρο Γιαννακοῦ πήγαινε στήν Κάρυστο γιά ἀνακρίσεις, ὕστερα ἀπό καταγγελία γιά τίς ἐκεῖ ἀρχές ἀπό κάποιον Ὀθωμανίδα πού εἶχε ἀσπαστεῖ πρόσφατα τό Χριστιανισμό. Φτάνοντας στήν Ἐρέτρια, ἔμαθε ἀπό ἕναν οἰκοδόμο, ὅτι ἀπό τή Σκάλα Ὠρωποῦ εἶχαν κλαπῆ δύο πλοίαρια ἀπό ληστές.

Ἐπειδή ὑποψιάστηκε ὅτι εἶχε γίνει ληστρική ἀπόβαση στήν περιοχή αὐτή

46. Ἐφημ. «Ἀθηνᾶ» φ. 2260/17-5-1855.

47. Ἐφημ. «Ἀθηνᾶ» φ. 2263/23-5-1855.

ἀναζήτησε χωρίς ἐπιτυχία τὸ Δήμαρχο Ἐρέτριας καὶ ἔστειλε Χωροφύλακα προπομπὸ στὴν Ἀμάρυνθο νὰ εἰδοποιήσει τὸν ἐκεῖ ὄδηγὸ τῶν ἀποσπασμάτων. Φτάνοντας στὴν Ἀμάρυνθο, βρῆκε τὸν ὄδηγὸ καὶ ἕναν μόνο ἔθνοφύλακα. Ἄφου ἔδωσε ἐντολὲς νὰ ἐξοπλιστοῦν οἱ κάτοικοι, κατευθύνθηκε πρὸς τὸ Ἀλιβέρι γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ, ὥστε νὰ ἀποκλειστεῖ ὀλόκληρη ἡ περιοχὴ. Φτάνοντας ἔξω ἀπὸ τὸ Ἀλιβέρι στὴν τοποθεσίαν «Κακιά Σκάλα», πληροφορήθηκε ἀπὸ ψαράδες ὅτι στὸν ὄρμο «Καλάμι» βρίσκονταν τὰ δυὸ σκάφη μὲ τοὺς ληστές.

Ἐπειδὴ ὁ ἥλιος πλησίαζε πρὸς τὴ δύση του, σκέφτηκε ὅτι οἱ ληστές ἐτοιμάζονταν γιὰ ἀναχώρηση ἢ ἂν δὲν συνέβαινε αὐτὸ θὰ χάνονταν μέσα στὴν ἐπικείμενη νύχτα. Γι' αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ δράσει ἀμέσως, φροντίζοντας πρῶτα νὰ ἀσφαλίσαι τὸν ἀνακριτὴ στό διπλανὸ βουνό. Ἄφου ἐπιτέθηκε στοὺς ληστές, διαπίστωσε ὅτι ἦταν μόνο τρεῖς καὶ φρουροῦσαν τὰ πλοιάρια. Ἡ ἐξουδετέρωσή τους ἦταν ζήτημα λίγου χρόνου, ἀλλὰ συμπτωματικὰ φάνηκαν οἱ ὑπόλοιποι ληστές πού γύριζαν ἀπὸ τὸ Ἀλιβέρι. Ἔτσι ὁ Μόστρας βρέθηκε ἀνάμεσα σὲ δυὸ πυρὰ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συμπτύξει τὴ μικρὴ του δύναμη καὶ οἱ ληστές νὰ βροῦν τὴν εὐκαιρία καὶ νὰ χαθοῦν μέσα στὴ νύχτα.

Ὁ Μόστρας ἐξακολούθησε νὰ προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του στὴν Εὐβοία μέχρι τὴν ἀποστρατεία του. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ Πολιτεία ἀναγνωρίζοντας τὰ προσόντα του, θεώρησε ὑπηρεσιακὰ ἀφέλιμη τὴν πάραμονή του γιὰ ἀρκετὰ χρόνια στὸν ἴδιο Νομὸ. Ὡσπου στίς 4 Δεκεμβρίου 1861 προβιβάστηκε σὲ Ἀντισυνταγματάρχη καὶ τέθηκε σὲ ἀποστρατεία μὲ μηνιαία σύνταξη 210 δραχμῶν⁴⁸.

Ἀπὸ τότε καὶ γιὰ 16 χρόνια πέρασε τὴν ἀνέμελη ζωὴ τοῦ συνταξιούχου ἄλλοτε στὴ Χαλκίδα, ὅπου βρισκόταν τὸ σπίτι του, καὶ ἄλλοτε στὴν Ἰστιαία, ὅπου διατηροῦσε ἕνα μεγάλο ἀγκρόκτημα. Στὴν Ἰστιαία στίς 9 Αὐγούστου 1877 κόπηκε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του «ὑπὸ κεραυνοβόλου ἀποπληξίας».

Ἡ ἐφημερίδα «Εὐβοία», ἀναγγέλλοντας τὸν θάνατό του ἔγραψε τὰ ἀκόλουθα: «Ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ἀπέρχονται εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς τὰ ἱερά λείψανα τῆς ἡρωϊκῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἐσχάτως ἀπεβίωσεν εἰς Ξηροχώριον ὁ σεβαστὸς ἡμῶν συμπολίτης Μιχαὴλ Νικολάου Μόστρας, ἀπόστρατος Ἀντισυνταγματάρχης τῆς Χωροφυλακῆς. Εἶχε μεταβῆ ἐκεῖ μετὰ τῆς συζύγου καὶ θυγατρὸς του, ὅπως διέλθωσι τοὺς θερινοὺς μῆνας. Ὁ θάνατος ἐπῆλθεν αὐτῷ διὰ κεραυνοβόλου ἀποπληξίας, καθ' ἣν ὥραν μετὰ τῶν συγγενῶν του περιεπάτει εἰς τι κτῆμα του».

Στὴν ἴδια νεκρολογία, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μόστρας κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὑπηρεσίας του στὴν Εὐβοία, τὴν «ἐκκαθάρισε ἐκ τῶν κακούργων». Ἀκόμη ὑπεθυμιζόταν τὸ γεγονός ὅτι οἱ συμπολίτες του στὴ Χαλκίδα καὶ στὴν Ἰστιαία, ἔχοντας ἐμπιστοσύνη στὴν εἰλικρίνεια καὶ στὴ σύνεσή του, «ἐλάμβανον τὰς πατρικὰς συμβουλὰς του»⁴⁹.

Μιά ἄλλη Εὐβοϊκὴ ἐφημερίδα, ὁ «Εὐριπος», παρατηροῦσε ὅτι «ὁ μακαρίτης καὶ ὡς στρατιώτης καὶ ὡς πολίτης ἐναρέτως τὸν βίον διήνυσε καὶ παρ' ἀπάντων ἐτιμᾶτο διὰ τὰς πολλὰς ἀρετὰς του»⁵⁰.

Ἀπὸ τότε ἔχουν περάσει 105 περίπου χρόνια. Ὡπως εἶπα στὴν ἀρχή, ὁ Μιχαὴλ

48. «Ἐπίσημος Στρατιωτικὴ Ἐφημερίς» ἔτους 1861 σ. 606.

49. Ἐφημ. «Εὐβοία» φ. 87/25-8-1877.

50. Ἐφημ. «Εὐριπος» φ. 630/13-8-1877.

Μόστρας ξμεινε άγνοημένος από τήν ιστοριογραφία. Αυτό όμως δέν σήμαινε ότι ήταν καταδικασμένος σέ παντοτεινή άφάνεια. Ή ιστορία δέν άφήνει τή λήθη νά εισχωρήσει στα άπόρθητα όχυρά της, κρατώντας στοργικά τή μνήμη όλων εκείνων πού τήν έγραψαν.

DE PROFUNDIS

ΚΩΣΤΑ ΤΣΙΛΙΓΙΑΝΝΗ

*Ποιό είναι πιό καθάριο,
τό χιόνι πού άπλώνεται
σ' άφταστες βουνοκορφές
ή τό δάκρυ τής έξιλέωσης;*

*Ποιό είναι πιό άπαλό,
τά κόκκινα πέταλα
πού 'χουν τά τριαντάφυλλα
ή ή γλυκύτητα τής άγάπης;*

*Ποιό είναι πιό άγνό,
τό γάλα τής Ήρας
πού χύθηκε στόν κρίνο
ή τό νόημα τής στοργής;*

*Ποιό είναι πιό όμορφο,
ένα άνοιξιάτικο λειβάδι
ή ό ιδανικός έρωτας;*

*Ποιό είναι πιό δίκαιο,
ή βούληση άπ' έξω
ή ή συμφωνία άπό μέσα;*

*Ποιό είναι πιό άληθινό,
ό,τι φωτίζει γύρω
ή ή λάμψη τής ψυχής;*

Ἀναμνήσεις ἀπό τήν Κόπρενα τῶν παιδικῶν μου χρόνων

NINAE TAXOU

Κόπρενα: Παλαιότερον ὄνομα τοῦ εἰς Ἀλικήν μετωνομασθέντος χωρίου τῆς Κοινότητος Κομμένου τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης καί Τζουμέρκων τοῦ νομοῦ Ἄρτης κεῖται παρά τόν Β. μυχόν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐντός ὁμωνύμου ὄρμου, εἰς τόν ὁποῖον προσεγγίζουν τά ἀτμόπλοια τῆς ἀκτοπλοΐας, ἔχει τελωνεῖον καί ἀλυκάς καί συνδέεται δι' ἀμαξιτῆς ὁδοῦ μετά τῆς Ἄρτης, τῆς ὁποίας εἶναι ἐπίνειον. Κάτοικοι 89 «1928».

Αὐτά μόνον γράφει ἡ ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Πυρσοῦ. Κάτι παρόμοιο βρῆκα καί στοῦ Ἐλευθερουδάκη. Μόνο πού ἡ τελευταία τοὺς κατοίκους τοὺς ἀνεβάζει σέ 185. Φαίνεται ὅμως ὅτι μπερδεύει τή δική μας Κόπρενα μ' ἓνα χωριό τῆς Εὐρυτανίας, παράλιο ἐπίσης καί μέ τό ἴδιο ὄνομα.

Γιά τήν ἱστορία τῆς ἡ κάτι πού νά ἐξηγηῇ τή λέξη Κόπρενα, δέν βρῆκα τίποτα. Ὅμως τό ὁμορφο καλντερίμι στήν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ, δείχνει πῶς πρέπει νάχει κάποιον ἱστορικό παρελθόν αὐτό τό ἐρημωμένο σήμερα λιμανάκι.

Ἄλλά ἄς πᾶμε στήν Κόπρενα ὅπως τήν ἔζησα παιδί στά χρόνια 1926-1928 καί 1933. Δέν ἦταν παρά ἓνα μικρό χωριό μέ λίγους κατοίκους. Ὅμως γιά μένα ἦταν πολιτεία ὀλόκληρη. Τά κτίρια τῆς παραλίας στή σειρά, διόροφα καί μέ πεζοδρόμιο ἐμπρός. Ξενοδοχεῖο, καφενεῖο, τό τελωνεῖο μου φαίνονταν μεγάλο κτίριο, ἡ ἀποθήκη τεράστια, ὁ παραλιακός δρόμος φαρδύς, ὠραῖος γιά νά κάνεις περίπατο

τό απογευματάκι και συνεχίζοντας να φτάνεις στην άκρη του μόλου.

Τά σπίτια που κάθονταν οι κάτοικοι του χωριού και οι παραθεριστές ήταν συγκεντρωμένα εκεί γύρω και τό γραμμόφωνο της ταβερνούλας διασκεδάζε έλο τό χωριό με τά κατά καιρούς σουξέ. Σάν τό «Θά σου τηγανίζω ψάρια με παντζάρια σκορδαλιά ν' ανεβαινεις να μου κάνεις, ώχ άμάν, σκέρτσα και καμώματα...» που άκουγα τό 1928. Βγαίναν κι οι μανάδες μας τ' άπόγευμα και κάθονταν στίς πόρτες παρέες-παρέες με τά εργόχειρα ή πηγαίνανε μαζί περίπατο πρós τό Φάρο. Πόσο μ' άρεσε να περπατώ ή να τρέχω στην άσπρη λουρίδα ξηράς ανάμεσα θάλασσας και ποταμού, που στην άκρη της βρίσκεται ό Φάρος και να νοιώθω τό άλάτι να τρίζει κάτω άπό τά πόδια μου. Έκει είχε πάντα άεράκι που μοσχοβόλαγε θάλασσα και άγριόχορτα μαζί.

Πολλές φορές περνούσαμε άπό τό σπίτι του Ντερμάνη που ήταν τό πρώτο που συναντούσες γυρίζοντας άπό τό Φάρο στό χωριό. Τό θυμάμαι σάν τό πιό νοικοκυρεμένο σπίτι, που είδα στην Κόπρενα. Με τ' άσπρα κεντήματά του και μία αλλη γεμάτη λουλούδια και βασιλικό. Κι' ό ίδιος ό Ντερμάνης ήταν βαρκάρης μερακλής, παραδοσιακός θά λέγαμε σήμερα. Πάντα ντυμένος καλά και με ψηλά στιβάλια και ζωνάρι άσπρο γύρω στη μέση του, σοβαρός και λιγομίλητος.

«Άχ και να γύριζαν νάρχονταν πίσω τά χρόνια...» και να βρισκόμουν πάλι παιδι στην Κόπρενα, εκείνου του καιρού, που για τά παιδιά ήταν ένας παράδεισος. Όταν τό πλοίο σφύριζε πριν ρίξει άγκυρα στ' άνοιχτά, σήμαινε συναγερμός για τό μικρό λιμανάκι. Κίνηση, φωνές, τρεχάματα. Ό μόλος γέμιζε κόσμο, κάρα, ζώα. Τό τραινάκι να πηγαينوέρχεται γεμάτο έμπορεύματα, που φορτώνονταν σε μαούνες κι άπό κει με τό βίντζι στό καράβι. Κι' έμεις τά παιδιά ανάμεσα, να προσπαθούμε να πηδήξουμε σε κάποια μαούνα ή βάρκα για να φτάσουμε στό πλοίο. Τό πλοίο που μās γοήτευε, καθώς όλα σ' αυτό μās φαίνονταν παραμυθένια. Τά φώτα, ή πολυτέλεια των σαλονιών, οι κάτασπρες καμπίνες του, τό κατάστρωμα με τίς σέζ-λόνγκ, οι θόρυβοι κι' οι μυρουδιές του. Συχνά μās άφηναν ν' ανεβούμε και να τό σεργιανίσουμε, αν μάλιστα λέγαμε και κανένα τραγούδάκι, μās φώναζαν μόνοι τους άπάνω και μās κέρναγαν και καμιά καραμελίτσα.

Γυρίζαμε πανευτυχείς κι' όταν τό πλοίο σφύριζε άποχαιρετισμό και ό μόλος είχε άδειάσει, τότε ήταν ή ώρα για τό τραινάκι. Άνεβαιναμε πάνω όσα χωρούσαμε, τά μεγαλύτερα κρατώντας τά μικρότερα άδελφια μās, για να μην πέσουν, κι' ό πιό σβέλτος και δυνατός έδινε μία σπρωξιά και τρέχοντας, πηδούσε κι' εκείνος επάνω. Τί άπόλαυση ήταν εκείνη! Όσοι πέρασαν άπό την Κόπρενα παιδιά, δέν θά τό ξεχασαν αυτό τό συναρπαστικό ταξίδι ως τό τέλος του μόλου και πίσω. Και πάλι άπό την αρχή, μέχρι να μās σταματήσουν.

Κάποτε πάλι φέρναν και στοίβαζαν δεξιά κάτω άπό τό μόλο δεμάτια σανου για να φορτωθούν στό πλοίο ή σε καίκι, αλλά δέν φορτώνονταν παρά μετά 2-3 μέρες. Μόλις τό πέραμα χαμπάρι, αρχίζαμε τό πήδημα, συνήθως τό βραδάκι. Άπό τά δεμάτια του σανου ως άπάνω στό μόλο ήταν άρκετό ύψος κι' έτσι τό πήδημα πάνω στό μαλακό χορτάρι ήταν θαύμα. Σάν να πετούσες. Με τή σειρά λοιπόν πηδούσαμε συνέχεια ό ένας μετά τον άλλον κι' αν δέν μās φώναζαν δέν φεύγαμε. Αυτό και τό τραινάκι ήταν παιχνίδια SUPER άπίθανα θάλεγαν τά σημερινά παιδιά.

Τά πρωϊνά είχαμε τό μπάνιο. Αυτό ήταν τό αδύνατο σημείο της Κόπρενας. Οι παραλίες της ήταν γεμάτες γλύνα και μόνον στό Ράμμα μπορούσες να βρεις άμμουδιά. Ράμμα λέγαμε την στενή λουρίδα ξηράς ανάμεσα άλυκής και θάλασσας, που έωνε την Κόπρενα με τό Μενίδι. Έκει για να φτάσεις με τά πόδια ήταν

περιπέτεια. Μέ τον ήλιο νά σέ χτυπάει στό κεφάλι, έπρεπε νά περάσεις τή γλύνα του ίβαριού, πρίν φτάσεις στό Ράμμα. Γι' αυτό συχνά πηγαίναμε μέ βάρκες κι' ήταν όμορφο νά βλέπεις δύο-τρεις βάρκες γεμάτες όμπρελίνα χρωματιστά μικρά και μεγάλα. Γιατί δέν είχε έρθει άκόμα ή μόδα των ήλιοκαμένων κορμιών κι' οι γυναίκες φυλάγονταν άπό τον ήλιο. Έμεις πηγαίναμε μέ τήν βάρκα του Βαγγέλη Τάτα, πού τήν έπερνε ή άδελφή του ή Κούλα μία γεροδεμένη, καλόκαρδη κοπέλα. Κολύμπι δέν ήξεραν πολλοί, αλλά πλατσανάγαμε στά ρηγά, μεγάλοι και μικροί.

Τά μεσημέρια, όταν οι μεγάλοι παίρναν έναν ύπνάκο, έμεις τά παιδιά βγαίναμε μέ τά πέδηλα στό χέρι και μ' άλλα παιδιά παρέα άρχίζαμε τίς έξερευνήσεις.

Πίσω δεξιά κοιτάζοντας τό ποτάμι, ήταν ένα κτίριο όμορφο μέ γιάλινη σκεπή. Λέγανε πώς ήταν παλιά στέρνα. Μας άρεσε νά σκαρφαλώνουμε στή στέγη και γεμάτα περιέργεια μαζί και φόβο προσπαθούμε νά διακρίνουμε άνάμεσα άπό τό σκονισμένο χοντρό γιαλί, τί κρύβονταν μέσα. "Ένα μεσημέρι, μας τρόμαξε εκεί ό Σαϊτάνης." Έφτασε μέ μία μακρυνά βέργα, ψάχνοντας για τά δύο του άγόρια.

«Μωρέ τώρα κατάλαβα γιατί τον λένε έτσι, είναι ό διάβολος» σκέφτηκα σοβαρά, και τον έτρεμα άπό τότε.

Τό 28 παραθέριζε και ή οικόγένεια του Σαϊτάνη εκεί μαζί μέ τίς κουνιάδες του, τίς Πολυζοπούδες, πού κάθονταν στό ξενοδοχείο και μαγειρεύαν σέ γκαζιέρα, πρᾶγμα πού μουκανε μεγάλη έντόπωση γιατί δέν είχα ξαναδει τέτοια σπουδαία μηχανή μέ τρόμπα.

Οί άλλες νοικοκυρές μαγειρεύαν σέ φουφούδες. Τότε ό παραθερισμός για τίς μανάδες μας ήταν σωστή ταλαιπωρία. "Όλα ήταν πρωτόγονα και ή Κόπρενα είχε τά μειονεκτήματα νά μήν έχει καλή θάλασσα για μπάνιο ούτε πόσιμο νερό. "Έπειτα τό ποτάμι τό Βωβό, ήταν κίνδυνος για τά παιδιά και άγωνία για τούς μεγάλους. "Όμως δέν υπήρχε κι' άλλο παραθαλάσσιο μέρος κοντινό και μέ έπικοινωνία μέ τήν "Άρτα εκτός άπό τό μικρό τότε Μενίδι. Κι' όταν οι "Άρτινοί δέν βρίσκαν εκεί δωμάτιο ή έστω καλύβι νά νοικιάσουν, πήγαιναν στήν Κόπρενα, ν' αλλάξουν τά παιδιά άέρα και νά κάνουν κι οι μεγάλοι λίγο χάζι μέ τά πλοία και τήν κίνηση του λιμανιού.

Άλλά οι άνθρωποι τότε ήταν εύκολοι και πιό κοινωνικοί. Θυμάμαι τό 28 μέναμε σ' ένα άπό τά δωμάτια ενός στενόμακρου σπιτιού, άς τό πούμε. Κάμποσα δωμάτια στή σειρά μέ μία βεράντα σκεπαστή εμπρός σ' όλο τό μήκος. Κάθε οικόγένεια είχε ένα δωμάτιο και τό μέρος τής βεράντας εμπρός, πού τής αναλογούσε. Τό δωμάτιο είχε τά κρεβάτια κόντα-κοντά και ή βεράντα ένα τραπέζι και καρέκλες όπου έτρωγε και καθόταν ή οικόγένεια. Δίπλα μας τότε έμενε ό "Ηλίας ό καφεντζής μέ τήν γυναίκα του τήν κ. Χρυσάνθη, παχουλή και χαϊδάρα. "Η κ. Χρυσάνθη έπαιρνε μαθήματα μαντολίνου άπό ένα μικροκαμωμένο δάσκαλο, πού 'ρχόταν άπό τήν "Άρτα μόνο για τό μάθημα αυτό.

"Ο κ. "Ηλίας ήταν χωραταντζής. "Έλεγε άστεία κι' όλη ή σειρά των τραπεζιών ξεκαρδίζονταν στά γέλια «Μπά νά ζήσης κυρ "Ηλία μου τί γούστο έχεις!» «Σκόρδα» ψιθύριζε ή κ. Χρυσάνθη πού έτρεμε τον άβασκαμό. Κι ό άντρας της θυμόταν κι' έβγαζε άμέσως άπό τήν τσέπη του ένα σκόρδο μονόλοβο και τό στριφογύριζε στό χέρι του για νά τό ίδούν. "Έτσι μάθαμε όλα τά σχετικά μέ τίς μαγικές ιδιότητες του σκόρδου και μάλιστα του μονόλοβου.

Μιά Κυριακή φιλοξενούσε τον μουσικό τής κ. Χρυσάνθης και τον πήρε νά πᾶνε για μπάνιο. Τήν ώρα του φαγητού καταφθάνει ό κύρ- "Ηλίας μέ τό σάβρακο του ξένου σ' ένα καλάμι σάν σημαία. Του είχε πάρει όλα του τά ρούχα και τον είχε

ἀφήσει ὀλόγυμνο. Ξεκαρδισμένοι στά γέλια ὁ κύρ-Ἡλίας καί ἡ παρέα του ἀνήγγειλαν τό κατόρθωμά τους. Τελικά οἱ γυναῖκες ἔβαλαν τίς φωνές «Κρίμα ὁ ἄνθρωπος θά πάθει ἠλίαση» καί κάποιος τοῦ πήγε τά ρούχα του. Ἔφυγε καί δέν ξανάρθε. Δέν ξέρω ἂν ἀπόμαθε μαντολίνο ἢ κ. Χρυσάνθη.

Ἄπό τό καλοκαίρι τοῦ 1925 θυμᾶμαι μιά ἐκδρομή. Ἦταν τότε ὑπάλληλος στό Τελωνεῖο ὁ Χρῆστος Δημόπουλος, πατέρας τοῦ ἡθοποιοῦ καί σκηνοθέτη Ντίνου Δημόπουλου. Φίλοι οἱ γονεῖς μας πήρανε μιά βάρκα καί πήγαμε στό Μενίδι ἀπόγευμα. Ἐκεῖ γλεντήσανε, ὡς τά ξημερώματα. Ἐμᾶς τά παιδιά, τσοῦρμο ὀλόκληρο, τέσσερα τά Δημοπουλάκια καί τρία ἐμεῖς τότε—ἀργότερα γεννήθηκαν ἡ Δώρα τοῦ Δημόπουλου κι ἡ Ρίτα ἡ δική μας— μᾶς κοίμησαν ἐκεῖ. Ὁ μπάρμπα Γιώργος ὁ Θεοδώρου, εἶχε στήν αὐλή του, γιά τέτοιες ἀνάγκες, ἕνα μεγάλο κρεβάτι ἀπό κεῖνα τά εὐβωδιαστά πού φκιάναν μέ φοῦρκες, φτέρες καί σμύρτα στό Μενίδι. Σάν τελείωσε τό γλέντι, ξημέρωμα, μᾶς ἔβαλαν κοιμισμένα στή βάρκα καί ξεκίνησαν γιά τό γυρισμό σιγοτραγουδώντας τό αὐγινό δημοτικό. «Τώρα τά πουλιά τώρα τά χελιδόνια, τώρα οἱ πέρδικες κλπ.»

Μισοξύπνια χωρίς νά κουνηθῶ, ἄκουγα τό τραγούδι συνοδευμένο ἀπό τό ρυθμικό κουπί κι ἔνοιωσα τέτοια συγκίνηση! Εὐδαιμονία μπορῶ νά πῶ. Ἡ μουσική, ἡ ποίηση τοῦ τραγουδιοῦ καί τό ταίριασμά τους μέ τήν ὥρα ἐκείνη τή γαλήνεια, ἦταν γιά τήν παιδική ψυχή μιά ἀποκάλυψη, ἕνα βάπτισμα στήν ὁμορφιά.

Τό 1933 ἦταν τό τελευταῖο μας καλοκαίρι στήν Κόπρεια.

Ὁ ἀδελφός μου κι ἐγώ εἶχαμε μπεῖ στήν ἐφηβεία πιά καί τό παιγνίδι ἔδωσε τή θέση του στήν βόλτα, τή βαρκαδά, τό τραγούδι.

Παρέα χωρίς τραγούδι δέν νοούνταν ἐκεῖνο τόν καιρό κι ἦταν συνήθως καλό μέ ταιριασμένες τίς φωνές πρίμο-σεγκόντο. Θυμᾶμαι τή Σοφία Τσακομένου, πολύ ὁμορφη δεσποινίδουλα, πού τραγουδοῦσε τό «ἀντίο μούφαγες τό βίο». Τό μάθαμε κι ἐμεῖς καί τό τραγουδοῦσαμε, χωρίς νά ξερούμε βέβαια πῶς ἦταν ἀπό τήν Τραβιάτα τοῦ Βέρντι.

Παραθερίζε ἐκεῖ τότε καί ὁ Καθηγητής τῆς Μουσικῆς στήν ἱερατική σχολή, ὁ Μαργαρίτης, Φασόλας, ὅπως τόν λέγαμε τό «ἄμουσον κοινόν». Πρόδρομος τῶν σημερινῶν Κάμπιγκ, ἔστησε μιά σκηνή καί μιά τέντα σ' ἕνα πλάτωμα πρὸς τό Φάρο καί πέρασε ἡ οἰκογένειά του τό καλοκαίρι της καλύτερα ἀπό κάθε ἄλλη, σίγουρα.

Φιλοξενούμενη τῆς οἰκογένειας Ἡλία Παπανικολάου ἦρθε γιά λίγες μέρες καί ἡ Χρυσανγή Ρίζου πού, γουστόζα σ' ὅτι καί νᾶλεγε, σκόρπιζε κέφι καί ἄφθοιο γέλιο στήν παρέα. Γιά νά τήν εὐχαριστήσουμε λοιπόν, τήν πήραμε, τά Παπανικολάκια κι ἐμεῖς ἕνα πρωί, γιά νά πᾶμε γιά μάνιο στό Φάρο, χωρίς νά ρωτήσουμε κανέναν.

Ἡ θάλασσα ἦταν γυαλί, ἀλλά ξέραμε, μᾶς τῶχαν πει χίλιες φορές, πῶς τά νερά βαθαίνουν ἀπότομα ἐκεῖ πού ἡ θάλασσα σμίγει μέ τό βουβό ποτάμι.

Ὅμως πιαστήκαμε χέρι-χέρι καί προχωροῦσαμε χοροπηδώντας, ἔχοντας ξεχάσει τόν κίνδυνο. Σέ μιά στιγμή ἡ Χρυσανγή κάνει ν' ἀλλάξει βῆμα καί πάτο δέν βρίσκει. «Ἄπατα, Παναγίτσα μου» φωνάζει. Τήν τραβήξαμε κατακίτρινη ἀπό τό φόβο της, κι ὅλοι μας τρομάξαμε.

Γυρίσαμε σπίτια μας σάν βρεγμένες γάτες. Τσιμουδιά δέν βγάλαμε κι οὔτε ξανατολήσαμε νά πᾶμε γιά μάνιο ἐκεῖ.

Τό καλοκαίρι αὐτό ἄρχισα κι ἔγώ νά μαθαίνω ποδήλατο, πρᾶγμα πού τήν

ἐποχή ἐκείνη ἦταν ἀπαγορευμένο γιὰ τὰ κορίτσια. Γι' αὐτό καί μόλις τῷμαθε ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου, ἤρθε καί πήρε τό ποδήλατο στήν "Ἄρτα κι' ἔτσι ἔμεινα στά κρῦα τοῦ λουτροῦ.

Οἱ ἀκτοπλοϊκές ἐταιρεῖες τή χρονιά ἐκείνη εἶχαν μεγάλο συναγωνισμό καί ἦταν μέρες πού ἔπιαναν ἐκεῖ δύο πλοῖα, τό «Πέτρος» καί τό «Πίλαρος». Γνωστό εἶναι τό «ὄλοι μέ τήν Πίλαρο καί μιά μακαρονάδα». Στίς δόξες τῆς ἀκόμα ἡ Κόπρενα. Τό πλοῖο ἔδινε δουλειά καί ζωή στό μικρό λιμανάκι.

Ἄλλά τὰ πράγματα ἄλλαξαν, τό αὐτοκίνητο σιγά-σιγά συναγωνιζόταν τό πλοῖο ὥσπου τό ἀντικατέστησε στίς χερσαῖες μεταφορές. Τότε ἔσβησε ἡ Κόπρενα. Δουλειά δέν ὑπῆρχε ἐκεῖ καί οἱ ἄνθρωποι τήν ἐγκατέλειψαν. Ἐσβησε ὀλότελα, γιὰτί δέν εἶχε καλή θάλασσα μέ ἀμμουδιά, οὔτε πόσιμο νερό, ὥστε νά διατηρηθῆ σάν τόπος παραθερισμοῦ.

Τήν εἶδα ρημαγμένη τό περασμένο Φθινόπωρο. Καῦμένη Κοπρενούλα μας. «Ποῦν' τά κάλη πούχες πρῶτα, ποῦνε τ' ἄνθια σου;».

Φύσηξε ὁ ἄνεμος τῶν καιρῶν κι' ὄλα τ' ἄλλαξε, δέν μένουν πιά παρά οἱ σκελετοί τῶν μεγάλων κτιρίων, πού φαίνονται ἀπό τό Μενίδι ἀπέναντι, μεγαλωμένοι ἀπό τό καθρέφτισμά τους στά νερά καί μᾶς ξεγελοῦν, πῶς ἀκόμα εἶναι ἐκεῖ αὐτό πού ζήσαμε, μιά φορά κι' ἕναν καιρό.

"Ὄσπου νά παραδοθοῦν κι' αὐτά τὰ ἀπομεινάρια στά βοῦρλα καί τ' ἀγριόχορτα, ὅπως παραδόθηκαν ὄλα τὰ ἄλλα, πού κάποτε ἦταν ἡ Κόπρενα.

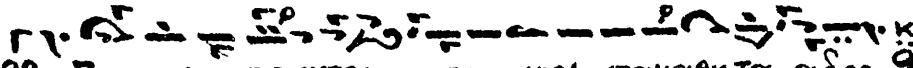

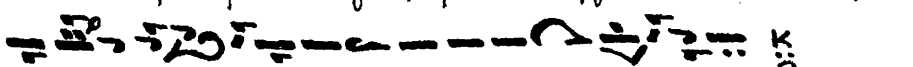
Μόνο ὁ πέτρινος μόλος στέκει καλά, γιὰ νά θυμίζει τό παλιό λιμανάκι. Ἡ ξύλινη προέκτασή του, πού ἔφτανε βαθειά, δέν ὑπάρχει πιά.

Τώρα στά δεξιά τοῦ μόλου μένει μισοχαλασμένο ἕνα στέγαστρο, ἄγαρμπα ψηλό. Αὐτό παλιά δέν ὑπῆρχε. Ἐκεῖ κοντά εἶναι καί μιά ταβερνούλα, ὅπου οἱ περαστικοί ψαράδες περνοῦν τά βράδνα τους.

Καθώς φεύγαμε, σταθήκαμε λίγο πάνω στή γεφυρούλα τοῦ ποταμοῦ. Αὐτό μένει πάντα τό ἴδιο, θολό, νωθρό κι' ἀμίλητο. Μόνο πού τώρα δέν εἶναι ἐκεῖ οὔτε παιδιά οὔτε μανάδες, νά φοβοῦνται τά ἄπατα, νερά του καί τίς γλυστερές, ἀνάμεσα στά βοῦρλα, ὄχθες του.

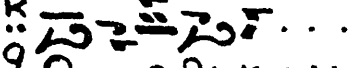
Τῆς Ἄρτας τὸ Γιοφύρι
 ἦχος Γ' <Ρυθμὸς δίστημος>

 ?? Σαραντα πε εντεμααστοροι κιε φηντα μαθη τα αδες 9

 Γι ο ο φυ ριν ε ε χιοφυρινε εστεργιω νανε ?? Γι ο φυ

 ριν ε εστεργιω νανε ε τῆς Ἄρτας το πο τα α μι 9

Ὀλιμερίς ἐκτίγανε τὸ βράδυ γκρεμιόνταν.
 Μοιρολογοῦν οἱ μάστοροι καὶ κλαῖν οἱ μαθητᾶδες.
 Ἄλλοίμονο στοὺς κόπους μας κρίμα ἐστὶ δουλεψὴ μας.
 Ὀλιμερίς γὰ κτίγῃμε τὸ βράδυ νὰ γκρεμιέται.
 Πουλάκι διάβη κὶ ἔκατσε ἀντίκρου ἐτὸ ποτάμι.
 Δέν ἔκελάδη εἴαν πουλί μὴδὲ εἴαν χελιδόνι.
 Μον' ἔκελάδη κὶ ἔλεγε ἀνθρώπινη φωνίτσα.
 Ἄν δὲ στοιχιώβει ἄνθρωπο γιοφύρι δὲ ἐστεργίωνει.
 Καὶ μὴ στοιχιώβει ὄρφανὸ μὴ ζένο μὴ διαβάτη.
 Παρὰ τοῦ πρωτομάστορα τὴν ὁμορφὴ γυναῖκα. —

Σημείωσις

Τὸ τονισμένον κομμάτι περιλαμβάνει δύο εἰς τῆς τοῦ
 τραγουδιοῦ καὶ ἀρχίζει διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς ὑπό-
 λοιπους. Οἱ ὑπόλοιποι ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν μουσικὴν
 γραμμὴν «Γιοφύριν ἐστεργίω νανε» δηλαδὴ

 9 0 ο λ η η ...

<Βαγγέλης Πλακιάς>

Ἐπίπεδος γύρω ἀπό τό τοπωνύμιον Ἔρτα

ΒΑΣΙΛΗ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Πολλοί, πολλά ἔχουν γράψει γύρω ἀπό τήν ἔτυμολόγησιν τῆς Ἔρτας. Παρά ταῦτα καί παρά τήν ἐπιφυλακτική ἀπόψιν εἰδικοῦ γλωσσολόγου θά ἀποπειραθοῦμε νά προσθέσουμε στά τόσα ἄλλα καί τά παρακάτω, χωρίς νά πιστεύουμε ὅτι κομίζουμε γλαῦκα. Ἐπιπέδως θά παραθέσουμε πορίσματα κάπως νεώτερων ἀπόψεων, ἐχόμενοι ἀπό βαθεῖα ἐλπίδα ὅτι θά δώσουμε στούς εἰδικούς ἀφορμές γιά περαιτέρω ἔρευνα μιά πού τό θέμα δέν θεωρεῖται ἐξαντλημένο.

Ὁ ὁμότιμος καθηγητής τῆς Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ/κης κ. Ν. Ἀνδριώτης γράφει ὅτι ἡ ἔτυμολόγησιν τοπωνυμίων δέν εἶναι ἔργο μόνο τῆς γλωσσολογίας ἀλλά τῆς ἱστορίας καί ἰδιαίτερα τῆς ἱστορικῆς Γεωγραφίας. Βρίσκει ὅτι ἔχουν πέσει ἔξω ὅσοι ἔτυμολόγησαν τοπωνύμια στηριχθέντες μόνον στήν γλωσσολογία ὅπως ὁ Γ. Χατζιδάκης πού ἔβγαλε τήν Ἔρτα ἀπ' τήν Ἐράθεια - Ἐράθα ἢ ἄλλοι ἀπ' τήν παραγωγή τοῦ τόπου κ.λ.π. Γιά τό πρῶτο δέν ὑπάρχουν ἄλλωστε ἱστορικά δεδομένα περὶ τοῦ πότε ὁ Ἰναχος μετωνομάσθη σέ Ἐραθο, συνεπῶς πέφτουμε σέ ἄγνωστες ἱστορικές σελίδες. Τό γεγονός ὅτι ἐκτός ἀπ' τή δική μας Ἔρτα ὑπάρχουν καί ἄλλες στή Δυτική Βαλκανική, στήν ἀπέναντι Ἀδριατική ἀκτὴ ἀκόμα καί στή Γαλλία ἐπέτρεψε τήν εἰκασία ὅτι τό ὄνομα Ἔρτα μεταφέρθηκε ἀπὸ τίς βορειότερες περιοχάς στίς ὁποῖες, στήν ἀρχαιότητα κυριαρχοῦσε ἡ Θρακοϊλλυρική γλῶσσα, γνήσια κόρη τῆς ὁποίας εἶναι ἡ Ἄλβανική.

Στό Ἄλβανοελληνικό λεξικό βρίσκουμε τή λέξη « Ἐρτι », πού σημαίνει εἶδος πεύκης. Αὐτόματα μπῆκε τό ἐρώτημα μήπως ἔχουμε φυτονυμοτοπωνύμιον, ἀλλά τόσο ὁ Ἄλβανολόγος κ. Τίτος Γιολάλας, πού ἐργάζεται στό Κέντρο Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ὅσο καί ὁ Πρεσβευτής τῆς Ἄλβανίας στήν Ἀθήνα (Παλιότερα) κ. Πύρρος Στεφάνου (προφανῶς Ἐλληναλβανός ἐγκρατής τῆς γλῶσσας μας καί προθυμότατος συνομιλητής) ἀποκλείουν τήν Ἄλβανική προέλευσιν τῆς Ἔρτας. Ὁ δεύτερος πρόσθεσε ὅτι ἡ Ἔρτα τῆς Ἄλβανίας (κοντά στόν Αὐλώνα) δέν προσφέρεται ὅπως ἡ δική μας καί ἔχει σχέση μέ τό ἀρδεύω, ποτίζω. Τό Πανεπιστήμιον τῶν Τιράνων στό ὁποῖο ἔχουμε ἀπευθυνθεῖ δύο φορές στά Ἑλληνικά καί στά Γαλλικά προτίμησε τή σιωπή.

Ὁ κ. Βαγιακάκος εἰδικός στή σύνταξιν τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας ἐμμένει στίς γνωστές ἀπόψεις σύμφωνες μέ ἐκεῖνες τοῦ Γ. Χατζιδάκη δημοσιευμένες παλαιότερα.

Ὁ κ. Ἐνεπεκίδης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης μᾶς παρέπεμψε στόν κ. Γεωργακά καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Β. Ντακότας τῶν Η.Π.Α. σάν περισσότερο εἰδικό ἀπ' αὐτόν.

Ὁ τελευταῖος σημειώνει ὅτι κανεὶς ὡς τώρα δέν ἔχει ἐρμηνεύσει τό ὄνομα Ἔρτα σάν Σλαβικό (ἂν κάτι τέτοιο διαπίστωνε ὁ Μᾶξ Βάσμερ θά τό διαλάμβανε στό βιβλίον του «Οἱ Σλάβοι στήν Ἑλλάδα», πού τύπωσε στό Βερολίνο τό 1941) ἀντίθετα πρὸς τήν Πρέβεζα τῆς ὁποίας τό ὄνομα εἶναι Σλαβικῆς προελεύσεως καί σημαίνει «Πέρασμα» (Σχετικὰ ἔχει γράψει ὁ Π. Φουρικής στήν Ἐπετηρίδα

Ἑταιρίας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τό 1924 στίς σελίδες 283-293). Καί ὁ κ. Ἀνδριώτης ἀποκλείει τήν Σλαβική προέλευση τῆς λέξης Ἔρτα. Ἐπομένως οἱ εἰδικοί ἀποκλείουν τήν προέλευση τῆς λέξεως τόσο ἀπ' τήν Ἀλβανική ὅσο καί ἀπ' τήν Σλαβική. Ἔτσι τά πράγματα ὀδηγοῦν κάθε ἐρευνητή σέ ἄλλους δρόμους καί σ' ἄλλες πηγές.

Ὁ Θουκυδίδης (7-33) ἀναφέρει ὄνομα ἀρχηγοῦ «Ἔρτα». Στόν Ἡρόδοτο βρίσκουμε σχετική παράγραφο (Βιλ. VII Κεφ. 61) πού λέγει «ἐκαλέοντο δέ πάλοι ὑπό μὲν Ἑλλήνων Κηφῆνες, ὑπό μέντοι σφέων αὐτῶν καί τῶν περιοίκων Ἄρταϊοι». Ὁ μεταφραστής του Ν. Πανέτσος ὑποσημειώνει ὅτι Ἄρταϊος εἶναι κύριο ὄνομα πού παράγεται ἀπό τήν Περσική λέξη Ἔρτα, πού σημαίνει ἀγαθός, ψηλός, εὐγενής. (Ἄρταξέρεξ, Ἄρτάβαζος κ.λ.π.). Ἀλλά ἀναφέρονται στήν Περσία. Ἱστορικό στοιχεῖο πού ν' ἀναφέρει μετακίνηση Περσῶν (πλὴν τῶν στρατιῶν τοῦ 490-480 π.Χ. κατά τῶν Ἑλλήνων) στόν Εὐρωπαϊκό χῶρο δέ βρήκαμε ἐκτός ἂν ὑπῆρξαν κάποιες μεμονωμένες μετακινήσεις, ἄγνωστες εὐρύτερα, στή Θράκη, ἀπ' τήν ὁποία ἔχουμε τίς μετακινήσεις τῶν Θρακοϊλλυριῶν πρὸς τά Δυτικά. Πρόκειται ὅμως περί ὑποθέσεως καί οἱ ὑποθέσεις δέν θεμελιώνουν τήν ἱστορία (οὐκ ἴσμεν τό ἀληθές ἄνευ τῆς αἰτίας μᾶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, στό Μετά τά Φυσικά Λ. 993) καί ἐνῶ δέν ὑπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεῖα ἔρχεται νά ταράξει τά ἥσυχα νερά τῆς ἱστορικῆς ἀχλύς ἐπιγραφή σέ ἀγγεῖο πού βρέθηκε στή Ν. Ἰταλία Φεουδάρχου Ἔρτα (Στό λεξικό, Χ. Κράιχε, πού ἔχει ἐκδοθεῖ στήν Χαϊδελβέργη καί πού ἡ σχετική πληροφορία ὀφείλεται στόν κ. Ἀνδριώτη).

Στά λατινικά Ἔρτους, Ἔρτα, σημαίνει στενός τόπος, μπουγάτσι. Εἶναι ἀκόμα ἱστορικά γνωστό ὅτι ὁ Πύρρος ἔφερε στήν Ἠπειρο πολλούς Γαλάτες οἱ ὁποῖοι μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἀφομοιώθηκαν μέ τούς ντόπιους Θρακοϊλλυριούς, Ἀλβανούς καί Ἑλληνας ὅπως ἐπίσης εἶναι γνωστό ὅτι ἡ Πεδιάδα τῆς Ἔρτας ἦταν κατά μεγάλο ποσοστό Βάλτος, πού ἔφθανε ἀρκετά κοντά στήν παλιά Ἀμβρακία. Γιά τήν ἐπικοινωνία τῶν Ἀμβρακιωτῶν μέ τούς Ρωγούς, τό Καστρί, πού εἶναι ἀνάμεσα στόν Ἀμμότοπο καί στό Γυμνότοπο καί γιά τήν ἐκμετάλλευση τῶν ἐκτάσεων πού δέ βάλτωναν πρέπει νά ὑπῆρχε Γιοφύρι πρόχειρο ἢ μόνιμο τό ὁποῖο ὅπως ἡ ἀπλή λογική ὑποδεικνύει πρέπει νά ἦταν στήν ἴδια ἢ περίπου στήν ἴδια θέση ὅπου τό σημερινό, μέ τά ἴδια θεμέλια, τό ὁποῖο, πολύ μεταγενέστερα, ἐπιδιώρθωσε ὁ Γ. Θειακογιάννης (1619 μ.Χ.).

Οἱ Ἀλβανοί πού ἡ λέξη σημαίνει νιόφερτοι, ξενοφερμένοι δηλαδή οἱ ξένοι Κέλτες, Γαλάτες, Ἰλλυριοί (κι ἀργότερα οἱ Γότθοι πού στό 552 μ.Χ. ἀποτελείωσαν ὅτι ἔμεινε ὄρθιο στήν Ἀμβρακία κι ἐδήωσαν ὅλη τήν ὑπαιθρο) πού ἀποτελοῦσαν τόν πληθυσμό τοῦ Ἠπειρωτικοῦ χῶρου στή γλώσσα τους ἔλεγαν τό γιοφύρι Οὐράτα. Ἡ Οὐράτα δέν ἀποκλείεται νά «ἐξελίχθηκε» σέ Ἔρτα (ὑπόθεση βέβαια) μιά καί γύρω στό χῶρο δεξιά καί ἀριστερά τῆς Γέφυρας πρέπει, σύμφωνα μέ τό νόμο τῶν πιθανοτήτων νά ἐγκαταστάθηκαν οἱ νιόφερτοι, οἱ γεφυρῖσιοι ὅπως λέγονται σήμερα οἱ οἰκοῦντες στόν ἴδιο χῶρο, κατά τόν 7ον-8ον αἰῶνα τότε πού πρωτοεμφανίζεται σέ γραφτές ἐνδείξεις ἡ Ἔρτα. Ἡ Ἀμβρακία πού ἦταν ἡ «μεγίστη καί πολυανθρωποτάτη» πόλη τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας κειτόταν σέ εἰρήεια μετά τήν καταστροφή τῆς ἀπ' τόν Λεῦκιο Αἰμίλιο Παῦλο τό 189 π.Χ., ὁ πληθυσμός πού ἀπόμεινε ὑποχρεώθηκε νά μετοικήσει στήν ἰδρυθεῖσα ἀργότερα Νικόπολη, δοθέντος ὅτι εἶχε μείνει ὄρθιο τό κατέστρεψαν οἱ Γότθοι. Ὁ χῶρος πού καταλάμβανε ἡ Ἀμβρακία δέν ἦταν οὔτε ἐπαρκής, οὔτε προσιτός στήν καλλιέργεια (μόνο τό βουνό μέ τή βλάστησή του ἦταν κατάλληλο γιά βοσκή καί οἱ περιορισμένες

προσβάσεις του κατάλληλες για καλλιέργεια) και ή πέρα απ' τή Γέφυρα πεδιάδα.

Προχωρώντας σημειώνουμε και τούτο. Η λέξη Ότρα (Λατινογενής αυτή) στην κουτσοβλάχικη σημαίνει κάστρο και ή Άμβρακία είχε κάστρα (άπομεινάρια μετά την καταστροφή της). Τά τελευταία στοιχεία είναι προϊόντα του Θεσσαλονικιού κ. Σ. Λιάκκου ο οποίος χωρίς περγαμηνές έτυμολόγου αλλά βαθύς μελετητής συνέβαλε αρκετά στη «γεωγραφική» τοποθέτηση τής Βεργίνας πολύ πρό των άνασκαφών της.

Σύμφωνα μέ τά παραπάνω έχουμε:

1) Τόν άγνωστό μας Βασιλιά ή Φεουδάρχη Άρτα για τόν όποιο βρέθηκε ή ενεπίγραφη στήλη, γεγονός πού έχει όχι μικρή σημασία μόνο πού είναι ιστορικά άγνωστη ή προέλευση του έν λόγω «ήγεμόνα».

2) Τό Λατινικό Άρτους «Άρτα» πού σημαίνει στενός τόπος (μπουγάζι).

3) Τό Ούράτα πού σημαίνει γέφυρα πιθανόν Γαλατικής ή κάποιας άλλης γειτονικής διαλέκτου.

4) Τό Όρτά σημαίνει κάστρο.

Σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες του κ. Λιάκκου ο όποιος ταξίδεψε στις Δυτικές χῶρες όπου συνάντησε κάποια Άρτα τή βρήκε σχεδόν πάντα κοντά σέ περιοχές μέ νερά πού κατά τίς πληροφορίες πού απέκόμισε παλιά ύπήρχαν Βάλτοι, αλλά όπως είπαμε οι σλάβοι δέν άφήκαν τέτοια τοπωνύμια όμόηχα πού έχουν σχέση μέ τά νερά. Έτσι κάποιος Φύλαρχος όνομαζόμενος Άρτας ήρθε στην περιοχή μέ τούς Γαλάτες ή τούς Γόθους και έγκαταστάθηκε στον έρημο τόπο δίνοντάς του τό όνομά του ή μέ κάποια παραφθορά των παραπάνω λέξεων πήρε τό όνομά της ή πόλη μας (Συμπεράσματα λογικά μέν χωρίς όμως νά παύουν νά είναι αυθαίρετα) ή όποία είναι τόπος κατάσπαρτος από έπιβιώσεις μακρυνού παρελθόντος, κι ένα υπάιθριο ιστορικό Μουσείο τό όποιο τό καλύπτει προϊστορική όμίχλη.

Έπαναλαμβάνοντας τήν επιφύλαξη πού στην άρχή σημειώσαμε παραθέσαμε όσα, άς πούμε νεώτερα συγκομίσαμε χρήσιμα ίσως στους ειδικούς έρευνητές περιοριζόμενοι στην ύπόδειξη του προαναφερθέντος ειδικού καθηγητού ν' αφήνουμε όπως βρήκαμε μερικά πράγματα (όνομασίες κ.λ.π.) όταν τά γραπτά ή ή σκαπάνη των έρευνητών δέν παρέχουν πληροφοριακά στοιχεία ικανά νά αποτελέσουν θεμέλιο και σίγουρο στήριγμα (τό «δός πα στῶ και τάν Γάν κινήσω» του Άρχιμήδη έχει και έδῶ τήν θέση του) για τήν εξαγωγή ύπευθύνων συμπερασμάτων. Και τά παραθέσαμε γιατί μερικά βρίσκονται σ' αντίθεση άπόψεων άλλων πού είδαν τό φῶς τής δημοσιότητας. Ίσως «συνθετική παραπέρα ενέργεια νά μπορέσει νά όδηγήσει σέ κάποια τεκμηριωμένη λύση».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Τό περιοδικό μας, «Ο ΣΚΟΥΦΑΣ», παρ' ὄλο πού δέν ἐκδίδεται σέ τακτά χρονικά διαστήματα, ἀποτελεῖ τόν πνευματικό καθρέφτη τῆς πόλης μας. Μάλιστα πολλοί ἀξιόλογοι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, μέ ἐπιστολές καί δημοσιεύματα, τό κατατάσσουν στά πλεον ἀξιόλογα ἑλληνικά περιοδικά σέ πανελλήνια κλίμακα. Εἶναι πολύ λυπηρό ἕνα τέτοιο περιοδικό νά μὴν καλύπτει τά ἔξοδα τῆς ἐκδόσῆς του καί νά μὴν ἀπορροφᾶται ἀμέσως τό ἐλάχιστο τιράζ τῶν χιλίων ἀντιτύπων.

Πληροφορήθηκα πὼς ὑπάρχουν «μορφωμένοι» Ἄρτινοι (γιατροί, δικηγόροι κ.λ.π.) πού ἀλλάζουν κατεύθυνση ὅταν ἀντικρύσουν τόν διανομέα τοῦ ΣΚΟΥΦΑ, ἐνῶ ἀντίθετα ἀναγνώστες ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα καί τό ἐξωτερικό ζητοῦν ἐπίμονα νά προμηθευθοῦν μιά σειρά του πού ἔχει καταστεῖ δυσεύρετη. Εἶναι ἀδιανόητο νά ὑπάρχουν πνευματικοὶ ἄνθρωποι πού νά ἀγνοοῦν ἕνα τέτοιο ἔντυπο, τὴν μοναδικὴ πνευματικὴ φωνή τῆς πόλης μας. Κάτι πρέπει νά γίνεῖ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Θά πρέπει ὅπωςδῆποτε νά ξεκινήσει ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Συλλόγου μιά ἐκστρατεία γνωριμίας τοῦ περιοδικοῦ, ὄχι μόνο στὴν πόλη μας, ἀλλὰ καί σὲ εὐρύτερο ἠπειρωτικὸ ἀναγνωστικὸ κοινό.

* * *

Τά τυπογραφικὰ στολίδια καί κοσμήματα πού πλαισίωσαν τά τρία τελευταῖα τεύχη τοῦ ΣΚΟΥΦΑ εἶναι, ὅπως ἀναφέραμε ἔργα Ἑλλήνων χαρακτῶν τῆς διασπορᾶς καί προέρχονται ἀπὸ σπάνιες μνημειακὲς ἐκδόσεις Ἡπειρωτῶν τυπογράφων. Τά περίτεχνα γραμμικὰ αὐτὰ χαλκογραφήματα ἦταν τά μόνα πού ἔθρεψαν αἰσθητικὰ τοὺς σκλαβωμένους Ἕλληνες, ἐνῶ ἐπέδρασαν κατὰ πολὺ στὴν ἐξέλιξη καί διαμόρφωση τῆς μεταβυζαντινῆς τέχνης. Παράλληλα, ἀποτελεῖ ἕνα φόρο τιμῆς στοὺς Ἡπειρωτὲς τυπογράφους πού συνέβαλαν ἀποφασιστικὰ στὸν νεοελληνικὸ διαφωτισμὸ καί τὴν ἐθνικὴ ἀφύπνιση στὴ διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας. Ἄν τά ὀνόματα Σάρος, Γλυκὺς, Θεοδοσίου κ.ἄ. δέν λένε τίποτα σέ μερικοὺς, ἢ εὐθὺν δέν εἶναι δική μας. Γιά τό ἐθνικὸ καί πνευματικὸ τους ἔργο ὁ ΣΚΟΥΦΑΣ ἀπότισε ἐλάχιστο φόρο τιμῆς, μιά καί ἀγνοήθηκαν μέχρι τώρα ἀπὸ τά ἠπειρωτικὰ ἔντυπα.

* * *

Ἡ Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» θά βραβεύσει μέ τό ποσόν τοῦ ἐνός 1.000.000 δρχ. ὅποιον ἀρχαιολόγο ἀποκαλύψει τοὺς βασιλικούς τάφους τῶν Βασιλέων τῆς Ἀμβρακίας.

* * *

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Οι εργασίες αναπαλαίωσης του Λαογραφικού Μουσείου του Συλλόγου, δίπλα στο γιοφύρι της "Αρτας, τελείωσαν και ο Σύλλογος άρχισε να μεταφέρει τα αντικείμενα του Λαογραφικού Μουσείου στο κτίριο, που σε λίγο καιρό θά άρχισι να λειτουργεί.

Γιά τήν άποπεράτωση του Μουσείου βοήθησαν ήθικά και οικονομικά πολλοί. 'Εκτός άπ' τό 'Υπουργείο Πολιτισμού, οικονομικά βοήθησαν και οι παρακάτω: 1) Γεώργιος Φίλος μέ δρχ. 25.000, 2) ΑΦΟΙ Σωτ. Μπανταλούκα μέ δρχ. 25.000, 3) Χρ. Νάκας μέ δρχ. 5.000, 4) Γεώργ. Τσαρής μέ δρχ. 5.000, 5) Βασίλ. Βασιλείου μέ δρχ. 20.000, 6) Παν. Βάγιας μέ δρχ. 40.000, και 7) Κώστας Βάγιας μέ δρχ. 40.000.

• Μέ ύλικά βοήθησαν ή «ΒΙΟΜΠΕΤΟΝ» και ο Θεόφ. Σπύρου. 'Επίσης ή προσφορά στήν κατασκευή του Μουσείου των εργολάβων τής πόλης μας, Γιώργου Χαρίτου, Βασίλη Τσίρκα, Γιώργου Τσουμάνη και Παύλου Παππά ήταν μεγάλη. 'Ο Σύλλογος τούς ευχαριστεί θερμά. Μεγάλη επίσης βοήθεια μάς πρόσφερε και μάς προσφέρει ή κα Κούλα Σκαμνέλου που επιβλέπει τό Μουσείο καθώς και οι τεχνίτες άδερφοί Δημ. και Νικ. Μιάμης. Κι αυτούς ο Σύλλογος τούς ευχαριστεί θερμά.

'Η προσφορά, επίσης, αντικειμένων για τό Λαογραφικό μας Μουσείο συνεχίζεται. 'Αξίζει να μνημονεύσουμε τούς παρακάτω:

Λάμπρος Ρέτσας, "Αρτα.

Δανάη και 'Αθανασία Βήχα "Αρτα.

Εδστράτιος Μπλάτσας "Αρτα.

Μίμης Μάρκου "Αρτα.

'Αθανάσιος Σκαλτσάρης "Αρτα.

Λάκης Σαπρίκης "Αρτα.

Αίκατερίνη Μπαγιώργου "Αρτα.

Λάκης Οικονόμου "Αρτα.

'Αγγελική 'Αθ. Λάμπρου Γραμμενίτσα.

'Ο Σύλλογος εκφράζει κι' άπ' τή θέση αυτή τίς θερμές του ευχαριστίες.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΚΙΖΑΣ

Στίς 10 Δεκεμβρίου 1982 πέθανε ο γιατρός Χρήστος Γκίζας. 'Ο Χρήστος Γκίζας διετέλεσε, για πολλά χρόνια, Πρόεδρος του Συλλόγου μας. Στη συνέχεια εκλέχτηκε Δήμαρχος 'Αρταίων. Μέ τήν ιδιότητά του αυτή συνέβαλε άποφασιστικά να παραχωρηθεί στο «ΣΚΟΥΦΑ» ο χώρος όπου οικοδομήθηκε ή Πνευματική Στέγη του Συλλόγου.

Τό Δ.Σ. του Συλλόγου σε έκτακτη συνεδρίαση εξέδωσε τό παρακάτω ψήφισμα:

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τό Δ.Σ. του Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ», συνήλθε σήμερα 10 Δεκεμβρίου 1982 σε έκτακτη Συνεδρίαση ύστερα άπό τό θλιβερό άγγελμα του θανάτου του διατελέσαντος Προέδρου του Δ.Σ. του Συλλόγου,

ΧΡΗΣΤΟΥ ΓΚΙΖΑ

Ίατροϋ

Τό Δ.Σ. εκφράζει τή βαθύτατη θλίψη του για τήν άπώλεια του διατελέσαντος Προέδρου του και άποφασίζει όμόφωνα:

α) Νά παρακολουθήσει σύσσωμο τό Δ.Σ. τήν κηδεία του εκλιπόντος.

β) Νά συνοδεύσει ή Φιλαρμονική του Συλλόγου τήν εκφορά αυτού.

γ) Νά εκφράσει τά συλλυπητήρια προς τήν οικογένεια του εκλιπόντος.

δ) Νά κατατεθεί στεφάνι επί τής σωρού του εκλιπόντος.

ε) Νά άναρτηθεί μεσίστια ή σημαία στα γραφεία του Συλλόγου επί τριήμερον.

στ) Νά αναρτηθεῖ φωτογραφία τοῦ ἐκλιπόντος στά γραφεῖα τοῦ Συλλόγου.
ζ) Νά δημοσιευθεῖ τό ψήφισμα αὐτό στόν τοπικό τύπο.

Ἄρτα 10-12-82
ΓΙΑ ΤΟ Δ.Σ.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΓΓΙΑΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
ΧΡ. ΖΑΡΚΑΛΗΣ

ΤΙ ΕΓΡΑΨΕ Ο ΤΥΠΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ

Λαογραφικό Μουσείο δίπλα στό γεφύρι

Ἐνα νεοκλασικό κτίριο, πού ὑπῆρχε ἐγκατελειμμένο στό γεφύρι τῆς Ἄρτας, ἀποφάσισε νά ἀξιοποιήσει ὁ Μουσικοφιλολογικός Σύλλογος Ἄρτας «Ο ΣΚΟΥΦΑΣ».

Μέ μιά μικρή καί μόνο οικονομική βοήθεια, ἀπό τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ (1 ἑκατομύριο δραχμές).

«Στηρίζεται αὐτή μας ἡ προσπάθεια στους Ἄρτινους, οἱ ὁποῖοι μᾶς βοήθησαν πολύ, οικονομικά καί ἠθικά», λέει στό ΒΗΜΑ ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Κώστας Βάγιας.

Τό κτίριο, προορίζεται γιά λαογραφικό Μουσείο, καί θά καλύψει ἕνα πολύ μεγάλο κενό στήν Ἄρτα. Παρά τό γεγονός, ὅτι ἡ Ἄρτα, ἔχει πολλά νά ἐπιδείξει στόν τομέα τῆς Λαογραφίας, ποτέ δέν ἔγινε τόσο συγκροτημένη δουλειά.

Ὁ χῶρος πού τώρα διαλέχθηκε γιά τό λαογραφικό Μουσείο εἶναι ὁ ἰδανικός γιατί εἶναι ἀκριβῶς δίπλα, στό ἱστορικό γεφύρι τῆς Ἄρτας, τό ὁποῖο ἑκατοντάδες ξένοι καί ντόπιοι, τό ἐπισκέπτονται καθημερινά.

Τέλος ἡ προσπάθεια αὐτή ἱκανοποίησε τό λαό τῆς Ἄρτας, πού σήμερα αἰσθάνεται περήφανος γιά τό Λαογραφικό του Μουσείο. Ὡστόσο, χρειάζεται ἡ βοήθεια τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, γιά τή σωστή λειτουργία του.

ΒΗΜΑ 4-7-82

ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ

Χορωδία, μάντα, θέατρο 300 θέσεων, βιβλιοθήκη καί τώρα, ἕνα μουσεῖο ἐτοιμάζεται νά προσφέρει στήν Ἄρτα, ὁ παλιός καί δραστήριος Σύλλογός τῆς, ὁ «Σκουφᾶς». Ἰδρύθηκε τό 1896. Καί δίκαια, μπορεῖ νά διεκδικήσει τόν τίτλο ἐνός ἀπό τούς παλαιότερους μορφωτικούς συλλόγους πού ἰδρύθηκαν στήν Ἑλλάδα. Γιά τό Μουσείο πού ἐτοιμάζει, μουσεῖο λαογραφικό ὑπάρχουν πολλά. Τά ἀντικείμενα πού ἀνήκουν στήν συλλογή τοῦ Συλλόγου. Καί πολλά ἀντικείμενα πού βρίσκονται

ἀκόμα στά χέρια ντόπιων συλλεκτῶν καί πού ὅταν τελειώσει τό κτίριο εἶναι βέβαιο ὅτι θά τά δώσουν. Ἐχει ἐπίσης καί τό κτίριο. Οἶκημα παλιῶν στρατώνων μέ μαγευτική θέα πρὸς τό ποτάμι καί τό περίφημο, θρωικό καί πανέμορφο γεφύρι τῆς Ἄρτας. Σέ μιά αἴθουσα μάλιστα μέ παράθυρα πού κορνιζάει τά τόξα τοῦ ποταμοῦ πρόκειται νά μπουν γκραβοῦρες καί θυμητικά πού συνδέονται ἀκριβῶς μέ τό ἔργο αὐτό πού γιά νά γίνει χρειάστηκε νά ταφεῖ στά θεμέλιά του τὸ πρωτομάστορα ἡ

γυναίκα. Ἰδέα θαυμάσια. Φτάνει νά μή γίνει δεύτερο γεφύρι τῆς Ἄρτας τό ἴδιο τό Μουσεῖο λόγω τῆς ἀναβλητικότητος τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, πού, ἀπό δῶ τό σκέπτεται κι ἀπό κεί τό

ἐξετάζει, ἀλλά δέν δίνει τό ἀπαιτούμενο κονδύλι γιά τήν ἀποπεράτωσή του.

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 3-4-82

ΣΤΟ ΓΕΦΥΡΙ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ

Πρίν 101 χρόνια, τά σύνορα τῆς Ἑλλάδας — Τουρκίας φτάναν ἀκριβῶς στή μέση τοῦ θρυλικοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας, πάνω ἀπό τόν ποταμό Ἄραχθο. (Ἡ Ἄρτα καί ἡ Θεσσαλία προσαρτήθηκαν στήν Ἑλλάδα τό 1881 μέ τή συνθήκη τοῦ Βερολίνου — γιά νά θυμηθοῦμε καί λίγο τήν Ἱστορία).

Σήμερα, ὁ πρῶν μεθοριακός σταθμός τῶν Τούρκων, ἕνα νεοκλασικό οἶκημα φιλοτεχνημένο ἀπό Αὐστριακό ἀρχιτέκτονα ἐπισκευάζεται καί ἐτοιμάζεται νά δεχτεῖ τούς λαογραφικούς θησαυρούς του Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» τῆς Ἄρτας.

Τό οἶκημα ἀνῆκε στό Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν, ἀλλά παραχωρήθηκε στό Σύλλογο μαζί μέ 1.000.000 δρχ. ἐπιχορήγηση ἀπό τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ.

— Πότε περίπου θά εἶναι ἔτοιμο; Ρωτήσαμε μέλη τοῦ Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑ», πού ἦρθαν γιά μερικές μέρες στήν Ἀθήνα, μαζί μέ τόν πρόεδρό τους.

— Γύρω στά μέσα τοῦ Μάη θά γίνουν τά ἐγκαίνια. Γιά τήν ὥρα ὅμως ἀντιμετωπίζουμε οἰκονομικά προβλήματα, τά ὁποῖα προσπαθοῦμε νά λύσουμε μέ ἀτομικές πρωτοβουλίες.

— Τί ἀκριβῶς θά στεγάσει τό μουσεῖο;

— Ἀντικείμενα καί ἐργαλεῖα ἀπό τήν καθημερινή ζωή, π.χ. δοχεῖα πού βάζουν τό λάδι, τριβεία κλπ. Ἐπίσης τοπικές ἐνδυμασίες, κεντήματα, ἐξαρτήματα ἀπό ἄλογα καί ἵππεις καί διάφορα διακοσμητικά εἶδη.

N.K.

ΕΘΝΟΣ 3-4-82

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ

Εἶναι γνωστή ἡ ἐπιθεώρηση «Σκουφᾶς», τῆς Ἄρτας. Ἡ τελευταία ἐκδόσή της, πού καλύπτει ἕνα ἐξάμηνο, περιέχει ἐξαιρετικά πολύτιμες πληροφορίες γιά τήν ἱστορική καί παραδοσιακή κληρονομιά τῆς περιοχῆς, πού, σάν γνώσεις καί συμπεράσματα, ὑπερβαίνουν τά ἄμεσα σύνορα τῆς Ἄρτας καί προσλαμβάνουν ἐνδιαφέρον γιά ὅλο τό πανελλήνιο. Τό περιεχόμενο τῆς ἐκδόσης, εἶναι πλούσιο καί φτάνει μέχρι τό δημοτικό τραγοῦδι καί τήν παράδοση καί τήν λαογραφία. Σάν χαρακτηριστικό παράδειγμα, μπορεῖ νά ἀναφερθοῦν ἡ ἐργασία γιά τίς «ἄγνωστες χειρόγραφες ἐφημερίδες τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως» τοῦ Λ. Κωστακιάτη, τό μικρό δοκίμιο «Ὁ Ἄλλη Πασᾶς καί ἡ νεοελληνική ἀναγέννηση» τοῦ Σπύρου Παπακώστα, ἐντυπώσεις ξένων περιηγητῶν τῶν περασμένων αἰῶνων ἀπό τήν Ἄρτα καί τήν περιοχή τῆς καί ἀναδρομή στήν καλλιτεχνική καί πνευματική κίνηση τῆς Ἄρτας.

Ἐκεῖνο, ὅμως, πού θά πρέπει νά ἐξαρθεῖ ἰδιαίτε-

ρα, εἶναι ἡ σύσταση πού διαλαμβάνεται στόν πρόλογο τῆς ἐκδόσης. Τονίζοντας ὅτι ἔχει ἐκφρασθεῖ ἡ εὐχή νά σταθοῦν, τόσο ὁ «Σκουφᾶς», σά σύλλογος, ὅσο καί ἡ ἐπιθεώρηση, μακριά ἀπό κάθε εἶδος πολιτικῆ ἐκμετάλλευση, ὑπογραμμίζεται ὅτι τά μέλη «ὀφείλουν νά διαστεῖλουν τίς προσωπικές πολιτικές τους θέσεις, ἀπ' ἐκείνη τοῦ συλλόγου. Κάτι πού θεωρήθηκε μέχρι τώρα, ὡς μόνη ὀρθή καί, δοκιμασμένη γραμμή». Καί στήν συνέχεια τονίζεται: «Τά μέλη τοῦ τωρινοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, πού, ὅλα σχεδόν ὑπῆρξαν καί μέλη στό προηγούμενο συμβούλιο, εἶναι φυσικό, νά τηρήσουν μέ εὐλάβεια τίς θεμελιακές αὐτές θέσεις, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι ὑπῆρξαν καί στό παρελθόν, οἱ ἐκφραστὲς καί θεματοφύλακες τῆς ὠραίας αὐτῆς παράδοσης». Ἀς εὐχηθοῦμε, ὅτι ἡ ἐξάιρεση αὐτῆ τοῦ «Σκουφᾶ», θά γίνει κανόνας.

X.Λ.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

2-7-82

ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ «ΣΚΟΥΦΑ» ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΤΑ

Έχουμε ασχοληθεί και άλλες φορές με το λαογραφικό Μουσείο που εγείρεται στην Άρτα, από τον Οκτώβριο. Έκ πρώτης όψεως το Μουσείο αυτό, μπορεί να δείχνει και κάτι το συνηθισμένο κάτι το απλό. Είναι όμως μία σπουδαία υπόθεση για την Άρτα. Για τον απλότατο λόγο, ότι οι νέοι της Άρτας, θα μάθουν τη λαογραφική της παράδοση.

Τό έργο αυτό ξεκίνησε από τον περασμένο Οκτώβρη και αρχικά χρηματοδοτήθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού και Έπιστημών, με 1 εκατομμύριο δραχμές. Ήταν, φυσικά αδύνατο να πεί κανέναν ότι το Μουσείο αυτό μπορούσε να αποπερατωθεί με αυτά τα χρήματα.

Τό Μουσείο αποπερατώθηκε με τα χρήματα των ανωνύμων Άρτινων που έτρεξαν να βοηθήσουν την πράγματι αξιόλογη προσπάθεια του Διοικητικού Συμβουλίου του ΣΚΟΥΦΑ.

Έπίσης, βοήθησαν την προσπάθεια αυτή και

άρκετοι εργολάβοι της Άρτας, που έκαναν δουλειές χωρίς να πάρουν χρήματα.

Μ' αυτές λοιπόν τις μεγάλες προσπάθειες, που έγιναν, τό Λαογραφικό Μουσείο του ΣΚΟΥΦΑ, τελείωσε.

Μέ τό τελείωμα του κτιρίου του Μουσείου, βρίσκει την έκφρασή της και ή συγκέντρωση λαογραφικών αντικειμένων που γίνεται από τό ΣΚΟΥΦΑ, τρία χρόνια περίπου.

Όλα λοιπόν είναι σχεδόν έτοιμα και τό Δ.Σ. του Συλλόγου έτοιμάζεται για τά εγκαίνια του Μουσείου. Σύμφωνα με πληροφορίες θά κληθεί στά εγκαίνια και κάποιος διακεκριμένος ζωγράφος.

Μέ τά εγκαίνια και την λειτουργία του Μουσείου εγκαίνιαζεται μία νέα περίοδος για τά πολιτιστικά πράγματα της Άρτας.

TACHYΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ

6-6-82

ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ «ΣΚΟΥΦΑ»

Καθώς μās πληροφορεί ή Διοίκηση του Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» εντός βραχείου χρονικού διαστήματος τό Λαογραφικό Μουσείο του Συλλόγου θά διατεθεί στό κοινό της Άρτας.

Ός γνωστόν τό έργο αυτό άρχισε τον περασμένο Οκτώβριο με χρήματα από τό Υπουργείο Πολιτισμού και Έπιστημών. Μέ τά χρήματα όμως αυτά ήταν αδύνατη ή αποπεράτωση του έργου. Μέ την προσπάθεια όμως του Διοικητικού Συμβουλίου

του Συλλόγου για την εξεύρεση χρημάτων από ανωνύμους και επωνύμους Άρτινούς τό έργο έχει ήδη αποπερατωθεί και δέν απομένει τώρα, παρά οί σχετικές ενέργειες για τά εγκαίνια που κατά τη γνώμη μας θά γίνουν λίαν συντόμως. Έτσι θά δοθεί ή εύκαιρία σέ όλους τους Άρτινούς να μάθουν την λαογραφική ιστορία του τόπου μας.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ

9-6-82

ΕΡΓΟ ΑΞΙΕΠΑΙΝΟ

Οὐκ εὖ λέγειν χρῆ μὴ τοῖς ἔργοις καλοῖς.

(Μόνο σ' ἔργα καλά ταιριάζουν ὁμορφα λόγια).

Εὐριπίδης

Ό χώρος που ανήκει στό Μουσείο της Γέφυρας και που παραχωρήθηκε από τό Δημόσιο στό Σύλλογο «ΣΚΟΥΦΑΣ» διαμορφώθηκε κατά τρόπο αξιο έπαίνου. Τόσο ό Πρόεδρος του Συλλόγου κ. Βάγιας όσο και ό τεχνικός σύμβουλος κ. Κεφάλας «δοῦλεψαν» με ψυχή και καρδιά. Έτσι τό ὄλο κομμάτι που εφάπτεται της παλιάς γέφυρας και που θά είναι ή βιτρίνα της πόλης μας θά δημιουργεί καλές εντυπώσεις στις χιλιάδες που κάνουν επίσκεψη στη γέφυρα (της Άρτας τό Γιοφουρί).

Μουσεία κτηριακά αποχτήθηκαν (ή άλλη πλευρά τώρα) εκθέματα που αναφέρονται στον τόπο θά υπάρχουν. Ασφάλεια από κλοπές θά υπάρχει; Ένα θέμα που δέν είναι άμελητέο. Και κάτι ακόμα. Διαβάσαμε στον τοπικό τύπο πρόταση για εκμί-

σθεση του χώρου των Έλεών του κληροδοτήματος αδελφών Γαρουφαλιά στό «Σκουφά» για τη στέγαση της Μουσικής του με την ταυτόχρονη ανάληψη της υποχρέωσης να ὀρίσει πρόσωπο κατάλληλο για τό άνοιγμα του άλλου Μουσείου, σέ ώρισμένες ώρες της ημέρας σέ τρόπο που τόσο οί ντόπιοι όσο και οί ξένοι νάχουν τη δυνατότητα να μπαίνουν και να βλέπουν τά εκθέματά.

Τό γέ νύν ἔχον, που θάλεγαν οί ὀπαδοί της καθαρεύουσας, υπάρχει αλλά... δέν υπάρχει Μουσείο μιά και δέ λειτουργεί. Σέ κάποια πηγή ἴσως ἄπρεπε ν' αναζητηθεί κάποια πίστωση για να ανοίγει τό Μουσείο και να παρέχει χρήσιμες πληροφορίες. Όσοι επισκέπτονται την Παρηγορήτισσα ασφαλώς θά θέλουν να δουν και τό σύγχρονο μουσειακό κόσμο.

ΑΜΒΡΑΚΙΑ 10-6-82

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ «ΣΚΟΥΦΑ»

Ο Σύλλογος, λόγω τῶν πολλῶν καί πολυδάπανων δραστηριοτήτων του, ἀντιμετωπίζει σοβαρό οἰκονομικό καί κοινωνικό πρόβλημα γιά τήν ἀπρόσκοπη διατήρηση καί λειτουργία τῶν τμημάτων του. Κι ἔχει τήν ἄμεση ἀνάγκη Κρατικῆς Οἰκονομικῆς ἐνίσχυσης. Τό κύριο αὐτό πρόβλημα, καθώς καί οἱ μελλοντικοί στόχοι τῆς Διοικήσεως, τέθηκαν ὑπόψη τῆς Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ καί Ἐπιστημῶν κ. Μελίνας Μερκούρη κατά τήν πρόσφατη ἐπίσκεψή της στό πόλη μας, ἀπό τόν Πρόεδρο τοῦ Συλλόγου κ. Κώστα Βάγια. Μέχρι σήμερα τό πρόβλημα αὐτό ἀντιμετωπίζεται μέ συνεισφορές Ἀρτιῶν. Θά πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Συλλόγου εἶναι ἀνεκτίμητης ἀξίας, ἀλλά δέν ἀποδίδει ἔσοδα πού θά μπορούσαν νά καλύψουν τίς ἀνάγκες του, ἀντίθετα ἐπαυξάνουν τά ἔξοδα μέ τήν συντήρησή των.

Τέλος θά πρέπει νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι ὁ Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» μέ τό ἔργο του κέρδισε ἐπάξια τήν ἀγάπη καί τήν ἐμπιστοσύνη τοῦ λαοῦ τῆς Ἀρτας. Κι αὐτό ἐκφράζεται μέ τίς πολλές δωρεές σέ ἀκίνητα πού παραχωροῦνται στόν «ΣΚΟΥΦΑ» ἀπό πολλούς συμπατριῶτες μας, προκειμένου ὁ Σύλλογος νά ἀνταποκριθεῖ στίς ἀπαιτήσεις ἀνάγκες του καί νά συνεχίσει τό ἔργο του, γιά τήν πνευματική καί πολιτιστική ἀνάπτυξη τοῦ τόπου.

ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ
26-5-82

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΣΚΟΥΦΑΣ»

Ἡ διοίκηση τοῦ συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» τήν Κυριακή 28 Μαρτίου ὀργάνωσε στή πνευματική του στέγη τελετή γιά νά τιμήσει ὄλους ἐκείνους πού πρόσφεραν τίς ὑπηρεσίες τους κατά τό παρελθόν στή Φιλαρμονική τοῦ συλλόγου.

Τά τιμητικά ἔπαθλα ἔδωσε ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Κώστας Βάγιας καθώς καί ὁ κ. Βασίλειος Καρατσώλης. Ἡ χαρά τῶν τιμηθέντων ἦταν ἀπερίγραπτη καί διαφαίνεται στά πρόσωπά τους. Μεταξύ τῶν τιμηθέντων ἦταν καί ὁ ἀγαπητός συνάδελφος κ. Κώστας Τσακτίρας.

Συγχαίρουμε, λοιπόν, ὄλους τούς τιμηθέντας γιά τή τιμή πού τούς ἔκανε ὁ σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ». Εἶναι κι αὐτό μιᾶ ἀναγνώριση τῶν ὑπηρεσιῶν τους.

Θά ἦτο ὅμως παράλειψη ἂν δέν συγχαίραμε καί τή διοίκηση τοῦ Συλλόγου πού συνέλαβε τήν ἰδέα αὐτή, διότι γενιές γενιῶν πέρασαν ἀπό τήν Φιλαρμονική τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» καί ὅμως ποτέ κανεῖς δέν ἔκανε κάτι γι' αὐτούς. Τό ὅτι ἡ παρούσα

διοίκηση τοῦ Συλλόγου ἀξιολόγησε καί ἀναγνώρισε τό ἔργο πού πρόσφεραν οἱ μουσικοί τοῦ τόπου μας κατά τό παρελθόν, εἶναι κάτι πού γιά πρώτη φορά συμβαίνει. Θά πρέπει ὅμως κατά τή ταπεινή μας γνώμη, ἡ διοίκηση νά προχωρήσει καί σέ ἄλλους τομεῖς καί νά ἀναγνωρίσει καί νά τιμήσει τούς ἀνθρώπους πού κατά καιρούς ἀσχολήθηκαν μέ τό Σύλλογο «ΣΚΟΥΦΑ». Μέ τό τρόπο αὐτό ὄχι μόνο τιμᾶ ἐπαξίως τούς ἐργάτες τοῦ ΣΚΟΥΦΑ ἀλλά δημιουργεῖ προϋποθέσεις καί ἄμιλλα σέ ἀνθρώπους γιά νά ἀσχοληθοῦν καί νά προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους στό μεγάλο αὐτό πνευματικό σύλλογο πού λέγεται «ΣΚΟΥΦΑΣ».

ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ 30-3-82

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΥ ΓΕΦΥΡΙΟΥ

Δέν σταμάτησε τίς ἔρευνες ὁ Μουσικοφιλολογικός σύλλογος Σκουφᾶς γιά τόν μεγάλο λαϊκό ζωγράφο τοῦ πίνακα πού παριστάνει τό Γιοφύρι τῆς Ἀρτας, Γρηγόρη Λέκα καί πού χρονολογεῖται 1897, καθώς καί γιά τήν ἀξία αὐτοῦ τοῦ πίνακα.

Ἔτσι βρῆκε πῶς ὁ Γρηγόρης Λέκας ἦταν στρατιώτης τότε ἐδῶ στήν Ἀρτα. Ἐντυπωσιάστηκε πολύ ἀπό τήν ἱστορία καί τήν κατασκευή ἀπ' ὅπου καί ἡ πηγή ἐμπνευσης γιά τήν παράστασή του.

Ὅσο γιά τήν πραγματική ἀξία καθημερινά ἀνεβαίνει καί φαίνεται, πῶς ἡ καθιέρωσή του, σέ ἕνα ἀπό τά μεγαλύτερα ἔργα, εἶναι ζήτημα χρόνου.

Εἴμαστε σίγουροι πῶς θά ἀποτελέσει τόν μεγαλύτερο πόλο ἑλξης στούς ἐπισκέπτες τοῦ Μουσείου τῆς Γέφυρας, ἀνάμεσα στά ἄλλα, ἀντικείμενα πού θά τοποθετηθοῦν ἐκεῖ μέσα.

ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ 21-1-82

Ὁ ἱστορικός σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» τίμησε τόν ἀείμνηστο ποιητή ΚΩΣΤΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

Τήν Κυριακή 25 Ἀπριλίου τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Μουσικοφιλολογικοῦ Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» στά πλαίσια τῶν δραστηριοτήτων του καί τῆς ἀπόδοσης τιμῆς σέ διακεκριμένους Ἡπειρώτες πού διακρίθηκαν στά γράμματα καί τίς τέχνες καί μέ τήν εὐκαιρία τῆς συμπλήρωσης 88 χρόνων ἀπό τό θάνατο τοῦ ποιητή ΚΩΣΤΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ, τοῦ θρυλικῶ τραγουδιστοῦ τοῦ βουνοῦ καί τῆς στάνης, ὀργάνωσε σειρά ἐκδηλώσεων γιά νά τιμήσει τήν ἀνεκτίμητη προσφορά του στήν νεοελληνική λογοτεχνία.

Ἔτσι στίς 11 τό πρωί τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐψάλη Τρισάγιο στόν τάφο τοῦ ποιητή, στό Κομητηριο τῆς Ἀρτας καί στή συνέχεια ἡ κ. Σπυριδοῦλα Χουλιάρα ἀπάγγειλε τό ποίημα «Τό τραγοῦδι τῆς ξενιτειᾶς» μέ συνοδεία φλογέρας. Ἡ καλλιτεχνική

κή άπαγγελία τής κ. Χουλιάρα σκόρπισε σ' όλους ρίγη ένθουσιασμού και συγκίνησεως.

Άμέσως μετά οί Άρχές τής πόλης, άνθρωποι τών γραμμάτων και τών τεχνών και πλήθος κόσμου πού άγάπησαν τόν ποιητή και έφτασαν ώς εκεί για ένα εύλαβικό προσκύνημα, μετέβησαν στο χώρο όπου βρίσκεται ή προτομή τού ποιητή. Έκει ό Πρόεδρος τού Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» κ. Κώστας Βάγιας κατάθεσε στεφάνι. Κατά τή διάρκεια τής τελετής κοινή ύπηρξε ή διαπίστωση όλων, ότι ή σημερινή προτομή τού Κρυστάλλη, δέν άπεικονίζει τήν πραγματική φυσιογνωμία τού ποιητή, αλλά είναι ένα άτεχνο, τραχύ και άσήμαντο κομμάτι μαρμάρου, πού εμπνέει τήν άποστροφή και πρόσ τόν Κρυστάλλη και πρόσ τό λυρικό του πάθος.

Έδω πρέπει νά σημειωθεί, ότι ή «ΑΜΒΡΑΚΙΑ», πρίν από 17 χρόνια είχε προτείνει νά άντικατασταθεί ή κακότεχνη προτομή τού ποιητή, μέ άλλη πού δέν άπεικονίζει ή φυσιογνωμία του και νά είναι άντάξια τής προσωπικότητας και τού έργου του. Μέ τήν εύκαιρία αύτή ή εφημερίδα μας άναγγέλει, ότι θά ένισχύσει κάθε πρωτοβουλία τού «ΣΚΟΥΦΑ», προς τό σκοπό αύτό.

Στίς 8 τό βράδυ τής ίδιας ημέρας στήν Πνευματική Στέγη τού «ΣΚΟΥΦΑ» πραγματοποιήθηκε φιλολογικό βραδινό πού όργανώθηκε από τό Α' Άντιπρόεδρο τού «ΣΚΟΥΦΑ» κ. Παναγιώτη Λακιώτη, Γυμνασιάρχη τού Α' Γυμνασίου Άρτας.

ΑΜΒΡΑΚΙΑ 20-5-82

ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΩΣΤΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

Τό Μουσικοφιλολογικό βραδινό στή μήμη τού Κώστα Κρυστάλλη ήταν μία άναγνώριση τής άνεκτίμητης προσφοράς τού ποιητή στή νεοελληνική λογοτεχνία.

Η σύλληψη και ή όργάνωση τού βραδινοϋ αυτού θαμάσια κι όξείπαινη.

Σέ μία άτμόσφαιρα πνευματικά εύφορη τελέστηκε μία μυσταγωγία, γιατί πραγματική μυσταγωγία ήταν τό φιλολογικό αύτό βραδινό.

Τή διακόσμηση φρόντισαν ό κ. Κεφάλας Τάκης και ή κ. Χουλιάρα Σπυριδοϋλα, άνθρωποι μέ λεπτή εύαισθησία στο χώρο τής τέχνης, πού κοπίασαν πολύ για νά δώσουν τό χρώμα σε μία τόσο ψηλή σε ποιότητα δουλειά.

Τούς άξίζουν θερμά συγχαρητήρια.

Ειδικά πρέπει νά τονισθεί ή συγκίνηση, πού έδωσε ή άπαγγελία «τού τραγουδιού τής ξενιτιάς» στόν τάφο τού ποιητή από τήν κ. Σπυριδοϋλα Χουλιάρα, πού πρόσφερε στόν ποιητή άγριοϋλούδα από τήν πατρική γή, πάνω στα όποια διέκρινες σταγόνες πού λαμπύριζαν στόν Άπριλιάτικο ήλιο και πού δέν ήταν παρά δάκρυα

συγκίνησης, πού προέρχονταν από μία ψυχή, πού γνώρισμά τής είναι ή εύαισθησία και ή ανθρωπιά.

Συγχαρητήρια θερμά στούς νέους και στίς νέες πού άπήγγειλαν τά τραγούδια τού ποιητή στο φιλολογικό βραδινό τής 25ης Άπριλίου.

Ό κ. Σειμένης Σταύρος ένθουσίασε μέ τό ύφος, τήν εύγένεια, τήν άρθωση, τήν τρυφερότητα, ό κ. Γαλήνας Τάσος μέ τήν έκφραστικότητα, τήν πηγαία ήθοποιία, τήν γλυκύτητα τής φωνής, ή δ. Τσεκούρα Φρόσω μέ τό ύφος και τό ήθος, ό κ. Ματσούκας Χρήστος μέ τό χρώμα μιάς σπάνιας φωνής, πού ταίριαζε στούς έπικούς στίχους τού καλόγερου τής Κλεισούρας, ό κ. Ταπρατζής Άνδρέας μέ τή σοβαρότητα, ή δ. Ντία Γιώτη μέ τό σπάνιο χρώμα τής φωνής, ή κ. Σπυριδοϋλα Χουλιάρα μέ τό ύφος, τό ήθος, τό χρώμα τής φωνής πού συνταίριαζε τό δραματικό και τό τραγικό, μέ τήν τέλεια τεχνική τής άπαγγελίας.

Τό χορευτικό συγκρότημα θαμάσιο. Χόρευε χορούς γνήσιους παραδοσιακούς έλληνικούς σε μία άτμόσφαιρα γνήσια έλληνική, ήπειρώτικη.

Οί έκλεκτοί νέοι και οί έκλεκτές νέες, πού τό άποτελοϋν, κατέβαλαν φιλότιμες προσπάθειες από άγάπη για τήν έλληνική παράδοση, για ό,τι τό γνήσιο έλληνικό.

Συγχαρητήρια στόν κ. Κουτσούμπα Γιάννη, πού εργάζεται υπεράνθρωπα και άνιδιοτελώς, στόν καθηγητή τής Φυσικής Άγωγής και στόν άνθρωπο, πού τόν διακρίνει ή συνέπεια, ή εύαισθησία ή εργατικότητα, ή εύγένεια.

Συγχαρητήρια στόν κ. Λακιώτη Παναγιώτη, Γυμνασιάρχη, πού όργάνωσε αύτό τό φιλολογικό βραδινό, πού τό χαρακτήριζε ή ποιότητα δουλειάς. Τέλος, στόν Μουσικοφιλολογικό Σύλλογο Άρτης για τή συγκίνηση και τήν όμορφιά, πού μās χάρισε στίς 25 τού Άπρίλη.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ 29-4-82

ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΣΚΟΥΦΑΣ»:

Δραστηριότητες πού έντυπωσιάζουν,
προβλήματα πού τροχοπεδοϋν
δυνατότητες και στόχους

Έντυπωσιακή ή συμβολή τού Μουσικοφιλολογικού Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» στήν πνευματική και πολιτιστική άνάπτυξη τής Άρτας, χωρίς νά έξανταλοϋνται οί δυνατότητες και νά πετυχαίνονται άπόλυτα οί στόχοι τής Διοίκησης, έξαιτίας οικονομικών και άλλων προβλημάτων πού άντιμετωπίζει ό Σύλλογος.

Αύτή ήταν ή διαπίστωση μας, στήν συνέντευξη πού έδωσε τήν Τετάρτη τό βράδυ στόν Τοπικό Τύπο, ό πρόεδρος τού «ΣΚΟΥΦΑ» κ. Κώστας

Βάγιας, μαζί με τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ., κ.κ. Π. Λακιάτη, Β. Καρατσιώλη, Ἀντώνη Στρατή, Χ. Κεφάλα, Γ. Καραβασίλη καὶ Χρ. Ζαγκαλιή.

Τόσον ὁ κ. Βάγιας, ὅσο καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς Διοικήσεως, παρουσίασαν τὸ ἔργο τοῦ Συλλόγου, ὁ καθένας ἀπὸ τὸ ἀξίωμα πού κατέχει, μέ σαφήνεια, ἀποδεικνύοντας, συνάμα, ὅτι αὐτοὶ πού χειρίζονται τίς τύχες τοῦ Συλλόγου μας ἐργάζονται συλλογικά, ὑπεύθυνα, μεθοδικά καὶ μοχθοῦν πράγματι γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Πνευματικοῦ μας αὐτοῦ Κέντρου πού πρωτοστατεῖ ἐδῶ καὶ 86 χρόνια, στὴν πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς περιοχῆς μας.

Θά'ταν παράληψή μας νά μὴν συγκαροῦμε τὴν Διοίκηση τοῦ Συλλόγου καὶ ἰδιαίτερα τὸν πρόεδρο κ. Κώστα Βάγια, γιαιτὴν τὴν συνέντευξη — συνεργασία μέ τὸν Τοπικὸ Τύπο, ἐνέργεια πού σημαίνει, ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς τῶν τοπικῶν ἐφημερίδων σαυτὸν τὸν τομέα καὶ παραπέρα ὑπεύθυνη ἐνημέρωση τοῦ κοινού, κατὰ τρόπο ἀσυνήθιστο γιὰ τὰ τοπικά δεδομένα.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Ὁ πρόεδρος τοῦ συλλόγου κ. Κώστας Βάγιας, στὴν ἀρχὴ εὐχαρίστησε ἀπὸ μέρους τῆς Διοικήσεως, τοὺς δημοσιογράφους πού ἀποδέχθηκαν τὴν πρόσκληση, ὑποσχέθηκε νά καθιερώσει παρόμοιες συνεργασίες μαζί τους σέ μικρά χρονικά διαστήματα καὶ ζήτησε τὴν συμπαράστασή τους στὴν ἐπιτυχία τοῦ ἔργου τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ».

Στὴν συνέχεια ἀναφέρθηκε στίς δραστηριότητες καὶ στὰ προβλήματα τοῦ συλλόγου καὶ συγκεκριμένα:

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

Ὁ σύλλογος διοργανώνει διάφορες διαλέξεις μέ θέματα πού πρώτη φορά ἀναπτύσσονται.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Ἀπὸ τὸ 1955 κυκλοφορεῖ τὸ περιοδικὸ «ΣΚΟΥΦΑΣ», τὰ ἔσοδα τοῦ ὁποίου δέν καλύπτουν τὰ ἔξοδα τῆς ἐκδόσεως, ἡ ὁποία, συνεχίζεται ἀπὸ δωρεές συμπατριωτῶν μας.

Μέ τὴν εὐκαιρία τῶν 100 χρόνων τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἑλλάδος ἐκδώσαμε τὴν «Νομολογία τοῦ Πρωτοδικείου Ἑλλάδος γιὰ τὸ Ἀγροτικὸ Ζήτημα» καὶ πρόκειται ὁ σύλλογος σύντομα νά ἐκδώσει: «Ἡ Ἱστορία τῆς Κάτω Παναγιάς» τοῦ Λαδᾶ. «Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος» ἱστορικὸ ντοκουμέντο τοῦ Δ. Καρατζένη (πὺ ἔχουν ἦδη ἐκδοθεῖ), «Ὁ Καραϊσκάκης» τοῦ Δ. Καρατζένη καὶ μιὰ μονογραφία τοῦ Παπαρρηγόπουλου γιὰ τὸν Καραϊσκάκη.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Ὁ «ΣΚΟΥΦΑΣ» παίρνει πρωτοβουλία διοργάνωσης γιορτῆς γιὰ τὸν Καραϊσκάκη, μέ στόχους, νά τιμῆσει τὸν ἥρωα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστα-

σης καὶ νά κάνει γνωστὸ στό πανελλήνιο ὅτι: ὁ «Γυιὸς τῆς Καλογηρᾶς», ἦταν Ἀρτινὸς κι ὄχι Καρδισιῶτης, ὅπως, ἐντελῶς ἀτεκμηριῶτα, τὸ 1965 καθιερώθηκε πατριδὰ τοῦ Καραϊσκάκη, τὸ Μαυρομάτη, μέ Π.Δ. τῆς τότε κυβέρνησης. Ἡ γιορτῆ, θὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ μιᾶς σταυροφορίας, γιὰ κατάργηση αὐτοῦ τοῦ Π.Δ., πού βρίσκεται κατὰ φῶρα ἀντίθετα μέ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Δέκα χιλιάδες τόμοι ὑπάρχουν στὴν διάθεση τοῦ κοινού, στὴν βιβλιοθήκη τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ», ἡ ὁποία ἀνοίγει καθημερινὰ δύο ὥρες τὸ ἀπόγευμα. Ἐπίσης, σέ λίγες μέρες, θὰ ἔχει ταξινομηθεῖ ἀπὸ τὸν δικηγόρο κ. Πατσάλια καὶ ἡ σπάνια βιβλιοθήκη τοῦ Π. Γαρουφαλιά, πού δωρήθηκε στό σύλλογο. Στὸ μεταξύ ξεκίνησε μιὰ προσπάθεια γιὰ ἐμπλουτισμὸ τῆς, μέ νέες καὶ παλιές ἐκδόσεις.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

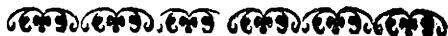
Στὸ πατρικὸ οἶκμα τοῦ Π. Γαρουφαλιά, τὸ ὁποῖον, δώρησε στὸν σύλλογο, στεγάζεται τὸ ἱστορικὸ καὶ λαογραφικὸ μουσεῖο, μέ μιὰ ἀξίολογὴ συλλογὴ παραδοσιακοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὑλικού. Ἀπὸ τοὺς σεισμούς, ἔχουν προξενηθεῖ ζημιές στὴν ὀροφή καὶ ἀντιμετωπίζεται οἰκονομικὸ πρόβλημα, γιὰ τὴν ἀπαραίτητη ἐπισκευή, πού πρόκειται νά ξεπεραστεῖ, ἀπὸ μιὰ ἄλλη δωρεὰ τοῦ Π. Γαρουφαλιά καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν διάθεση στὸν σύλλογο μας, γιὰ πώληση, 750 τόμων τοῦ βιβλίου τοῦ «ΠΥΡΡΟΣ». Σύντομα δέ, τὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο, θὰ μεταφερθεῖ στό κτίριο γέφυρας, πού παραχωρήθηκε ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ τὸ ὁποῖον διαμορφώνεται καταλλήλως, μετὰ ἀπὸ μιὰ ἐπιχορήγηση ποσοῦ 1.000.000 δρχ. ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν. Γιὰ τὰ λειτουργικὰ ἔξοδα αὐτοῦ τοῦ μουσείου, ὁ σύλλογος θὰ δημιουργήσει εἰδικὴ ἐκθεση μέ κάρτες, ἀγαματίδια, δίσκους, γραβούρες κ.ἄ., μέ τοπικὲς ἱστορικὲς παραστάσεις.

ΧΟΡΩΔΙΑ ΚΑΙ ΧΟΡΕΥΤΙΚΟ

Ἡ Χορωδία καὶ τὸ Χορευτικὸ βαδίζουν πιστὰ στίς γνήσιες παραδόσεις τοῦ λαοῦ κι ἔχουν κάνει πάρα πολλές ἐντυπωσιακὲς ἐμφανίσεις σέ ἐκδηλώσεις γειτονικῶν πόλεων. Ὑπάρχει πρόβλημα στολῶν γιὰ τὸ χορευτικὸ, ἡ δαπάνη τῶν ὁποίων φτάνει τίς 300.000 δρχ.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Λειτουργεῖ δωρεάν μουσικὴ σχολή, στὴν ὁποία, σπουδάζουν 60 μαθητές. Ἡ Σχολὴ τροφοδοτεῖ τὴν Φιλαρμονικὴ μέ μουσικούς, πολλοὶ δέ ἀπὸ τοὺς μαθητὲς στελεχώνουν στρατιωτικὲς μάντες καὶ πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού πέτυχαν καὶ ἐπαγγελματικὰ σάν μουσικοί.

ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗ

Τό μεγαλύτερο πρόβλημα τού συλλόγου, είναι ή Φιλαρμονική. Ύπάρχει σοβαρό οικονομικό πρόβλημα γιά τήν συντήρησή της, γιά στολές μουσικών, επίσκευές και άγορές μουσικών όργάνων, στέγασης κ.ά. Τό 10% πού παίρνει ό σύλλογος από τούς κινηματογράφους, δέν καλύπτουν ούτε τά μισά έξοδα, πού φτάνουν τό 1.500.000 δρχ. ετησίως. Μερικώς τό πρόβλημα άντιμετωπίζεται από δωρεές και προσφορές φίλων τού συλλόγου. Δέν επιχορηγείται από πουθενά και ό άγώνας γιά τήν διατήρησή της είναι τεράστιος.

Τέλος, έγιναν έρωτήσεις πάνω σέ γενικώτερα θέματα τού συλλόγου και έπακολούθησε διάλογος μεταξύ τών δημοσιογράφων και τών μελών τής Διοίκησης τού «ΣΚΟΥΦΑ».

Ή έφημερίδα μας, σέ προσεχή της φύλλα θά άσχοληθεί λεπτομερικά μέ όλα τά ενεργά τμήματα τού συλλόγου, και θά συμβάλλει μέ κάθε τρόπο στήν προβολή τών δραστηριοτήτων, αλλά και τών προβλημάτων πού εμφανίζει, ώστε, μέσα από αυτήν τήν παρουσίαση, νά βρεθούν λύσεις και νά διατυπωθούν άπόψεις γιά τήν άντιμετώπισή τους.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ 10-2-82

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ Ο ΣΚΟΥΦΑΣ

κ. ΚΩΝ. ΒΑΓΙΑ

Δημοσιεύουμε κατωτέρω συνέντευξη τού προέδρου τού Μουσικοφιλολογικού Συλλόγου ΣΚΟΥΦΑΣ ή όποία έχει ως έξης:

ΕΡΩΤ. κ. Βάγια, ό Μουσικοφιλολογικός Σύλλογος ΣΚΟΥΦΑΣ είναι ό αρχαιότερος πνευματικός και πολιτιστικός σύλλογος τής περιοχής. Γιά τήν παλαιότερη έποχή όλοι ύποστηρίζουν ότι ό ΣΚΟΥΦΑΣ πρόσφερε άρκετά στήν πολιτιστική ανάπτυξη τού νομού μας. Ό σημερινός ΣΚΟΥΦΑΣ συνεχίζει αυτή τήν παράδοση;

ΑΠΑΝΤ. Κύριε Άγη, από τότε πού ιδρύθηκε ό Σύλλογός μας, χάρη στους άξιους συμπλίτες μας πού πέρασαν άπ' αυτόν πρόσφερε άνεκτίμητες ύπηρεσίες στήν πνευματική και πολιτιστική ανάπτυξη τής Άρτας.

Παρά τούς τότε δύσκολους καιρούς, οι άνθρωποι αυτοί πέτυχαν θαύματα και κατορθώσαν νά κρατήσουν και νά δυναμώσουν αυτόν τόν Σύλλογο μέχρι τίς μέρες μας. Πρόεδροι και σύμβουλοι πού πέρασαν στις έννεά δεκαετίες ζωής τού ΣΚΟΥΦΑ έδωσαν όλες τους τίς δυνάμεις και χρησιμοποίησαν όλες τίς δυνατότητες, γιά νά τόν φτάσουν στήν πρώτη σειρά τών Πνευματικών Κέντρων όλης τής χώρας. Άλλά μέ τόν ΣΚΟΥΦΑ συμβαίνει κάτι τό άξιοσημείωτο. Όσοι άσχολού-

νται μέ αυτόν, παύουν νά έχουν άλλα ενδιαφέροντα, επαγγελματικά ή προσωπικά, κάτι πού και ό ίδιος παρατήρησα στόν έαυτό μου και στά άλλα μέλη τού Διοικητικού Συμβουλίου. Σήμερα, δέ, δικαιολογώ άπόλυτα τό πάθος και τήν υπερβολική άγάπη πού χαρακτηρίζαν τούς προκατόχους μου γι' αυτόν τόν Σύλλογο.

Όσον άφορά τώρα τό δεύτερο σκέλος τής έρώτησής σας, ό ΣΚΟΥΦΑΣ όχι μόνο συνεχίζει τήν παράδοση, αλλά ξεπέρασε και τίς δυνάμεις του τήν τελευταία δεκαετία, τό δέ έργο του γνωστό σέ όλους τούς άρτινούς και παραέρα άκόμη, δέν άμφισβητείται από κανέναν πού παρακολουθεί τά πολιτιστικά τού τόπου μας.

ΕΡΩΤ. Ποιές είναι οι δραστηριότητες, ποιόι οι στόχοι και τί προβλήματα άντιμετωπίζει;

ΑΠΑΝΤ. Θά αναφερθώ στις βασικές δραστηριότητες τού Συλλόγου πού είναι:

1. Ή έκδοση από τό 1955 τού Ιστοριοκοιταογραφικού περιοδικού ΣΚΟΥΦΑΣ όπως και διάφορες άλλες εκδόσεις.

2. Οι διάφορες διαλέξεις και εκδηλώσεις πού όργανώνει.

3. Ή καθημερινή λειτουργία τής βιβλιοθήκης τού Συλλόγου.

4. Ή πρόσφατη ίδρυση και ό έμπλουτισμός τού Ίστορικού και τού Λαογραφικού Μουσείου.

5. Ή ενεργοποίηση τής χορωδίας Δημοτικής Μουσικής και τού χορευτικού μας τμήματος.

6. Ή λειτουργία τής Μουσικής Σχολής, στήν όποία σπουδάζουν δωρεάν οι ενδιαφερόμενοι πού θέλουν νά μάθουν μουσική.

7. Ή διατήρηση τής Φιλαρμονικής μας ή όποία είναι και ή μοναδική πού έξυπηρετεί τήν πόλη μας.

Οι στόχοι μας γιά τό μέλλον είναι ή περισσότερη θετική ενεργοποίηση όλων τών τμημάτων, ή διοργάνωση ετήσιας παναρτινής γιορτής γιά τόν Καραϊσκάκη, ή έκδοση διαφόρων βιβλίων πού άφορούν τήν ιστορία τού τόπου μας, ό έμπλουτισμός τής βιβλιοθήκης, τού Ίστορικού και τού Λαογραφικού Μουσείου, ή βελτίωση τής Φιλαρμονικής και ή αξιοποίηση γιά τό κοινό τής σπάνιας βιβλιοθήκης πού μας δώρησε ό συμπατριώτης μας κ. Πέτρος Γαρουφαλιάς και ή όποία σύντομα θά δοθεί στή διάθεση τού κοινού.

Τά προβλήματα πού άντιμετωπίζει ό Σύλλογος είναι κυρίως οικονομικά.

Ειδικώτερα άντιμετωπίζαμε οικονομικές δυσκολίες στήν λειτουργία τής Φιλαρμονικής ή όποία μετά τόν περιορισμό τού 10% από τά δημόσια θέματα, μόνο στους κινηματογράφους μας άφίνει μεγάλο οικονομικό άνογμα. Επίσης στήν έκδοση τού περιοδικού. Χάρης όμως στήν έμπιστοσύνη και στήν άγάπη πού περιβάλλουν τόν Σύλλογο μας οι Άρτινοι ξεπερνάμε κάπως μέ τίς δωρεές τους αυτές τίς δυσκολίες.

ΕΡΩΤ. Πρόσφατα επισκέφτηκε τήν πόλη μας ή ύπουργός Πολιτισμού και Ύπιστημών κ. Μελίνα

Μερκούρη, στην οποία παρουσιάσατε τά προβλήματα του ΣΚΟΥΦΑ. Ἡ κ. ὑπουργός παρά τήν ἀρχική της υπόσχεση νά ἐπισκεφθεῖ τόν Σύλλογο, πήγε μόνο στόν ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ μέ ἀποτέλεσμα τοπική συνάδελφος νά χαρακτηρίσει τή πράξη της σάν «σνομάρισμα» τοῦ ΣΚΟΥΦΑ. Συμφωνεῖτε μέ αὐτόν τόν χαρακτηρισμό;

ΑΠΑΝΤ. Ἡ κ. ὑπουργός ἄκουσε μέ κατανόηση τά προβλήματά μας, ἐξέφρασε τό θαυμασμό της γιά τό ἔργο τοῦ Συλλόγου μας καί τήν πρόσκλησή μου νά τόν ἐπισκεφθεῖ τήν δέχτηκε μέ αὐθόρμητο ἐνθουσιασμό. Ὁ χαρακτηρισμός «σνομάρισμα» τῆς συναδέλφου σας, εἶναι γνώμη τοῦ συντάκτη της καί ὄχι τοῦ Συλλόγου μας, ὁ ὁποῖος δέν ἔχει τό δικαίωμα νά υἱοθετεῖ ἢ νά ἀποδέχεται χαρακτηρισμούς, ἀκόμη δέ περισσότερο, νά πολιτεῖται. Ἐμεῖς κρίνουμε ἀπό διαφορετική ὀπτική γωνία, ἀπό κείνη τῶν ἐφημερίδων.

ΕΡΩΤ. Κύριε Βάγια, στό νομό μας ὑπάρχουν πάρα πολλοί πολιτιστικοί σύλλογοι μέ ἀξιόλογες δραστηριότητες καί μέ μεγάλη προσφορά στά πολιτιστικά τοῦ τόπου μας. Ὑπάρχει καμιά συνεργασία μαζί τους, καί ἂν ὄχι προβλέπεται γιά τό μέλλον;

ΑΠΑΝΤ. Εὐχαριστῶ γιά τό ἐρώτημα σας. Ὁ ΣΚΟΥΦΑΣ μέχρι σήμερα συμμετεῖχε σέ κοινές ἐκδηλώσεις μέ ἄλλους πολιτιστικούς συλλόγους τῆς Ἄρτας, μέ τούς ὁποίους, μπορεῖ νά μῆν ἔχει στενή συνεργασία, ἀλλά δέν παύει νά τούς παρακολουθεῖ καί

νά μελετᾷ τήν ἀξιοποίηση ἀπό κοινού ὅλου αὐτοῦ τοῦ δυναμικοῦ. Στούς στόχους μας εἶναι νά δημιουργήσουμε στενότερες σχέσεις μέ ὄλους τούς πολιτιστικούς φορεῖς τῆς περιοχῆς μας καί τό πρῶτο βῆμα μας θά γίνεῖ στίς γιορτές ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΕΙΑ πού πρόκειται σύντομα νά καθιερώσουμε σέ ἐτήσια βάση καί μέ στόχο νά τιμήσουμε τόν συμπατριώτη μας ἥρωα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καί νά κάνουμε τήν ἀρχή γιά μιᾶ σταυροφορία κατά τοῦ Διατάγματος πού θέλει τήν Καρδίτσα γιά πατρίδα τοῦ Καραϊσκάκη καί ὄχι τήν Ἄρτα.

ΕΡΩΤ. Ὁ τοπικός Τύπος, ὡς γνωστόν, συμπαρίσταται ἀνεπιφύλακτα στό ἔργο σας τό ὁποῖο παρακολουθεῖ μέ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί τό προβάλλει. Ἐσεῖς προσωπικά δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα στή συμβολή του. Ἡ μέχρι σήμερα συμπαράστασή του σᾶς ἱκανοποιεῖ ἢ περιμένετε περισσότερα;

ΑΠΑΝΤ. Ὅλες ἀνεξαιρέτως οἱ τοπικές ἐφημερίδες βοηθοῦν καί προβάλλουν τόν σύλλογό μας. Ἡ Διοίκηση κι ἐγὼ προσωπικά ἐκφράζουμε τίς εὐχαριστίες μας σέ σᾶς καί τούς συναδέλφους σας. Ἡ συμπαράστασή σας, ὄχι μόνο μᾶς ἱκανοποιεῖ ἀλλά ξεπερνᾷ καί τίς προσδοκίες μας. Καί πάλι ἕνα μεγάλο εὐχαριστῶ γιά ὄλους σας.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ 23-3-82

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΟ ΤΑΜΕΙΟ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

	δρχ.
—Γεώργιος Κατσαδήμας, εἰς μνήμην Ἑλένης Κοτσαρίδα	1.000
—Παναγ. Κατσαδήμας εἰς μνήμην Ἑλένης Κοτσαρίδα	1.000
—Ἄθηνᾶ Σολ. Κοτσαρίδα εἰς μνήμην τοῦ συζύγου της Σόλωνος	5.000

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΑΣ ΜΟΥΣΕΙΟ

	δρχ.
—Γεώργιος Φίλος	25.000
—Σ. Μπανταλούκας	25.000
—Χρ. Νάκας	5.000
—Γεώργιος Τσαρῆς	5.000
—Κων/νος Βάγιας	40.000
—Παναγ. Βάγιας	40.000

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΗ ΓΑΡΟΥΦΑΛΕΙΟ ΣΤΕΓΗ (ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ)

	δρχ.
—Πέτρος Γαρουφαλιάς, εἰς μνήμην Στ. Στεφανοπούλου	3.000
—Μαρία Ἀρκαδίου εἰς μνήμην προσφιλῶν νεκρῶν	5.000
—Ἐθν. Κτηματ. Τράπεζα Ὑποκατάστημα Ἄρτης	10.000
—Πέτρος Γαρουφαλιάς γιά τήν ἐπισκευή στέγης	100.000

**ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΠΡΟΣ
ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟ-
ΔΙΚΟΥ ΜΑΣ**

	δρχ.		
—Τζουγκάρκης Ζαχαρίας, εις μνήμην Νικ. καί Πολύμν. Σιμεντζή	3.000	—Παπακώστα 'Αντιγόνη	2.000
—Κολοβός Φίλιπ.	500	—Διαμαντής Νίκος	1.000
—'Ιερά Μονή Κάτω Παναγιάς	1.000	—Τσιρογιάννης Λάμπρος	1.000
—Καρανίκας 'Ηλίας	1.000	—Ράπτης Γεώργιος	1.000
—Κατσάνος 'Ιωάνν.	500	—Τσούμπας Χρ.	1.000
—Στάμου 'Αλεξάνδρα	1.000	—Μπιτζιλέκης Λάκης	1.000
—Μητσοπέτρος 'Ιωάννης, εις μνήμην 'Ιουλίας Θ. Τσέτη	1.000	—'Ανάγνου Εύαγγ. εις μνήμην συζύγου της Λεωνίδα	5.000
—Τατσιόπουλος Λάμπρος	500	—Σβώλος Θεοχάρης εις μνήμην συζύγου του Παρασκευής	1.000
—Μόραλης 'Ιωάννης	3.000	—Μητροπολίτης Ν. Σμύρνης Χρυσόστομος	1.000
—Καραγιάννης Γεώργιος, εις μνήμην Σωτ. Τσάπαλη	1.000	—Πάσχος 'Απόστολος	1.000
—'Αγανωστοπούλου Βούλα	2.000	—Διαμάντης Κων/νος	1.000
—Πετανίτης Βασίλειος	500	—Ξανθόπουλος Ευθύμιος, εις μνήμην του αδελφού του 'Αναστασίου	4.000
—Κατσαδήμας 'Ιωάννης	1.000	—Παπαστάθης Κώστας	1.000
—Πέτρος Γαρουφαλιάς, εις μνήμην 'Ελένης Κοτσαρίδα	3.000	—Τζουβάρα Χρυσούλα	1.000
—'Αρκαδίου Μαρία μέ τήν συμπλήρωση 3 ἐτῶν ἀπ' τό θάνατο προσφιλῶν της	4.000	—Παπαντωνίου 'Αννα	2.000
—Κατσαδήμας Σπύρος	3.000	—Σαρλή Σοφία	1.000
		—Κυρίτης Γεώργιος	500
		—Καλμούκος Νικόλαος	500
		—'Ιντζιγιάννης Σταύρος	2.000
		—Παπαϊωάννου Εύγενοῦλα	500
		—Μπανταλούκας Κλαύδιος	1.000
		—Οικονόμου Νικόλαος	1.000
		—Τσακίρη Ειρήνη	2.000

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

- Γ. Βρέλλη: Γιαννιώτικα Σονέτα, Γιάννινα 1982.
- Νίκου Β. Λαδά: Πανοπλία σέ τιμή εὐκαιρίας, 'Αθήνα 1974.
- Νίκου Β. Λαδά: Προσφορές 'Αθήνα 1980.
- Κλαύδιου Μπανταλούκα: Αίτια ἀποδιοργανώσεως καί ἀνάγκη ἀναδιοργανώσεως 'Ελλην. Δημοσίας Διοικήσεως, 'Αθήνα 1982.
- 'Ελένης Μπριάκου: Στροφές τῆς μοίρας μου Γιάννινα 1982.
- 'Ηλία Μπάκου: Συμβολή στό πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ Γ. Καραϊσκάκη 'Αθήνα 1977.
- Κώστα Χαρ. Βάγια: Τά ἐσπεριδοειδή στήν "Άρτα ἀπ' τά παλιά χρόνια ἴσαμε σήμερα "Άρτα 1982.
- Κ. Τσιλιγιάννη: 'Ο οἰκονομικός ρόλος τῶν Δημοσίων Σχέσεων. Θεσσαλονίκη 1981.
- 'Ελένη 'Αργέστη: Πικράκανθοι, ποιήματα. 'Αθήνα 1982.
- Μηνῆς 'Αλεξιάδης: Οἱ 'Ελληνικές παραλλαγές γιά τόν Δρακοντοκτόνο ἦρωα. 'Ιωάννινα 1982.
- Δημ. Τάκης Σιωμόπουλος: 'Ο ποιητής Γ. Σεφέρης, Δοκίμιο Γιάννινα 1979.
- Δημ. Β. Σιωμόπουλος: 'Ηπειρωτικά. 'Ιωάννινα 1975.
- 'Απόστολος Πάσχος: Τρία ἔτη παρόν. 'Ιωάννινα 1981.
- 'Απόστολος Πάσχος: 'Αποτιμήσεις ὑγείας 'Ιωάννινα 1980.
- 'Αποστολος Πάσχος: Προσφορά παρρησίας 'Ιωάννινα 1981.
- 'Ελλη Κ. Πολίτη: Μέ τό χαμόγελο στά χεῖλη. 'Αθήνα 1978.
- 'Ελλη Κ. Πολίτη: 'Εξωτική κρουαζέρα. 'Αθήνα 1982.
- Βασίλης Λαμπρόπουλος: Χαρακώματα σιωπῆς. 'Αθήνα 1982.
- Γεώργιος Τουρλίδης: Λοῖζος Λουϊζίδης. 'Αθήνα 1982.
- Γεώργιος Τουρλίδης: 'Επιστημονικά κρίσεις. 'Αθήνα 1982.

- Γεώργιος Τουρλίδης: 'Η Θράκη εἰς τὰ Ἑλληνικά Ἑλευθέρια. Ἀθήνα 1981.
- Γεώργιος Τουρλίδης: Ἔθρα Λατινικῆς Φιλολογίας. Ἀθήνα 1981.
- Μάξιμος Θεοχάρης Ἀρχ/της: Τὴν διακονίαν σου πληροφορήσον. Ἄρτα 1982.
- Ἀντώνιος Βαλταδῶρος: Διονύσιος ὁ Ἐπίσκοπος Τρίκης καὶ Σταγῶν, ὁ Σκυλάσοφος. Ἀθήνα 1982.
- Ἀντώνιος Βαλταδῶρος: Διαλέξεις Ἀθήνα 1982.
- Μανώλης Μαρκάκης: Ἐβδομήντα ἐφτά στοχασμοί.
- Κων/νος Διαμάντης: Στέφανος Ἰωάννου Βηλαρᾶς. Ἰωάννινα 1982.
- Δημήτρη Χαλάτσα: Ὑμνολόγιον. Ἀθήνα 1982.
- Δημήτρη Χαλάτσα: Παν/μιον Δωδώνης Ἰωαννίνων. Ἰωάννινα 1980.
- Δημήτρη Χαλάτσα: Δελτίον Ἱστορ. Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας. Ἀθήνα 1981.
- Δημήτρη Χαλάτσα: Δελτίον Ἱστορ. Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας Ἀθήνα 1980.
- Δ.Σ. Σούτζου: Ἀγῶνες γιὰ τὴ Λευτεριά. Ἀθήνα 1978.
- Ἄννα Μπουραντζῆ-Θῶδα: Ποτὲ δὲν νύχτωσε στὴν χώρα μου. Ἀθήνα 1981.
- Σπ. Μουσελίμη: Ἀστροφεγγίς. Γιάννινα 1982.
- Ἄννα Μουραντζῆ-Θῶδα: Ἡλιακαυγές Ἀθήνα 1980.
- Γ. Βρέλλης: Γενικὴ Θεώρηση στὴ ποίηση Θαλῆ Ριντορίδη. Ρώμη 1982.
- Λάμπρου Μπουραντᾶ: Ὁ Ἀμβρακικὸς κόλπος καὶ οἱ γύρωθεν αὐτοῦ λιμνοθάλασσαι Ἄρτα 1982.
- Λάμπρου Μπουραντᾶ: Ἡπειρωτικὰ χρονικὰ τόμος 23. Ἰωάννινα 1981.
- Γιάννη Τσοῦτσινου: Πέντε ἀρτινά μελετήματα. Ἀθήνα 1982.
- Τζένη Διαμαντῆ Παπαϊωάννου: Τὸ νησί τοῦ Ἥλιου. Ἀθήνα 1982.
- Γ. Θεοχαρίδου: Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Θεσ/κη 1980.
- Ἀθαν. Θ. Φωτοπούλου: Ἱστορικά τῶν Πετμεζαίων. Ἀθήνα 1982.
- Ἐπίσης οἱ ΑΦΟΙ ΑΓΓΕΛΗ δώρησαν στό Σύλλογο 60 τόμους διάφορα βιβλία γιὰ τὴν βιβλιοθήκη μας.
- Ὁ φίλος συμπατριώτης μας κ. Λάμπρος Κωδικιώτης, συνεχίζοντας τὴν ἀπὸ χρόνια πολύτιμη προσφορά του σὲ σπάνιες ἐκδόσεις βιβλίων τοπικοῦ χαρακτῆρα, δώρησε στό Σύλλογό μας τὴ δυσεύρετη ἐκδοσὴ τῆς μονογραφίας τοῦ Σπ. Παγανέλλη «Οἱ σεισμοὶ τῆς Χίου καὶ ἡ στρατιωτικὴ κατάληψη Ἄρτας καὶ Θεσσαλίας», πού ἐκδόθηκε

τό 1883.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ
 —ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ
 —ΠΡΑΜΑΝΤΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ
 —ΒΟΥΡΓΑΡΕΛΙ
 —ΤΑ ΝΕΑ ΤΟΥ ΠΕΤΑ
 —ΘΕΟΔΩΡΙΑ
 —ΘΕΟΔΩΡΙΑΝΑ
 —ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
 —ΤΑ ΑΓΝΑΝΤΑ ΑΡΤΗΣ
 —ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ
 —ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ
 —ΑΓΡΟΤΙΚΗ
 —ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΣΡΑΗΛΙΝΑ
 —ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ
 —ΣΚΙΑΘΟΣ
 —ΤΟ ΚΟΜΠΟΤΙ
 —ΤΖΟΥΜΕΡΚΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ
 —ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
 —ΑΡΑΧΘΟΣ
 —ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΝΕΑ
 —ΡΟΔΑΥΓΗ
 —Ο ΠΑΝ
 —ΔΕΛΤΙΟ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΑΡΤΗΣ
 —ΡΑΔΟΒΙΖΙΝΑ ΝΕΑ
 —ΚΟΥΣΟΒΙΣΤΑ
 —Ο ΠΡΟΣΚΟΠΟΣ
 —ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ
 —ΕΥΒΟΓΙΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
 —ΠΑΡΙΑΝΑ
 —ΣΠΟΥΔΑΙ (ΑΝΩΤ. ΒΙΟΜ. ΣΧΟΛ.).

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

— Ο Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» θέλοντας να τιμήσει τόν άνθρωπο καί τόν ποιητή Γιώργο Σεφέρη, παρουσίασε από τις 21 ως τις 28 Μαρτίου τήν Έκθεση Σεφέρη πού τόση έπιτυχία είχε γνωρίσει στήν Ἀθήνα, τή Θεσσαλονίκη, τή Λάρισα, τό Βόλο, τά Γιάννενα κ.ά.

— Στήν έκθεση περιλαμβάνονταν ολόκληρο τό Σεφερικό έργο, από τό 1931 (τή χρονιά πού ὁ Σεφέρης είχε εκδόσει τήν πρώτη ποιητική του Συλλογή «ΣΤΡΟΦΗ») μέχρι σήμερα, 50 χρόνια μετά. Ταυτόχρονα παρουσιάστηκαν, γιά πρώτη φορά, ὅλες οἱ μεταφράσεις τοῦ έργου του σέ περισσότερες από δέκα γλώσσες. Συνολικά εκτέθηκαν 165 βιβλία, μερικά από τά ὁποῖα θεωροῦνται μνημειώδη.

Ἐξ ἄλλου ὁ ἐπισκέπτης είχε τήν εὐκαιρία νά δει τά έργα ζωγράφων πού δημιούργησαν τήν ἴδια ἐποχή μέ τόν ποιητή, ὅπως τοῦ Τσαρρῶχη, Βασιλείου, Μόραλη, Τάσσου, Κουλεντιανοῦ καί ν' ἀκούσει κείμενα τοῦ Σεφέρη πού μιλοῦν γιά μουσική, κι ἀκόμα τά ἴδια τά μουσικά κομμάτια ὅπου ἀναφέρεται, τῶν Ραβέλ, Μπετόβεν, Στραβίνσκυ κ.ά.

Τήν έκθεση, πού θά παρουσιασθεῖ καί στήν Εὐρώπη, ὀργάνωσε καί παρουσίασε ὁ γνωστός συλλέκτης ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΙΤΟΥΡΑΣ. Τά ἐκθέματα προέρχονταν ἀπό τήν προσωπική του Συλλογή καί ἀπό τό ἀρχειο καί τή βιβλιοθήκη τοῦ ποιητή, πού παραχώρησε ἡ κ. Μαρώ Σεφέρη. Σημειώνουμε ἀκόμα πῶς ὁ κ. Τσίτουρας ἴδρυσε στή Σαντορίνη μουσεῖο μέ σπάνιες γραβούρες, χάρτες κ.ά. πού ἀφοροῦν τό νησί.

* * *

— Στά πλαίσια τοῦ εορτασμοῦ τῆς ἐθνικῆς ἐπετειοῦ, ὁ Σύλλογος διοργάνωσε στίς 24 Μαρτίου στήν Πνευματική του Στέγη Μουσικοφιλολογικό Βραδυνό. Τόν πανηγυρικό ἐκφώνησε ὁ Α' ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Παναγιώτης Λακιώτης. Στή συνέχεια διαβάστηκαν ἡρωικά κείμενα τοῦ ἀγάνα καί ἀπαγγέλθηκαν διάφορα ποιήματα ἀπό τοῦς Κων/νο Μπαρμποῦτη, Χρ. Μαστοῦκα, Ἄνδρ. Ταπρατζῆ, Σπυριδοῦλα Χουλιάρα καί Φρόσω Τσεκούρα.

Στή συνέχεια ἡ χορωδία τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» μέ Διεύθυνση τοῦ Βαγγέλη Πλακιά τραγοῦδησε διάφορα παλιά τραγοῦδια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τέλος, τό χορευτικό συγκρότημα τοῦ Συλλόγου, πού διευθύνει ὁ Γιάννης Κουτσούμπας, χόρευσε διάφορους χορούς.

* * *

— Στίς 28 Μαρτίου 1982 ὁ Σύλλογος διοργάνωσε εἰδική ἐκδήλωση γιά νά τιμήσει ὅλους ἐκείνους πού πρόσφεραν παλαιότερα τίς ὑπηρεσίες τους στή ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗ τοῦ Συλλόγου μας.

Στούς τιμωμένους ἀπηύθυνε χαιρετισμό ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κι' ἀφοῦ ἀναφέρθηκε στό ἱστορικό τῆς φιλαρμονικῆς, κατέληξε:

«Σήμερα ἡ Φιλαρμονική μας ἀποτελεῖται ἀπό 35 μουσικούς καί 15 μαθητευόμενους. Ἀνάμεσα στοῦς μουσικούς πού ὑπηρετοῦν σήμερα στή φιλαρμονική μας εἶναι καί ὁ Λάμπρος Γκούβελος, πού προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του σ' αὐτήν 55 ὀλόκληρα χρόνια. Ἐπίσης ὁ Θεόφιλος Σίντρας πού κι αὐτός ὑπηρετεῖ συνεχῶς 35 χρόνια, ὁ Ν. Παπαδημητρίου (30 χρόνια), ὁ Νίκος Δάφνης καί ὁ Σ. Τατσιόπουλος (20 χρόνια) κ.ά. Θά ἦταν παράλειψή μου νά μὴν τοῦς ἀναφέρω καί νά μὴν τοῦς εὐχαριστήσω ἰδιαίτερα.

Ἐπίσης θά ἦταν μεγάλη παράλειψή ἂν κι' ἀπό τή θέση αὐτή δέν εὐχαριστοῦσα ἰδιαίτερα τόν Ἀντιπρόεδρο τοῦ Συλλόγου γιά τό μουσικό του τμήμα, γιά τόν κ. Βασίλειο Καρατσιώλη γιά τό μεγάλο του ἐνδιαφέρον καί τή μεγάλη του ἀγάπη πρὸς τή φιλαρμονική, τίς προσπάθειες πού καταβάλλει καί τήν ἀπόφασή του γιά τήν παραπέρα ἀνάπτυξή της (...). Οἱ δυσκολίες εἶναι μεγάλες.

»Τό Δ.Σ. καταβάλλει τεράστιες προσπάθειες γιά τήν ἀντιμετώπιση αὐτῶν τῶν δυσκολιῶν. Ἀπευθύνθηκε στοῦς συμπατριῶτες μας καί ζήτησε ἐνίσχυση γιά τήν ἀγορά, συμπλήρωση καί ἐπισκευή τῶν μουσικῶν ὀργάνων. Στήν ἔκκληση ἀναποκρίθηκαν πολλοί ἀπ' τοῦς πατριῶτες μας... Ὁ κ. Δημοσθένης Τάτσης συνέβαλε μέ τό ποσόν τῶν 100.000 δρχ., ἡ Βιομηχανία «ΙΟΝ» (ὑστερα ἀπό εἰσήγηση τοῦ συμπατριῶτη μας καί φίλου κ. Γιάννη Μπανταλούκα) μέ 100.000 δρχ., ἡ Βιομηχανία Ζακοπούλου μέ 20.000, ὁ κ. Γ. Βάσις μέ 5.000, ὁ κ. Κ. Τζουμάκας μέ 5.000 καί ὁ κ. Λευτέρης Μανόπουλος μέ 5.000 δρχ. Τοῦς εὐχαριστῶ καί πάλι γιά τήν ἀγάπη πού ἐδειξάν στοῦ Σύλλογο καί ἰδιαίτερα στή Φιλαρμονική μας.

»Τό Δ.Σ. τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» εἶναι ἀποφασισμένο νά ὑπερникήσει μέ κάθε μέσο τίς δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζει ἡ φιλαρμονική μας καί νά τή διατηρήσει συνεχίζοντας τήν ωραία μουσική παράδοση τῶν 85 χρόνων της (...). Οἱ σήμερα τιμῶμενοι ἀπ' τό Σύλλογο μας ὑπῆρξαν οἱ στυλοβάτες τῆς ωραίας αὐτῆς προσπάθειας τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ». Ἀπ' τό μουσικό μας φυτώριο, πέρασαν ἑκατοντάδες ἀρτινοί, πολλοί ἀπ' τοῦς ὁποῖους σταδιοδρόμησαν ἐπαγγελματικά ὡς μουσικοί, καί στελέχη σέ πολλές πολιτικές καί στρατιωτικές φιλαρμονικῆς τῆς χώρας μας.

»Ἡ παρουσία τους στή σεμνή αὐτή τελετή μας, μᾶς δίνει τήν εὐκαιρία, νά τοῦς συγχαροῦμε γιά ὅσα

πρόσφεραν στη φιλαρμονική μας και στον τόπο μας και να τους τιμήσουμε -έστω κι' άργά- γι' αυτή την πολύτιμη προσφορά τους...».

Στή συνέχεια τηρήθηκε ένας λεπτού σιγή στη μνήμη έκείνων που έφυγαν άπ' τή ζωή άνάμεσα στους όποιους και ό άείμνηστος μουσικοδιδάσκαλος Δ. Παπαϊωάννου, πού βρήκε τό θάνατο' πάνω στην έκτέλεση του ύπηρεσιακού του καθήκοντος. Έκ μέρους τών τιμουμένων μίλησε ό παλαιός μαθητής τής φιλαρμονικής κ. Χαράλ. Παπαχρήστος. Εύχαρίστησε τό Δ.Σ. γιά τήν τιμητική έκδήλωση πού όργάνωσε και τόνισε τήν όλη προσφορά του Συλλόγου λέγοντας:

«Κύριε Πρόεδρε. Ή προσφορά του Συλλόγου ύπηρεξε μεγάλη (...). Πολλά παιδιά πού μαθήτευσαν στό Σύλλογο μας σταδιοδρόμους επαγγελματικά ως μουσικοί είτε στό στρατό είτε ως πολίτες (...) Άλλά θέλω κ. Πρόεδρε να συνεχίσετε τήν ιερά άποστολή πού αναλάβατε ώστε ό Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» (ένας από τους άρχαιότερους Συλλόγους τής Έλλάδας πού τήν ιστορία του θά τήν ζήλευαν άλλοι παρόμοιοι σύλλογοι) να παραμείνει άστείρευτη πηγή μουσικής και λαμπρό πνευματικό κέντρο τής πατρίδας μας. Είναι τιμή σέ μάς πού τιμώμαστε από σάς και τιμή σέ σάς πού τόν αντιπροσωπεύετε».

Ή τελετή έκλεισε μέ τήν άπονομή τών τιμητικών διαπλωμάτων.

* * *

— Στίς 4 Άπριλίου 1982 ό Γεωπονικός Σύλλογος "Άρτας, σέ συνεργασία μέ τό Σύλλογο «ΣΚΟΥΦΑΣ» διοργάνωσε στην Πνευματική του Στέγη διάλεξη μέ όμιλητή τόν καθηγητή τής Ήχθυολογίας στό Πανεπιστήμιο τής Εσσεαλονίκης κ. Γεράσιμο Πνευματικάτο και θέμα «Οί δυνατότητες άλειυτικής άξιοποίησεως τής περιοχής "Άρτας και γενικά του Άμβρακικού κόλπου».

— Στίς εορτές τής έξόδου του Μεσολογγίου έλαβε μέρος και ή χορωδία δημοτικού τραγουδιού του Συλλόγου μας υπό τήν Διεύθυνση του κ. Βαγγέλη Πλακιά.

* * *

— Μέ τή συμπλήρωση 88 χρόνων άπ' τό θάνατο του ποιητή ΚΩΣΤΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ, ό Σύλλογος όργάνωσε στίς 25 Άπριλίου 1982, έκδηλώσεις γιά να τιμήσει τήν προσφορά του στην Νεοελληνική Λογοτεχνία.

Στίς έκδηλώσεις περιλαμβάνονταν τό τρισάγιο, πού τελέστηκε στον τάφο του ποιητή στό νεκροταφείο τής πόλης, ή άπαγγελία από τήν Σπυριδούλα Χουλιάρα «του τραγουδιού τής ξενιτιάς» μέ συνοδεία φλογέρας, και ή κατάθεση στεφάνου στην προτομή του από τόν Πρόεδρο του Συλλόγου κ. Κώστα Βάγια.

Τό ίδιο βράδυ στην Πνευματική Στέγη του Συλλόγου έγινε φιλολογικό βραδυνό άφιερωμένο στον ποιητή άπ' τόν Α' αντιπρόεδρο του Συλλόγου κ. Παναγιώτη Λακιώτη μέ τή συμμετοχή του χορευτικού συγκροτήματος του «ΣΚΟΥΦΑ».

Προλογίζοντας ό Πρόεδρος του Συλλόγου κ. Κώστας Βάγιας είπε άνάμεσα στα άλλα και τά εξής:

«Ό Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» τιμώντας τή μνήμη του συμπατριώτη μας ποιητή Κώστα Κρυστάλλη τέλεσε σήμερα (88 χρόνια ύστερα άπ' τό θάνατό του) στον τάφο του τρισάγιο και στή συνέχεια κατάθεσε στεφάνι στην προτομή του ποιητή, αυτή πού σήμερα ύπάρχει στην "Άρτα.

"Υστερα και από σύμφωνη γνώμη πολλών παραγόντων, ό Σύλλογος άποφάσισε, μέ δική του προηγούμενη πρόταση και δικά του έξοδα, τή μεταφορά του τάφου του (λησημονημένου άπ' τό χρόνο και τους περισσώτερους) σέ περίοπτη θέση στό κοιμητήριο τής πόλης μας, και προσπελάσιμου στους προσκνητές και σ' αυτούς πού τιμούν τήν ιερή μνήμη του τραγουδιστή του βουνού και τής ελληνικής ύπαιθρου.

Έλπίζουμε κι εύχόμαστε ή παραπάνω πρόταση να γίνει δεκτή άπ' τους υπεύθυνους του Δήμου Άρταίων.

Αναγνωρίζουμε κάποιες δυσκολίες και πιστεύουμε πώς θά ξεπεραστούν.

Έκει, όμως, πού δέν χωρεί καμιά άμφιβολία είναι ή μεγάλη ανάγκη τής άντικατάστασης τής ύπάρχουσας τομής του ποιητή.

Στό τελευταίο τεύχος του περιοδικού «ΣΚΟΥΦΑΣ» ό κορυφαίος νεοέλληνας συγγραφέας Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, πού χάθηκε πριν λίγες μέρες, φίλος τής "Άρτας και λάτρης τής όμορφιάς του τόπου μας, γράφει σχετικά:

«Έκείνο πού πρέπει να λείπει άπ' τήν "Άρτα και, φυσικά, ν' αντικατασταθεί είναι ή οίκτρη προτομή του Κρυστάλλη, αυτό τό τραχύ και άσήμαντο κομμάτι του μαρμάρου, πού έμπνέει τήν άποστροφή και προς τόν Κρυστάλλη και προς τό λυρικό του πάθος. Θά έβλεπα στην Ύδια θέση ή κάπου άλλου, στην "Άρτα, ένα πλαστικό σύμπλεγμα όπου ό Κρυστάλλης να μίν έχει έστω, τόν κύριο χάρω, όπου να δοξολογείται ή άγάπη του βουνού, ή δροσιά του ειδυλλίου, ό πόνος τής ξενιτιάς, όπου να εκφράζεται τέλος, τό νόημα τής σύντομης ζωής και τής όποιας τέχνης του Κρυστάλλη. Γιατί αυτός τώρα, πού υποδέχεται τόν ξένο στό έμπα τής πολιτείας, δέν είναι ό ποιητής του «Σταυραϊτού». Είναι ένας άγροίκος θυρωρός, πού διώχνει αντί να καλωσορίζει. Οί Άρτινοί έχουν χρέος να τόν απολύσουν από τήν ύπηρεσία».

Χρέος του θεώρησε κι ό «ΣΚΟΥΦΑΣ» ν' άρχίσει άπ' αυτή κιόλας τή στιγμή τή διενέργεια σχετικού έράνου μέ παράλληλες ενέργειες προς τήν πλευρά τής έξεύρεσης του καλλιτέχνη έκείνου πού θά ύλοποιησει τό παραπάνω όραμα, πού τυχαίνει να είναι επιθυμία και

*ανάγκη (ήθικη και αισθητική) των σύγχρονων 'Αρτι-
τών και όλων των φίλων της "Αρτας".*

— Στις 2 Μαΐου 1982 έγιναν στο Κομπότι οί
εορταστικές εκδηλώσεις για τον Νικόλαο Σκουφά,
μέ πρωτοβουλία (δπως κάθε χρόνο) της Κοινοτή-
τας Κομποτίου. Στις γιορτές έλαβαν μέρος ή
φιλαρμονική, ή χορωδία δημοτικού τραγουδιού,
καί τό χορευτικό συγκρότημα του Συλλόγου μας.

— Στις 11-15 'Ιουνίου 1982 ό Σύλλογος διοργάνω-
σε στην αίθουσα του έκθεση Σκίτσου και Γελοιο-
γραφίας του Δημήτρη Δήμου.

— 'Ο Δήμος άρταίων γιόρτασε την 101η επέτειο
της άπελευθέρωσης της "Αρτας μέ εορταστική
εκδήλωση από 21 μέχρι 27 'Ιουνίου 1982.

Στις 21 'Ιουνίου ό Σύλλογος ΣΚΟΥΦΑΣ μετέχο-
ντας στον εορτασμό, διοργάνωσε ειδική βραδιά

στό Στάδιο της "Αρτας μέ συμμετοχή της Φιλαρ-
μονικής του, της χορωδίας δημοτικού τραγουδιού
καί των χορευτικών του συγκροτημάτων.

'Ο Σύλλογος «Σκουφάς» διοργάνωσε
έπίσης, τίς παρακάτω 'Εκθέσεις Ζωγρα-
φικής:

— Στις 18-28 Σεπτεμβρίου 1982 έκθεση Ζωγραφι-
κής της κας Εύαγγελίας Καραγεώργη (στην Πνευ-
ματική Στέγη του Συλλόγου). Τά έσοδα από την
πώληση των νινάκων διατέθηκαν στην 'Ιερά Μο-
νή Θεοτοκίου.

— Στις 2-12 'Οκτωβρίου 1982 έκθεση Ζωγραφικής
του κ. Τέρη Βλάχου.

— Στις 28 Νοεμβρίου μέχρι 8 Δεκεμβρίου 1982
έκθεση Ζωγραφικής του κ. Σωτήρη Παπαδοπού-
λου.

— Στις 26 Δεκεμβρίου 1982 έκθεση Ζωγραφικής
των κ.κ. Γιάννη Στούμπου και Νίκου Τσίρκα (στην
αίθουσα του Συλλόγου).

Τό Λαογραφικό Μουσείο του
«ΣΚΟΥΦΑ»

«ΣΚΟΥΦΑΣ»

ΙΣΤΟΡΙΑ * ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ * ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΤΑΣ
«Ο ΣΚΟΥΦΑΣ»

ΕΤΟΣ ΚΖ' · ΤΟΜΟΣ Ζ' · ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1982 · ΤΧ. 62-63

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΚΩΝ/ΝΟΣ Χ. ΒΑΓΙΑΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΑΚΙΩΤΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗΣ

Αποστολή Συνεργασίας: ΣΥΛΛΟΓΟ «ΣΚΟΥΦΑΣ» - ΑΡΤΑ

» Εμβασμάτων: ΚΩΣΤΑ ΨΑΘΑ, Σκουφά 142 ΑΡΤΑ

Η συνεργασία πρέπει να είναι δακτυλογραφημένη και μόνο απ' τή μιὰ μεριά του χαρτιού.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΩΣΤΑΚΙΩΤΗΣ

Μαντζάρου 4 - ΑΘΗΝΑ

Τά τυπογραφικά στολίδια (βινιέτες) του τωρινού τεύχους ανήκουν στον Γιαννιώτη τυπογράφο της Βενετίας Νικόλαο Σάρο. Ταξίδεψε εκεί σαν έμπορος, αλλά παρέμεινε και σύστησε τυπογραφείο από τό οποίο εκδόθηκαν πολλά εκκλησιαστικά και φιλολογικά ελληνικά βιβλία. Πέθανε τό '1778.

Η
ΑΡΤΑ

ΣΤΗ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

2

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΟΝΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ἄστειαν ἀληθῶς ἰδεάν συνέλαβε πρωΐαν τινά Κυριακῆς ὁ Τοῦρκος κατῆς ἐν Ἄρτη, ὅστις ἀφοῦ ἠθώωσε πανδήμως καὶ σκανδαλωδῶς δύο ὁμοεθνεῖς του, ἀπαγαγόντας ἄκουσαν Ἑλληνίδα κόρην ἐκ τῶν παρακειμένων χωρίων, ἀπῆλθεν ὡς καλὸς μουσουλμάνος νὰ πάρῃ ἀμπτέστι, πρὸς ἀγνισμόν καὶ ἀπολύμανσιν!

Ὁ ἄξιος Τοῦρκος δικαστής, πρὸς ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ὑφ' ὧν ἐκοσμεῖτο, ἦτο δεξιώτατος εἰς τὸ ν' ἀνακαλύπτῃ, πρὸς πρόχειρον δικαιολογίαν τῶν ἀποφάσεών του, πάμπολλα ἐδάφια τοῦ Ἱεροῦ Νόμου ἀγνοούμενα συνήθως ὑπὸ τῶν ἀμαθεστέρων συναδέλφων του, καὶ δεινὸς εἰς τὸ νὰ ἐκτείνῃ καὶ νὰ συστέλλῃ ἐκάστοτε, ὡς ἔμπειρος σκυτοτόμος, τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἱερῶν ρητῶν. Ἡδύνατο, ἐν ἑλλείψει ἄλλου προτύπου, νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπογραμμὸς τῶν νομολόγων καὶ τῶν δικορράφων παντός χρόνου καὶ τόπου. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι, ὡς εἶχον τότε τὰ πράγματα, τὸ ζήτημα ἦτο πολὺ ἀπλοῦστερον, ἢ ὅσον σήμερον δύναται νὰ εἶνε, διότι ὁ αὐτὸς ἦτο συνήγορος ἅμα καὶ διαιτητής.

Κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, τὸ ἐδάφιον τῆς Ἱερᾶς Βίβλου, ὅπερ ἀνεκάλυπεν ἢ εὐκόλος ὀξυδέρκεια τοῦ δικαστοῦ τούτου, εἶχεν ὡς ἐξῆς, κατὰ τὴν ἀκριβῆ ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ μετάφρασιν: *Αἶνος τῷ Θεῷ. Ἐάν νέα γυνὴ ἄπιστος ἀλλάξῃ κύριον, καὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν ἀπίστου μεταβῆ εἰς ἀληθῆ πίστόν, ὁ δεῦτερος κύριος εἶνε ἐνδικώτερος.* ("Ὁρα Κοράνιον, ἐν κεφαλαίῳ ἢ *Κάμηλος* ἐπιγραφομένῳ).

Τὸ ἐδάφιον δὲν ἦτο σαφές, οὐδ' ἐφηρμόζετο ἀβιάστως εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν. Ἄλλ' ὁ ἄξιος λειτουργὸς τῆς Θεμιδος δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ εὔρῃ καὶ ἄλλο καὶ νὰ τὸ συγκολλησῇ μέ τὸ πρῶτον οὕτως, ὥστε νὰ πείθῃ πάντα ἀληθῆ μουσουλμάνον περὶ τοῦ ἀσφαλοῦς τῆς κρίσεως: *Ἐάν ἀληθῆς πιστός ἐξῆ δουλὴν ἀπίστον, καὶ δὲν ἐπεισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν, δὲν δύναται νὰ τὴν μεταπωλήσῃ εἰς ἀπίστον, ἀλλ' εἰς πιστόν.* ("Ὁρα κεφ. ἢ *Βοῦς Ἱεροῦ Νόμου*).

Σημειωτέον ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα, καὶ τὰ κεφάλαια, εἰς ἃ ἀνήκουσι, δὲν εἶνε ἐκ τῶν γνησιωτέρων. Οἱ σοφοὶ σχολιασταὶ τοῦ Κορανίου οὐδέποτε συνεφώνησεν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κεφαλαίων οὐδέ περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ περιεχομένου. Ἄλλ' ὁμολογητέον ὅτι οὐδεὶς λειτουργὸς τῆς δικαιοσύνης ὀφείλει νὰ ἐρμηνεύῃ ἄλλως τὰ κείμενα τῶν νόμων ἢ ὅπως προχείρως ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοιαν αὐτῶν, καὶ τὸ δικαστήριον τῆς Ἄρτης δὲν ἦτο βεβαίως ἀκαδημία νομοδιδασκάλων.

Ἄλλ' ὅμως, παρὰ τὴν τόσῃν ἐμπειρίαν καὶ εὐθυκρισίαν του, ὁ εἰρημένος Τοῦρκος δικαστής ἔκαμνε τὸν λογαριασμόν ἄνευ τοῦ ξενοδόχου. Ἡ ἀρπαγεῖσα Ἑλληνίς κόρη ἦτο ἀναδεκτὴ τοῦ Χρήστου Μηλιόνη, τοῦ περιβοήτου τῆς Ἀκαρνανίας ἀρματολοῦ, ὅστις ἀτυχῶς ἦτο ἀμαθῆς καὶ δὲν ἤξευρε νὰ ἐρμηνεύῃ τὰ ρητὰ τοῦ Κορανίου. Δὲν ἐννόει δὲ καὶ ὡς ἄστειον τὸ πρᾶγμα, ὅπως ἡμεῖς τὸ περιεγράψαμεν ἐν ἀρχῇ, διότι φύσει δὲν ἠγάπα ν' ἀρτεῖζται.

Ἡ νεᾶνις ἦτο μνηστὴ τοῦ Νίκου Ντάσκα, εἰρηνικοῦ ἀγρότου κατοικοῦντος εἰς παρακείμενον χωρίον. Ἦτο φιλόπονος καὶ ἀπὸ πρωΐας μέχρι ἐσπέρας ἠσχολεῖτο εἰς τὰ ἔργα τοῦ οἴκου, ἐπιμελουμένη καὶ τριῶν νεωτέρων ἀδελφῶν, ὧν ὁ μεγαλύτερος ἦγε τὸ δωδέκατον ἔτος. Αὕτη δὲ ἦτο δεκαοκταετής. Ἡ μήτηρ αὐτῆς

είχε γνώμην νά μή τήν ὑπανδρεύση ἀκόμη, καί ἤλπιζεν ὅτι καί μετά τόν ἀρραβῶνα ὁ γάμος ἐμελλε νά βραδύνη ἀρκούντως, ὥστε νά προλάβῃ ἡ νεωτέρα ἀδελφή νά ἠλικιωθῇ, πρὸς ἀνακούφισιν καί χαράν τῆς μητρός. Μίαν βοηθὸν εἶχε, μόνην τὴν Βάσω τῆς, καί ὄχι ἄλλη. Διατί νά βιασθῇ ὁ σύζυγός τῆς νά τὴν δώσῃ; Ἄλλ' ἐκεῖνος ἄλλως ἐφρόνει, καί διὰ λόγους, ὧν μόνον τό ἓν ἑκατοστὸν ἠδύνατο νά ἐξηγηθῇ, ἐπεθύμει νά ὑπανδρεύωνται ὡς τάχιστα αἱ νέαι. "Ὅσον γρηγορώτερα τόσον καλύτερα. Τί τό θέλεις τό βάρος αὐτό εἰς τὴν οἰκίαν; Δέν εἶναι καλύτερον νά τό ξεφορτωθῇς; "Ὅποιος εὐρίσκει πρόθυμον ἀναδέκτην τοῦ φορτίου, καί δέν τό μεταβιβάζει εὐθύς, ἄκραν ἐμπιστοσύνην ἔχει εἰς τοὺς ἰδίους ὤμους ἂν δέν εἶνε ἀνόητος. Ταῦτα ἐφρόνει ὁ Κώστας Μαντᾶς, ὁ πατὴρ τῆς Βασίλως, τὴν ὁποίαν εἶχε πονηρόν γραῖδιον ἀποτολμήσει μίαν ἡμέραν ὅπως ρίψῃ εἰς τὰς χεῖρας Τούρκου, ὅστις ἤθελε νά τὴν ἔχῃ εἰς τό χαρέμι του.

Ἐν τούτοις ἡ Βασίλω δέν ἤθελε πιστεύσει τοὺς λόγους τῆς, διότι ἡ γραῖα Κυπαρισσοῦ εἶχεν ἀνέκαθεν κακὴν φήμην εἰς τό χωρίον. Ἀλλά ψευδεῖς τινες διηγῆσαις τόσον καλῶς συνιστῶνται καί τόσον εὐχερῶς συμπίπτουσιν, ὥστε σατανικὸν ἔργον φαίνεται ἡ συναρμογὴ αὐτῶν. Ποῖος τῆς εἶπε τῆς γραιῖας Κυπαρισσοῦς, ὅτι ἡ μήτηρ τῆς κόρης εἶχε λησμονήσει τό δεῖνα ὕφασμα εἰς τὴν οἰκίαν, καί δέν τό ἔλαβε μεθ' ἑαυτῆς τὴν πρωΐαν, ἀπερχομένη εἰς τόν ποταμόν; Ποῖος τό ἤξευρεν, ἀφοῦ κανεῖς δέν τὴν ἔστειλε; Διότι εἶνε ἀληθές ὅτι ἡ μήτηρ Μελάχρω εἶχε μεταβῆ ἀπὸ πρωΐας εἰς τόν ποταμόν μετ' ἄλλων γυναικῶν, διὰ νά λευκάνῃ. Ὡσαύτως εἶνε ὅτι τό μικρότερον κοράσιον καί ὁ ὑστερότοκος υἱὸς μετέβησαν εἰς τό σχολεῖον τῆς μικρὸν ἀπεχούσης Ἄρτης, διότι εἶχεν ἤδη ἡ Ἄρτα σχολεῖον κατ' ἐκεῖνον τόν χρόνον. Ὁ δέ πατὴρ ὅστις ἤθελε τοὺς ἀνθρώπους φιλοπόνους, ὡς ὑποκειμένους εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην καί παλαιφατον τῶν πρωτοπλάστων ἀράν, εἶχε παραλάβει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τοὺς ἀγρούς τόν δευτερότοκον υἱόν, ὥστε ἡ νεᾶνις εὐρίσκετο μόνη οἴκοι. Ἐνῶ λοιπὸν ἐκάθητο ἐπιρράπτουσα παλαιὰ φορέματα παρά τὴν ἐστίαν καί εἶχε κλειδωμένην ἔσωθεν τὴν θύραν διὰ διπλῆς στροφῆς, διότι συνήθεια ἦτο νά κλείωνται αἱ κόραι ὅταν ἦσαν μόναι, ἀκούει τὴν θύραν κρουομένην. Ἡ νεᾶνις ἐξεπλάγη. Αἱ γειτόνισσαι ὄλαι σχεδόν ἔλειπον ἦσαν εἰς τὰ ἔργα των. Ποῖος νά εἶνε;

—"Ἀνοιξε, εἶπε μεμψίμοιρός τις φωνή, ἥτις ἐφαίνετο ἐκπεπομένη ἐκ βαθέος μυχοῦ καί ὡς νά διήρχετο δι' ἀόπλων καί νωδῶν οὐλων.

—Ποῖος εἶσαι; ἐπανελάβε τό δεύτερον ἡ κόρη δυσπιστοῦσα.

—Ἐγώ, ἡ θεῖα Κυπαρισσοῦ.

—Ἡ θεῖα Κυπαρισσοῦ; εἶπεν ἡ νεᾶνις διστάζουσα. Τί θέλεις;

—Μ' ἔστειλεν ἡ μάνα σου.

Ἡ νεᾶνις ἐγερθεῖσα ἀπῆλθε καί ἠνοιξε τὴν θύραν καί εἰσῆλθεν ἡ Κυπαρισσοῦ. Τό γραῖδιον ἦτο ἐβδομηκονταετῆς περίπου, ρικνόν, κεκυφός καί ἀπαίσιον. Τό μειδίωμα, δι' οὐ ἐξήτει νά θωπεύσῃ τὴν κόρην, ἐνεποίει φρικίασιν.

—Σ' ἔστειλεν ἡ μάνα μου; ἠρώτησεν ἡ νέα. Καί ποῦ τὴν ἠῦρες;

—Εἰς τόν ποταμόν.

—Καί τί σοῦ εἶπε;

—Μοῦ εἶπε νά τῆς πᾶς τό πανί.

—Τό πανί; Ποιό πανί;

—Τό δίμιτο. Ξέχασε νά τό πάρῃ μαζί τῆς τό πρωί.

Ἡ κόρη στρέψασα τό βλέμμα πρὸς τὴν γωνίαν, παρ' ἣν ἴστατο κεκοσμημένος ὁ σωρείτης τῶν στρωμάτων καί σινδόνων, εἶδε τῷ ὄντι ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ τό

εὐπαθεῖς καὶ δυσκίνητοι.

Εἶχε διαβῆ ἤδη τὴν κρημνώδη ἀτραπὸν, τὴν ἄγουσάν ἀπὸ τοῦ ὕψηλοῦ χωρίου εἰς τὴν πεδιάδα, καὶ κατῆλθεν εἰς τὸ ρεῦμα. Ὁ ἥλιος ἔμεσουράνει ἤδη, καὶ ἡ νέα ἀσθμαίνουσα ἔστη ὅπως ἀνασηκώσῃ μικρὸν τὸ κράσπεδον τῆς ἐσθῆτός της καὶ περιδέσῃ αὐτὸ δι' ἱμάντος περὶ τὴν ὀσφύν, καθιστῶσα ἐλευθερώτερον τὸ βῆμα. Ἐφάνη δὲ ὁ μακρὸς καὶ ποδῆρης χιτῶν, κατὰλευκος, καλύπτων τὰς εὐμελεῖς κνήμας, καὶ τὸ μεσοφόριον κατερχόμενον μέχρι μέσων τῶν κνημῶν. Ψυχὴ ἀνθρώπου οὐδαμοῦ ἐφαίνετο, καὶ διὰ τοῦτο εἶχε νομίσει ἡ νέα ὅτι ἠδύνατο οὐχὶ ἄνευ κοσμιότητος νὰ καταστήσῃ τὴν ἐνδυμασίαν της εὐζωνοτέραν. Αἴφνης ἔλαφρός θόρυβος ἠκούσθη ὀπισθεν τῶν φύλλων, καὶ ὁ θάμνος ἐκινήθη. Ἡ νέα πτοηθεῖσα ἐστράφη δι' ὀρμητικοῦ κινήματος. Μόλις ἐπρόλαβε νὰ ἀφήσῃ νὰ πέσῃ πάλιν εἰς τοὺς πόδας τὸ κράσπεδον τοῦ φορέματός της.

Ὁ ἐκπηδήσας ἐκ τοῦ θάμνου ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἦτο τρομερὸς τὴν θεάν, διότι ἡ νέα ἀφῆκε κραυγὴν. Τῷ ὄντι δὲ ἦτο Τοῦρκος ὁ ἄνθρωπος οὗτος, Τοῦρκος μέ σαρίκιον. Σαρίκιον μέ διπλᾶς καὶ τριπλᾶς στροφάς, λευκὸν καὶ χρυσοκέντητον, σαρίκιον ὑπερμέγεθες, καλύπτων ὄχι μόνον τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν τράχηλον καὶ τοὺς ὤμους. Ὡ, πόσον τρόμον ἠσθάνοντο αἱ νέαι χωρिकाὶ, αἱ ζῶσαι εἰς τὰς κόμας ὅπου δέν ὑπῆρχον Τοῦρκοι, εἰς τὴν θεάν ἐνός τούτων! Καὶ πόσον τρόμον πάλιν ἠσθάνοντο αἱ ζῶσαι εἰς ὅσας κόμας ὑπῆρχον καὶ Τοῦρκοι, ἂν συνήντων ἓνα τούτων ἐξ ἀπροόπτου, εἰς μέρος ὅπου δέν τὸ ἐπερίμενον! Ἄλλ' ὅμως ὁ Τοῦρκος, περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος, δέν εἶχεν ἄγριον καὶ βλοσυρὸν τὸ βλέμμα, τούναντίον ἐμειδία. Ἐφερε τὴν χεῖρα εἰς τὸ στόμα, διὰ νὰ τῇ ἐπιβάλλῃ σιγὴν, καὶ τῇ ἔνευσε νὰ μὴ φοβῆται. Ἄλλ' ἡ κόρη ἐξέπεμψε δευτέραν κραυγὴν καὶ αὐτομάτως ἐκινήθη νὰ φύγῃ. Ἀλλὰ τότε ὁ Τοῦρκος διὰ στιβαροῦ βραχίονος τὴν ἤρπασεν ἐκ τοῦ ὤμου. Ἡ νέα ἔστη ἀσπαίρουσα.

—Ὡ, ἀφῆσέ με ἀγᾶ μου, ἠδυνήθη νὰ εἶπῃ, καὶ ἦτο ἐτοιμὴ νὰ γονυπετήσῃ ἐνώπιον τοῦ Τοῦρκου.

—Μὴ φοβῆσαι, τῇ εἶπεν ἑλληνιστί.

Συγχρόνως δ' ἔνευσε πρὸς τὸ μέρος τοῦ θάμνου, καὶ δεῦτερος Τοῦρκος ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, πενιχρῶς ἐνδεδυμένος καὶ κρατῶν τὸν χαλινὸν πλουσίως ἐστολισμένου ἵππου. Ὁ ἀγᾶς ἔλαβε τότε τρέμουσαν τὴν κόρην, διὰ νὰ τὴν ἀναβιβάσῃ εἰς τὴν σέλλαν. Ἡ νέα ἀπεπειράθη ν' ἀντιστῆ, ἀλλὰ δέν εἶχε τόσην δύναμιν ὥστε νὰ ὑπερισχύσῃ κατὰ δύο ἀνδρῶν.

Ὁ ἀγᾶς ἀνέβη ὀπισθεν της καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ θεράποντος τὰς ἡνίας. Ἡ κόρη ἔκραξε τελευταίαν φορὰν εἰς βοήθειαν, ἀλλ' ὁ ἀγᾶς τὴν ἐφίμωσε διὰ τῆς χειρός.

Ὁ ἵππος ἔλαβε διεύθυνσιν ἀντίθετον ἐκείνης, πρὸς ἣν ἔμελλε νὰ πορευθῆ ἡ πτωχὴ κόρη. Ὁ ἀγᾶς ἐπτέρνισε σφοδρῶς τὴν πλευράν τοῦ ὑποζυγίου. Ὁ ἵππος ἐκάλπασε δρομαίως, φέρων τὸ διπλοῦν φορτίον, καὶ ὁ θεράπων τρέχων ὀπισθεν παρηκολούθει ὅσον ἠδύνατο τὸν καλπασμόν.

Φρικώδης βεβαίως πρέπει νὰ ἦτο ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Κώστα, τρομερὰ πρέπει νὰ ἦτο ἡ ἀπελπισία τῆς συζύγου του, ὅτε ἐπανελθόντες τὴν ἐσπέραν εὐρον ἔρημον τὸν οἶκον. Ἀλλὰ καὶ ἡ λύπη τοῦ Νίκου, τοῦ μνηστῆρος, ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος.

Ὁ ἀγᾶς Χαλῆλ, ὁ ἄρπαξ, δέν ἦτο ἐκ τῶν ἀσήμων τοῦ τόπου. Ἦτο ἰσχυρὸς, πλούσιος, καὶ εἶχε τὸ χαρέμιον πλῆρες. Ἀλλ' ἐπεθύμει νὰ πλουτίσῃ τὸ ἀνοικομεῖον μ' ἓνα κάλυκα. Τυχαίως χωρικοὶ τινες εἶδον μακρόθεν τὸν ἵππον φεύγοντα,

δίμιτον ὕφασμα, τό ὅποιον ἡ μήτηρ της πρέπει νά ἐλησμόνησε βεβαίως, διανοήθη. Ἐποῦ μετέβη εἰς τόν ποταμόν διὰ νά ἐνεργήσῃ γενικήν γνάφουσιν, δέν ἔμελλε νά παραλίπῃ. ποτέ τήν νεοῦφαντον ταύτην ὀθόνην.

Καί δέν εἶχεν ἀκούσει μὲν παρά τῆς μητρὸς της ρητῶς ὅτι εἶχε σκοπόν νά λάβῃ μεθ' ἑαυτῆς καί τό δίμιτον, ἀλλά συλλογιζομένη εὗρισκεν ὅτι οὕτως ἔπρεπε νά ἔχῃ τό πρᾶγμα, ἀφοῦ τό εἰρημένον ὕφασμα εὗρισκετο εἰς τήν πρόχειρον ἐκείνην θέσιν. Ἐν τούτοις εἶχεν ἡ κόρη ἐνδοιασμούς.

—Σ' ἔστειλεν ἡ μάνα μου διὰ νά τό πάρῃς... νά τῆς τό φέρῃς;

—Ἐμένα; Ὅχι, εἶπεν ἡ γραῖα. Ἐσύ νά τῆς τό πᾶς.

—Ἐγώ!

Καί ἡ νέα ἤρχισε νά σκέπτηται. Μιάς ὥρας ὁδοιπορία! Καί ἀπό πολλοῦ ἡ μήτηρ της τήν εἶχε συνηθίσει νά μή ἐξέρχεται σχεδόν ἐκ τῆς οἰκίας. Ἦτο δυνατόν νά δώσῃ τώρα τοιαύτην παραγγελίαν; Κόρη νεαρά, δειλή, μεμνηστευμένη, νά πορευθῆ μόνῃ εἰς τό μέρος τοῦ ποταμοῦ ὅπου λευκαίνουσι; Τότε λοιπόν διατί νά θέλωσι νά τήν ὑπανδρεύσωσιν; Αὐτή εὐτυχῆς θά ἦτο, ἂν ἔξῃ ἀκόμη τόν κατ' ἀγρούς βίον, ὅστις ἦτο τόσον φαιδρός καί ἄφροντις, καί συντέινε τόσον πολύ εἰς τό νά καθιστᾷ εὐρωστον τό σῶμα καί ροδίνας τάς παρειάς. Ἐπ' ἀφοῦ τήν ἐμνήστευσαν, διατί ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτῆς τοιαύτην ἀνήκουστον ἐκδρομήν; Πῶς νά τό μάθῃ ὁ μνηστήρ της;

—Ἄκουσε νά σοῦ πῶ, γιαιά, εἶπεν ἡ νέα. Θέλεις νά τό πάρῃς μόνῃ σου τό πανί αὐτό νά τῆς τό φέρῃς; Θά σέ πληρώσῃ ὁ ἀφέντης (πατήρ) μου.

—Ἐγώ; γρη῏α γυναικα, ἐμορμύρισε ἡ Κυπαρισσοῦ, εἰμπορῶ ἐγώ νά τρέχω;

—Δέν εἰξεύρεις κανένα παιδί, νά μοῦ κάμῃς τήν χάρι, νά τοῦ πῆς νά τό πάρῃ;

—Δέν βλέπω παιδιά εἰς τό χωριό, εἶπεν ἡ γραῖα, τά μικρά εἶνε στήν Ἄρτα, στό σχολειό, καί τά ἄλλα τά μεγαλύτερα εἶνε εἰς τά χωράφια.

—ὦ, Χριστέ μου, βάσανα. Καί τώρα τί νά κάμω;

—Μοῦ εἶπε νά τῆς τό πᾶς γρηγορα, ἐπέμεινε ἀδυσωπήτως ἡ γραῖα.

Καί στρέψασα τά νῶτα ἀπῆλθε, καταλιποῦσα ἐν ἀμηχανίᾳ τήν ἀτυχῆ κόρην. Ἐποῦ ἐσκέφθη ἐπὶ μακρόν, καί ἔλαβε πολλάς ἀντιφατικές πρὸς ἀλλήλας ἀποφάσεις, ἐνόμισεν ὅτι τό καλύτερον ἦτο νά ὑπακούσῃ εἰς τήν μητέρα. Διότι δέν ἀμφέβαλλεν ὅτι ἡ μήτηρ της τῆ ὄντι εἶχε πέμψει τήν παραγγελίαν ταύτην. Ἄλλως ἦτο ἀδύνατον νά εἰξεύρῃ ἡ γραῖα αὕτη, ὅτι ὑπῆρχεν ὕφασμα δίμιτον πρὸς λεύκανσιν, καί ὅτι ἡ μήτηρ της τό εἶχε παραλίπει ἐκ λήθης. Ἐνόμιζε ὅτι ἦτο ἀδύνατον, ἀλλ' εἰς τά γραῖδια οὐδέν ἀδύνατον ὑπάρχει, καί τοῦτο ἠγνοεῖ ἡ ἀμαθῆς καί ἄπειρος κόρη. Τῶ ὄντι εὐκόλον ἦτο νά μάθῃ ἡ γραῖα ὅτι εἶχεν ὑφάνει ἀρτίως ἡ Μελάχρω ὕφασμα τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον, εὐκόλον ἦτο νά συναντήσῃ τυχαίως ἢ ἐπίτηδες τήν σύζυγον τοῦ Μαντᾶ φέρουσιν τήν ἀποσκευῆν της τήν πρῶϊαν, καί νά παρατηρήσῃ τήν ἐκ τῆς ἀποσκευῆς ταύτης ἔλλειψιν ἐνός ὑφάσματος. Διότι ἡ μὲν κατασκευῆ ὀθόνης ἢ ἐσθῆτος ἢ σινδόνης συνεζητεῖτο πάντοτε, ὡς εἰκός, μεταξύ τῶν γυναικῶν εἰς τάς κώμας, ὅπου ὁ γυναικεῖος βίος εὐήλιος πάντοτε διέρχεται ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν, εἰς τά προαῦλια καί παρὰ τάς κρήνας, καί δέν φθείρεται μονοτόνως εἰς πολυωρόφους καί βαθυσκίους οἰκοδομάς καί ὀπισθεν φυσικῶν ἢ ἠθικῶν δρυφάκτων ἢ κοινωνικῶν προχωμάτων. —Τέλος ἡ νέα ἔλαβε τήν ὀθόνην καί ἐξελθοῦσα ἐκλείδωσε τήν θύραν. Ἐλαβε τήν ἀνώμαλον καί ἐλικοειδῆ ἐκείνην ὀδόν, ἣν ἐλαφρά ὡς στρουθίον διήρχετο ἄλλοτε ἀνυπόδητος, μή φοβούμενη νά πατῆ ἐπὶ λεπτῶν ἀκανθῶν καί χαλίκων, διότι οἱ πόδες της, ἀφότου ἐξ ἀνάγκης ἐφόρεσαν περικνημίδας, δέν εἶχον λεπτυνθῆ ἀρκούντως ὥστε νά καταστῶσιν

ἐγείροντα τὴν κόριν εἰς νέφη, καὶ ἤκουσαν τὴν τελευταίαν κραυγὴν τῆς ἀπαχθείσης κόρης. Οὗτοι διηγήθησαν τὸ πρᾶγμα εἰς τοὺς γονεῖς.

Τῇ ἐπαύριον ὁ πατήρ, ἔχων εἰς τοὺς ὀφθαλμούς δάκρυα λύσσης καὶ μανίας, ἀπεπειράθη νὰ πνίξῃ τοὺς λυγμούς τῆς ἀπογνώσεως, νὰ χαλινώσῃ τὰς ὀρμὰς τοῦ πάθους καὶ νὰ παρουσιασθῇ μέ εἰρηνικούς λόγους εἰς τὸν κατῆν τῆς Ἄρτης. Ὅσον ἀσυνάρτητος καὶ ἄν ἦτο ἡ ἄξεστος εὐγλωττία του, ὥφειλεν ὅμως νὰ φανῇ περιπαθής.

— Ἀγᾶ μου, κατῆ ἐφένδη μου, εἶνε μεγάλο ἄδικο αὐτὸ πού μοῦ ἔκαμε ὁ Χαλήλ ἀγᾶς. Αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς δέν τό θέλει καὶ οἱ ἄνθρωποι τό μισοῦν. Μήπως ἡ πίστις σας λέγει ἄλλα ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας; Θεὸς φυλάξοι! Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τό ἴδιον εἶνε, καὶ ὅλοι αἰσθάνονται τό ἄδικον. Τί κακόν τοῦ ἔκαμα ἐγὼ τοῦ Χαλήλ ἀγᾶ, διὰ νὰ μοῦ κάμῃ τέτοιαν ὕβριν, τέτοιαν ἀτιμίαν στό σπίτι μου; Ἄν ἦτον εἰς τὴν θέσιν μου ὁ Χαλήλ ἀγᾶς, ἦθελε νὰ τοῦ πάρω ἐγὼ τὴν κόρην του;...

— Σιωπή, τῷ εἶπεν, ὁ κατῆς. Μὴ βγαίνης ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν.

— Βγαίνω ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν;

— Τά πολλά λόγια τί τά θέλεις; Ὅλοι ἐσεῖς οἱ Ρωμηοὶ ἀγαπᾶτε τά πολλά λόγια.

— Γιατί ἐμένα μοῦ πονεῖ, κατῆ μου.

— Τό ξεύρω, ἀλλά τά περιττά τί χρησιμεύουν; Πρέπει νὰ κριθῆτε.

— Νά κριθοῦμε;

— Καὶ οἱ δύο μέ τόν Χαλήλ. Θά στείλω αὔριον νὰ τόν φέρουν.

— Καὶ ἔως αὔριον τό κορίτσι μου θά εἶνε στά χέρια του;

— Βέβαια.

— Καὶ διατί ὄχι σήμερον;

— Εἶνε μακρὰ τό χωριό του. Ποιός θά πάγῃ τώρα;

— Πηγαίνω ἐγώ.

— Ἄμα ὑπάγης ἐσύ, δέν θά σέ δεχθῆ, εἶνε τό ἴδιον ὡς νὰ τόν καλῆς εἰς πόλεμον.

Ὁ Κώστας ἐσκέφθη τῷ ὄντι καὶ εὗρεν ὅτι ἄν ἦτο νὰ μεταβῆ ὁ ἴδιος πρὸς τόν Χαλήλ, ἔπρεπε νὰ ἔχη μεθ' ἑαυτοῦ δύναμιν ἑκατόν ἀνδρείων, διὰ νὰ καύσῃ τὴν οἰκίαν τοῦ Τούρκου.

— Ἀχ! εἶπε καθ' ἑαυτόν, κλέφτης εἰς τὰ βουνά καλύτερον, τό ἔλεγα ἐγώ!.. Ἄ, κλέφτης, κλέφτης!..

Τίς δέν εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ τό εἶπῃ χιλιάκις εἰς τὴν ζωὴν του;

Φρικόδης ἦτο ἡ δευτέρα ἐκείνη νύξ, νύξ πυρετοῦ καὶ ἀγωνίας, νύξ παραλήρου καὶ πνιγερῶν ὄραμάτων, νύξ ὀδύνης καὶ ἀπογνώσεως. Καὶ ἤδη ἦτο ἴσως ἀργά. Ἄλλ' ὁ Νίκος, ὁ Νίκος!..

Καὶ ὅμως ὁ κατῆς δέν ἐτήρησεν αὐστηρῶς τὸν λόγον του. Φαίνεται δέν ἦτο σπουδαία ἢ προταθεῖσα αἰτία. Ὁ κατῆς ἔστειλε κρυφίως ἄνθρωπον πρὸς τόν Χαλήλ. Ἴσως τόν ἔστειλεν χάριν προδικαστικοῦ τινος ζητήματος.

Τῇ ἐπαύριον ὁ Χαλήλ, γαλήνιος καὶ πλήρης γαυριάματος, προσῆλθε πρὸς τὸν κατῆν καὶ ἐδικαιολόγησε τὴν πρᾶξίν του. Ὅταν ἤρπασε τὴν Βάσω δέν ἤξευρεν ὅτι ἦτο ἀρραβωνιασμένη. Τώρα τό μανθάνει. Δυστυχῶς εἶνε ἀργά τώρα. Καὶ αὐτὴ τὰ ἔχασε τόσον πολύ, ὥστε δέν τοῦ εἶπεν λέξιν περὶ τοῦ μνηστήρός της. Ἄν τό ἐμάνθανε ἐγκαίρως ὅτι ἡ κόρη εἶχε μνηστήρα, ἦτο τίμιος μουσουλμάνος ὁ Χαλήλ, καὶ δέν θά κατεδέχετο ν' ἀρπάσῃ τὴν μνηστήν ἄλλου. Ἄλλ' εἰς τοῦτο πταίουσιν αἱ προλήψεις τῶν χριστιανῶν! Ὁ Χαλήλ εἶχε ζητήσει εἰς γάμον τὴν Βάσω, ἀλλ'

οί γονεὶς τῆς τὸν ἀπέκρουσαν. Τί πειράζει τοῦτο, ἂν μουσουλμάνος νυμφευθῆ χριστιανῆν; Ποῦ ἠκούσθη ποτέ ὅτι εἷς πιστός μουσουλμάνος δέν δύναται νά ἔχη Ἑλληνίδα κόρην εἰς τό χαρέμι του; Αὐτός δέν θά τήν ἀναγκάσῃ ποτέ ν' ἀλλάξῃ τήν πίστιν τῆς. Ἐάν ἦτο ὁμόπιστός των ὁ Χαλήλ, ἔμελλε ν' ἀποκρουσθῆ; Ποτέ, διότι εἶνε νέος πλούσιος καί ἰσχυρός, καί ἡ κόρη εἶνε μέν εὐμορφῆ ἀλλά πτωχή. Καί τέλος ὁ Χαλήλ εἶνε ἕτοιμος νά πληρώσῃ ἀποζημίωσιν εἰς τούς γονεῖς τῆς.

Ὁ κατῆς ἠκροάσθη τά ἐπιχειρήματα ταῦτα μετά προφανοῦς εὐμενείας. Ἀκολουθῶς ἔδωκε τόν λόγον εἰς τόν πατέρα τῆς κόρης, ὅστις παραφερόμενος ὑπό αἰσχύνης καί ἀγανακτήσεως κακῶς συνήθρου τάς λέξεις:

—ὦ!.. κατάρα... ἀκοῦς ἐκεῖ... τόν... ἐγώ θέλω τό κορίτσι μου, ἀκοῦς; Αὐτά ἐγώ δέν τά ξεύρω... Τό κορίτσι μου θέλω... τό κορίτσι μου, νά μοῦ δώσῃ τό κορίτσι μου...

Ὁ κατῆς τόν προέτρεψε νά καθησυχάσῃ καί νά ἐκφράσῃ σαφέστερον τούς λόγους του. Ὁ Χαλήλ ἀγᾶς τῷ φαίνεται ὅτι ἔχει μερικά δίκαια, ἅς εἶπῃ καί αὐτός τά δίκαιά του.

—Τά δίκαιά μου!.. Εἶμαι πατέρας... καί δέν εἶμπορεῖ ἡ κόρη μου νά ὑπανδρευθῆ χωρίς τήν ἄδειάν μου... οὔτε Τοῦρκον οὔτε χριστιανόν... Ἡ κόρη μου εἶνε ἀνήλικη...

—Εἶνε ἀληθές, ἠρώτησε κατά τούς τύπους ὁ κατῆς, ὅτι ὁ Χαλήλ ἀγᾶς σοῦ εἶχε ζητήσῃ τήν κόρην σου;..

—Δέν ξεύρω ἐγώ τέτοια, εἶπεν ὁ πατήρ παραφερόμενος.

—Εἶνε ἀνάγκη νά ὁμιλήσῃς καλά... Ὁμιλεῖς μέ τόν κατῆν... Μή τό λησμονῆς...

—Καί ἂν μοῦ τήν ἐζήτησε δέν εἶμαι κύριος;.. Εἶμπορεῖ ἡ κόρη μου νά ὑπανδρευθῆ χωρίς τήν ἄδειάν μου... καί χωρίς νά θέλῃ;..

—Ὁ Ἱερός Νόμος, εἶπε πομπωδῶς ὁ κατῆς, δέν ἀπαιτεῖ τήν συναίνεσιν τῆς κόρης.

—Τοῦ πατέρα ὅμως...

—Τέλος δέν εἶμπορεῖ νά γίνῃ συμβιβασμός; εἶπεν ὁ κατῆς μετά μικράν σκέψιν.

—Τί συμβιβασμός;

—Χαλήλ ἀγᾶ, θέλεις νά δώσῃς τήν κόρην μέ τό καλόν;

Τό βλέμμα τοῦ Χαλήλ ἐξέφρασε ἐκπληξιν, ἀλλά καθησύχασεν εὐθύς, συναντήσαν τοῦ κριτοῦ τό βλέμμα.

Τό πρόσωπον τοῦ Κώστα ἐξέφραζε τουναντίον ἐλπίδα.

Ὁ Χαλήλ ἀπήντησε μετά σταθερότητος:

—Ὁ κατῆ-ἐφέντης μοί προτείνει λοιπόν νά δώσω τήν σύζυγόν μου; ὀλμάζ (ἀδύνατον).

—Ἦκουσες, Κώστα, εἶπεν ὁ κατῆς, τί ἀποκρίνεται ὁ Χαλήλ ἀγᾶς. Ἐσύ τί λέγεις; Δέχεσαι ἀποζημίωσιν;

—Τήν κόρην μου θέλω! ἔκραξε πνέων λύσσαν ὁ ἀτυχῆς πατήρ.

—Καλά, φθάνει, εἶπεν ὁ κατῆς.

Καί διατεθείς ἀνετώτερον ἐπί τοῦ σοφᾶ, ἐφ' οὗ ἐκάθητο, ἤνοιξε τό Ἱερόν Βιβλίον καί ἤρχισε ν' ἀπαγγέλλῃ τήν γνωστήν ἀπόφασιν, δι' ἧς ἀνεγνωρίζετο ὁ Χαλήλ ἀγᾶς ὡς νόμιμος κάτοχος τῆς κόρης Βάσως, ἀπηλλάσσοντο δέ πάσης αἰτίας αὐτός καί ὁ συνεργός του εἰς τήν ἀρπαγήν.

Ὁ Κώστας ἀφῆκε μανιώδη κραυγήν, καί ἦτο ἕτοιμος νά ὀρμήσῃ κατά τοῦ

—'Εγώ, ἀπῆντησεν ἐμβρόντητος ὁ Χασάν.

—Σηκώσου, πάμε, τῷ εἶπεν ὁ κλέφτης.

Καί τόν ἔσυρε διά τῆς βίας. Οἱ δύο σύντροφοί του προσελθόντες τόν ἐβοήθησαν.

Εἰς ὀλίγας στιγμάς τό σύμπλεγμα εἶχε διασκελίσει τόν οὐδόν. Ὁ πρῶτος κλέφτης προεπορεύετο σύρων καί τόν κατῆν, καί οἱ δύο σύντροφοί του ἠκολούθηον ὀπισθοβατοῦντες ἀμυνόμενοι διά τῶν ξιφῶν κατά τῶν μουσουλμάνων, ὅσοι ὤρμησαν νά ἐπιτεθῶσιν ἄοπλοι.

“Οτε ἐξῆλθον εἰς τόν περίβολον, ὅστις ἀπετέλει πολυάνδριον πλήρες τάφων καί μνημείων, περιβαλλομένων ὑπό τινων κυπαρίσσω, ἀνεζήτησαν τινές λίθους νά ἐπιτεθῶσιν. “Ἄλλοι, ὅσοι κατόικον ἐγγύς τοῦ τζαμίου, ἔσπευσαν εἰς τάς οἰκίας των νά λάβωσιν ὄπλα. Ὁ ἄλλ’ οἱ τρεῖς κλέφτες εἶχον πολύ ἀνοικτόν τό βῆμα. “Οτε ἀπεμακρύνθησαν ὀλίγον καί ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως, οἱ δύο σύντροφοί ἐσημάτισαν διά τῶν χειρῶν φορεῖον καί ἔβαλαν τόν Χασάν νά καθίση ἐπ’ αὐτοῦ, ὁ δέ πρῶτος κλέφτης ἐβάδιζεν ἀτάραχος. Ὁ ἄλλ’ τότε ἐπῆλθε κατ’ αὐτῶν πολυάριθμον ἄθροισμα ἐνόπλων Τούρκων. Συγχρόνως δέ ἠκούσθη κραυγή:

—Χτυπάτε *μονόμματοι!*

Τῷ ὄντι ὁ Χρῆστος Μηλιόνης (διότι ἐκεῖνος ἦτο ὁ ἀρχηγός τῆς εἰσβολῆς) δέν συνήθιζε νά κάμνη ἀτελῆ σχέδια. Ὁ ἔμισαι τήν βραδείαν μεταμέλειαν καί διά τοῦτο ἐπροτίμα νά προνοῆ καλῶς τά ἐνδεχόμενα. Προτοῦ ν’ ἀποφασίσῃ τό τολμηρόν τοῦτο διάβημα, εἶχε φροντίσει νά ὀπλίσῃ χριστιανούς τινάς ἐπικούρους ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας, ἐξ ἐκείνων τῶν γνωστῶν ὑπό τό ὄνομα οἱ *μονόμματοι*, οἵτινες δέν ἦσαν κυρίως ἀρματολοί, ἀλλά εἰρηνικοί ἀγρόται, δέν ἀπηξίουσαν ὅμως νά ζώνωνται ἐνίοτε τήν σπάθην, ὅσάκις εἶχον ἀφορμήν νά βαρυνθῶσιν τό μονότονον ἔργον των. Οὗτοι οἱ ἀνδρεῖοι ἐνήδρευον ἐξῶθεν τῆς πόλεως περιμένοντες τούς συντρόφους. Οὗτοι οἱ *μονόμματοι* ἀπῆντησαν εἰς τήν καταδίωξιν τῶν Τούρκων διά ραγδαίου καί ἀνδρικοῦ πυρός.

—Χτυπάτε, *μονόμματοι!* ἔκραξεν ὁ Χρῆστος Μηλιόνης.

Καί ἠκούετο τό καριοφίλι βροντῶν, καί ὁ Μηλιόνης ἐγέμιζε μέ τήν μίαν χεῖρα καί ἐκένου μέ τήν ἄλλην, καί οἱ *μονόμματοι* ἠμιλλῶντο νά φθάσωσιν εἰς τήν ταχύτητα τόν ἀπαράμιλλον τοῦτον μαχητήν. “Ὅσον διά τήν ἀκρίβειαν τοῦ σκοποῦ, οὐδεῖς ἠδύνατο ν’ ἀνταγωνισθῆ πρὸς αὐτούς τούς ἀτρομήτους, οἵτινες ἐπαξίως ἐπωνομάσθησαν *μονόμματοι*.

“Ὅσον κρατερὰ καί ἄν ἦτο ἡ καταδίωξις τῶν Τούρκων, ὁ ἥλιος εἶχε δύσει, ἡ νύξ ἐπιπτε, τό ρεῦμα καί ὁ κρημνός ἐβοήθησαν τούς ἀποχωροῦντας, καί οἱ *μονόμματοι* εὐκόλως δέν κατεβάλλοντο. Πᾶσα βολή *μονομμάτου* ἐμετρεῖτο μέ μίαν κεφαλῆν Τούρκου πίπτουσαν. Σπανίως ἠκούσθη ν’ ἀστοχῆσῃ τοῦ σκοποῦ οἱ γενναῖοι οὗτοι ὄρεινοι.

Μετ’ ὀλίγον οἱ διώκται ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγήν, ἀποβαλόντες νεκρούς περί τούς δέκα. Ἐκ τοῦ κλεφτικοῦ δύο ἢ τρεῖς ἔπεσον.

Ὁ Μηλιόνης εἶχεν ὑπολογίσει ὀρθῶς. Ἐνα Ἀκαρνανά τόν ἐστάθμιζε μέ τρεῖς Τούρκους καί ἡμισυν. Ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων λαμπρῶς ἀνεδείχθη καί πάλιν ἡ δεδοκιμασμένη ἐμπειρία τοῦ ἀρχηγοῦ.

Παράδοξος τρόμος εἶχε διαδοθῆ τάς ἡμέρας ἐκεῖνας εἰς τάς τουρκικάς κοινότητας τῆς Ἀρτης ἐκ τῶν ἐγγύς μερῶν, ὅτε ἐγνώσθη ὅτι πλὴν τοῦ κατῆ τῆς Ἀρτης, ὃν τόσον παραβόλως εἶχεν ἀρπάσει ὁ φοβερὸς κλέφτης τῆς Ἀκαρνανίας

κατῆ. Ἐπειδὴ οὗτος διέταξε τοὺς *σερδαραίους* τοῦ νὰ τὸν ἀπαγάγωσιν εἰς τὸ σωφρονιστήριον...

Καθ' ἣν στιγμὴν ἀπήγετο ὁ Κώστας, νέος τις μελαγχροινός, μὲ ὑψηλὸν καὶ εὐστροφὸν ἀνάστημα, τῷ ἔκραξε:

—Θάρρος, πατέρα μου! θάρρος! ὑπάρχει ἐκδίκησις!

Καὶ λαβῶν πλαγίαν τινὰ ὁδὸν ἐξῆλθε τῆς Ἄρτης καὶ ἐγένεν ἄφαντος.

Ἡ οἰκία τοῦ Χασάν ἐφένδη, τοῦ κατῆ τῆς Ἄρτης, ἔκειτο εἰς μίαν τῶν στενωτέρων ὁδῶν εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως. Πλησίον τῆς οἰκίας τοῦ εὕρισκετο καὶ τὸ κυριώτερον τέμενος τῆς πόλεως, ὅπερ εἶχε λάβει, ὡς ἔλεγον, παρὰ τοῦ Ταχήρ Μουράτη, ἁγίου ἀνδρὸς προσφιλοῦς εἰς τὸν Προφήτην, τὸν προνομίον τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ ἀσύλου. Πούς ἄλλοπίστου δὲν ἐπετρέπετο νὰ πατήσῃ εἰς τὸν ἱερόν ἐκείνον χῶρον. Πτωχὸς πλάνης Ἑβραῖος, ὅστις ἐτόλμησέ ποτε ἐξ ἀγνοίας νὰ βεβηλώσῃ τὸν ἱερόν περιβόλον, ἀπηγγονίσθη ἄκριτος εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ φρουρίου.

Ἦτο περὶ δύσιν ἡλίου καὶ ἡ λιγυρὰ φωνὴ τοῦ κήρυκος τῆς πίστεως ἐτόνιζεν ἀπὸ τοῦ περυγίου τοῦ μιναρὲ τὰ σοβαρὰ καὶ πλήρη μελαγχολίας ἐκεῖνα ἔπη, ἅτινα οὐς ἀπίστου οὐδέποτε δύναται ἄνευ φρίκης ν' ἀκούσῃ: *Λά-ιλ-λάχ-ιλ ἀλλάχ, βέ Μωχαμέτ ρεσούλ-ούλ-λάχ*. «Εἰς εἶνε ὁ Θεός, καὶ ὁ Μωάμεθ εἶνε ὁ προφήτης του».

Ἦτο Παρασκευή, ἡμέρα ἑορτῆς, καθ' ἣν αἱ πέντε νενομισμέναι προσευχαὶ τελοῦνται πομπωδέστερον.

Ὅτε ἐνωτίσθη τοὺς εὐμόλους καὶ ἡχηροὺς ἐκείνους φθόγγους ὁ Χασάν ἐφένδης, ἀφῆκεν ἐπὶ τοῦ τάπητος τοῦ σοφᾶ τὸ βιβλίον τοῦ Σερῆ, ὅπερ νυχθημερόν ἐμελέτα, καὶ ἐγερθεὶς περιεβλήθη τὴν μηλωτὴν καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸ προσκύνημα.

Μόλις οἱ πιστοὶ εἶχον συναχθῆ καὶ ἤρχισαν τὰς συνήθεις ἐπὶ τῆς ψιάθου γονυκλισίας, προτοῦ ἀκόμη τις ἐκ τῶν δερβισῶν νὰ φθάσῃ εἰς βαθμὸν ἐνθουσιώδους παροξυσμοῦ, ὥστε νὰ ἐκβάλλῃ ἀφροῦς ἐκ τοῦ στόματος, νεαρός Τοῦρκος εἰσηλθεν ὀρμητικὸς, καὶ τόσον ἐξαλλος ἐφαίνετο, ὥστε ἐλησμόνησε νὰ ἀφήσῃ τὰ σάνδαλα παρὰ τὸν οὐδὸν τῆς θύρας καὶ εἰσηλθεν ὑποδεδεμένος εἰς τὸ τέμενος. Οἱ πιστοὶ ἀνέκυψαν ἔκπληκτοι, καὶ οἱ ἐνθερμότερον δεόμενοι ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῆς εὐσεβοῦς ἐκείνης προσηλώσεως.

—Τί εἶνε; ἠκούσθη ψιθυρισμός.

—Κλέφτες! Κλέφτες ἔρχονται! ἔκραξεν ὁ ἄρτι εἰσελθών.

—Κλέφτες! ἐπανελάβον διάφοροι φωναί.

Ἡ ἐκπληξὶς ὀλόκληρος δὲν εἶχεν ἐκφρασθῆ ἀκόμη. Ἄκτις φωτὸς δὲν εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὰς διανοίας ταύτας, ὥστε νὰ κατανοήσωσι πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἔλθωσι κλέφτες εἰς τὴν πόλιν. Καὶ συγχρόνως εἰσηλθεν ἀνὴρ φορῶν *λερῆν* φουστάνελλαν, κρατῶν γυμνὸν ξίφος εἰς τὴν δεξιάν, μελαπὸς τὴν χροιάν, πελώριος τὸ ἀνάστημα, ἔχων μακρὰν κόμην περὶ τοὺς ὦμους. Κατόπιν αὐτοῦ ἐφάνη δεῦτερος καὶ τρίτος κλέφτης.

Οἱ μουσουλμάνοι ἔρρηξαν λυσώδεις κραυγὰς φρίκης καὶ μίσους. Ἡ ἀγανάκτησις διὰ τὴν βεβήλωσιν, ἡ ἰδέα πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἔλθῃ, ἄπιστος νὰ βεβηλώσῃ τὸν ἱερόν χῶρον, ἐπνιγε πᾶν ἄλλο αἴσθημα.

—Ἐξὼ! ἔξὼ! ἔξὼ ἀπ' ἐδῶ! ἠκούσθησαν ὠρυόμεναι συμμιγεῖς κραυγαί.

Ἄλλ' ὁ ὑψηλὸς φουστανελλοφόρος, πάλλων τὸ ξίφος ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ ἀπείργων τοὺς ἀόπλους μουσουλμάνους, ὅσοι ἐπρόλαβον ν' ἀνορθωθῶσιν, ἦλθε κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν Χασάν ἐφένδην καὶ τῷ εἶπε:

—Σὺ εἶσαι ὁ κατῆ τῆς Ἄρτης;

ἐξ αὐτοῦ τοῦ τζαμίου, ὅπου τὸν εὔρε προσευχόμενον, δύο ἄλλοι Τοῦρκοι ἐκ πλησιοχώρου κώμης ἀπήχθησαν αὐθημερόν αἰχμάλωτοι. Οἱ ἐκτελέσαντες τὸ δεύτερον τοῦτο ἀνδραγάθημα ἦσαν οἱ αὐτάδελφοι Μητρος καὶ Λάμπρος Τσεκούρας, σύντροφοι τοῦ Μηλιόνη ἀμφοτέρω.

Τὸ περιεργότερον εἶνε ὅτι, ὡς ἀπεδείχθη ὕστερον, τοὺς δύο τούτους ἀγάδες κατὰ λάθος τοὺς ἀπήγαγον οἱ ρηθέντες κλέφτες. Ἐκεῖνοι οὖς εἶχον σκοπὸν νὰ συλλάβωσιν ἦσαν ἄλλοι, ὁ Χαλήλ, ὁ ἄρπαξ τῆς Βάσως, καὶ ὁ σύντροφός του Ἐμίν, ὅστις τὸν εἶχε βοηθήσει εἰς τὴν ἄρπαγὴν. Ἀλλὰ τὰ γενόμενα δὲν ἀπογίνονται. Εἶτε κατὰ λάθος τὴν ἠχμαλώτισαν, εἶτε ἀπήγαγον αὐτοὺς μὴ εὐρόντες τοὺς ζητούμενους, τὸ ἀληθές ὅτι καὶ ἄλλοι δύο Τοῦρκοι πλὴν τοῦ κατῆ ἦσαν αἰχμάλωτοι εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀκαρνανίας.

Ἐν πράγμα ἐλόπησε τὸν Χρῆστον Μηλιόνην, ὅτι οἱ δύο Τσεκουραῖοι, οἱ ἄριστοι ἐκεῖνοι σύντροφοι, δὲν κατάρθωσαν νὰ τοῦ φέρωσιν αὐτὸν τὸν Χαλήλ εἰς τὰς χεῖράς του. Ἀλλὰ τί νὰ πράξῃ; Αὐτὸς ἐπροτίμησε νὰ μεταβῇ εἰς Ἄρταν, καὶ ν' ἄρπάσῃ τὸν κατῆν, ὡς δυσκολώτερον τὸ πρᾶγμα. Δὲν ἠδύνατο νὰ προῖδῃ ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ Τσεκουραῖοι δὲν ἔμελλον νὰ εὐρωσι τὸν Χαλήλ εἰς τὴν ἑπαυλίαν του. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐσκοπεῖ τάχιστα νὰ ὀργανώσῃ ἐκστρατεῖαν.

Ὁ ἀτυχῆς Νίκος δὲν ἐτόλμα νὰ κλαύσῃ ἐνώπιόν του. Διότι εὐρίσκετο εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ κλέφτου ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἐξεδόθη ἡ ἀπόφασις τοῦ κατῆ, μεθ' ἣν ὁ Νίκος ἔκραξεν εἰς τὸν ἀπορφανισθέντα πενθερόν του «Θάρρος!» καὶ ἔλαβε τὴν ὁδὸν τοῦ ὄρους, ὅπως μεταβῇ καὶ κομίσῃ τὸ ἄγγελμα εἰς τὸν κλέφτην. Ὁ Μηλιόνης ὅτε ἔμαθε τὸ ἀτύχημα τῆς ἀναδεκτῆς του οὐδὲν εἶπεν, ἀλλὰ τὸ βλέμμα του ἐξετόξευσε κεραυνὸν ὀργῆς. Πέντε μόλις παρῆλθον ἡμέραι, καὶ ὁ δεξιὸς ἐρμηνευτὴς τοῦ Κορανίου εὐρίσκετο εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ.

Ὁ κατῆς δὲν ἀνησύχει πολὺ, διότι δὲν τὸν ἐκακοποιῶν. Ἠλπίζεν ὅτι ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του ἀντὶ λύτρων. Ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν εἶχεν ἀποφασίσει ἀκόμη ὁ Χρῆστος.

Ὅσον διὰ τὸν Κώσταν, οὗτος εἶχεν ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τῆς φυλακῆς τῆ αὐθορμητῶ ἐπινεύσει τοῦ κατῆ, τὴν ἐπαύριον εὐθύς τῆς καθείρξεως. Ὁ Μηλιόνης τῷ εἶχε παραγγεῖλει λάθρα νὰ φύγῃ νύκτωρ ἐκ τοῦ χωρίου νὰ πορευθῇ πανοικεῖ μακρὰν ὁδόν, εἰς τινα κολλήγαν του νὰ καταφύγῃ, διότι αὐτὸς εἶχεν ἀπόφασιν νὰ τιμωρήσῃ σκληρῶς τὸν κατῆν. Ἠδύνατο ὁ Κώστας, καίπερ ἠδικημένος, νὰ κινδυνεύσῃ καὶ αὐτὸς ἐκ μέρους τῶν Τοῦρκων, καὶ διὰ τοῦτο ὑπήκουσεν.

Ἡ δὲ Βάσω, ἡ δύστηνος, τί εἶχεν ἀπογίνει; Ἀτυχῆς Νίκος, νὰ τὴν ἐφθάνον οἱ στεναγμοὶ τοῦ ἄρα γε; Ὅσάκις ἤκουε τὸ ὄνομά της, ἔφερε τὸν βραχιόνα εἰς τὸ μέτωπον καὶ ἔκρυπτε τὴν μορφήν ὑπὸ τὴν μακρὰν χειρῖδα. Ἰδὼν ὁ Μηλιόνης τὴν συνῆθειάν του ταύτην, ἔπαυσε νὰ τῷ ὁμιλῇ περὶ τῆς μνηστῆς του. Ὁ Νίκος, ἂν καὶ δὲν ἐφαίνετο ἐξησκημένος εἰς τὰ ὄπλα, μίαν χάριν ἐζήτησε παρὰ τοῦ Μηλιόνη, ἦτοι, ἂν ἀποφασίσῃ τὸν θάνατον τοῦ κατῆ, νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ τὸν φονεύσῃ αὐτός. Ὁ κλέφτης ἔμειδίασε.

Βεβαίως φύσει ἐραστής τοῦ καλοῦ πρέπει νὰ ἦτο ὁ πλούσιος γαιοκτήμων Χαλήλ ἐφένδης, ὅστις εἶχεν οἰκοδομήσει τὴν φωλεάν του ἐπὶ γραφικωτάτης κοιλάδος, περιβαλλομένης πανταχόθεν ὑπὸ φυτειῶν, θάμνων καὶ ἀναδενδράδων. Καὶ πολὺ δύσκολος πρέπει νὰ ἦτο ἡ νέα Βάσω, ἂν δὲν ἦτο εὐχαριστημένη ἐκ τῆς εὐαρέστου ταύτης κατοικίας. Ὁ μάλιστα ἀμερόληπτος τῶν διαιτητῶν, ὁ εἰλικρινέστατος τῶν ἀνθρώπων, ἂν προσεκαλεῖτο νὰ συγκρίνῃ τὴν πενιχρὰν οἰκίαν τοῦ

πατρός της μέ την άνθηράν ταύτην έπαυλιν, αυθορμητως σχεδόν έμελλε ν' αποφανθῆ ότι ή Βάσω ήτο πολύ ευτυχής αλλάξασα κατοικίαν.

Ή έπαυλις άπειχε περι τά δυσχίλια βήματα από τής έγγυτέρας κόμης. Περιεβάλλετο δέ υπό έλαιώνων και άμπέλων χιλιάδων πλέθρων τήν έκτασιν, ών τό τρίτον σχεδόν άνήκεν εις τόν Χαλήλ.

Ήλλά πτωχάι τινες νεάνιδες ήσαν πάλαι ποτέ, ώς φαίνεται, δύσκολοι, και ποτέ δέν ευχαριστούντο. Ή Βασίλω, έκτην ήδη ήμέραν, έκλαιεν άδιακόπως ένθυμουμένη τούς γονεΐς της.

Εις μάτην ή μαύρη Φατμέ, ή οίκονόμος του χαρεμίου, τή άπέτεινε θωπευτικώ-τατα τόν λόγον. Εις μάτην τή έδεικνυε τά κάλλη τής φύσεως και τής προσέφερεν άνθη νά οσφρανθῆ. Ήπί ώρας ολοκλήρους συμπεριεπάτουν εις τόν υπό δικτυωτού περιβαλλόμενον μέγαν κήπον. Ή Βάσω σπανίως άπήντα εις τάς άφθόνους παρακελεύσεις τής έβενόχρου γυναικός.

—Κύτταξε τί ώραΐα γαρούφαλα, Βάσω, κύτταξε και τά τριαντάφυλλα κο-ντεούν ν' άνθήσουν. Ήδε γάστρες βασιλικό, δενδρολίβανα, μενεξέδες. "Ολα αυτά ιδικά σου κόρη μου. Θά γένης μεγάλη χανούμη, παιδί μου. Κανείς δέν θά έχη τό ριζικό σου. "Ολες θά σέ φθονούν. Θά είσαι ή σελεμέ ή πλέον άγαπημένη του έφένδη. Θά έχης όλα τά άγαθά εις τούς πόδας σου. Κλαίεις πάλι;

Τῶ όντι ή νέα είχε κρύψει τό πρόσωπον εις τάς χείρας ακούουσα ταυτα.

Ή μαύρη τής έλαβε τήν χείρα και άνεσήκωσε τήν κεφαλήν αυτης.

—Εϊνε παράξενο να έχης δρεξι να κλαίης, παιδί μου. Και τί σου κάμαμε; Ποιός σ' έμάλωσε; Μή δέν είσαι ή πλέον καλότυχη και ή γκιουζέλ μάς του χαρεμίου;

Ή Αντίρροπον αίσθημα λύπης, ή άμπατις αυτη τής όργης, τής πλημμυρούσης τάς θλιβομένας καρδιάς, είχεν άποξηράνει τά δάκρυα εις τούς οφθαλμούς τής νέας, ώς ν' άπερροφήθησαν υπό τής καιούσης τάς παρειάς της φλογός.

—Και όλοι σέ αγαπούν εδώ, Βάσω, όλοι σέ ζηλεύουν. Και θά είσαι ευτυχής, θά ζήσης υπερήφανα ώς Σουλτάνα εις τό σαράγι τουτο, Βασίλω. Και τί σου λείπει; Νά, κύτταξε από τό καφάσι να ιδής... όλα τά βλέπεις έξω, και τίποτε δέν σέ βλέπει, πάρεξ ό ουρανός. Διατί στενοχωρείσαι; Μήπως τάχα θαρρείς, για να σου πῶ... (και ή μαύρη προσελθούσα έγγύτερον έταπεινώσε τόν τόνον τής φωνής) μήπως θαρρείς ότι αι χανούμισσες δέν έχουν τήν άδεια να βλέπουν και τούς άνδρες; διατί τάχα εινε τά καφάσια; δια να κρύφτουν τήν χανούμισσα από τά μάτια των άνδρων, άλλ' οι άνδρες δέν ειμπορούν να κρυφτούν από τά μάτια τής χανούμης. Αί χανούμισσες εινε σαν τά λούλουδα, όπου ανθούν μέσα εις τές γάστρες, σαν τά πουλιά που κελαδούν μέσ στα κλουβιά, σαν τ' αστέρια που φέγγουν εκεί επάνω. Ή κάθε μία χανούμισσα εινε ευτυχεστέρα από χίλιες χριστιανές, όπου ανακατώνονται με τούς άνδρες και χάνουν τήν δρόσον τους, κι' όπου κάμνουν όλες τίς δουλειές και υποφέρουν όλα τά βάσανα των άνδρων.

Ή νέα έβλεπεν άλλαχόσε, και δέν ήκουε πλέον τά λεγόμενα υπό τής μαύρης τήν στιγμήν εκείνην ήκούσθη κρότος ανωθεν του δικτυωτου, εκ του μερους του χαρεμίου. Ή Φατμά, ήτις ήτο έμπειρος των πραγμάτων, ένευσε προς τήν νεαν. Αυτη ουδέν ένόησε.

—Δέν κατάλαβες τί τρέχει; τή ειπεν ή γυνή αυτη. "Ακουσες άπάνω στο καφάσι; Εϊνε μία από τάς γυναϊκας του έφένδη, ή Σουλμινιέ. Σ' ένόησε πως εύρίσκεσαι εις τόν κήπον και ήλθε να σέ περιεργασθῆ. Δέν ξέρεις πόσον σέ ζηλεύουν! Πολύ καλά εκαμεν ό έφένδης να σέ βάλη χωριστά να κατοικήσης.

Ἐμποροῦσαν νά σέ φαρμακῶσουν.

Ἡ νεάνις ἐφρικίασεν. Ἡ πρὸς τὴν ζωὴν ἔμφυτος ὀρμὴ διηγέρθη ἐν αὐτῇ.

—Νά μέ φαρμακῶσουν; εἶπε· καί τί κακό τέξ ἔκαμα;

—Δέν ἐξετάζουν ἐκείνες τί τέξ ἔκαμες, βλέπουν ὅπου σέ ἀγαπᾷ πλειότερον ὁ ἐφένδης.

Ἡ νεάνις ἔκυψε καί ἤρχισε πάλιν νά κλαίῃ. Πάλιν τό κύμα τῆς ὀργῆς τήν ἀπέπνιγε καί δέν ἠδύνατο νά λαλήσῃ. Ἡσθάνετο παράδοξον καί φρικώδη ἀποστροφὴν ὅτε ἤκουε τὴν λέξιν ταύτην, ὅτι ὁ Χαλήλ τὴν ἠγάπα. Ἄλλη ἐρμηνείαν παρά τὰ δάκρυα δέν εὔρισκεν τοῦ αἰσθήματος τούτου.

Ἐν τούτοις βήματα ἠκούσθησαν τὴν στιγμὴν ταύτην, καί μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη ὁ Χαλήλ προσερχόμενος. Ἡ Φατμά ἠγέρθη, καί ὡς ἐφαίνετο ἠρώτα διὰ τοῦ βλέμματος ἂν ὤφειλε ν' ἀποχωρήσῃ. Ἄλλ' ὁ Χαλήλ τῇ ἔνευσε νά μείνῃ.

Προσελθὼν δέ εἰς τὴν νεάν ἤρχισε νά τὴν φιλοφρονῆται, ἐρωτῶν αὐτὴν περὶ τῆς ὑγείας τῆς. Αὕτη οὐδέν ἀπήντα.

—Ἡθελα νά σ' εἶπω κάτι ἄλλο, τῇ εἶπεν ὁ ἀγᾶς.

—Τί ἄλλο;

—Ἐπρεπε νά μείνωμεν μίαν στιγμὴν μόνοι.

Τότε ἡ νεά, ἣτις δέν εἶχε σεισθῆ ἀπὸ τῆς θέσεώς τῆς, ἰδοῦσα ὀρθίαν τὴν μαύρην εἶπε:

—Μεῖνε, Φατμά, μὴν πᾶς πουθενά.

Καί προσέθηκε πρὸς τὸν ἀγᾶν στραφεῖσα:

—Εἶπαμεν, ἡ Φατμά θά εἶνε πάντοτε μαζί μου.

Ἡ ἀγᾶς ἔφερε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ στήθους καί εἶπε:

—Ἄς γένη τό θέλημά σου, *κουζούμ*, ἀλλ' ἤθελα νά σοῦ πῶ κάτι...

—Εἰμπορεῖς νά μοῦ τό πῆς νά εἶνε κ' ἡ Φατμά ἐδῶ.

—Εἶνε πολὺ καλό... καί πολὺ κακό· διὰ σένα.

—Πολὺ καλό καί κακό...

—Εἶνε διὰ τοὺς γονεῖς σου...

—Διὰ τοὺς γονεῖς μου; εἶπε τρέμουσα ἡ κόρη. Δέν μοῦ τό λέγεις; Τί σέ πειράζει ἡ Φατμά ἂν εἶν' ἐδῶ;

—Ἄς εἶνε, εἶπεν ὁ ἀγᾶς, ἀφοῦ τό θέλεις. Σ' εἶπα ὅτι οἱ γονεῖς σου ἔφυγαν ἀπὸ τό σπίτι τους.

—Μοῦ εἶπες.

—Καί δέν ἤξευρε κανεῖς ποῦ βρίσκονται.

—Μοῦ εἶπες.

—Τώρα ὁμως τό ξεύρουν. Ἡ ἐξουσία ἠῦρε τό καταφύγι τους.

Ἡ νεά ἐνέτεινε τὴν προσοχήν.

—Καί οἱ ἀγάδες ζητοῦν ἐκδίκησιν.

—Ἐκδίκησιν! ἐπανελάβε μετ' ἀγανακτήσεως ἡ νεάνις.

—Ἐκδίκησιν διὰ τὸν κατῆν, ὅπου τὸν ἄρπαξεν ὁ κλέφτης ἀπὸ τό τζαμί.

—Καί τί φταιγουν οἱ γονεῖς μου;

—Ὁ κλέφτης αὐτός δέν εἶνε νοννός σου;

—Ποιός σοῦ τό εἶπε;

—Τό ἔμαθα.

Ἡ νεά ἔκαμε νεῦμα ἐνδοιασμοῦ.

—Αἶ, καί ἂν εἶνε νοννός μου; ἐψέλλισε.

—Δέν λέγω ἐγὼ ὅτι φταίγει ὁ πατέρας σου τίποτε. Οἱ ἀγάδες φωνάζουν ὅτι ὁ

Μηλιόνης τό ἔκαμε διά νά ικανοποίηση σέ καί ὅτι ὁ πατέρας σου ἦτον συνεννοημένος.

Ἡ νέα ἐσκέφθη ἐπί στιγμὴν καί εἶπε μετ' ἀρκούσης εὐστοχίας:

— Δυνατόν νά τό ἔκαμεν ὁ... νοννός μου διά νά ικανοποίηση ἐμέ... ἀλλά τοῦτο δέν θά πῆ ὅτι ὁ πατέρας μου ἦτον συνεννοημένος.

— Διὰ τί λοιπόν ἔφυγεν ἀπό τό χωριό; ἀντέλεξεν ὁ ἀγᾶς.

— Καί πάλιν δέν φαίνεται καί ἀπό τοῦτο ὅτι ἦτον συνεννοημένος. Διότι ἴσως νά ἐφοβήθη κ' ἔφυγε.

— Τί νά φοβηθῆ;

— Τί νά φοβηθῆ! ἐπανελάβε μετ' ἀηδίας ἡ νέα· καί ἡ λέξις αὕτη ἐξέφραζεν ὁλην τήν ὀργήν καί τήν ἀποστροφὴν της πρὸς τόν ἀγᾶν.

— Τῷ ὄντι δέν εἶχε νά φοβηθῆ τίποτε, προσέθηκεν εἰρωνικῶς.

— Βέβαια, εἶπεν ὁ Χαλήλ, κατὰ γράμμα ἐρμηνεύων, ὥστε δέν εἶχε λόγους νά φύγη.

Ἡ νέα ἐσιώπησε.

— Δι' αὐτό οἱ ἀγάδες λέγουν ὅτι εἶχεν εἶδησιν ἀπό τόν Μηλιόνην, ἐπανελάβεν ὁ ἀγᾶς.

— Τέλος, καί ἂν εἶχεν εἶδησιν, ἀνέκραξεν ἡ νεᾶνις, ἦτον εἰς τό δίκαιόν του.

— Διὰ τί;

— Δέν μοῦ εἶπες ὅτι ὁ κατῆς αὐτός εἶχε δικαιώσει τήν διαγωγὴν σου;

— Ναί.

— Τότε καλὰ τόν ἔκαμε κι' ὁ γοννός μου, εἶπε τολμηρῶς ἡ νέα. Καί ὁ πατέρας μου, ἂν ἦτο συνεννοημένος, καλὰ ἔκαμε.

Ἐν τούτοις περιῆλθε καί αὐτός εἰς ἀμηχανίαν καί δέν ἤξευρε τί ν' ἀπαντήσῃ. Ἐν τούτοις ἔλαβε θάρρος καί ἤρχισε ν' ἀπολογῆται διά μακρῶν. Αὐτός δέν ἔπαιεν ὅτι τήν ἀπήγαγεν, ἀλλ' ὁ πατήρ της ὅστις δέν ἤθελε νά τῷ τήν δώσῃ. Αὐτός δέν ἐπεθύμει τό κακόν της, δέν ἤθελε νά τήν βλάψῃ. Καί ἂν μέ τόν καιρόν δέν τήν ἔπειθε νά γίνῃ σύζυγός του, εἶχε σκοπόν νά τήν ἀπολύσῃ, οἰκαιοθελῶς.

— Διὰ τί ὄχι τώρα; εἶπεν ἡ κόρη.

— Ἐλπίζω, *γιαβρούμ*, ἀπήντησεν ὁ ἀγᾶς. Ἐάν ἡ ἐλπίδα μου εὐρεθῆ ἀπατημένη, τότε θά σ' ἀφήσω.

— Καί τί σοῦ φταίγει ὁ πατέρας μου καί τόν κατατρέχεις; Δέν φτάνουν ὄλα τὰ ἄλλα;

— Ἐγὼ δέν κατατρέχω, μικρὴ μου, τόν πατέρα σου. Ἐγὼ κακόν δέν τοῦ θέλω. Διὰ καλόν σοῦ τό εἶπα. Φταίγουν οἱ ἀγάδες, ὁπού τόν κατηγοροῦν ὡς συνένοχον τῶν κλεφτῶν, ὁπού ἄρπαξαν τόν κατῆν. Φταίγεις ἐσύ ἂν ἐπῆρε σκλάβον τόν κατῆν ὁ νοννός σου; ἄλλο τόσο φταίγω κ' ἐγὼ ἂν κατατρέχουν οἱ ἀγάδες τόν πατέρα σου. Ὅπως κι' ἂν εἶνε, εἰμπορεῖς ἐσύ νά τοῦ κάμῃς καλόν, διότι κινδυνεύει.

— Καί πῶς εἰμπορῶ; εἶπε τρέμουσα ἡ νέα.

— Νά μέ δεχθῆς δι' ἄνδρα σου, εἶπεν αὐθαδῶς ὁ ἀγᾶς.

Ἡ νέα ἤθελε νά εἶπῃ *ποτέ!* ἀλλ' ὁ φόβος τῆς ἔκλεισε τό στόμα.

— Ἐχεις καιρόν νά συλλογισθῆς, ἐπανελάβεν ὁ Χαλήλ. Θά πασχίσω κ' ἐγὼ νά ἐμποδίσω τοὺς ἀγάδες νά μὴν τόν ἐγκαλέσουν.

Ἡ νέα ἐταπεινώσε τήν κεφαλὴν. Ὁ ἀγᾶς ἀπῆλθεν ἀφήσας αὐτὴν ἄκρως ἀδημονοῦσαν.

Ἦρχισε νά ἐννοῆ τήν θέσιν της καί νά πείθηται ὅτι δέν εἶχεν ὄπλα νά ἀνθίσταται κατὰ τοῦ ἀγᾶ. Ὁ ἥλιος ἔκλινε πρὸς τήν δύσιν καί ἡ νέα ἀπεσύρθη μετὰ

τῆς Φατμᾶς εἰς τόν θάλαμον.

Τό σκότος καταπίπτον ἐπί τήν γῆν, τῇ ἐκόμιζε πάντοτε βαθεῖς καί μυστηριώδεις φόβους. Ἄλλ' ὁ καλύπτων τήν ψυχὴν αὐτῆς ζόφος διεσχίζετο ἐνίοτε ὑπό ἀστραπιαίων ἐλπίδων. Ἄν ὁ νοννός της, ἄν ὁ μέγας αὐτός κλέφτης, οὐ τό ὄνομα ἐφοβοῦντο οἱ Τούρκοι, ἤρχετο μέ τό ἀσκέρι του νά διαρρήξη τās θύρας τῆς βδελυρᾶς ἐκεῖνης εἰρκτῆς καί νά τήν ἐλευθερώσῃ!..

Τās ἡμέρας ἐκεῖνας ὁ Χρῆστος Μηλιόνης, πρῶτος ἀρματολός τῆς Ἀκαρνανίας, ἔπεμψε κρύφα χωρικών διαγγελέα πρὸς τόν Χαλήλ ἀγᾶν.

Ὁ διαγγελεύς οὗτος ἦτο κομιστής γραφῆς, ἣν εἶχε παραγγείλει νά γράψωσιν ὁ Μηλιόνης. Ἡ γραφή ἔλεγε περίπου:

Χαλήλ ἀγᾶ, σέ χαιρετῶ.

«Εἰξεύρεις ὅτι ἡ νέα ὁπού ἐπήρες εἰς τό σαράγι σου εἶνε βαπτιστική μου. Ἡ κόρη αὐτῆ ἦτον ἀρραβωνιασμένη, καί ἔκαμες πολύ κακά νά τήν ἀρπάξης. Ἄλλ' ἄν ἐσύ ἔκαμες κακά, ὁ κατῆς τῆς Ἄρτας ἔκαμε χειρότερα νά σέ βγάλη ἀθῶον εἰς αὐτήν τήν περίστασιν. Ἄπ' ὅλους καλύτερα ἔκαμα ἐγώ, ὁπού ὑπήγα τήν Παρασκευὴν μέ δύο παλληκάρια μου καί μέ καμπόσους *μονόματους*, καί ἄρπαξα τόν κατῆν μέσα ἀπό τό τζαμί τῆς Ἄρτας. Εἶχα διάθεσιν νά κάμω καί εἰς ἐσέ τό ἴδιον, ἀλλ' οἱ σύντροφοί μου δέν τό κατάφεραν. Δέν πειράζει. Τώρα, ἄν θέλω, εἰμπορῶ νά σέ κάμω στάχτη μέσα στό σπίτι σου, σοῦ τό λέγω ἀκάκιωτα. Δέν τό κάμνω, διατί θέλω νά μοῦ δώσης ὀπίσω τήν βαπτιστικὴν μου καί νά σοῦ δώσω καί ἐγώ ὀπίσω τόν κατῆν τῆς Ἄρτας. Γράψε μου γραφήν μέ τόν ἴδιον ἄνθρωπον νά ξεύρω».

Ταῦτα καί μένω.

Χρῆστος Μηλιόνης

Τήν φορὰν ταύτην χειρότερον τοῦ κατῆ τῆς Ἄρτης ἔπραξεν ὁ Χαλήλ ἀγᾶς, ὅστις χωρὶς μηδὲ ν' ἀνακοινώσῃ πρὸς τήν ἐνδιαφερομένην νέαν τήν γραφήν ταύτην τοῦ κλέφτου, ἔπιασε καί αὐτός κ' ἔγραψε γραφήν ἰδιοτελεστάτην καί ἐπισφαλεστάτην, οὕτως ἔχουσιν:

Χρῆστο Μηλιόνη, σέ χαιρετῶ,

«Ἐλαβα τό γράμμα σου, καί εἶδα νά μοῦ γράφης νά σοῦ δώσω ὀπίσω τήν βαπτιστικὴν σου, διὰ νά μοῦ δώσης τόν κατῆν τῆς Ἄρτας. Δέν εἰξεύρω ἄν ἡ βαπτιστικὴ σου σοῦ εἶνε χρήσιμη, ἀλλ' ὁ κατῆς τῆς Ἄρτας δέν μοῦ χρειάζεται ἐμένα. Καί τήν βαπτιστικὴν σου δέν ἤμπορῶ νά σοῦ τήν δώσω, διότι μέ θέλει ὡς ἄνδρα της καί εἶνε γυναῖκα μου, καί ὁ ἱμάμης εὐλόγησε τούς γάμους μας. Ἄν δέν ἤθελε νά γίνῃ γυναῖκα μου, θά σοῦ τήν ἔδινα. Ἄλλ' αὐτῆ ἠθέλησε μοναχὴ της. Ὅσον διὰ νά κάψῃς τό σπίτι μου, καθὼς μέ φοβερίζεις, φεύγω ἀπό σήμερα ἀπό τήν ἐξοχὴν, καί κλείομαι εἰς τήν πόλιν τῆς Ἄρτας, καί ἄν θέλης ἐκεῖ ἔλα. Δέν θά εὔρης ἄλλον κατῆν διὰ νά τόν πάρῃς σκλάβον».

Ταῦτα καί μένω.

Χαλήλ ἀγᾶς

Τώρα ἐάν ὁ Χρῆστος Μηλιόνης ἔδιδεν εὐθύς διαταγὴν νά θανατώσωσιν τόν κατῆν καί τούς δύο ἀγάδες (οἱ δεῦτεροι ὅμως δέν εὐρίσκοντο εἰς τήν ἐξουσίαν του, διότι οἱ Τσεκουραῖοι ἐστρατοπέδευον ἀλλαχοῦ τās ἡμέρας ἐκεῖνας), βεβαίως δέν θά ἦτο ἔνοχος. Καί ὅμως δέν ἔπραξε τοῦτο. Εἰς τό γράμμα τοῦ ἀγᾶ, δι' οὐ ἀνήγγελεν οὗτος πομπωδῶς ὅτι ἡ νέα εἶχε γίνῃ ἐκοῦσα σύζυγός του, ὁ ἔμπειρος κλέφτης ὡσφράνθη τό ψεῦδος. Ἐάν ἔγραφεν εἰλικρινῶς, ὅτι ἐκβιασθεῖσα κατέστη ἡ κόρη σύζυγός τοῦ Τούρκου, τότε θά τόν ἐπίστευεν ὁ Χρῆστος. Ἄλλὰ τό στομφῶδες τῆς ἐπιστολῆς ταύτης τόν κατέστησε φιλύποπτον.

‘Ο Χρῆστος ἔβαλε κατασκόπους ἵνα δυνηθῶσι ν’ ἀνακαλύψωσί τι. ‘Αλλ’ οὐδεμίαν ἀσφαλῆ εἶδησιν τῷ ἐκόμισαν καί οὗτοι.

‘Ο Μηλιόνης εἶχεν εὐκρινῆ συνειδησιν τῆς θέσεώς του ἀπέναντι τῶν Τούρκων. Προέβλεπεν ὅτι ἔμελλε νά κηρυχθῆ ἀντάρτης παρά τῆς ἐξουσίας. Διότι μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου ὁ Χρῆστος ἦτο ὑπόσπονδος καί ἐνομιζέτο σύμμαχος καί ὑποτελής τῆς Πύλης. ‘Η παρασπονδία προῆλθεν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. ‘Η ἀρπαγή τῆς κόρης ἐκείνης καί ἡ παράδοξος ἀπόφασις τοῦ κατῆ ἀπετέλουν τήν παρασπονδίαν, καθ’ ἣν ἔννοιαν εἶχεν ὁ κλέφτης περί τοῦ πράγματος. Δέν ἠδύνατο πολεμιστής αὐτός νά ὑπομείνῃ τοιαύτην ὕβριν γενομένην πρὸς τήν ἀναδεκτὴν του. “Ὁφείλε νά τιμωρήσῃ τὸ ἔγκλημα τοῦτο, ἂν καί μετά τήν τιμωρίαν τὰ πράγματα δυσκόλως ἠδύναντο νά ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ πρότερον καθεστῶς.

Διότι ὁ Χρῆστος εἶχε βεβηλώσει τὸ τζαμίον τοῦ Ταχήρ, τόπον ἄβατον καί ἀπάτητον εἰς τοὺς ἀπίστους, τόπον ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μωαμεθανικόν τέμενος ἱερὸν καί ἄσυλον, ἔχοντα ὡς ἰδιαιτέρον προνόμιον τήν ιδιότητα ταύτην. Καί ὁμολογουμένως ὁ κλέφτης, ὅτε εἶχεν ἀποφασίσει νά εἰσβάλῃ εἰς τὸ τζαμίον, διὰ ν’ ἀρπάσῃ τὸν κατῆν, ὤφειλε ν’ ἀναλογισθῆ ταῦτα πάντα. Διὰ τοῦτο δέν παρεπονεῖτο σήμερον, ἂν ἐκινδύνευσεν. ‘Εγίνωσκε δέ καλῶς ὅτι καί ἂν ἀπέδιδε τοὺς αἰχμαλώτους, ὅπερ μόνον ἀντὶ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἀναδεκτῆς του ἠδύνατο νά πράξῃ, πάλιν δέν ἐξησφαλίζετο ἀπέναντι τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. ‘Αλλ’ ὅμως ἐπεθύμει διακαῶς ν’ ἀποδοθῆ ἡ ἀπαχθεῖσα κόρη εἰς τοὺς γονεῖς της, ν’ ἀπολύσῃ καί αὐτός τοὺς τρεῖς Τούρκους, καί τότε εὐχαριστημένος θά ἦτο ἂν ἀπεκηρύττετο. Διότι ἔμελλε νά ἔχη τὸ θάρρος τοῦ καθήκοντος καί τήν ἀνάπαυσιν τοῦ συνειδότος. ‘Αλλ’ ἡ ἐπιστολή ἐκείνη τοῦ Χαλήλ ἦτο ἄλλη ἀπροσδόκητος ἀναβολή τῆς λύσεως.

‘Εν τῷ μεταξύ ἔμαθεν ὅτι οἱ ἀγάδες τῆς “Αρτης καί τῶν περιχώρων παρεσκεύαζον στρατείαν κατ’ αὐτοῦ. Περιεμένετο δέ ἡ ἀποκήρυξις νά ἔλθῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ’ ἐπειδὴ ἠδύνατο νά παρέλθῃ μὴν, οἱ φανατικώτεροι ἐπέμενον νά προλάβωσι τήν ἀποκήρυξιν ταύτην, βεβαίαν ἄλλως νομιζομένην. Προσέτι ἔλαβε καί ἀλλαχόθεν ἐπιβεβαίωσιν τῆς εἰδήσεως ὅτι συνήνεσεν ἡ ἀναδεκτὴ του νά καταστῆ τοῦ Τούρκου σύζυγος.

Μετά δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας μανθάνει ὅτι ἡ ἐκστρατεία, ἐξ “Αρτης ὀρμωμένη, εἶχεν ἤδη ἐκκινήσει κατ’ αὐτοῦ.

Τότε ὁ κλέφτης ἐπῆρε τήν ἀπόφασίν του καί διέταξε νά θανατώσῃ τὸν κατῆν καί τοὺς δύο ἀγάδες.

Μάνα μου, μὴ μὲ καταρᾶσαι! Μάνα μου μὲ ἠπάτησε! μάνα μου, τὸ ἔκαμα διὰ νά σᾶς γλυτώσω! Τὰς λέξεις ταύτας μόνας εὕρισκεν ἡ Βασίλω, πίπτουσα εἰς τὸν τράχηλον τῆς μητρὸς της καί χύνουσα πύρινα δάκρυα. Διότι ἡ Μελάχρω εἶχε κατορθώσει κατ’ ἀπαίτησιν τῆς θυγατρὸς της νά εἰσαχθῆ εἰς τὸ σεράγι τοῦ Χαλήλ ἐφένδη, μετοικήσαντος ἀπὸ πολλῶν ἡμερῶν εἰς “Αρταν. ‘Ολίγαι λέξεις παρά τῆς Βάσως, ἂν ἠδύνατο νά ὀμιλήσῃ, ἦρκουν νά ἐξηγήσωσι πῶς εἶχον τὰ πράγματα.

‘Ο Χαλήλ ἀγάς, ὅσον θρασέως καί ἂν ἔγραψε τήν ἐπιστολήν ἐκείνην εἰς ἀπάντησιν τῆς γραφῆς τοῦ Μηλιόνη, δέν ἐψεύδετο ὅμως καθ’ ὅλα. Διὰ τῶν καθημερινῶν ἀπειλῶν περί τῆς τύχης τῶν γονέων της, διὰ τῆς ἀγνοίας ἐν ἣ διετέλει αὐτὴ, ὑπὸ τὸν πέπλον ὅστις ἐκάλυπτε τοὺς ὀφθαλμούς της, κατάρθρωσε νά ἐκβιάσῃ τήν ὀρφανὴν (διότι τῷ ὄντι ἦτο αὐτὴ πάσης ὀρφανίας ἐλειονότερα) νά συναινέσῃ ὅπως τὸν νυμφευθῆ. Αἱ ἐξηγήσεις δέ αὗται μεταξύ μητρὸς καί θυγατρὸς ἀμχανωτέραν καθίσταν τήν θέσιν ἑκατέρας. Καί ἡ μὲν Μελάχρω εὐκόλως ἐσυγχώρει ὡς

πᾶσα μήτηρ, τὰ δάκρυα δέ ἄτινα κατεφέροντο ἐπὶ τὰς ἀκμαίας εἰσέτι παρειάς τῆς μήπω τεσσαρακονταετοῦς ταύτης γυναικός, ἦσαν δρόσος καὶ ἀγίασμα. Ἄλλ' ἔφριττεν ἀναλογιζομένη τὴν τρικυμίαν, ἣν θά ἐξήγειρεν εἰς τὰ πατρικά σπλάγγχνα ἡ εἶδησις αὐτῆ.

Ὁ Κώστας ἦτο εἰς τῶν εἰλικρινεστέρων Ἡπειρωτῶν καὶ τῶν φανατικοτέρων χριστιανῶν, οἵτινες ἐμίσησάν ποτε τὴν τουρκικὴν δυναστείαν. Ἡ γυνὴ εἶχε καταλίπει τὸν σύζυγον καὶ τὰ τρία τέκνα, οὐχὶ εἰς τὸ κρησφύγετον, εἰς ὃ εἶχον καταφύγει τὰς πρώτας ἡμέρας, ἀλλ' εἰς ἄλλην φιλικὴν οἰκίαν πόρρω τῆς Ἄρτης καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν διὰ νὰ μάθη περὶ τῆς ἀγαπητῆς κόρης. Καὶ τώρα πῶς θὰ ἐτόλμα νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν ἐξηγριωμένον σύζυγον; Δέν ἤρκει τὸ πρῶτον ὄνειδος ἐπὶ τῇ ἀρπαγῇ τῆς κόρης; Δέν ἤρκει τὰ δάκρυα τῆς λύσσης καὶ τῆς ἀγωνίας, δέν ἤρκει ἡ ἀδικία τοῦ κατῆ; Δέν ἤρκει ἡ δευτέρα ἐκείνη ὕβρις τῆς καθειρξεως τοῦ ἡδικημένου πατρός; Δέν ἤρκει τέλος ἡ τελευταία ἐπιβουλή καὶ τὸ μῖσος τῶν μουσουλμάνων, οἵτινες ἐζήτουν τὸν θάνατον τοῦ Κώστα, ὡς συνενόχου τοῦ Χριστοῦ Μηλιόνη; Ὁ ἀτυχὴς πατὴρ, οὐχὶ ἐξ οἰκειᾶς ἰκανότητος, ἀλλ' ἐκ προνοίας Θεοῦ, μόλις ἔσωσε τὴν ζωὴν του ἐκ τῆς τηλικαύτης καταφορᾶς, ἥτις ὑπετράφη διὰ τοῦ προδοτικοῦ ἐναύσματος ὁμοπίστου καὶ ὁμοφύλου.

Ὡ, καλὰ τὸ ἔλεγεν ὁ Κώστας, ὅτι ἄνευ προδοσίας χριστιανοῦ οὐδέν κακὸν ἠδύνατό ποτε νὰ γίνῃ ἐκ μέρους τῶν ἀγάδων. Ὁ Κώστας εἶχε πάντοτε ἰδέας σαφεῖς καὶ ὀρισμένας, καὶ ὁ χαρακτήρ του ἦτο εὐθύς καὶ αὐθέκαστος. Μόλις, μετὰ τὴν ἐμπιστευτικὴν παραγγελίαν τοῦ συντέκνου, ἦν οὗτος εἶχε διαβιβάσει πρὸς αὐτὸν δι' ἀγνώστου καὶ πιστοῦ φίλου, οὐ τὸ στόμα διὰ ν' ἀνοίξῃ τις ἐχρηζε γιγαντιαίας ψαλιδωτῆς λαβίδος μετὰ σιδηροῦ μοχλοῦ, μόλις κατέλιπεν ὁ Κώστας μετὰ τῆς οἰκογενείας του τὴν κατάρατον τοῦ λοιποῦ ἐκείνην στέγην, ἥτις ὑπῆρξεν μάρτυς τῆς ἐπὶ τῇ ἀρπαγῇ τῆς κόρης ἀπελπισίας τῶν γονέων, καὶ μόλις ἔφθασεν εἰς τὸ φιλόξενον ὄρεινόν δῶμα τοῦ ποιμένου Νάσκα, ὅστις τὸν ὑπεδέχθη μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, καὶ ἡ προδοσία, ἥτις ἐφαίνετο ὅτι ἠκολούθει αὐτὸν κατὰ βῆμα, οὐδ' ἐκεῖ τὸν ἄφησε ν' ἀναπαυθῆ ἤσυχος.

Τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς κατασκηνώσεως ἡμέραν τὰ δύο νεώτατα παιδιά ἔπαιζον εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἀγροικίας, πλήρη χαρᾶς διότι ἀπηλλάχθησαν τέλος τῆς φρικώδους ἐνοχλήσεως τοῦ σχολείου, λησμονήσαντα δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας τὴν λύπην των διὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς Βάσως, ἥς δέν ἐνόουν τὸ αἶτιον. Ἡ μήτηρ, ἥτις ἐστέναζεν ἀδιακόπως μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς ἀγαπητῆς αὐτῆ θυγατρὸς, ἐκάθητο ἀντικρῦ νήθουσα μὲ τὴν ἡλακάτην της. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀνθρωπὸς τις βραχύς τὸ ἀνάστημα, μὲ πυκνὴν καὶ μακρὰν κόμην καὶ μελανὸν γένειον, ἔχων σχεδὸν καλογῆρου σχῆμα, μὲ τὸν μακρὸν μαῦρον ἐπενδύτην καὶ τὴν σκούφιαν ἦν ἐφόρει, ἐπλησίασε, τυχαίως ὡς ἐφαίνετο, εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο.

συνεχίζεται

Ἑλληνική Χωρογραφία.

...Ἄρτα ἔδρα Νομαρχίας. Ἀστυνομίας, Πρωτοδικείου ὑπαγομένου εἰς τό Ἐφετεῖον Κερκύρας καί περιλαμβάνοντος τὰ ἐν τῷ Νομῷ Εἰρηνοδικεῖα. Εἰρηνοδ. καί Πταισματοδ. α' τάξ. περιλαμβάνοντος καί τόν δῆμον Πέτα, Οἰκονομ. Ἐφορίας β' τάξ. Τελωνείου γ' τάξ. εἰς ὃ ὑπάγονται τὰ Ἐποτελωνεῖα Κοπραινῆς Πλάκας, Κρύο Νέρι καί Καλαρρυτῶν, οἱ Τελων. σταθμοί Κομμένου καί Μενιδίου, καί τὰ Τελωνοφυλ. Σκλούπου καί Χρηστῶν. Ταμείου, Ἐποκαταστήματος Τραπεζῆς Ἡπειροθεσσαλίας, Ταχυδρ. καί Τηλεγραφείου α' τάξ. (Διευθ. Μεσολογ.) Ἐπισκοπῆς, Γυμνασίου, Ἑλλην. Σχολείου, Στρατολ. Γραφείου, Ταξιαρχίας, Συντάγματος Πεζικοῦ, Πυροβολαρχίας, Ἐφορίας Ἐγλικοῦ Πολέμου, Ἀποθηκῶν Ἐγλικοῦ Στρατοῦ, Ἐπιμελητηρίου, Στρατ. Νοσοκομείου κλπ. Ἐτι δέ Τουρκικοῦ Προξενείου.

Ἡ Ἄρτα ἀνήκει εἰς τήν Ἡπειρον καί κεῖται παρά τήν ἀριστεράν ὄχθην τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ. Ἐπέχει τήν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἀμβρακίας ἢ Ἀμπρακίας πόλεως τῶν ἐν Ἡπειρῷ Μολοσσῶν. Ἐπί δέ Κυψέλου τυράννου τῶν Κορινθίων 657-620 π.Χ. κατεκτήθη ὑπ' αὐτῶν, εἶτα ὑπό τῶν Ῥωμαίων. Ὑπῆρχε μεγαλοπρεπές μέγαρον τοῦ Πύρρου, δύο θέατρα, ναός Ἀθηνᾶς, Ἀρτέμιδος, Ἡγεμόνης, Ἀφροδίτης, Ἀσκληπιοῦ καί ἡρώων Αἰγείου. Δέν εἶναι γνωστός ὁ χρόνος, καθ' ὃν παρουσιάζεται ἀνακτιζομένη ἡ πόλις, ὡς καί ἡ ἐποχή καθ' ἣν ἐμφανίζεται τό πρῶτον αὐτῆς ὄνομα. Δέν εἶναι δέ ἀπίθανον, ὅτι ὁ ἀνοικισμός ἔγινε βραχύν χρόνον μετά, τήν κατά τόν ΣΤ' αἰῶνα ἐπιδρομήν τῶν Γότθων. Ἡ ἀκμή ὁμως τῆς πόλεως ἀρχεῖται ἰδίως ἀπό τῆς ἐπί τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Παφλαγόνοσ ἐν ἔτει 1040 προσχωρήσεως τῶν Νικοπολιτῶν εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ἴσως δέ δυνάμεθα νά εικάσωμεν, ὅτι ἡ ὀλιγάνθρωπος πόλις ἔσχε παμπληθεῖς διά μιᾶς οἰκιστάς Ἀκαρνανας εἰς ὧν τήν ἐποίκησιν δέον ν' ἀναφέρωμεν τήν μετάθεσιν τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀκαρνανίας, ὅπερ ἡ πόλις ἔφερε μὲν κατά τοὺς μέσους αἰῶνας, διετήρησε δέ σποράδην καί κατόπιν μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἐν τούτοις δέ παρουσιάζεται ἤδη παραλλήλως τό ὄνομα τῆς Ἄρτης. Ὁ πρῶτος δέ γνωστός Βυζαντινός, παρ' ᾧ γίνεται μνεῖα τοῦ ὀνόματος τούτου περί τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος εἶναι ὁ Μητροπολίτης Ἐφέσου Γεώργιος ὁ Τουρνίκης. Πόθεν δέ προῆλθε τό ὄνομα τῆς Ἄρτης εἶναι ἄγνωστον, εἰ καί διάφοροι ἰδέαι ἐπικρατοῦσιν.

Ἡ Ἄρτα ἦτο Ἐπισκοπή κατά τόν ΙΒ' αἰῶνα, πρῶτος δ' Ἐπίσκοπος γνωστός ἐπί Μιχαήλ τοῦ Κομνηνοῦ τῷ 1156 ἀναφέρεται Βασίλειος, μεθ' ὃν ἔπεται Ἰωάννης, ὅστις μνημονεύεται μὲν ἤδη τελευτῶντος τοῦ αἰῶνος τούτου ὑπό τοῦ Γεωργίου τοῦ Τουρνίκη, φαίνεται δ' Ἀρχιερατεύων καί μετά τήν ὑπό τῶν

Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀργότερον δέ κατὰ τόν ΙΔ΄ αἰῶνα ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἡ Μητρόπολις Ναυπάκτου ἠνώθη βραχὺ μετὰ τὸ 1365 μετὰ τῆς Ἐπισκοπῆς Ἄρτης, καὶ μέχρι τοῦ 1820 ἐπιτλοφορεῖτο «Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου ὑπέρτιμος καὶ Ἐξαρχος πάσης Αἰτωλίας». Διοικητικῶς ἀνήκεν εἰς τὸ θέμα Παλαιᾶς Ἠπείρου μέχρι τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος, ὅτε ἰδρυθέντος ὑπὸ Μιχαὴλ Ἀγγέλου τοῦ Κομνηνοῦ Δούκα τοῦ Δεσπότη τοῦ Ἠπείρου αὕτη ἐγένετο ἔδρα τῶν Δεσποτῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐκτός τοῦ Μεγάρου τῶν Δεσποτῶν, ἐκτίσθη σύν ἄλλοις καὶ ἡ λαμπρὰ Ἐκκλησία Παναγία ἢ Παρηγορήτισσα. Ἡ δὲ πολυθρόνητος ἐπὶ τοῦ Ἀράχθου Ὀκτάτοξος γέφυρα, ἣς τινες τὴν κτίσιν ἀναφέρουσιν εἰς τοὺς δεσπότης, τὸ δὲ περὶ αὐτῆς ὠραῖον δημοτικὸν ἄσμα δὲν ὀρίζει τὸν χρόνον, ἴσως μὲν ἐπεσευάσθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ δεσπότη καὶ ἔπειτα τοὺς τῆς Τουρκοκρατίας ἀλλ΄ εἶνε ἀρχῆθεν πιθανώτατα ἔργον Ῥωμαϊκὸν καὶ δὴ αὐτὴ ἐκεῖνη, ἣς μνημονεῖται ὁ Πλίσιος.

Ἡ Ἱστορία τῆς Ἄρτης ἀπὸ Μιχαὴλ Ἀγγέλου τοῦ Κομνηνοῦ μέχρι τῆς ὑπο τῶν Τούρκων ἀλώσεως εἶναι ἀναπόσπαστος ἀπὸ τῆς τοῦ Ἠπειρωτικοῦ δεσποτάτου. Γεγονὸς δὲ ἄξιον μνείας εἶναι ἡ ἐν ἔτει 1258 κατὰ τὸν μεταξύ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ δεσπότη τοῦ Ἠπείρου Μιχαὴλ τοῦ Β΄ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Στρατηγοπούλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Ραοῦλ κατάληψις αὐτῆς καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ νόθου Μιχαὴλ υἱοῦ Ἰωάννου ἀνάκτησις αὐτῆς. Κατὰ τὸ 1290 στρατιὰ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου βαίνουσα κατὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ βοηθουμένη ὑπὸ Γενουησίων ἐπολιόρκησε τὴν Ἄρταν ἀπεκρούσθη δ΄ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου. Κατὰ τὸ 1335 ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ΄ τοῦ Παλαιολόγου, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἄρχοντα αὐτῶν ἀνεκέρυξαν τὸν Νικόλαον Βασιλίτσιν· ἀλλ΄ ἠναγκάσθησαν ὑπὸ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ μετὰ πολὺμηνον πολιορκίαν νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν. Τῷ 1346 κατελήφθη ὑπὸ τῶν Σέρβων καὶ ἐγένετο ἔδρα Στεφάνου Συμεῶν, τῷ δὲ 1356 ἀποβιώσαντος τούτου, κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀλβανοῦ Πέτρου Λιώσα, ἀλλὰ καὶ τούτου ἀποθανόντος τῷ 1374 κατέλαβεν αὐτὴν ὁ Ἀλβανὸς Γκίνος Μπούας ἢ Σπάτας. Κατὰ τούτου στρατεύσας ὁ Φερνάνδος Ἐρεδίας ὁ τοῦ τάγματος τῶν ἐν Ρόδῳ Ἰωαννιτῶν μέγας Μαγίστρος ἐζωγρήθη τῷ 1379 καὶ ἐπωλήθη εἰς τοὺς ἐν Ἀλβανίᾳ Τούρκους. Τῷ 1400 δεσπότης Ἄρτης ἀνηγορεύθη ὁ Σγοῦρος Σπάτας, καὶ κατέλαβε μὲν κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος τὴν Ἄρταν ὁ Σερβαλβανιτοβουλγαρόβλαχος Βογήσης ἢ Μπουγῆς (Βάγγος Ζερδάρῃς), ἀλλ΄ ἐπὶ βραχὺ καὶ πάλιν περιῆλθεν εἰς τὸν Σγοῦρον. Ἀκολουθῶς κατέλαβεν αὐτὴν ὁ δούξ τῆς Λευκάδος Κάρολος Α΄ ὁ Τόκκος, οὗ ὁ διάδοχος Κάρολος ὁ Β΄ (1429-1448) καὶ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1431 παράδοσιν τῶν Ἰωαννίνων εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἠπειρωτικοῦ δεσποτάτου κατάρθρωσε νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν μὲ φόρον ὑποτελείας πρὸς τοὺς Τούρκους. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ καὶ τούτου Μουράτ ὁ Β΄ ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ Καστριώτου Γεωργίου τῷ 1449 κατέλαβε καὶ τὴν Ἄρταν τῇ 24 Μαρτίου. Τῷ 1361 κατεστράφη σχεδὸν ὑπὸ πυρκαϊᾶς.

Ἐκ τῶν κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν περιπετειῶν τῆς Ἄρτης ἀξιωμακτικῶς εἶναι ἡ ἐν ἔτει 1696 προσωρινὴ αὐτῆς κατάληψις ὑπὸ Λιβερίου Γερακάρη καὶ ἡ τῇ 20 Δεκεμβρίου 1794 μεγάλη πλημμύρα τοῦ Ἀράχθου. Τῷ 1796 ἔλαβεν αὐτὴν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ὅστις διώρισε βοεβόδα τὸν Ἀθανάσιον πλεονέκτην καὶ ὠμόν καὶ πολλὰ ὑπέφερον οἱ κάτοικοι ταύτην ἀπεφάσιεν ὁ Ἀλῆς νὰ καταστήσῃ κέντρον ἀμύνης κατὰ τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπανάστασιν, ἀλλ΄ ἄνευ ἀντιστάσεως παρεδόθη εἰς τὸν Μπαμπᾶν πασᾶν. Ἐκραγείσης τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως οἱ Ἀκαρνανες

ἐνίκησαν παρά τὸ Κομπότι τῆ 2 Ἰουλίου 1821 τὸν Χασᾶν πασᾶν. Τῆ δὲ 13 Νοεμβρίου 1821 Σουλιῶται, Ἀκαρναῆνες καὶ Ἀλβανοὶ ὑπὸ τὸν Μάρκον Βότσαρην νικήσαντες τὸν Ἰσμαήλ πασόμπειν κατέλαβον ἐξ ἐφόδου τὴν μεγάλην γέφυραν τοῦ Ἀράχθου καὶ ἐκυρίευσαν τὸ ἥμισυ τῆς Ἄρτης. Αἱ ἐπαναστάσεις τῶν ἐτῶν 1833, 1854, καὶ 1865 μόνον εἰς τὴν αὔξησιν τῶν δεινῶν τῶν κατοίκων συνετέλεσαν, ἀπληθευερώθῃ δὲ τῆ 24 Ἰουνίου 1881 δυνάμει τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου.

Ἑοδοιοπορικὸν τῆς Ἡπείρου*

Ἑοδὸς ἀπὸ Σαλαγόρας ἢ Ἄννίνου εἰς Ἄρταν

... Ἄπὸ Σαλαγόρας μέχρι Ἄρτας 4 ὥραι ἐκεῖθεν μέχρι Καρβασσαρᾶ 4 ὥραι ἐκεῖθεν μέχρι Πέντε Πηγᾶδια 2 ὥραι ἐκεῖθεν μέχρι δευτέρου χάνι Τοβίλιαστου ἢ Σίμου 4 1/2 ὥραι ἐκεῖθεν μέχρι Ἰωαννίνων 4 ὥραι.

Ἡ Σαλαγόρα κειμένη ἐπὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου χρησιμεύει ὡς ἐπίγειον τῆς Ἄρτης καὶ Ἰωαννίνων. Αὐτόθι ὑπάρχουσι τελωνιακαὶ ἀποθήκαι καὶ ὑγειονομικὰ καταστήματα τῶν ὁποίων ὑπέρκειται μικρὸν τι ὄχυρόν. Ἡ πρὸς τὴν Ἄρταν ἀμαξιτὴ ὁδὸς ἀρχομένη αὐτόθεν εἶναι ὅλως πεδινή καὶ διέρχεται διὰ μέσου τῶν Λιμνῶν Λογαροῦς καὶ Τσουκαλιοῦ καὶ μετὰ δύο ὥρας διέρχεται διὰ τινος στρατιωτικοῦ σταθμοῦ, κειμένου ἐκεῖθεν τοῦ χωρίου Ἀνέζη. Ὁ σταθμὸς οὗτος καλεῖται Μετζιδιές, καὶ κατέχεται ὑπὸ 20-30 ὀπλιτῶν. Μεθ' ἑτέρας 2 ὥρας λήγει εἰς Ἄρταν, ἀφοῦ προηγουμένως διέλθῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτας (Ἀράχθου) παλαιάν καὶ πολύτοξον λιθόκτιστον γέφυραν.

Ἡ ἀπὸ Ἄννίνου εἰς Ἄρταν ὁδὸς οὔσα εὐχρηστος μόνον διὰ πεζοῦς καὶ φορτηγὰ ζῶα εἶναι ὁμαλή, καὶ ἔχει μῆκος τεσσάρων ὥρῶν.

Ἡ Ἄρτα (ἀρχαῖα Ἀμβρακία) ἔχει 8 χιλιάδας κατοίκους, ἐξ ὧν 6400 Ἕλληνας 800 Ὀθωμανοὶ καὶ 800 Ἰσραηλίται. Κεῖται ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου πεδιάδος, καὶ παρά τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτης (Ἀράχθου). Τῆς πόλεως ταύτης δεσπόζει ἀκρόπολις τις ἀρχαῖα καὶ κλειστόν τι ὄχυρόν, μετὰ πυροβολείου νεωστὶ κατασκευασθέντος. Ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἣτις ἀπέχει τῆς πόλεως 10 λεπτά τῆς ὥρας, εὐρίσκεται στρατῶν χωρητικότητος 1000 ἀνδρῶν. Ἡ πόλις ἔχει 12000 οἰκίας παλαιάς λιθοκτίστους, 3 σχολεῖα, 10 χάνια χωρητικότητος 12000 ἵππων, καὶ στρατῶνα τοῦ πεζικοῦ χωρητικότητος 1000 ἀνδρῶν. Ἐκτός τοῦ ποταμοῦ ἔχοντος πόσιμον ὕδωρ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ πόλει καὶ 70 φρέατα.

Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Παρηγορητίσσης εἶναι μνημεῖον ἀξιόλογον τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Ὡσαύτως καὶ τὸ ἐπισκοπικὸν μέγαρον εἶναι ἀξιοθέατον.

Ἡ πρὸς τὰ Ἰωάννινα ἀμαξιτὴ ὁδὸς εἶναι εἰς κακίστην κατάστασιν, ὥστε μετὰ πολλῆς δυσκολίας δύνανται ἐπὶ αὐτῆς νὰ διέλθωσιν ὄμαξαι. Ἡ ὁδὸς αὕτη διερχομένη τὴν γέφυραν τοῦ Ἀράχθου, καὶ ἐστρωμένη διὰ ξηρολιθίας (καλδερῖμι) διευθύνεται πρὸς βορρᾶν, ἔχουσα πρὸς ἀνατολὰς (δεξιὰ) τὸ ὄρος Ξηροβουνόν

* ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΥΠΟ τοῦ παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν ΕΠΙΤΕΛΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1880.

(κατά τινες γεωγράφους Κιλβερίνι). Μεθ' ὧρας 2 ἀπό τῆς Ἄρτης διέρχεται πλησίον τοῦ χανίου Χανοπούλου, ἔνθα θεωρεῖται ὅτι ἐκρέουσι τὰ ἐκ τῶν καταβοθρῶν τῆς Καστρίτσας μετοχτευόμενα ὕδατα τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων. Τὰ ὕδατα ταῦτα σχηματίζουνσιν ἐν μέρει τὸ τῆς πεδιάδος τῆς Ἄρτης ἔλος. Ἀπὸ τοῦ Χανοπούλου ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς εἶχεν ἀνεώξει πλατεῖαν διώρυγα μέχρι τῆς Σαλαγόρας, ἧς τὰ ἕγνη σώζονται ἔτι. Ἡ ὁδὸς ἀπὸ τοῦ Χανοπούλου μετὰ 2 ὧρας φθάνει εἰς τὸ χάνιον Καρβασαρά, ἀνατολικῶς τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τὸ ὁμώνυμον μικρὸν χωρίον, δυτικῶς τοῦ χανίου εὐρίσκεται τὸ χωρίον Κλεισοῦρα μὲ 400 Ἑλληνας κατοίκους, 7 φρέατα καὶ πηγαῖον ὕδωρ. Ἀπὸ Καρβασαρά ἡ ὁδὸς ἀνέρχεται διὰ μεγάλης κλίσεως μέχρι τοῦ στενοῦ τῶν 5 Πηγαδίων, ἔνθα ὑπάρχει καὶ στρατιωτικὸς σταθμὸς, καὶ μικρὸν μόνιμον ὄχυρὸν δεσπόζον τῆς ἀπὸ Ἄρτης εἰς Ἰωάννινα ὁδοῦ.

*Ὀδοιπορικὰ τοῦ παραχωρηθέντος τμήματος τῆς Ἠπείρου ἤτοι τῆς Ἄρτης**

Ἡ ἀπὸ Ἀννίνου εἰς Ἄρταν ὁδὸς εἶναι εὐχρηστος μόνον διὰ πεζοῦς καὶ φορτηγὰ ζῶα ὁμαλοτάτη καὶ ἔχει 4 ὥρων μῆκος, ἤδη ἀμαξιτή.

Ἀπὸ Ἄρτης εἰς Καλεντίνι ὧρας 5

Ἐκεῖθεν εἰς Ράμιαν ὧρας 7

Ἐκεῖθεν εἰς Ἄγναντα ὧρας 2 3/4

Ἐκεῖθεν εἰς Καλαρρῦτας ὧρας 4 1/2

Ἡ πόλις τῆς Ἄρτης (τὸ πάλαι Ἀμβρακιά) ἔχει ὀκτώ (8.000) χιλιάδας κατοίκους ἐξ ὧν 6,400 Ἕλληνες, 800 Ὀθωμανοὶ καὶ Ἰσραηλῖται, καὶ κεῖται παρά τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου τῆς ὁμωνύμου πεδιάδος. Τῆς πόλεως ταύτης δεσπόζει Ἀκρόπολις, καὶ κλειστὸν τι ὄχυρὸν μετὰ πυροβολείου νεωστὶ κατασκευασθέντος. Εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀπέχουσαν τῆς πολεως μόνον δέκα λεπτὰ τῆς ὧρας, ὑπάρχει Στρατῶν 1000 ἀνδρῶν χωριτικότητος· ἡ πόλις αὕτη ἔχει 1200 λιθοκτίστους οἰκίας τρία (3) Σχολεῖα δέκα (10) Χάνια 1200 ἵππων χωριτικότητος καὶ Στρατῶνα τοῦ Πεζικοῦ διὰ 1000 χιλίους ἀνδρας. Ἐκτὸς τοῦ ποσίμου ὕδατος, ἡ πόλις ἔχει καὶ ἐβδομήκοντα (70) φρέατα. Τὸ ἐπισκοπικὸν Μέγαρον εἶναι μεγαλοπρεπέστατον καὶ ἀξιοθέατον, ὃ δὲ ναὸς τῆς Παναγίας Παρηγορήτισσας εἶναι μνημεῖον ἀξιόλογον τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Τὸ χωρίον Καλενδίνι ἔχει 180 Ἑλληνας κατοίκους καὶ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ.

Τὸ χωρίον Ράμια 250 ἔλλ. κατοίκους καὶ δύο (2) πηγὰς ὕδατος.

Τὸ χωρίον Λεπιανα 300 ἔλλ. κατοίκους καὶ δύο (2) πηγὰς ὕδατος.

Τὸ χωρίον Σχορέτσανα 1500 ἔλλ. κατοίκους ἔχει ἄφθονα ὕδατα καὶ τὸ Μοναστήριον τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης. Ἐκεῖθεν δὲ μετὰ μίαν (1) ὥραν ἡ ὁδὸς λήγει εἰς τὸ χωρίον Ἄγναντα (1000 κατοίκων).

Ἀπὸ Ἄρτης εἰς Καλαρρῦτας διὰ Θεοδώριανων εἰσὶν 21 ὧραι.

Ἀπὸ Ἄρτης ἕως Καλεντίνι ὧρας 5.

Ἐκεῖθεν μέχρι Βουργαρέλι ὧρας 4 1/2

* ΣΥΝΟΠΤΙΚΩΤΑ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΘΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ καὶ ΗΠΕΪΡΟΥ ὑπὸ Κ.Ν. ΣΤΟΡΝΑΡΗ. ΑΘΗΝΗΣΙ 1881.

- Ἐκεῖθεν μέχρι Θεοδώριανα ὥρας 4
- Ἐκεῖθεν μέχρι Μελισσουργῶν ὥρας 4
- Ἐκεῖθεν μέχρι Καλαρρῦτων ὥρας 3 1/2

Τό χωρίον Βουργαρέλι ἔχει 1200 κατοίκους Ἕλληνας, 200 οἰκίας καί 10 πηγᾶς ὕδατος.

Τό χωρίον Θεοδώριανα κεῖται εἰς τήν ἄνω κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Ἄσπρου ἔχον 800 κατοίκους Ἕλληνας, καί ἀφθονότατα ὕδατα.

Τό διάστημα μεταξύ τοῦ χωρίου Βουργαρέλι καί Θεοδώριανα εἶναι τεσσάρων (4) ὥρῶν, ἐκεῖθεν δέ μετά τέσσαρες (4) ὥρας ἡ ὁδός διέρχεται διά τοῦ χωρίου Μελισσουργῶν ἀπό 885 κατοίκους Ἕλληνας, δέκα (10) πηγᾶς ὕδατος καί ἐνός ὑδρομύλου, μετ' ἑτέρας 3 1/2 ὥρας λήγει εἰς τό χωρίον Καλλαρύτας.

- Ἐκ τῆς Ἄρτας εἰς Λιβίτσικον ὥρας 3 1/2
- Ἐκεῖθεν εἰς Βελεντσικόν ὥρας 4
- Ἐκεῖθεν εἰς Καταβόθραις ὥρας 5
- Ἐκεῖθεν εἰς Γέφυραν Κοράκου ὥρας 4 1/2
- Ἐκεῖθεν εἰς Λιάσκοβον ὥρας 2 1/2

Ἄρτα*

... Ἡ ἀνωτέρω ὁδός εἰσερχομένη εἰς τήν πόλιν, παρέρχεται ἐρειπίων, ἀρχαίων τειχῶν ἐξ ὀγκωδεστάτων λίθων, ὧν ὅμοια ἀνεκαλύφθησαν ἐπ' ἐσχάτων, καί κατά τό μέσον τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ τῆς πόλεως πρός τήν μεσημβρινῶς ταύτη καί παρά τῶν Ἄραχθον κειμένην Μονήν Παναγίαν τῆς ὁδοῦ Βρῦσεως (Κάτω Παναγιά), ἐξ ὧν καταδείκνυται ὅτι ἡ νῦν πόλις κατέχει τήν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀμβρακίας.

Προχωροῦσα ἡ ὁδός διαχωρίζεται, καί ἐκ τούτων πρός δεξιᾶν παρέρχεται τοῦ δεξιόθεν αὐτῆς καί ἐπὶ ἀρχαίων βάσεων ἀνεγερθέντος περί τό 820 μ.Χ. ὑπό τοῦ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαήλ τοῦ Β' φρουρίου, οὐτινος ἡ πρός βορρᾶν πλευρά κεῖται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Ἄραχθου ὄχθης.

Τό ἐκ πέντε πλευρῶν φούριον, τοῦτο, εἶναι περιβολός, ἔχον πύργους ἢ σφῆνας εἰς τὰς πλευράς καί ἰδίως κατά τήν μεσημβρινήν πλευράν, ὅπου καί ἡ εἴσοδος, καί κατά τήν ΜΔ γωνίαν, δευτέρον τι μικροτέρου ὕψους τεῖχος, ἐν εἶδει περιταφρίου ὁδοῦ. Τό ἐν τῷ περιβόλῳ ἔδαφος τοῦ φρουρίου εἶναι ἀνώμαλον, εἰς τό μέσον δ' αὐτοῦ ὑπάρχει τζαμίον καί παρ' αὐτῷ μιναρές, πρός δέ καί οἰκήματα ἰσόγαια καί διώροφα, ὡς στρατῶνες χρησιμεύοντες, ἅπαντα ἐλεεινῆς καί ἀθλίας κατασκευῆς. Ἐξῶθεν καί κατά τήν ΜΔ γωνίαν τοῦ φρουρίου καί ἐν μέσῳ μικρᾶς σχηματιζομένης πλατείας, ἐν ἣ καθ' ἐκάστην Πέμπτην τελεῖται ἐβδομαδιαία ἀγορά, ὑπάρχει γηραιά πλάτανος καί τετραγῶνος πύργος, ἐφ' οὗ τό τῆς πόλεως ὠρολόγιον, ἔχον καί δίσκον, κατ' ἐξαίρεσιν τῶν τῆς Λαρίσης καί Τουρνάβου.

Ἡ δέ πρός ἀριστερά ἀπό τῆς εἰσόδου διακλαδουμένη ὁδός διασχίζουσα τήν πόλιν, παρέρχεται τοῦ μεσημβρινῶς ταύτης καί τοῦ φρουρίου ὕψουμένου βραχῶ-

* ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ὑπό ΝΙΚΟΛΑΟΥ Θ. ΣΧΙΝΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1886.

δους καὶ ἀδένδρου λόφου, ἐφ' οὗ κεῖται ὄχυρός καὶ ἀμυντικός στρατῶν, ἔχων σχῆμα τετράγωνον, ἐξωτερικῆς πλευρᾶς μήκους 41 μ., 90 καὶ πάχους 1 μ., 05, κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ ὁποίου ὑψοῦνται ἐσωτερικῶς τοῦ περιβόλου τοῦ τοίχου τετράγωνοι πύργοι. Ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν, δι' ὧν οἱ κατὰ τὰς γωνίας πύργοι καλύπτονται, καταφαίνεται ὁ Ἀμβρακικός κόλπος, ἡ Βόνιτσα, ἡ πεδιάς, αἱ Μοναὶ Φανερωμένης, Βλαχερνῶν καὶ Θεοτοκίῳ, τὸ χωρίον Πέτα καὶ τὰ ὄρη Τσουμέρκων καὶ Ξηροβουῖνι. Εἰς τὸ μέσον τοῦ στρατῶνος τούτου σχηματίζεται, διὰ καταλλήλου διαθέσεως τῶν κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς διαχωρισμάτων, αὐτὴ φωταγωγός καὶ ἀεραγωγός, ἐν ἣ καὶ δεξαμενὴ μήκους 5μ,40, πλάτους 3μ,70 καὶ ὕψους 4 μέτρων. Ἡ εἴσοδος τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνεγερθέντος τούτου στρατῶνος κεῖται ἐπὶ τῆς πρὸς δύσιν πλευρᾶς, πλησιάζουσα πλειότερον τὴν ΜΔ γωνίαν. Παρὰ δὲ τὴν εἴσοδον καὶ ἐκτός τοῦ κτιρίου κεῖται ἑτέρα δεξαμενὴ καλυπτομένη διὰ θόλου ἐξωτερικῶν διαστάσεων μήκους 40 μέτρων, πλάτους 5,90 καὶ ὕψους 4,50.

Ἐπεὶ ὑπερθεῖν τοῦ ἀμυντικοῦ στρατῶνος καὶ ἐπὶ τῆς μεσημβρινοανατολικῶς ἀπ' αὐτοῦ ἐκτεινομένης βραχῶδους ὄροσειρᾶς, ἀνηγέρθησαν παρὰ τε τῶν ὀθωμανῶν καὶ ἔπειτα παρὰ τῶν ἡμετέρων κατὰ διαφόρους θέσεις πυροβολεῖα καὶ ὄχυράματα.

Ἡ ἀνωτέρω διασχίζουσα τὴν πόλιν ὁδὸς καὶ ΜΔ διευθυνομένη, διέρχεται τῆς ἀγορᾶς, ἧτις ἔχει ἑκατέρωθεν αὐτῆς διαφόρου εἶδους καταστήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται τὰ ἀρβυλοποιεῖα, ἅτινα κατασκευάζουσιν ὠραῖα ὑποδήματα, ἄθλια ἐστιατόρια καὶ ξενοδοχεῖον μετὰ δωματίων, 6 χάνια εἰς διαφόρους τῆς ὁδοῦ θέσεις χωροῦντα 150-200 κτήνη. Τὴν ἀχθοφορικὴν ἐν γένει ὑπηρεσίαν τελοῦσι γυναῖκες φέρουσαι καὶ τὴν χαμαλίκαν.

Ἡ ὁδὸς αὕτη καθὼς καὶ ἅπασαι αἱ ὁδοὶ εἰσὶ λιθόστρωτοι, αἱ πλεῖσται δὲ τούτων λίαν στεναὶ καὶ ἀκάθαρτοι, τὸ δὲ μέσον τῶν ὁδῶν τῶν καθέτως πρὸς τὸν ποταμὸν διευθυνομένων χρησιμεύει πρὸς διοχέτευσιν τῶν ὑετίων ὑδάτων.

Ἡ κεντρικὴ ὁδὸς μετὰ 1/4 ὥρας ἀπὸ τῆς εἰσόδου φέρει εἰς κλίμακα, κάθετος δὲ ταύτη ὁδὸς διὰ τῆς κλίμακος παρέρχεται τῶν ἀριστερόθεν καὶ ἐν παραπήγμασι κρεωπωλείων, καὶ μικρὸν προχωροῦσα φέρει εἰς τὸν κατὰ τὸ 819 μ.Χ. ἀνεγερθέντα ναὸν τῆς Παντανάσσης, καλούμενον Παρηγορητίσσα ἢ Παρηγορίτσα. Ὁ μεγαλοπρεπὴς οὗτος βυζαντινὸς ναὸς, τετράγωνον μᾶλλον ἔχων ὀριζοντιογραφίαν, ἔχει ἴδιον τῶν συνήθων βυζαντινῶν ναῶν τύπον, καὶ τούτου ἕνεκεν εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας μελέτης.

Μεσημβρινῶς τοῦ ναοῦ τούτου, κεῖται ἡ θέσις Μουχοῦτσι, ἐν ἣ τελεῖται ἐτησίᾳ ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἀρχομένη τὴν 14 Σεπτεμβρίου καὶ ἐπὶ ὀκταήμερον διαρκούσα, εἰς ἣν πλεῖστα εἶδη ἐκ πολλῶν μερῶν μεταφέρονται. Πέριξ τῆς θέσεως ταύτης κεῖται ἡ συνοικία τῶν Γύφτων.

Ἡ ὡς ἀνωτέρω περιγραφεῖσα πόλις τῆς Ἄρτης, κεῖται εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου σχηματιζόμενον κοῖλον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ὀμαλοῦ ἐδάφους, ὀριζομένη πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ, παρ' ᾧ καὶ κατὰ τὴν ΒΑ ἄκραν κεῖται τὸ φρούριον, πρὸς δυσμὰς ὑπὸ ὠραίων κήπων, δι' ὧν χωρίζεται τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου καὶ πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἀνατολὰς ὑπὸ τοῦ βραχῶδους βουνοῦ, ἐφ' οὗ ὁ ἀμυντικός στρατῶν, τὰ πυροβολεῖα καὶ τὰ ὄχυράματα.

Ἡ πόλις αὕτη, πρωτεύουσα ὁμωνύμου νομοῦ, τὸν ὁποῖον ἀπαρτίζουν αἱ ἐπαρχίαι Ἄρτης καὶ Τσουμέρκων, ἔχουσαι πληθυσμὸν 31178, οἰκεῖται ὑπὸ 5000 κατοίκων, ὧν 800 εἰσὶν Ἰουδαῖοι, ἀποικῆσαντες ἐξ Ἰσπανίας πρὸ τῆς ἀποδιώξεως τῶν ὁμοφύλων των, καὶ ἔχει 4 ὑδρομύλους, 2 βυρσοδεφεῖα καὶ 9 ἐλαιοτριβεῖα.

Ἡ ἀνωτέρω κεντρικὴ ὁδὸς, τὴν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω κλίμακος ΜΔ διεύθυν-

σιν ἀκολουθοῦσα καί λίαν ὀμαλῶς βαίνουσα, διέρχεται διά κήπων, τούς ὁποίους ὀρίζουσι καλαμῶνες καί ἄλλα δένδρα, ἐν αὐτοῖς δέ θάλλουσι πορτοκαλεῖαι, λεμονεῖαι, κιτρέαι, διάφορα ὀπωροφόρα δένδρα καί ἰδίως ροδακινεῖαι καί φέρει μετά 1/4 ὥρας εἰς τήν ἐπί τοῦ Ἐράχθου λιθίνην γέφυραν, πρό τῆς ὁποίας δεξιόθεν μέν, κεῖται τό τελωνεῖον, ἀριστερόθεν δέ ὑποῦται γηραῖά πλάτανος, ὑφ' ἣν κεῖται καφενεῖον καί τό φυλακεῖον τοῦ σταθμοῦ.

Γεφύρας Ἐράχθου.

Ἐναντι τούτου καί ἐπί τοῦ ἀντιθέτου ἄκρου τῆς γεφύρας, ὅπου χάνια, παντοπωλεῖα, οἰκήματα τινα καί κλίβανος, κεῖται ὁ 96ος ὀθωμανικός σταθμός Γεφύρας Ἐράχθου, ἐν ᾧ σταθμεῖει διοικήσεις ὀθωμανικοῦ λόχου καί ἀξιωματικός τῆς χωροφυλακῆς μετά χωροφυλάκων.

Παρά τήν γέφυραν ταύτην ὑπάρχουσι τελωνεῖα, ἐλληνικόν τε καί ὀθωμανικόν.

Ἐναντι τῆς πόλεως Ἄρτης καί πρός βορρᾶν μέν καί πέραν τοῦ ποταμοῦ, κεῖται τό χωρίον Γρεμενίτσα, μεσημβρινῶς τοῦ ὁποίου καί παρά τήν δεξιάν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, κεῖται εἰς θέσιν Κουκουναριά ὁ 94ος ὀθωμανικός σταθμός Γρεμενίτσα, δυτικῶς δέ τῆς πόλεως καί παρά τήν ὄχθην ἐπίσης κεῖται ὁ 95ος ὀθωμανικός σταθμός Ἰμαρέτ.

Ἀπό τῆς ἐκ τῆς πόλεως Ἄρτης πρός τήν γέφυραν ἀγούσης, ὁδός διακλαδουμένη παρά τήν γέφυραν καί μεσημβρινῶς διευθυνομένη, βαίνουσα ἐπί τῶν βραχῶδων ὑπρειῶν τῶν μεσημβρινῶς τῆς Ἄρτης ἐκτεινομένων λόφων, παρέρχεται μετά 20' τῆς ὥρας τῆς Μονῆς Παναγίας τῆς ὁδοῦ Βρύσεως (Κάτω Παναγιᾶς), μετά 10' δ' ἐτι τῆς ὥρας τοῦ ἐπί τῆς ἔναντι ὄχθης 97ου ὀθωμανικοῦ σταθμοῦ Κεραμάταις, καί μετά 1 ὥραν ἐν ὄλῳ φέρει εἰς τόν σταθμόν.

Γλυκόρριζον.

Ἐχοντα καλόν λιθοκτιστον στρατῶνα καί προμηθευόμενον ξύλα καί τροφίμα ἐξ Ἄρτης.

Δυτικῶς τούτου καί ἐπί τῆς ἀπέναντι ὄχθης κεῖται τό χωρίον Κυρνικολοῦ, ἐν ᾧ κεῖται ὁ 98ος ὀμῶννος ὀθωμανικός σταθμός.

Ἐκ τοῦ σταθμοῦ Γλυκόρριζον, ὁδός ὀμοίως βαίνουσα, παρέρχεται μετά 3/4 ὥρας τοῦ ἐπί τῆς ἀπέναντι ὄχθης κειμένου 99ου ὀθωμανικοῦ σταθμοῦ Τσαπρασλῆ, μετά 3/4 δ' ὥρας ἀπ' αὐτοῦ, φέρει εἰς τό ἐκ 450 κατοίκων οἰκούμενον χωρίον Μπάνη, ἐν ᾧ κεῖται ὁ τελευταῖος ἐλληνικός σταθμός.

Μπάνη.

Ἐχων καλύβην καί ξυλευόμενος ἐκ τῆς 2 1/2 ὥρας ἀπεχούσης θέσεως Ἄν-νίνου.

Ἐναντι τούτου καί ἐπί τῆς ἀπέναντι ὄχθης κεῖται τό χωρίον Νεοχώριον, ἐν ᾧ κεῖται ὁ 100ός ὀμῶννος ὀθωμανικός σταθμός.

Ἡμίσειαν ὥραν μεσημβρινῶς τοῦ χωρίου Μπάνη καί παρά τήν ἀριστεράν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ κεῖται τό 330 κατοίκους ἔχον χωρίον Κομμένο, ἔναντι τοῦ ὁποίου καί ἐπί τῆς ἀντιθέτου ὄχθης τό 101ον τελευταῖον ὀθωμανικόν φυλακεῖον.